AMERİKA MEYDAN OKUYOR

J.J. SERVAN-SCHREIBER

(LE DEFI AMERICAIN)

NECDET SANDER

SANDER YAYINLARI

GÜNÜMÜZÜN SORUNLARI DİZİSİ : 1

AMERİKA MEYDAN OKUYOR

YAZARIN BAŞKA ESERLERİ :

"Lieutenant en Algérie" (Julliard)
"Le Réveil de la France" (Denoël)
"Ciel et Terre - Le Manifeste Radical" Denoël
"Forcer le Destin", 1970
"Le Pouvoir Régional" Grasset, 1971

Not : *"Le Réveil de la France, Mai/Juin 1968", "BİR TOPLUMUN UYANIŞI, Fransa'da ve Dünya'da Mayıs - Haziran 1968 Gençlik Hareketleri " adıyle dilimize çevrilmiş ve Yayınevimiz tarafından yayınlanmıştır.*

Birisine bir balık versen, doyar bir defa.
Balık tutmayı öğret, doysun ömür boyunca.

Kuan - tzu

J. J. Servan - Schreiber

Amerika Meydan Okuyor

Türkçesi :
NECDET SANDER

Dördüncü Baskı

SANDER YAYINLARI - İSTANBUL

Bu kitabın Türkiye'de yayın hakkı
Necdet Sander'e aittir.

SANDER YAYINLARI

Halâskârgazi Cad. 275 - 277 — Osmanbey
Tel. : 48 32 09

Sipariş ve Dağıtım yeri :
Kırağı Sokak 62/2 — Osmanbey
Tel. : 40 84 75

Copyright 1967 by Editions Denoël, Paris.

Kapak düzeni : Said Maden

Dizgi ve Baskı :
Sümbül Basımevi
Ebussuut Cad. No. 60/2
Sirkeci

İstanbul, 1975

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9

BİRİNCİ KISIM

AVRUPA'YA AMERİKAN ÇIKARMASI

Birinci Bölüm : En kârlı iş 13
İkinci Bölüm : Bu bir para işi değildir 18
Üçüncü Bölüm : Endüstri ötesi toplum 33
Dördüncü Bölüm : Yaratma gücü 37

İKİNCİ KISIM

AMERİKA'NIN GERİ ÜSLERİ

Beşinci Bölüm : Amerika'nın ölçüleri 47
Altıncı Bölüm : Gelişme spiralı 50
Yedinci Bölüm : Denison raporu 61
Sekizinci Bölüm : McNamara ve «gap» konusu 67
Dokuzuncu Bölüm : Yarının Amerikası (1980) 72
Onuncu Bölüm : Kompüter'ler dünyası 78

ÜÇÜNCÜ KISIM

STRATEJİDEN YOKSUN BİR AVRUPA

On Birinci Bölüm : Avrupa Topluluğu ne durumda? 87
On İkinci Bölüm : «Concorde projesi 96
On Üçüncü Bölüm : Uzay serüveni 104
On Dördüncü Bölüm : Hesap savaşı 113
On Beşinci Bölüm : Fransa'nın giriştiği deneme 120

DÖRDÜNCÜ KISIM

KARŞI SALDIRININ YOLLARI

On Altıncı Bölüm : Sırtımız duvara dayanmıştır 129
On Yedinci Bölüm : Büyük birlikler 132
On Sekizinci Bölüm : Büyük hareketler 137
On Dokuzuncu Bölüm : Asgarî ölçüde federalizm 143
Yirminci Bölüm : Problemin temeli 150

BEŞİNCİ KESİM

SİYASET SORUNU

Yirmi Birinci Bölüm : Gelecekten sorumlu kuşak 159
Yirmi İkinci Bölüm : Sürükleyici güç 170

ALTINCI KISIM

GÜÇ KAYNAKLARI

Yirmi Üçüncü Bölüm : Gelişme ve adalet 185
Yirmi Dördüncü Bölüm : İnsana yatırım 197
S O N U Ç 212

EK : ÇEVİRENİN DÜŞÜNCESİ

Türkiye'nin tutumu ne olabilir? (Necdet Sander) 217

ÖZEL BÖLÜM

(J. J. Servan - Schreiber) *Türkiye ve Avrupa* 227

GİRİŞ

Bu kitap, belirli bir olayı incelemekle başlayıp gittikçe gelişen bir araştırmadır. Bunun bizi çok uzaklara götürdüğünü göreceğiz.

Avrupa'daki Amerikan yatırımı gibi oldukça yavan bir araştırmayla işe başlamışken, şaşırtıcı bir görünüşle karşılaşıyoruz. O da şu: Kendi ekonomi dünyamız çöküntüye doğru gitmekte, zihnî ve politik yapılarımız dış baskılara dayanamayıp yıkılmakta, toplumumuz tarihî bir iflâsın eşiğine gelmiş bulunmaktadır.

Akla ilk gelen tedbir, savunma duvarlarının arkasına sığınıp, istilâcının içeri girmesini önlemektir. Ne var ki, alacağımız her «savunma» tedbiri, kendi güçsüzlüğümüzü artırmaktan başka bir şeye yaramaz. Bunun da nedenini ararsak, işin aslını bulmuş oluruz: Bu savaş —ki ortada gerçek bir savaş vardır— ne dolar, ne petrol, ne çelik, hattâ ne de modern makineler kuvvetiyle yürütülmektedir. Bu savaşın en etkili silâhları yaratıcı hayal gücü ve organizasyon yeteneğidir.

Avrupa'da bu işlere aklı erenlerden hiç olmazsa on beşi, bunu bir süreden beri bilmektedir. Bildiklerini de gayet güzel açıklamış, ama dinletememişlerdir. Anketimizi geliştirdikçe, özellikle bu adamların görmüş, incelemiş ve ortaya koymuş oldukları şeyleri bir bütün halinde vermeğe çalışacağız.

Seçilecek yolları aydınlatmak ve kamu oyuna yön vermek durumunda olan kişiler, bugüne kadar bu ayrı parçaları önemsememiş, onlara bir göz atıp geçmekle yetinmişlerdi. Ama artık bütününü görmezlikten gelmeye imkân yoktur. Önümüzde bizi büyüleyen büyük ve güçlü bir olay, görünen bir tehlike vardır. Öyle ki, şimdi bunları öğrenmiş olmanın, bizi umutsuzluğa düşürmesinden bile korkulur.

Günün birinde belki de Avrupa'nın, bir uygarlık beşiği olarak, yok olup gittiğini göreceğiz. Ancak, o gün daha gelmemiştir, davranmak için henüz vakit vardır.

İyi ama, nasıl davranacağız? Kiminle savaşacağız? Asıl çekindiğimiz, Avrupa'nın iradeden yoksun oluşu değil, ne yapacağını bilmeyişidir.

Bu kez karşımızda ne Alman ordusu vardır, ne Münih, ne de Sedan. Bunların yerini General Motors, Bull işi ve Concorde uçağı sorunu almıştır. Bu savaş, topsuz tüfeksiz ilk savaştır. Bugün ortaya yeni bir Malraux çıkacak olsa, Teruel'de boğuşanların yiğitliği yerine, Titan madeninin fethi uğrundaki akıl almaz savaşları, ya da «birleşik-devreler» âlemini ele geçirmek için girişilen korkunç kavgaları anlatmakla gençliğin ruhunu coşturabilirdi.

Çağımızda bunu yapacak büyük bir şair yetişmedi. Ama olaylar, kendileri, yeteri kadar güçlü ve heyecan vericidir. Amerikan yatırımının başta, «Sevil Berberi» nin ünlü tiradında sözü geçen kırlangıç gibi, hafif bir gürültü çıkararak, toprağa sürünüp geçtiğini görürüz. Ama gözlerimizi üzerinden ayırmasak bile neler getirdiğini anlar ve bakarız ki: «saldırıyor, dönüyor, sarmalıyor, yoluyor, sürüklüyor; taşarak, boşanarak gürüldüyor gök gibi...» İşte Amerikan yatırımı.

BİRİNCİ KISIM

AVRUPA'YA AMERİKAN ÇIKARMASI

BİRİNCİ BÖLÜM

EN KÂRLI İŞ

Öyle görünüyor ki, bundan on beş yıl sonra dünya yüzünde Amerika ve Rusya'yı izleyecek üçüncü büyük endüstri gücü, Avrupa değil, *Avrupa'daki Amerikan sanayii* olacaktır. Amerikalılar, daha şimdiden, on yıllık bir Avrupa pazarı olan Ortak Pazar'ın organizasyonunu ellerine geçirmiş bulunuyorlar.

Amerikan sızmasının önemini anlamak için en başta yatırılan sermaye hacmine bakalım. Bu yatırım şimdiden 14 milyar dolara varmıştır[1]. Arkadan, istilâya girişen firmaların çapı gözönüne alınmalıdır. Avrupa'da son zamanlarda görülen birleşme ve toplanma akımındaki hızlanış, I.B.M. ve General Motors gibi Amerikan devlerine karşı koyabilmek zorunluluğundan doğmuştur. Buraya kadar, dolaysız sızmalardan söz ettik. Ama olayın daha ustalıklı, daha ince bir yanı da vardır[2].

Paris'te yerleşmiş bir Amerikan bankacısı, her gün şu çeşit isteklerle karşılaşır: «Bir Fransız şirketi, *Amerikan iş yerlerinde çalışmayı öğrenmiş* Fransız uyruklu memur arıyor.» Almanya'da bir çelik fabrikası müdürü önemli yerlere yalnız «Amerikan şirketlerinden yetişmiş» kimseleri almaktadır. İngiliz Pazarlama Kurumu *(British Marketing Council)* elli yüksek memuru, bir yıllık staj için Amerika'ya «*Harvard Business School*»a yollamakta ve İngiltere hükümeti bu işin yarı masrafını üzerine almaktadır.

Kendi özlüklerine o kadar bağlı ve bölgeci olan Avrupa iş çevreleri, yalnız bir tek noktada birleşirler: Amerikan metodları.

[1] Sabit aktif değer, yani sadece fabrika ve malzeme olarak ve (aşağı yukarı buna eşit olan) döner sermayeyi hesaba katmadan. Bilgilerin kaynağı, Amerika Ticaret Bakanlığı'dır.

[2] Bu bölümdeki bilgiler, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük bilgi alma şirketi olan McGraw-Hill Inc.'nin Avrupa'daki bürolarınca hazırlanan «özel rapor»dan çıkarılmıştır.

Oysa, Amerikalılar şu son on yıl içinde Avrupa'da rakiplerinden daha büyük yanlışlar yapmışlar, ancak şimdi bunları düzeltme yoluna girmişlerdir. Üstelik, bir Amerikan şirketinin metod değiştirmesi, klâsik bir Avrupa müessesesine kıyasla, çok kısa zamanda olur. Avrupa'ya yerleşen Amerikan şirketleri yeni baştan örgütlenmişlerdir. Her yerde, Avrupa çapında örgütlenmiş yeni kurmay heyetleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, şirketin kıtadaki bütün çalışmalarını üzerlerine almakta ve ellerinde geniş bir karar yetkisi bulundurmaktadırlar. Kendilerine, gerektiğinde, milli engelleri aşmak yetkisi de verilmiştir.

Amerikan şirketlerinin Avrupa'daki kolları büyük bir esneklik ve uyma yeteneği göstermişler, bu da onlara mahalli koşulları benimsemek ve Ortak Pazar çapında alınan, ya da alınmayan siyasî kararlara karşı hazırlıklı bulunmak imkânını sağlamıştır.

Amerikan şirketleri 1958'den bu yana, Batı Avrupa'da yeniden on milyar dolarlık bir yatırım yapmışlardır ki bu, Amerika'nın bütün dünyadaki yatırımlarının üçte birinden daha çoktur. Bu dönemde Amerikalıların, yabancı ülkelerde kurdukları 6000 yeni işin yarısı Avrupa'da kurulmuştur[3].

Amerikan şirketleri, birbiri ardından, Batı Avrupa'daki bütün faaliyetlerinin başına geçebilecek kurmay heyetleri yetiştirmektedir. Endüstri düzeyinde Avrupa'da bir benzeri daha olmayan bu gerçek federalizm, Ortak Pazar uzmanlarının kurdukları hayallerin bile çok ötesine varmış bulunuyor.

Union Carbide, Avrupa kurmayını 1965'de Lausanne'a yerleştirmişti. Bugün Avrupa'da on şubesi bulunan *Corn Products Co.*, incelemeler sonucunda koordinasyon servislerini önce Zürich'den Brüksel'e geçirmiş, arkadan da bu servislere düzenleyici bir kurmay niteliği vermiştir. I.B.M. şirketi şimdi bütün çalışmalarını Paris'ten yönetmektedir. *Celanese Corporation of America* kurmayını Brüksel'e oturtmuş, *American Express*, Londra'da bir Avrupa kumandanlığı kurmuştur.

[3] Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Ocak 1968'de açıkladığı tedbirler, Amerika'dan dolar çıkışını frenleyerek, ödeme bilânçosundaki açığın bir kısmını kapamaya yarayacaktır. Ama, ilerdeki bölümlerde göreceğimiz gibi, Amerikan ekonomisinin gittikçe çoğalan üstünlüğü çoktan beri bir «para işi» olmaktan çıkmıştır. Avrupa'ya yapılan direkt yatırımların azalması da, aslında, bir denge unsuru olmaktan uzaktır (Bk. S. 36). Avrupa hükûmetlerinin, açıklanan tedbirler karşısında düştükleri telâşın nedeni de budur.

Standard Oil of New Jersey, petrol konusundaki karargâhını Londra'ya *(Esso Europe)*, kimya konusundakini ise Brüksel'e *(Esso Chemical S.A.)* yerleştirmiştir. İkisi de «Ortak Pazar'la Serbest Mübadele Bölgesi (İngiltere, İskandinavya) arasında bu gün için mevcut olan ayrılığı bilmezlikten gelmek» hususunda talimat almıştır. Şimdi Avrupa, Esso için A.B.D'den daha geniş ve Amerika pazarından üç kat daha hızlı gelişmekte olan bir pazardır.

Monsanto kumpanyası, uluslararası işlere bakan servislerini Saint-Louis (Missouri) den Brüksel'e taşımıştır. *Monsanto*'nun başkan yardımcısı Mr. Throdahl, şirketinin değil yalnız Avrupa'daki işlerini, fakat Amerika dışındaki bütün çalışmalarını da artık Brüksel'den yönetmektedir. *Monsanto*, Fransa'da, İtalya'da. Lüksemburg'da, İngiltere'de, İspanya'da fabrikalar kurmuş ve İskoçya ile İrlanda'da kurmak için işe girişmiştir. Cirosunun yüzde ellisini Avrupa'dan sağlamaktadır.

Amerikan sanayicilerinin Avrupa'da yerli rakiplerinden çok daha esneklik ve çabuklukla iş çevirmeleri, üstün zenginlikleri yüzünden olmuştu. Şimdi ise, başlıca silâhları, zenginlikten çok. bu esneklikleridir. Ortak Pazar yetkilileri hâlâ Avrupa'da büyük kuruluşlar yaratmağa elverecek bir tüzük araya dursun, Amerikan şirketleri doğrudan doğruya kendi kurmaylarıyla, gerçek bir «Avrupalılaşma»nın somut kadrosunu kurmuşlardır bile.

Tanınmış bir Belçikalı bankacı: «Korkarım ki, diyor, Avrupa tüzüğünün çıkması çok gecikecek ve önümüzdeki yıllarda Amerikan şirketleri Avrupalı rakipleri karşısında çok avantajlı bir duruma geçeceklerdir.»

Avrupa'ya yerleşen Amerikan devleri, gittikçe daha büyümekte, palazlanmaktadır. Şimdi de, el atılabilecek yeni alanlar aramakla görevli «gelişme» uzmanları kullanmaya başlamışlardır.

Bu arada Avrupalılar, yeni pazardan yararlanmak yolunda pek az ileri gitmişlerdir. Avrupa'da, topraklarımıza yerleşen geniş alanlı Amerikan kuruluşlarıyla kıyaslanabilecek endüstri kuruluşları yoktur. Bunun bir tek istisnası var: İngiliz *Imperial Chemical Industries* Şirketi. Elliye varan şubelerinin yönetimini elde tutmak için Avrupa çapında bir kurmay heyeti kurabilmiş tek şirket budur.

Bunun dışında bir iki Avrupa firmasının giriştiği çabalar pek ufak çapta kalmıştır. Bunlardan en tanınmışı iki yıl önce Belçikalı rakibi Gevaert'la kaynaşan, Bayer grubundan, Agfa film şirketidir. Ama, bu pek soğuk bir «kaynaşma» olmuş, iki şirket birbirleriyle sadece bir müdür alış-verişi yapmışlar, adlarının arası-

na bir küçük çizgi çekmişler (Agfa-Gevaert) ve araştırma servislerini birleştirmişlerdir. Aşağı yukarı hepsi bu kadar. Bir de, Ortak Pazar yetkilileri Avrupa çapında şirketler kurulmasını öngören bir tüzük imzaladıkları zaman —ki henüz ortada böyle bir şey yoktur— gerçekten birleşmiş bir şirket kurmak niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Şimdilik bu tüzüğü bekleyip dururlar.

Amerikan şirketleri Avrupa'yı diledikleri gibi parçalara bölmektedirler. McGraw-Hill'in raporunda şunları okuyoruz: «Robert Schuman, Jean Monnet ve Walter Hallstein gibi Ortak Pazar kurucuları Avrupa'yı bölen duvarları yıkmak yolundaki yardımlarından dolayı övünebilirler. Ama, onların düşüncelerini en iyi anlayan Amerikan şirketleri olmuş ve büyük Amerikan iç pazarını kurmak için kullanılan metodları, bazı değişikliklerle Avrupa'da uygulayarak Avrupa'nın kendi kendini bulmasını sağlamışlardır.»

Avrupalılar en çok, yeni pazarın bütün olanaklarından yararlanmak isteyen Amerikan şirketlerinin kendi iç yapılarını kolayca değiştirebilmelerine şaşıyorlar. Onların üstün bir duruma geldiklerini de kavramaktadırlar. Fransa'ya yerleşmiş bir Amerikan yöneticisi: «En çok karşılaştığım soru şudur», diyor: «Nasıl yapıyorsunuz?»

Böylece Avrupa'da büyük bir Amerikan ticareti daha gelişmektedir: Yönetim danışma kuruluşları.

Avrupa'da yerleşen üç Amerikan danışma bürosunun kullandığı memur sayısı, beş yıldan beri her yıl, iki kat artmaktadır. Bunların adı *Booz, Allen and Hamilton; Arthur Little Inc.* ve *McKinsey and Company*'dir. Amerikalılar, çevrelerinde bir «piyasa bilinci» doğmasına yol açmaktadırlar.

Frankfurt'taki bir Amerikan yöneticisine göre: «Bir Alman fabrikasının müdürü, imalâtını çoğaltmak istediği zaman, gözönünde tuttuğu şey, bu ürünün yapımında rol oynayacak faktörlerin toplamıdır. Ama ben imalâtımı artıracağım zaman, bu hesaplara bir de piyasa etüd ve tahminlerimi eklerim. Böylece yalnız nasıl üreteceğimi değil, istenilen kadar ürünü en ucuza nasıl mal edeceğimi de bilirim. Beni ilgilendiren, kazanç yüzdesidir. Avrupalı rakibimse, fabrikasının işlemesini ön plâna alır. Bunlar *başka başka şeylerdir.*» *Marketing* denilen bu bilim, Avrupa'da yeni tanınmaktadır. Artık, büyük Avrupa şirketlerinin yöneticileri, kafalarını en çok bu konuyla yormaya başlamışlardır.

Demek ki, Avrupa'nın «Amerikanvari» birleşmesi, yatırımdan çok, yönetim yoluyle olagelmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz

Frankfurt'taki Amerikan sanayicisi sonunda şöyle diyor: «Avrupa'nın kurmuş olduğu en güzel iş, Roma antlaşmasıdır. Bizi buraya getiren odur. Geldiğimiz için de pek memnunuz. Para kazanıyoruz. Gittikçe daha çok kazanıyoruz. Brüksel görüşmeleri gelişsin gelişmesin, buradaki alışveriş ve endüstri imkânları bizim için Amerika'dakinden çok daha iyidir.»

Gerçekten de bu, aklımıza gelebilecek en kârlı işti... Peki, neye biz yararlanamadık da onlar yararlandı? Nasıl oluyor da onlar, bizim toprağımızda bizden çok başarı sağlıyorlar? Haydi bu soruyu cevaplandırmaya çalışalım. Göreceksiniz, önümüze daha neler çıkacak.

İKİNCİ BÖLÜM

BU BİR PARA İŞİ DEĞİLDİR

Batı Avrupa'da yaşayan herhangi bir insanın gözünde, Amerikan yatırımı sırf maliye ve ekonomi uzmanlarının anlayabileceği çapraşık ve teknik bir sorundur. Politika alanlarındaki yeri hiçtir sanki. Değil yalnız devlet işleriyle uğraşanlar, hükûmet adamları bile bunun önemini kavramamışlardır. Birtakım uzmanlardan başka kimse bunun ne olduğunu bilmez *(Technological gap* = teknolojik uçurum), *(Managerial gap* = işletmecilik uçurumu) gibi deyimler, daha anlamları zihinlere yerleşmeden, çok kullanılma yüzünden bıkkınlık vermiş sözlerdir.

Ortada epey nazik bir olay vardır. Zira, Amerika'da iş alanı bulamayıp da geçici bir konjonktür sebebiyle Ortak Pazar'a yönelmiş bir dolar akımı karşısında olsak, ne ise. Ama bizim için hem yeni, hem de ciddî olan şey Avrupa toprağı üzerinde yabancısı olduğumuz bir organizasyon sanatının gelişip yayılmasıdır.

Ortak Pazar Avrupası, Amerikan iş adamları için yeni bir *Far West* olmuştur. Yatırımları, büyük servet transferlerinden daha çok, Avrupa ekonomisinin kilit noktalarını ele geçirmek şeklinde gerçekleşmektedir. Kaba rakamlar, sorunun ciddiyetini olduğu gibi yansıtmaktan uzaktır. Bu yüzdendir ki, Ortak Pazar'ın altı ülkesine bağlı bir iktisatçılar heyeti bir yıldan beri, daha ayrıntılı bir tahlile girişmiş bulunuyor.

Şimdilik, sanayi alanında Avrupa ülkelerindeki Amerikan şirketlerinin pay oranı brüt teşebbüs sermayesinin yüzde 10'undan daha aşağıdadır (Belçika hariç). Bu gözlemin, yatırımlardaki bugünkü ilerleme temposunun incelenmesi ile tamamlanması gerekir.

Gerçekten, 1965'e göre 1966'da Amerikan yatırımları, toplu olarak, Amerika içinde %17, öteki ülkelerde %21 ve Ortak Pazar ülkelerinde %40 artmıştır. Amerika Ticaret Bakanlığınca da «ga-

yet ilginç» bulunan bu rakam, işin biraz daha derinine inmeye imkân vermektedir: Ortak Pazar, Amerikan endüstrisinin yeni sınırı haline gelmiş, nerdeyse «ikinci vatanı» olmuştur.

Donaldson ve Lefkin'in başlıca Amerikan endüstri grupları çevresinde yaptıkları bir anket, bunların ilerde «aktiflerinin yüzde 20, ya da 30'unu» Avrupa'ya yatırmayı normal karşıladıklarını ortaya koymuştur. Henüz uzak olmakla beraber bu, önümüzdeki yıllarda Avrupa'daki Amerikan yatırımları temposunun artacağını doğrulamaktadır.

Lâkin olayın asıl karakteri, artış temposundan ziyade, *niteliği* ile belirir.

Avrupalıların Amerika'daki yatırımları ile, Amerikalıların Avrupa'daki yatırımları arasında yön bakımından gözle görünür bir dengesizlik vardır. Avrupalıların yaptığı sadece bir mali plasman iken, Avrupa'daki Amerikan yatırımı çoğunlukla «kontrolu ele geçirme» niteliği taşımaktadır.

Tarihin doğruladığı bir kural vardır: Siyaset ve iktisat bakımından daha güçlü olan bir ülke, diğer ülkelerde direkt yatırım (kontrolu ele alma) yolunu seçer. Örnek olarak, bir zamanlar Avrupa sermayesinin Afrika'ya göçüşünü gösterebiliriz. O zaman güdülen amaç, para plasmanı yapmak değil, yerli kaynakları işletmek ve ekonomik bir güç elde etmekti.

Aksine klâsik bir kanuna göre, ekonomik bakımdan zayıf ülkelerdeki birikmiş paraların plasman şekli altında daha güçlü yabancı memleketlere kaçtığı görülür. Nasıl ki, bugün de, az gelişmiş Afrika ülkelerindeki yüksek gelirliler paralarını Avrupa'ya kaçırmaktadırlar.

Amerikan endüstrisinin giriştiği sızma hareketi, stratejik bir nitelik taşıdığı için önemlidir. Bu hareket, teknolojisi ileri, temposu güçlü ve büyüme yüzdesi yüksek sektörlere teker teker el atmaktadır.

Gilles Bertin, daha 1963'te, Amerikan firmalarının Fransa'da aşağıdaki alanları kontrol altında bulundurduklarını belirtmişti: Petrol dağıtımının yüzde 40'ını, hassas satıh (film v.b.) üretiminin yüzde 65'i, tarım araçlarının yüzde 65'i, telekomünikasyon malzemesinin yüzde 65'i, sentetik kauçuk üretiminin yüzde 45'i, v.b. İleride kesin bir rol oynayacak olan en önemli sektör ise *elektro-*

[1] Kaliforniya Üniversitesi mezunu, Ekonomi Politik Profesörü Gilles Bertin'in «Yabancı Firmaların Fransa'daki Yatırımları» adlı kitabından.

nik'tir. Ürünlerin tekniklik derecesi (*technicité*'si) ile Amerikan firmalarının payları arasındaki bağ, burada daha açıkça görülmektedir. Amerikalıların Avrupa'da kontrol altında bulundurdukları sektörler şunlardır :

— Tüketim araçlarının (radyo ve televizyon alıcıları, kayıt araçları, teyp ve benzeri) yüzde 15'i,

— Eski elektronik lâmbaların yerini alan transistor üretiminin yüzde 50'si,

— Kompüter (özellikle işletmelerin yönetiminde büyük bir değişiklik yapan şu dev elektronik hesap makineleri) üretiminin yüzde 80'i,

— Yeni çıkan birleşik-devre (lojistik araçlarda ve yeni tip kompüterlerde kullanılan minik komple takımlar) üretiminin yüzde 85'i.

Bu rakamları kafamıza iyice yerleştirmeliyiz: Elektronik dediğimiz, rastgele bir sanayi dalı değildir. Gelecekteki endüstriyel gelişmenin doğrudan doğruya bağlı olduğu bir daldır. XIX. Yüzyılda kas gücünün yerine makine (motor) gücünün geçmesinden doğan ilk devrimden sonra, şimdi ikinci bir sanayi devrimine tanık oluyoruz. İnsan beyninin yaptığı işlerden bir çoğunun yeni makineler (kompüterler) taraftndan görülmesi ki, bu da yıldan yıla artmaktadır.

Elektronik donatımının çoğunu yabancı bir ülkeden satın alan memleket, bundan yüzyıl önce çalışma gücünün makineleşmesini gerçekleştiremeyen milletlerin uğradığı aşağılık duruma düşecektir. Bu milletler, geçmişleri ne kadar parlak olursa olsun, uzun süre uygarlık dışında kalmışlardı. Bugün de Avrupa, elektronik alanındaki açığını kapatamayacak olursa, yirmi yıla kalmaz, sırf bu yüzden, ileri bir uygarlık bölgesi olmaktan çıkabilir[2].

Avrupa'daki Amerikan yatırımlarının en az bilinen yönü, finansmanın hangi kaynaklardan sağlandığıdır. Finansman sorunu, Amerikan firmaları için önemini gittikçe kaybetmektedir. Zira büyüklükleri, ustalıkları ve metodları sayesinde, gerekli parayı yerleşmek istedikleri yerde kolayca bulabilmektedirler.

Amerikalıların 1965'te Avrupa'da yaptıkları yatırım 4 milyar dolardır[3]. Bu parayı nasıl sağladıklarına bakalım:

[2] Dünyanın otuz yıl sonraki hali üzerinde *Hudson Institute* tarafından yapılan ve gelecek bölümde göreceğimiz tahminlere göre.

[3] Rakamlar «*Survey of Current Business*»den alınmıştır.

— Avrupa sermaye piyasasından *(Euro-émission)* ve doğrudan doğruya Aprupa ülkelerinden sağlanan krediler : yaklaşık olarak %55;
— Avrupa devletleri bütçelerinden alınan sübvansiyonlar ve mahallî oto-finansmanlar: yaklaşık olarak %35;
— Amerika'dan transfer yoluyle gelen dolarlar: yaklaşık olarak %10.

Demek ki, Avrupa'daki Amerikan yatırımlarının hemen hemen yüzde doksanı sadece Avrupa kaynaklarına dayanılarak sağlanmaktadır. Daha açık bir deyimle *Amerikalılara, bizi satın alsınlar diye para vermekteyiz.*

Euro-émission, 1966'da Amerikan yatırımına 450-500 milyon dolar para sağlamıştır. Bunlar, menşeleri doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletlerinin ödeme dengesindeki açığa bağlı olan özel sermayelerdir.[4] Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletlerine yaptığı satışlardan elde edilen bu Avrupa-dolarları, imtiyazlı bir malî piyasa teşkil eder. Aslında ise, bu paralar Amerikan firmalarının şubeler'ne ödünç olarak verilir. Bu aristokratik piyasadan yararlanabilecek kadar genişleyebilmiş Avrupa firmaları ise pek azdır.

Söylediğimiz gibi, Amerikan yatırımlarının üst yanı, ilk önce Avrupa'daki şubelerin gelirleriyle (otofinansman'la) sağlanır ki, bunların toplam geliri, bütün Avrupa firmalarının yarı gelirinden üstündür. Arkadan da Avrupa devletlerinin bütçelerinden ayrılan sübvansiyonlar gelir.

Avrupa devletleri, prensip olarak, kendi aralarında ekonomik bir birlik kurmaya yönelmiş oldukları halde, aslında Amerikan yatırımlarını çekmek için bütçeden verilen sübvansiyonlar yolu ile, gittikçe artan bir rekabete girişmiş bulunmaktadırlar.

Roma Antlaşması koşullarına uyar görünmek için bölgesel kalkınmaya yardım bahanesi ileri sürülür. Ortak Pazar içerisinde rekabetin gelişmesi ortaya yeni birtakım bölgesel problemler çıkarmıştır (özellikle kömür ve çelik gibi geleneksel endüstrilere dayanan bölgelerde). Gelişmede görülen yavaşlama bir işsizlik tehlikesi

[4] 1960'tan beri her yıl 1'le 3 milyar dolar arasında bir para A.B.D.'den dışarı çıkmaktadır. Bunun bir kısmı, bilindiği gibi, yabancı emisyon bankalarına gider. Fakat başka bir kısmı bankacılık, ticaret ve sanayi şirketlerinin ellerinde kalır. Amerika'ya mal satmış ve karşılığında dolar almış bir Avrupa firması, bu dolarları kendi bankasına yatırmak zorunda değildir. Bu müsaade, Avrupa ülkelerinin çoğunda uzun süreden beri vardı. Fransa da, 1967'de aynı serbestliği tanımıştır.
Böylece, Avrupa kıtasında gayet önemli miktarda bir serbest dolar hesabı bulunmaktadır. Bu para kitlesi Euro-Dollar'ları vücuda getirir.

doğurmaya başlayınca da, hükûmetler birbirlerine danışmadan, ortak bir program da yapmadan, bölgelere yardım yarışına girişmişler, bundan başlıca yararlanan da Amerikalı yatırımcılar olmuştur.

Örneğin, Belçika Hükûmeti 1966'da Parlamentodan geçirdiği bir kanunla, ülkesinin yarıya yakın bir kesiminde yabancı yatırımlara yüzde 30'a kadar çıkabilen bir sermaye primi şeklinde sübvansiyon vermek yetkisi almıştır. Bunun arkasından Hollanda Hükûmeti, bu oranı yüzde 40'a kadar yükselten bir kanun teklifi ile, daha ileri bir adım atmış bulunmaktadır.

Yabancı yatırımlara tanınan bu büyük avantajların yanı sıra, göze görünmeyen birtakım primler de vardır: Sanayie ayrılan arsa fiyatlarında, birtakım vergi ve resimlerde, gaz ve elektrik tarifelerinde uygulanan indirimler gibi.

Avrupa'da yerleşmek için Atlantik'in bu yanına geçmeye karar veren Amerikan firmalarının gözünde, yapılacak yatırımın, Ortak Pazar'ın şu ya da bu ülkesinde yer almasının hiç önemi yoktur. Böylece bu yatırımı, en uygun koşulları elde etmek için, hükûmetler arasında rahatlıkla artırmaya çıyarırlar. Sonunda da başarırlar.

Nihayet, Avrupa firmalarının, Amerikan rakipleri karşısında geride kalmalarının belki de en önemli etkeni; Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ana endüstrilere devlet siparişleri ve araştırma bağlantıları şeklinde yaptığı sürekli ve sistemli yardımdır.

Bu durum elektronik alanında açıkça görülür. Amerikan elektronik sanayii, iş hacminin yüzde 63'ünü bulan devlet siparişlerinden yararlanmaktadır. (Avrupa sanayii yüzde 12). Araştırma ve gelişme giderlerine hazinenin katkısı Amerika'da yüzde 85, Avrupa Topluluğu'nda yüzde 50'dir. Oysa, Avrupa'daki araştırma giderleri, iş hacmi yüzdesine kıyaslanırsa, Amerika'dakinden yarı yarıya daha azdır.

Bu rakamlar, günümüzdeki ileri Amerikan sanayiinin ezici üstünlüğünü özetlemektedir. Şimdi var olan bu üstünlük ileride daha da gelişeceğe benzer: çünkü hem her an yeni yatırım imkânlarına, hem de hızlı bir genişleme gücüne sahiptir.

Bu demektir ki, Avrupa'daki Amerikan sınaî gücü ancak yeni fışkırmaya başlamıştır ve bunun hızlanışı bütün Avrupa hükûmetlerini büyük bir sorunla karşı karşıya getirmektedir. Ortak Pazar görevlilerinden M. Boyer de la Giroday, haziran 1967 tarihli raporunda bu hale işaret ederek şu sonucu çıkarıyor: «Avrupa'daki

Amerikan yatırımı olayının, köklü bir karakteri vardır. Bizler, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurarken faydalı, ama mütevazi ve eksik bir şey yapmıştık. Bunun şimdiye kadar doğurduğu tek sonuç, *Amerikan teşebbüslerinin gittikçe daha geniş şekilde yerleşmesine ortam hazırlayarak ekonomik refahımızı biraz çoğaltmak* olmuştur. Bugüne kadar Ortak Pazar'ın kuruluş mantığına uygun olarak davrananlar, sadece Amerikan firmalarıdır.»

Ne yapmamız gerekiyor? M. de la Giroday, buna ilkönce açık bir ekonomik gözlemle cevap veriyor: «Avrupa'daki Amerikan yatırımları karşısında engelleme, kısıtlama gibi olumsuz tedbirler, ekonomik ve teknolojik alanlarda bize zarar vermekten başka bir şeye yaramaz, buna karşılık somut hiç bir şey de getirmez. Üstelik, bu çeşit bir olumsuz davranış, bizzat Ortak Pazar'ın artık tartışılamayacak olan varlığından doğan engellerle karşılaşacaktır. Nitekim, başta kendi toprakları üzerinde Amerikan yatırımını frenleyebileceğini sanan Fransa bile, arkadan bunların daha da üremesine göz yummak zorunda kalmıştır.»

Bu soru gayet geniş ve cevabı da epey güç olduğu içindir ki, birkaç yıldan beri, bir yandan hükûmetler, bir yandan da büyük teşebbüs sahipleri üzerine eğilmiş bulunuyorlar. Yasaklama ya da geniş ölçüde kısıtlama yolu aldatıcı olduğuna ve gelişmemizi önlemekten başka bir şeye yaramayacağına göre ne yapacağız? Zira Avrupa'nın, yatırım saldırısına eli kolu bağlı seyirci kalmasının sonu, ekonomisinin Amerikan buyruğu altına geçmesi demektir.

Hans Dichgans adında bir Alman milletvekili, 1965 Martında şöyle diyordu: «Tarihten aldığımız derse göre, sağlam millî ekonomiler zamanla yabancı sermayeden kurtulmak ve onun yerine kendi sermayelerini koymak zorundadırlar. Bunun en iyi örneği, Amerika Birleşik Devletleri'dir.»

İyi ama, ekonominin de bunu yapabilecek güçte olması gerekir. Zayıf memleketlerin, Üçüncü Dünya ülkelerinin yabancı yatırımlara karşı tutumu bir yandan sömürülme duygusuyla karışık bir hoşgörü, öte yandan yasaklama ya da millileştirmeye varan sert çıkışlar arasında değişmektedir. Bu aşırı tutumlar, Avrupanınki gibi modern bir ekonominin ihtiyaçlarına hiç bir şekilde cevap vermez. Eğer yabancı sermayenin giriştiği yatırım teknolojik bir üstünlükten ileri geliyorsa, millileştirme fabrikanın sadece duvarlarını millileştirir: teknik ustalık ve icat yeteneği kamulaştırılamaz.

Bundan dolayıdır ki, Avrupa hükûmetleri, daha uygun bir çözüm bulmak yolunda birtakım araştırmalara girişmişlerdir. Birbirlerinden değişik düşüncelerle ve oldukça dağınık bir şekilde girişilen bu çabalar, einer Hellmann'ın *Ortak Pazar'da Amerika* adlı kitabında anlatılmaktadır[5]. Bu konu üzerinde biraz duralım.

Fransa Hükûmeti üç kez siyaset değiştirmiştir. 1959'dan 1963'e kadar yabancı yatırımları teşvik etmiştir. Başbakan Michel Debré, 1 Temmuz 1959'da şöyle yazıyordu: «Avrupa Topluluğu'nda yerleşen Amerikan firmalarının, ortağımız olan ülkeler yerine Fransa'yı seçmeleri herhalde daha arzu edilir bir şeydir.» Doğru.

Arkadan çıkan birtakım sorunlar, kamu oyunun dikkatini Amerikalıların kontrolu ele alışının toplumsal, ya da göze batan yönleri üzerine çekti. General Motors'un Gennevilliers'de, Remington Rand'ın Caluire'de işçilere yol vermeleri, Simca'nın Chrysler tarafından satın alınması, Libby şirketinin Aşağı-Rhonne/Languedoc'a yerleşmesi. Nihayet Bull (kompüter) şirketinin General Electric'e satılması gibi çok üzücü bir olay. Georges Pompidou başkanlığındaki o günkü Fransa Hükûmeti, bu güçlükler karşısında bir kısıtlama politikasına girişti. Bu politikanın en basit ve anî sonucu da Amerikan yatırımlarının öteki Ortak Pazar ülkelerine kayması oldu.

General Motors, Strasbourg'a yerleşecekken vazgeçti, Almanya'yı seçti[6]. Ford, Thionville'i tasarlamışken, Belçika'ya gitti. Philips Petroleum, Bordeaux'ya gelecekti, Benelux'e yerleşti. Ortaklarıyle zaten güç rekabet edebilen Fransa, onların eline bir silâh daha vermiş oluyordu: Bu da teknoloji ve *marketing* alanlarındaki bütün kozlarıyle birlikte Amerikan yatırımının sağladığı avantajdı.

Nihayet 1966 başlarında, Pompidou'lu ve Debré'li üçüncü bir hükûmet, sağladığı geçici psikolojik faydaların yanısıra önemli ekonomik sakıncaları olan bu politikayı uygulamaktan vazgeçti ve Amerikan yatırımlarının Fransaya gelmesine, aralarında bir seçme yapmaya çalışarak, razı oldu.

Ortak Pazar topluluğunda Amerikan yatırımına karşı ötekilerinden daha kısıtlayıcı bir tutum takınan ülke, çoğunlukla, kendi zararına olarak rakiplerine fayda sağlamış olur. İngiltere işçi hü-

[5] Reiner Hellman : «Amerika auf dem Europa Markt» (Baden-Baden).

[6] Sonradan Fransa hükûmeti siyasetini değiştirmiş ve General Motors, Strasbourg'a yerleşmiştir.

kûmeti, kendi felsefesine ve İngiliz ekonomisi üzerinde daha geniş bir kontrol kurma yolundaki doğal isteğine uygun olarak, başta, Muhafazakârlara kıyasla Amerikan yatırımına daha az serbestlik tanımak eğilimini göstermişti. Başbakan Harold Wilson, Amerika'ya bağlı olmaktansa Avrupa'da onunla rekabet edebilecek bir teknolojik güç yaratmak gerekliliğini savunanların başında geliyordu. Avrupa'nın başlıca amacının «ekonomisinin Amerikan yatırımlarının egemenliği altına girmesini önlemek» olması gerektiğini çok kere tekrar etmiş, durmuştu.

Ne var ki, İngiltere de, ötekiler gibi, çıkışlarında tek başına kaldığı ve milletler arasındaki rekabet artırmalarına boyun eğdiği için, bu sözlerin gerçekleşmesi kolay değildi. 1964'de İşçi Partisi muhalefette iken, Amerikan Chrysler şirketi, büyük İngiliz otomobil imalâtçısı Rootes'un sermayesinin büyücek, ama yine de azınlıkta kalan bir kısmını eline geçirmişti. İşçi Partisi buna şiddetle karşı koydu... Oysa 1967'de İşçiler iktidarda iken, Chrysler, Rootes'un tamamını kendi kontroluna almak istediğini bildirdi. Wilson Hükûmeti, sorunu inceledikten sonra, önce sendikaların şirketin millileştirilmesi için ileri sürdükleri teklifi reddetti, arkadan da Chrysler'e gerekli izni verdi.

Almanya'da ise, yeni başbakanın iş başına geçişinden beri, aksi yönde, eskisinden biraz farklı bir tutum gelişmektedir. Politik nedenlere bağlı, uzun bir aşırı liberalizmin döneminden sonra, Alman sanayicileri birtakım kaygılar duymaya başlamışlardır. Commerzbank'ın daha 1965'de yaptığı bir değerlendirmeğe göre, Almanya'da Amerikan kontrolündeki yatırımların tutarı iki milyar dolardı. Oysa, Alman borsalarında kayıtlı şirketlerin sermaye toplamı ancak 3,5 milyarı buluyordu. Buna karşı birşeyler yapmak gerekti.

Mobil Oil, 1967'de Alman Aral şirketinin kontrolünü eline geçirmek için bir teşebbüste bulunmuştu. Alman Hükûmeti, bu ortaklık oranının yüzde 28'i aşmamasını istedi. Ayrıca da Aral'ın bütün hissedarlarının «Şirketin Almanlık karakterinin korunacağını bildiren» bir anlaşma imzalamalarını şart koştu.

İngiliz hükûmeti kontrol doktrinini olanca sertliğiyle uygulamanın mümkün olmadığını görürken, Alman Hükûmeti sadece liberalizme bağlanamayacağını anlıyor, Fransız Hükûmeti ise birbiri ardından iki düşünceye de yer veriyordu. 1963'de Fransa'nın Avrupa Topluluğu içinde Amerikan yatırımlarının ortaklaşa kontrol edilmesi için yaptığı teklifi şiddetle geri çeviren İtalya ve Be-

nelux, şimdi probleme eğilmek zorunda kalmışlardır. Bu ülkeler, «Amerikan yatırımlarını millî programlarının genel hedeflerine göre çerçevelemek» niyetlerini açıklamışlardır. Bu formül ne bağlayıcı olacak kadar açık, ne de uygulanabilecek kadar pratiktir. Ortaya hep aynı problem çıkıyor: *millî tedbirler, sadece yatırımın komşu memleketlere kayması sonucunu doğurmaktadır ki,* bu da bir çözüm yolu değildir.

Son zamanlarda, en eğitici tepki, patronlardan gelmiştir. U.N.I.C.E. (*Union des Industries de la Communauté Européenne*) adı altında toplanan Avrupalı patronlar bu yıl, herkesçe bilinmesinde yarar olan bir bildiri yayınlamışlardır.

Bildiri, klâsik liberal ilkelere değinerek başlamaktadır: «Endüstri, sermayenin serbestçe yer değiştirebilmesi ve teşebbüslerin diledikleri yerde serbestçe yerleşmesi ilkesine temelden bağlıdır. Bu bakımdan, Amerikan yatırımları ile Amerikan teşebbüslerinin Avrupa Topluluğu içerisinde yerleşmesi konusunda liberal ve olumlu bir tutum izler.

«Bu düşünce ile, yabancı ülkelerden gelen sermayelerin hareketleri üzerinde daha iyi bilgi edinmek amacıyle birtakım kararlar almak gerekse bile, bu tedbirlerin yabancı sermayenin Topluluğa girmesine hiç bir şekilde engel olmamasını ve dilediği yönu seçmesini etkilememesini temenni eder.»

Problemi oldukça haklı görülebilecek bir çeşit mantığa göre çözmüşe benzeyen bu prensip açıklamasından sonra patronlar, kafalarını kurcalayan konuyu, ihtiyatlı bir dille ortaya dökmektedirler :

«Amerikan yatırımları, birtakım Avrupa ülkelerinin ekonomilerini, ya da önemli iş alanlarının sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadî politikası, ya da Amerikan şirketlerinin çıkarları gözönünde tutularak alınmış olan kararlara bağlı kılacak kadar aşırı bir değer kazanmamalıdır.»

Birincisi kadar açık seçik ve haklı bir düşünce. Şu farkla ki, birincinin tam ktrşıtı. U.N.I.C.E.'nin bildirisi, bu gerekçeden sonra daha ciddî konulara, yani patronların aşağıdaki üç maddede belirlenen gerçek kuşkularına geçiyor :

1. «Amerikan yatırımları problemi başlarda hiç bir güçlük yaratmamaktaydı. Ancak, şimdi olduğu gibi, Amerikan sanayii Avrupa para piyasasından gittikçe daha çok faydalanmaya başlayınca iş değişmiştir... Amerikan şirketlerinin Avrupa sermayesine yö-

nelttikleri talebin, şimdi Avrupa sanayiinin finansman ihtiyacının aleyhine işlemesinden korkulur.» Birinci anlaşmazlık buradan doğuyor.

2. İkincisi daha önemli: «Amerikalılarca girişilen teşebbüs, bazı bölgelerde (örneğin İtalya'da) yeni iş alanları açmak gibi olumlu bir etki yapmış, buna karşılık işçi sıkıntısı çeken diğer birçok ülkede, Amerikan yatırımının yol açtığı işçi isteği birtakım zorluklar doğurmuştur. Amerikalı işverenlerin, işçiyi kendilerine çekmek için kullandıkları bazı usuller ve onlara sağladıkları koşullar bu zorlukları bir kat daha artırmaktadır.» Şu halde, sermaye piyasasının kurutulmasının arkasından, Amerikalılara yöneltilen ikinci suç, aldıkları işçilere daha çok para vererek ücretlerin yükselmesine yol açmalarıdır.

3. Üçüncü suçlama: Amerikan şirketleri, fiyatları düşürmektedir. U.N.I.C.E., Amerikalı rakiplerinin, belirli kâr hadlerini korumak için girişilen anlaşmaları ve kartelleri hiçe saymasını açıkça yermektedir. Bildiride şöyle deniliyor: «Bazı Amerikan şirketlerinin Avrupa'da geçerli olan ve Avrupalı rakip firmaların saygı gösterdiği birtakım fiyat mekanizmaları üzerinde bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkmıştır. Maliyet fiyatlarının saptanmasında kullanılacak yöntemler üzerinde hep birlikte yaptığımız incelemeler bizlere, rekabet prensibine ilişmemekle beraber, bütün ilgili tarafların çıkarlarını koruyan kurallara varmayı sağlamıştır. Bu bakımdan, Amerikan firmalarının, bilgisizlikleri yüzünden, piyasada ciddî birtakım karışıklıklara yol açacak bir fiyat savaşına girişmelerini önlemek şarttır.»

Para piyasasının canlanması, işçi ücretlerinin yükselmesi, fiyatların düşmesi. Amerikan yatırımlarının verimli olduğuna insanı bundan daha iyi inandıran bir savunma güç bulunur.

Demek oluyor ki, gördüğümüz gibi, dış yatırımlar hükûmet adamlarının olduğu kadar, teşebbüs sahiplerinin de düşünce alışkanlıklarını iyice sarsmaktadır. Henüz ortaya açık bir siyaset atılmış olmamakla beraber, durumun bilincine varıldığı, hattâ tehlike çanlarının çalınmaya başladığı görülüyor.

Yapılacak pek fazla bir şey de yoktur. Kısıtlama tedbirlerine baş vuran millî bir politika, asıl Amerikan yatırımlarından daha ciddî tehlikeler doğurabilir. Güdülecek siyaset hakkında karar verebilecek tek üstün merci, Avrupa Topluluğu'dur, o da olayın kaynağına kadar inebilmek şartıyle.

Kısır tartışmalardan kaçınmak için, Amerikan yatırımının bazı yönleriyle bir nimet, hattâ güç bulunur bir nimet olduğunu baştan kabul edelim[7].

Bu yatırımın bir *sebep* olmayıp, bir *sonuç* olduğunu da gözden uzak tutmamamız gerekir. Bu yatırım, bir araya gelince, Avrupa endüstrisinin Amerikan endüstrisi karşısındaki geriliğini ortaya vuran birtakım durum ayrılıklarının sonucudur. Bugün biz büyük Amerikan şirketlerinin belli başlı niteliği olan güçlülük, organizasyon, yenilik yaratma gibi etkilerden kendimizi mahrum edersek, Avrupa'nın geriliği yerinde saymakla kalmaz, daha da kötüye gidebilir. Şu halde, Amerikan yatırımına nasıl karşı koyacağımızı araştırmadan önce, bu yatırımın bize sağladığı olumlu teknolojik kazancı iyice anlamamız gerekir.

Gerçekten, Avrupa piyasasma el atan Amerikan firmalarının önemli çoğunluğunu orta çaptakiler değil, büyük firmalar teşkil etmektedir. Avrupa'daki (şube)lerin yarısından fazlası, dünyanın en büyük 500 kuruluşu arasında yer alan 340 Amerikan firmasına aittir. Ayrıca, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki dolaysız yatırımların yüzde 40'ı üç dev Amerikan firması tarafından yapılmıştır. Oysa, Amerika'da endüstri araştırma ve gelişmeleri konusundaki harcamaların yüzde 85'inin özellikle 5000'den daha çok işçi çalıştıran bu firmalarca gerçekleştirildiğini de biliyoruz. Avrupa ile Amerika arasındaki şu meşhur teknolojik uçurumu doldurmak yolunda bize yardımı dokunabilecek olanlar da işte bu firmalardır[8].

Öte yandan, Ortak Pazar içinde Amerikan yatırımlarını kısıtlama amacını güden bir siyaset derhal iki yönlü bir «yer değiştirme» olayı doğuracaktır. Amerikan sermayesinden boşalan yeri bu sefer Amerikan ürünleri dolduracaktır. Hele son anlaşmalarla gümrük tarifelerinde yapılan indirimlerden sonra bu yer değiştir-

[7] Bugüne kadar Ortak Pazar'ın dış yardımlarla *verimlileştirilmesi* konusunda yapılan incelemelerin en iyisi Christofer Layton'un «Transatlantic Investment» dir: Yazar, «Amerikan yatırımlarının getirdiği ciddi rekabet olmasa, Avrupalı sanayiciler bugün söz ettikleri toplanma ve kaynaşma lâflarını ağızlarına bile almazlardı.» diyor.

[8] Chase Manhattan Bank'ın bir incelemesinde Avrupa opluluğu'nda yatırım yapan Amerikan firmalarının sayısı ile araştırma giderlerinin önemi arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Son sekiz yıl içindeki yatırımların yüzde 70'ine yakın bir kısmı elektronik, kimya endüstrisi ve makine yapımı alanlarında olmuştur ki, bu üç büyük sanayi kolu, araştırma giderlerinin yüzde 80'ini kendilerinde toplamaktadır.

me daha kolay olur. Peki, o zaman, Amerikan sermayesine karşı dikilen engellerin arkasından, Amerikan ürünlerine karşı da yeni duvarlar mı örmeye kalkışacağız? Böyle bir şey, az gelişmişliğe dönmek olur. Araştırma giderlerinin amortismanı yüzünden maliyetleri çok yüksek olan ileri teknoloji ürünleri, bugün için ancak Amerika'dan sağlanabilir. Uluslararası *kompüter* ticaretini bir tarife değişmesi ile ayarlamaya kalkmak olacak iş değildir.

Colombia Üniversitesinden Donald B. Keesing adlı genç bir araştırmacının henüz yayınlanmamış olan bir incelemesi, üstün derecedeki teknik gelişmeye bağlı endüstri kollarında Amerika'nın Avrupa piyasasında kapladığı yeri açıklamaktadır.

Bu etüdde, bir kolun *tekniklik* derecesi (yani bilgin ve mühendis sayısının işçi sayısına oranı) ne kadar yüksekse bu sektördeki Amerikan payının da o kadar yüksek olduğu görülmektedir. Böylece, Avrupa'daki Amerikan *yatırımının* kaldırılmasına karşılık, Amerika'da yapılmış *malları* ithal etmek ihtiyacı çoğalmış olacaktır.

Ürünlerin arkasından, ikinci tehlike *doğrudan doğruya yatırımların* yer değiştirmesidir. Bu kısıtlamalardan dolayı Ortak Pazar'da güçlükle karşılaşacak Amerikan şirketleri, derhal İngiltere'ye, İskandinavya'ya, İspanya'ya ve müttefik ülkelere göç etmeğe kalkacaklardır ki, bunu zaten yapmaktadırlar. Bu durumda, adı geçen memleketlerle Ortak Pazar arasındaki tarife indirimlerinden de otomatik şekilde yararlanabileceklerdir.

Sonuç olarak, Avrupalılar tarihî diye niteleyebileceğimiz bir seçim yapmak zorundadırlar.

— Amerikan yatırımlarına giriş serbestliği tanıdığımız zaman, bugünkü koşullar içinde, Avrupa endüstrisinin tümünü olmasa bile en bilimsel, en teknik, geleceğe en dönük kısmını, «taşeron» luk rolüne, Avrupa'nın kendisini ise bir uydu durumuna düşürmüş oluyoruz.

— Gerçekten etkili birtakım kısıtlama tedbirleri aldığımız zaman da, hem ihtiyacımız olan mamul maddeler, hem de sınırlarımızın ötesine gidip yerleşecek olan sermayeler yüzünden güç duruma düşüyoruz. Bu kendi kendine kavrulma siyaseti ile kendimizi iyice az gelişmişliğe mahkûm ediyoruz.

Şu halde? İşin doğrusu şu ki, ortada sadece Amerikan yatırımı diye belirli ve tek başına bir olay yoktur. Bu yatırımlar, daha genel bir olayın bir görünüşünden ibarettir, o kadar. İşin aslı Avrupa ile Amerika arasında gittikçe çoğalan bir kudret dengesizliğine, bir güç ayrılığına dayanır.

Yatırım yapan Amerikalıyı «suçlu» saymak ve ona vereceğimiz cevabı bir ceza şeklinde tasarlamak kadar anlamsız bir şey olamaz. Avrupa'nın kendi kaderine hâkim olması gerektiğini savunalım, kabul. Ama, 1791'de Hamilton'un Amerika'daki yabancı yatırımlar için söylediklerini de unutmayalım: «Yatırım yapan bir yabancıya rakip gözüyle değil, değerli bir yardımcı gibi bakmalıyız. Zira, çalışma veriminin artması, işlerimizin genişlemesi onun sayesinde olmaktadır.»

Eğer Amerikan yatırımı bir güçlülük olayının belirtisi ise, Avrupa'nın problemi de bir (büyük güç durumuna gelme) problemidir. Bugün bize sanayiimizin Amerikalılara «haraç mezat satışı» gibi görünen şey, ters bir sonuçla, kurtuluşumuzu sağlayabilir. «Avrupa'yı kalkınmaya zorlayacak en güçlü neden, Amerikan sanayiinin ona kendi toprağı üzerinde meydan okumasıdır.» (*Newsweek*, Şubat 1967.)

Amerikan gücü, savaştan önce bildiğimizin aynı değildir artık. Ölçüsü, hattâ niteliği değişmiştir. İçimize kadar sokulmasa, bu gücü yine tanımayacaktık. Böylesi daha iyi. Çünkü, sarsıntı ne kadar şiddetli olursa olsun, gafil avlanmaya tercih edilir. Hiç olmazsa bizi gözümüzü açmaya zorlar.

Bu Amerikan gücü, *on yıldan*, soğuk harbin bitişinden, ve ilk Sputnik'in ortaya çıkışından beri, eşi görülmemiş bir ilerleme göstermiştir. İçeride şiddetli ve verimli bir devrimin etkisini görmüştür. Bunu şöyle tanımlayabiliriz: Artık teknik yenileşme üretimi, iktisat politikasının tek amacı, özü haline gelmiştir. Amerika'da bugün idare adamı, sanayici, iktisatçı, bilgin, mühendis, herkes, endüstriyel yaratımda sürekli bir yenileşmeyi sağlayacak üretim faktörlerini birleştirme yolunda rasyonel teknikler üzerinde çalışmaktadır. Buna da *cross-fertilization* adı verilmektedir.

Bu gerçek devrimin en orijinal yönü, bir yandan hükûmet idaresinin, bir yandan büyük sınaî teşebbüslerin, bir yandan da üniversitelerin bir araya gelerek aldıkları ortak kararlardan doğmasıdır. Bu hal, bizim kafamızdaki eski Amerika hayalinden oldukça değişiktir. Eskiden serbest teşebbüs hükûmete sırt çevirmekle kalmaz, ona karşı cephe alırdı; iş adamlarıyle entellektüeller birbirlerinden kesin olarak ayrılırlardı. 1967'de ise hepsi bir arada, birbirine kenetlenmiş korkunç bir karışım vücude getirmektedirler. J. K. Galbraith buna *technostructure* adını veriyor.

Endüstriyel icat ve teknolojik yaratma alanında sonucu doğrudan doğruya bize dokunacak kararların Washington, New York,

Harvard, Detroit, Seattle ve Houston'da alınmasına göz yumacak olursak, korkarız ki, Avrupa hiç bir zaman kendi içinde bir keşif ve icat kaynağı geliştiremeyecektir. Oysa bu olmadan, orijinal bir uygarlıktan söz edilemez. Amerikan yatırımlarının güçlü, çabuk ve karşı konulmaz oluşu bizi uyarmakta, sorguya çekmektedir. Kendimize nasıl bir gelecek istiyoruz?

Yukarıda durumun bilincine varıldığını belirtmiştik. Tarih bize, Roma ve Bizans'ın çöküş döneminde yaşayanlardan bazılarının da kendilerini bekleyen geleceği önceden görmüş olduklarını söyler. Ama bu, olayların akışını önleyememiştir. Bugün bu akışı değiştirmek için uyanmak, şiddetle uyanmak zorundayız. Uyanmayacak olursak, bundan önceki nice şanlı uygarlıklar gibi, Avrupa da günün birinde nasıl olduğunu anlamadan kendini uçurumun başında bulacaktır. Spengler, 1923'de «Avrupa'nın çöküşü» üzerinde felsefe yürütüyordu. Bugün ise, ancak bunu kavrayacak kadar vaktimiz kalmıştır.

Önümüzdeki yıllarda, Avrupa'daki Amerikan yatırımı çok hızlı, Avrupa yatırımlarından çok daha hızlı bir tempo ile çoğalacaktır. Sağladığı kazanç, ötekilerinkine kıyasla, yüzde elli daha yüksektir. Stratejik sektörlerde gelişme bakımından, önderliği almak durumundadır. Bir para plasmanı şeklinde değil, yönetimi ele alma biçiminde kendini göstermekte, bu kontrolu güç ve zenginlik haline dönüştürmekte ve bütün bu işleri Avrupa'daki birikmiş paraları kullanarak yapmaktadır. Oysa, Avrupalı iş adamları bu paraları seferber etmeyi başaramamaktadırlar.

Bizi ezmesinden korktuğumuz şey, bu servet yığını değil, fakat yetkilerin yerinde kullanılmasında gösterilen üstün zekâdır. Fransız, Alman, ya da İtalyan firmaları, Roma Antlaşmasının kendilerine açtığı geniş alanda hâlâ titrek adımlarla yürümekte, alışkanlıklarının duvarları yıkılmış sığınaklarından çıkmaya bir türlü karar verememektedirler. Bu arada Amerikan endüstrisinin ağır birlikleri, arazinin özellikleri üzerinde iyice bilgi edindikten sonra, Sina çölündeki İsrail tankları gibi, Napoli ve Amsterdam'da rahatça dolaşıp durmaktadır.

Avrupalı yöneticiler, politikacılar ve iş adamları, bu istilâ karşısında, tutarlı bir davranış gösteremiyorlar. Halksa, onların birbirini tutmayan sözleri ve bir o yana, bir bu yana dönüşleri karşısında, Amerikan yatırımının yararlı mı, zararlı mı olduğunu anlayamıyor.

Bizce hem iyidir, hem de kötü. Rekabeti kamçılayan, yeni bir metod ve ileri bir teknik getiren bir şey hiç şüphesiz iyidir. Ama

bunun doğurduğu sonuç, bizi gittikçe az gelişmişliğe doğru iter ve bir el koyma biçimini alırsa, elbette kötü olur.

Kötülük de Amerikalıların iş bilirliğinde değil, Avrupalıların beceriksizliğinde ve bunun açtığı boşluktadır. Bu yüzdendir ki, ya kışkırtma, ya da temeni yoluyle alınmasına çalışılan kısıtlama, yasaklama, cezalandırma tedbirleri soruna karşılık vermekten uzak kalır, olsa olsa küçük bir kısmını çözümlemeye yarar. Diyelim ki, Amerikan yatırımını yok ettik, boşluğu dolduracak yerde daha da büyütmüş oluruz. Ayrıca, olduğumuzdan daha zayıf düşeriz.

Bu arada mutsuz sayılmayız, ekonomimiz gelişiyor, yaşama düzeyimiz tatlı tatlı yükseliyor. Öyle ise bu telâş neden? Bunu anlamak için ileriye bir göz atalım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİ ÖTESİ TOPLUM

Bugün Avrupa özellikle Amerika'nın kendisine aşıladığı organizasyon ve teknik sayesinde genel bir ilerleme akımına kapılmıştır. Ama, Amerikan gücünün üzerimize yığılması karşısındaki tepkimizin yavaşlığı ve yaratıcılığımıza arız olan acayip bir uyuşukluk, bu genel gidiş içerisinde bizi, egemen güç'e kıyasla düşük bir düzeye doğru itmektedir.

Ekonomik uyduluğun bir toplumun ilerlemesini ne gibi bir mekanizmayla bozup sınırladığını incelemeye girişmeden önce, geleceğe bir göz atalım. Bu konuda Hudson Institute'ün bir etüdünden yararlanacağız. Bu kurum, dünyanın 2000 yılındaki durumunu ilk olarak rakama vurmuştur. Bundan otuz yıl, yani topu topu bir kuşak sonra[1].

[1] Hudson Institute, Rand Corporation yöneticilerinden birkaçı tarafından kurulmuştur. Rand Corporation, İkinci Dünya Savaşında «operasyonel araştırma»yı ilk uygulayan müessesedir. Buna göre, stratejik bir kararın bütün muhtemel faktörleri bir arada hesaba katılır ve bunlar arasında çeşitli seçim olanakları ortaya çıkarılmaya çalışılır. Amerikan Savunma Bakanlığına ve Beyaz Saray'a direkt telefonla bağlı olan Rand, Amerikan zaferini sağlamaya değilse bile, savaşın sonunu yaklaştırmaya ve örneğin Avrupa ve Pasifik'teki çıkarmalarda en az kayıpla en çabuk sonuç almanın yollarını göstermeye yardımcı olmuştur.
Savaştan sonra, Rand çalışmalarına soğuk savaşın nükleer sorunları üzerinde de devam etmiştir. Tabiatıyle alınacak kararları doğrudan doğruya etkilediğini ileri sürecek değiliz. Karar alma yetkisi, *kompüter*'lerin değil, siyaset adamlarının elindedir. Bununla beraber, Rand, yapılacak tercihler üzerinde aydınlatıcı ve yol gösterici bir rol oynamış, Rusya ile olan nükleer savaşı ve barışçı yarışmayı Amerika'nın kazanmasına yardımı dokunmuştur.
Bundan sonra, firmadan ayrılan Herman Kahn ve Anthony Wiener, New York yakınlarında Hudson Institute adıyle yeni bir araştırma müessesesi kurmuşlardır. Bu kurum, Amerikan hükümetinin ve özel büyük endüstri teşebbüslerinin hizmetinde çalışmaktadır.

Herman Kahn ve Hudson Enstitüsü, 1968'de bin sayfalık bir rapor yayınlayacaklardır. 2000 yılının temel nitelikleri üzerinde bize fikir verecek olan bu rapor, bugün elimizde bulunan verilerle ilerideki keşif ve buluşlar hesaba katılarak hazırlanmıştır. Bu raporu okuduğumuz için, burada bir özetini verebilecek durumdayız.

Hudson Enstitüsü, ilkönce adam başına gelir hesabıyle dünyanın en ileri dokuz devletinin bir listesini yapıyor. Bunlar: Amerika Birleşik Devletleri, İskandinavya, Kanada, Almanya, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, İtalya ve Japonya'dır. Hudson Enstitüsü, kişi başına düşen gelirleri çok düşük olmakla beraber, gelecekteki rollerinin dünyamız için önemli olması bakımından, iki devleti daha incelemiştir: Hindistan ve Çin. Toplam olarak on bir ülke.

Kuşağımızın, yani önümüzdeki otuz yılın tarihi, Daniel Bell'in[2] yeni bir deyimle adlandırdığı gibi «Endüstri - ötesi toplum» un ortaya çıkışını gösterecektir. İleride çok işiteceğimiz bu sözü kafamıza iyice yerleştirmeliyiz, çünkü önümüzdeki geleceği tanımlamaktadır. Bunun anlamı şudur: Bugün Mısır, ya da Nijerya ile toplumumuz arasında ne kadar fark varsa, 2000 yılında endüstri dünyasının bazı ülkeleri, bugün bizim içinde yaşadığımız topluma kıyasla o kadar derin birtakım değişiklikler gösterecektir.

Bell ve Kahn'a göre bu yeni toplumun belli başlı çizgileri şunlar olacak :

— Sanayi gelirleri, endüstri-öncesi döneme kıyasla yaklaşık olarak elli kat yükselecek,

— İktisadî faaliyetlerin büyük çoğunluğu ilk (tarımsal üretim) ve ikinci (endüstriyel üretim) sektörleri geride bırakarak üçüncü ve dördüncü sektörlere (hizmet sektörü) yönelecek[3],

— Özel teşebbüsler artık bilimsel ve teknik değişmelerin biricik kaynağı olmaktan çıkacak,

— Klâsik piyasa kanunları muhakkak ki devlet sektörüne ve sosyal fonlara kıyasla çok daha önemsiz bir rol oynayacak[4],

— Tüm sanayiin «sibernetik» le yönetilmesi gerekecek[5],

[2] «The Reforming of General Education» adlı yeni kitabında.

[3] Dördüncü sektör, arz, talep ve kazanç kanunlarından yavaş yavaş sıyrılacak olan üçüncü sektörün ileri bir safhasıdır; kurumlar, çıkar gütmeyen araştırmalar, kültür, «kazanç peşinde olmayan örgütler = non profit organisations», v.b.

[4] J. K. Galbraith, «The New Industrial State» adlı eserinde, bildiğimiz piyasa kanunlarının giderek yerlerini daha karmaşık ve kontrollu bağlantılara bırakacağını doğrulamaktadır.

[5] «Otomatik kumanda» kontrol ve etüdünü konu alan bilim kolu. (Çevirenin notu).

— İlerlemenin başlıca faktörlerini eğitim sistemleri ve bu sistemlerin emrine verilen teknolojik buluşlar teşkil edecek,

— Zaman ve mekân faktörlerinin ulaştırma sorunlarında oynadıkları rolün önemi azalacak,

— Endüstri-ötesi bir toplumda, yüksek gelirlerle düşük gelirler arasındaki fark, bugünkü endüstriyel toplumdakinden daha az olacak.

İncelemelere göre, bir ülkenin endüstri-ötesi düzeyine varması, adam başına gelirin 4000 doları aştığı andan başlar (yaklaşık olarak 40.000 T.L.[6]).

Bu rakamı iyice anlamak için, Amerika Birleşik Devletlerinde kişi başına düşen gelirin bugün[7] 3500 dolar olduğunu söyleyelim. Bu gelir, Batı Avrupa'da aşağı yukarı 1800 ve Sovyet Rusya'da 1000 dolardır.

Herman Kahn'ın aşağıda çizdiği tablo, bir ülkenin adam başına gelir hesabıyle ait olduğu toplum tipini gösterir :

Ekonomik Toplumların Sınıflandırılması

— Endüstri öncesi:	Adam başına	50 —	200 dolar
— Sanayileşme döneminde:	Adam başına	200 —	600 dolar
— Sanayileşmiş (endüstriyel):	Adam başına	600 —	1500 dolar
— İleri endüstriyel toplum: (tüketim toplumu)	Adam başına	1500 —	4000 dolar
— Endüstri - ötesi toplum:	Adam başına	4000 —	20000 dolar

Gelirlerin seviyesi, dağılımı ve kullanılma şekli bakımından aralarında çok ayrılıklar bulunsa bile, Amerika ile Batı Avrupa bugün için «ileri endüstriyel toplum» niteliğini paylaşmakta, Sovyet Rusya da onlara yaklaşmaktadır.

Hudson Enstitüsü'nün etüdü, umulmayan bir değişme olmadığı takdirde, bundan otuz yıl sonra ulusların nasıl sınıflanacağını, tahminlere dayanarak, bildirmektedir. Akla yakın gelen bu tahmini düşüncemize yararlı bir başlangıç olarak kabul edebiliriz.

[6] 1968 rayicine göre. (Çevirenin notu.)
[7] 1968 rayicine göre. (Çevirenin notu.)

Endüstri-ötesi toplumlar şöylece sıralanacaktır: Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kanada, İsveç. Hepsi bu kadar.

Aşağıdaki uluslar, ya da ulusal topluluklar ise, günün birinde endüstri-ötesi dönemine geçebilecek *ileri endüstri toplumu* niteliğini kazanmış olacaklardır: Batı Avrupa, Sovyetler Birliği, İsrail, Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Avustralya, Yeni Zelanda.

Aşağıdaki uluslar *tüketim toplumu* düzeyine erişeceklerdir: Meksika, Arjantin, Venezuela, Şili, Kolombiya, Güney Kore, Malezya, Formoza ve öbür Avrupa ülkeleri.

Dünyanın geri kalan ülkeleri —Çin, Hindistan, hemen hemen bütün Güney Amerika, Arap dünyasının tümü ile Afrika— daha sanayileşme dönemine bile varmamış olacaktır.

Böylece bu rapor bize, heyecan verici büyük bir tarihî değişmeyi sakin sakin anlatıyor. Bir kuşak sonra ileri ülkelerle bizim durumumuz arasında sadece bir derece farkı değil, bir karakter farkı bulunacaktır. Biz başka bir evrende yaşayan toplumlar haline düşeceğiz: ileri uygarlıklarla geri ülkeler ortasında aracı bir evrende.

Japonya ve İsveç gibi bir iki ülkenin, kaynaklarını iyi işletmek, ellerindeki imkânları yoğunlaştırmak, toplumsal karakterlerine uygun yollar seçmek sayesinde, baştaki grupta kalacaklarını not edelim. Batı Avrupa ise, bunu başaramayacaktır.

Bu kitaptaki incelememizin amacı, bu çöküşe boyun eğerek yavaş yavaş böyle bir geleceğe doğru kaymanın rezilliğini ortaya koymak değil; lâkin Batı Avrupa'nın bu felâketli gidişini düzeltmek, yani kendi kaderini tekrar eline alıp uygarlık yarışında varlığını sürdürmek için neler yapması gerektiğini araştırmaktır.

Otuz yıl içinde «endüstri - ötesi» durumuna geçecek olan Amerika'da ulusal gelirden adam başına düşen pay 7500 dolara çıkmış, çalışma haftası yedişer saatlik dört güne inmiş olacaktır. Bir yıl otuz dokuz iş haftasına ve on üç tatil haftasına bölünecektir. Hafta sonları ile bayramları da buna katarsak insanlar yılda 147 gün çalışacak, 218 gün de diledikleri gibi yaşayacaklardır. Düşünün: sadece bir kuşak sonra.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YARATMA GÜCÜ

Aklı başında iktisatçılardan birçoğu şöyle düşünmektedirler: Amerikan sanayiinin kilit sektörlerdeki ileri durumu gözönünde tutulunca, acaba belli başlı sanayi yollarının yönetimini Amerikalılara bırakmak, Avrupalılar için en hızlı gelişme yolu olmaz mı? Aslında Avrupa birkaç yıldan beri bu yola yönelmiştir ve ortada durumun değişeceğini gösteren hiç bir ciddî belirti de yoktur. İktisadî bakımdan, en iyi, en kolay çözüm yolu da bu değil midir zaten?

Bu soruya bilimsel bir cevap verilebileceğini sanmıyoruz. Hattâ denebilir ki, Avrupa'nın buluşlar ve yönetim alanlarındaki geriliği gözönüne alınacak olursa, özerkliğe doğru atılacak kesin bir adım, bir süre için, bu durumun daha da kötüleşmesine yol açacaktır.

Şu var ki, bu «sistematik kendini bırakma» tezi, ekonomik açıdan doğru görünse bile — bunu aşağıda ele alacağız — biz bunu kabul etmek zorunda değiliz. Bu kolaylığı, yani «Amerikalılaşma» eğilimini reddetmemiz için başka nedenler vardır: değerleri daha yüksek olan siyasal, kültürel ve manevî nedenler. Ama biz şimdilik, işin bu politik yönüne bile değinmeyeceğiz. Sadece ekonomik inceleme alanında kalalım. Görürüz ki, *özerklik öncelikle manevî bir düşünce olmaktan daha çok ekonomik bir ihtiyaçtır.*

Başka birinin buyruğu altında olmak kısa bir süre için kârlıdır. Bugün Amerikan üstünlüğünün başta gelen faktörü olan Amerikan yatırımı, aynı zamanda iktisadî bünyemize teknik ilerlemeyi sokan bir taşıyıcı durumundadır.

Bu yatırımlar direkt olarak, bize şimdiye kadar yabancısı olduğumuz bir takım fabrikasyon teknikleri ve işletme usulleri getirmektedir. Dolaylı olarak da, Avrupalı imalâtçıları rasyonel çalışma ve ilerleme yolunda çaba göstermeye zorlamaktadır ki, re-

kabet karşısında kalmamış olsalar böyle bir işe girişmeyecekleri muhakkaktı. İlk bakışta, Amerikan yatırımının iktisadî hayatı olumlu şekilde etkilediği görülüyor.

Avrupa ülkeleri, Amerikan yatırımlarının akımını bugünkü şekliyle bırakacak olurlarsa, onların daha yüksek olan *produktivite*lerinin getirdiği kazançtan kendi paylarına düşeni almak suretiyle yararlanmış olacaklardır. Bu olay gittikçe bütün iktisadi alanlara yayılma eğilimi göstermekte ve yaşama düzeyinin yükselmesini kolaylaştırmaktadır.

Amerikan yatırımı karşısında liberal bir tutum takınmayı haklı gösteren ikinci bir neden daha vardır: Bugün için, giriştiği rasyonelleşme çabası ne kadar büyük olursa olsun, Avrupa sanayii birkaç sektör dışında işçilere Amerikan firmaları kadar yüksek ücret verebilecek duruma gelmemiştir. Unutmayalım ki, Avrupa endüstrisi bir çok alanlarda Amerikalılarla yarışabiliyorsa, bu ancak işçi ücretlerinin Avrupa'da Amerika'daki ücretlerden çok kere yarı yarıya düşük olması sayesindedir.

Ama, süre uzadıkça, durum da değişecektir. Avrupalıların endüstri alanındaki gelişmelerini gittikçe Amerikalıların eline bırakmaları yararlı olur mu gibi bir soru, bir yerde işçi mi yoksa işin başı mı olmak daha verimlidir demekle birdir. Bu soruya, Avrupa'nın durumunu gözönünde tutarak, hiç olmazsa millî ölçülerde kesin bir cevap verebiliriz. İktisadî inceleme bize, yabancı yatırımın millî gelişmeyi dar sınırlar içinde hapsettiğini gösterir, ki bu sınırlar doğrudan doğruya sınaî yaratıcılık süreçini *(processus'ünü)* etkiler.

Amerikalı yatırımcılar, Avrupa'ya yalnız kendi iç piyasalarında *önceden* denenmiş olan ürünlerin fabrikasyonunu getirmektedirler. Bu, ileride Amerika üzerindeki bölümlerde göreceğimiz verilere dayanan, genel bir kuraldır. Bu koşullar içinde, yeni millî ürünlerin geliştirilmesi konusunda Amerikalılara üstün bir rol tanıdığımız anda, birbiri arkasından bütün sektörlerde, ilerleme yarışında kendimizi bir, ya da iki aşama geri kalmaya mahkûm etmiş oluruz.

Hızlı bir icat temposu, modern ekonominin başlıca özelliğidir. Yeni bir ürünü ya da yöntemi kim ilk bulmuşsa, rakiplerine üstün bir durum kazandığı tecrübeyle bellidir. Yeni bir keşfin meyvelerini rakipleriyle paylaşmayı kabul edecek bile olsa, bu üstünlüğünden yararlanacak, keşfinin karşılığında yüksek bir pay isteyecektir.

Özellikle, büyük firmaların verimliliği, doğrudan doğruya, ileri düzeyde yapacakları araştırmalara bağlıdır. Bu bağ, *modern bir teşebbüste, asıl kazanç kaynağının yeni buluşlar alanındaki faaliyetler olduğunu* gösterir.

Kısa sürede, Amerikan yatırımlarının ileri sektörlerde gittikçe artan müdahalesi, Avrupa'yı çok pahalıya mal olan araştırma çabalarından korumaktadır. Ama süre uzadıkça, bu müdahale Avrupa ekonomisini, ancak ileri sektörlerde görülen hızlı genişleme imkânlarından yoksun bırakır ve sonuç olarak, öz Avrupalı teşebbüslerinin veriminin gittikçe düşmesine yol açar. Onları patent ve lisans karşılığı büyük paralar ödemeye zorlar. Yeni sömürgecilik tipindeki bu ödemelere Amerika'ya transfer edilen kazanç paylarını da eklemek gerekir. Bu kazanç transferleri, şimdi bile, yeni Amerikan yatırımlarını finanse etmek için Amerika'dan gelen paralardan daha fazladır. Bir kar topunun her yuvarlanışta daha da büyümesini andıran ve kendiliğinden durması zor olan bir olay karşısında bulunmamızın nedenlerinden biri de budur. Amerikan yatırımlarının uzun süredeki iktisadî etkileri, sömürücü devletlerin eski sömürgelerine sağladığı faydalarla kıyaslanabilir. Fransa'nın Cezayir'de kurduğu çimento, Senegal'de kurduğu zeytinyağı tesisleri bu ülkelerin ekonomilerini çeşitlendirmeye yardımcı olmuştur. Ama, bu ülkeler isteseler de, modern sektörlerdeki iktisadî sömürgeleşme yüzünden, gelişmelerini tek başlarına sağlayacak çabayı sürdüremezlerdi. Nasıl ki bugünkü durum bunu göstermektedir.

Oysa Avrupa ne Cezayir'dir, ne de Senegal. Daha iyi bir endüstri organizasyonuna gerekli elemanlar yetiştirilecek olsa, Avrupa ulusları bir süre sonra bu organizasyondan yararlanma yoluna girebilirler. Böylece sağlanacak faydalar, belli başlı sektörlerde, kazanç payları ve lisans masrafları düşüldükten sonra Amerikan yatırımının bize bıraktığı kârdan daha yüksek ve daha çabuk oarak elde edilir.

Avrupa'yı endüstriyel ve teknolojik yaratım alanında özerk bir kaynak durumuna getirecek organizasyon ve yönetim kadrolarını yetiştirmeye kalkmak, şüphesiz ki kazanılması kolay olmayan bir bahse girişmek demektir. Ama, bir de kazanıldığını farzedelim, bize modern zenginliğin başta gelen iki kaynağından yararlanmak yolu açılmış olacaktır:

1 — Teknoloji alanında yeni buluşlar,

2 — Üretme faktörlerinin —ileri işletmelere yaraşır biçimde— akıllıca birleştirilmesi.

Avrupa hükûmetleri, şu âna kadar, bu kalkınma yolunu seçmiş değillerdir. Bunu gerçekleştirecek hazırlığı da yapmamışlardır. Oysa, bu arada Amerikan bilim ve endüstrisinin üzerimizdeki egemenliği durmadan çoğalmaktadır.

Bu iş böylece sonsuzluğa değin sürüp gidemez. Ortaya yeni bir millî irade biçiminde, tehlikesi hiç de azımsanmayacak, şiddetli ve anî bir tepki çıkabilir: «Haydi ülkemizdeki bütün Amerikan teşebbüslerini millîleştirelim.»

Diyelim ki, hükûmet I.B.M.'in Fransa'daki şubesini «millîleştirmeye» kalktı. Bu şirketin Fransa'da önemli sanayi tesisleri ve La Gaude'da ileri bir araştırma laboratuvarı vardır. Devlet bu güzel tesislere konmakla ne kazanmış olacaktır? Zamanımızda, bir sınaî teşebbüsün önemli olan yönü, ne duvarları, ne de makineleridir. Önemli olan, «gayrı maddî» unsurlardır ki, bunlar da millîleştirilemez. Nasıl ki, biyolojide hücre, kendisini teşkil eden moleküllerden ayrı nitelikte ve bunların sadece birbirine eklenmesinden daha başka bir şey ise, modern bir sınaî teşebbüs de, bünyesinde birleşmiş olan çeşitli üretim faktörlerinin toplamından büsbütün başka bir şeydir.

I.B.M.'i millîleştirmekle müdürlerini ve şeflerini göçe zorlamış oluruz. Bunun sonucunda modern bir savaş olan bu endüstri savaşında, bir «düşünce ve bilim intiharı» olayı ile karşılaşacağımız muhakkaktır. Bu da sonunda stratejik intihara kadar gider. Tıpkı, otuz yıl önce Hitler'in Yahudi aleyhtarlığı siyasetinin Almanya'yı bu çeşit bir intihara sürüklediği gibi.

Sözlerimizi, karşı yönde bir örnek vererek, destekleyebiliriz. 1947 Almanyası maddî gücünün en büyük kısmını kaybetmiş bulunuyordu. İngiltere ise, maddi bakımdan, hemen hemen hiç zarar görmemişti. Yirmi yıl sonra, bugün, Alman endüstrisi İngiltere'yi çok geride bırakmışsa, bunun nedeni birtakım «gayrı maddî» unsurların —yani yeni buluşları değerlendirecek yetenek ve organizasyonun— birinde bulunuşu, ötekinde olmayışıdır.

Amerikan yatırımının hızlanışına günün birinde «millîleştirme» ile karşılık verileceğini ileri sürmek, sorunun kökünü kavrayamamış bir «az gelişmişliğin» tipik ifadesidir.

Diyelim ki, millîleştirmenin getirdiği yeni işletme, toprağımız üzerindeki Amerikan teşebbüsünün elindeki bilgi stokunu olduğu gibi eline geçirebilmiş olsun, yine de ana şirketten fışkıran sürekli ve kesin yaratma akımıyle arasındaki bağ kesilmiş olacak, birkaç ay içinde geri kalmış bir kuruluş durumuna düşecektir. Bütün dünya ile serbestçe alış-verişte bulunabilen Amerikan yatırımla-

rının millileştirilmesi, bu teşebbüsleri hızla yıkılmaya sürükler. O zaman da, bu çılgınlığa girişmiş olan hükûmetlere, sınırlarını kapamaktan ve dışarıda gerçekleştirilen yeniliklerin topraklarına girmesini yasaklamaktan başka yapacak iş kalmaz.

Ama, millileştirme hülyası tatlı bir şeydir. İnsanı ince eleyip, sık dokumaktan kurtarır. Gelecek için iyi bir çözüm yolu buldum sanırsınız. Oysa, yurdumuzun gelişmesini önlemekten başka bir şey yapmamışsınızdır. Acaba, yurdu hesabına daha iradeli, daha ihtiraslı bir hükûmetin, baş vurabileceği daha yumuşak metodlar yok mudur? Örneğin, yabancı yatırımcıları araştırmalarının hiç olmazsa bir parçasını o memlekette yapmaya zorlamak gibi. Bu incelenmeğe değer bir politikadır.[1] Bazı yönleriyle olumlu sonuç vereceği de şüphesizdir. Ama, belli bir süre sonunda Avrupa'nın bundan elde edeceği yararların çok sınırlı olduğunu da iyice bilmeliyiz.

«International Management Review» da yayınlanan bir inceleme, Amerikan asıllı uluslararası şirketlerle bu nitelikteki Avrupa asıllı şirketler arasında yönetim gücü dağıtımının, birkaç istisna dışında, çok farklı olduğunu gösteriyor. Alınabilecek tedbirlerin sınırı da bununla belirtilmiştir. Avrupa şirketlerini (örneğin Philips'i) ele alırsak bunlarda, yabancı memleketlerdeki şubelerin ana şirkete çok az bağlı olduğunu görürüz. Aksine, Amerikan şirketlerinde, endüstri stratejisi konusundaki bütün problemler üzerinde kesin kararlar alınan tek yer, şirketin Amerika'daki merkezidir. Son denemeler, stratejik kararların dağılmasından çok, *bir merkezde toplanmasının* yararlı olduğunu ortaya koymuştur.

Çağdaş ekonomide verimliliği artıran, sonuca ulaştıran şey, bir yanda araştırma faktörü ile öte yanda endüstriyel alt-yapı, finansman kaynakları ve bunlara bir bağlı ticaret şebekesi arasındaki işbirliğidir. Büyük bir teşebbüsün merkezine düşen asıl görev de bu birliği sağlamaktır.

Öyle ki, günün birinde Amerikalı yatırımcılar Avrupa'daki araştırmalarını genişletseler bile, teşebbüslerin verimliliği ve ulusların gelişmesi yine aynı kaynağa bağlı kalacaktır: bütün toplu kararların alındığı Amerika'daki şirket merkezlerine.

Bu karar merkezi, ortaklardan, bankacılardan ve sermaye piyasasından kurulu bir malî ortamın hizmetlerinden yararlanır. Başlıca pazarı olan Amerikan piyasasının muhtemel hareketlerine

[1] Fransa bunu 1966'dan beri uygulamaktadır.

göre hesaplarını yapar. Özellikle büyük firmalar, siyasî iktidarla, yani Amerikan hükûmetiyle sıkı bağlantı halindedirler. Hükûmet de siparişleriyle, araştırma mukaveleleriyle firmanın stratejisine yön verir. Buna firma ile doğrudan doğruya ilişkili olan entellektüel çevrenin rolünü ve özellikle şirket ve mahallî üniversiteler arasındaki bağları eklemek gerekir.

Modern teşebbüslerin stratejik yapısındaki bütün bu faktörler, Amerika'daki şirket merkeziyle Avrupa'daki şube arasındaki ilişkilerin basit bir ekonomi kanunuyle değil, ama çok basamaklı ve karmaşık bir ilişkiler sistemiyle düzenlendiğini gösterir. Merkezin bulunduğu ülke ile, şubelerin yerleştiği ülkeler arasında bir çıkar anlaşmazlığı baş gösterecek olsa, tabiîdir ki son söz merkezin olacaktır.

Bir an için, Fransa hesabına büyük bir zenginlik ve ilerleme kaynağı olduğunu kabul ettiğimiz Fransız I.B.M.'ini örnek alalım. Bu şube, Amerika'daki ana şirketin gözünde, dünyadaki öteki benzerleri gibi, bir bilgi kaynağı ve bir işletme merkezidir. La Gaude'daki laboratuvarda elde edilen buluşlar telex'le doğrudan doğruya, bunları değerlendirecek kararların alındığı yere, Amerika'ya bildirilir. Arkasından, Fransa'daki şubeye verilen üretim programları, asıl üssü Amerika'da olan bu işletmenin genel stratejisi içinde çok küçük bir yer tutar.

Böylece, buluş ve marketing alanlarındaki bütün faktörleri, yani bütün ilerleme faktörlerini bir tek noktaya yöneltmeyi mümkün kılan «cross-fertilization» olayı meydana gelir ki, çağdaş iktisatçılar bu olaya büyük bir önem vermektedirler.

Varsayalım ki Avrupa, Amerikan yatırımcılarını araştırmada bulunmaya zorlayan bir politika ile, bunların çabasını artırmayı başarmış olsun. Kendi dışında cereyan edecek olan bu süreç iktisatça onlara bağlı ve onlardan daha aşağı durumda kalmasını önlemiş olmayacaktır. Zira öyle anlaşılıyor ki, bir işletmenin gelişip zenginleşmesi, ancak karar alma yetkisini elinde tutmasıyle olur.

Hudson Enstitüsü'nün tahminleri bu bakımdan akla uygun gelmektedir. Eğer Amerika karar dünyası, Avrupa ise bu kararların birtakım gecikmelerle uygulandığı alan olarak kalırsa, bir kuşak sonra, Amerika'yla aynı uygarlık düzeyinde tutunamayacağız demektir. Amerika, hiç olmazsa bu tarih döneminde, kollektif serüvenlere atılmak yolunda tek başına kalmış olacaktır.

Bugün otuz yaşında olanlar daha emeklilik çağına varmadan, ortaya yepyeni bir toplum çıkacak. Bu, sadece daha «varlıklı» bir toplum değildir. Zenginlik, belirli bir basamaktan sonra artık da-

ha yüksek bir yaşama düzeyiyle değil, daha başka türlü bir hayat biçimiyle kendini gösterir. Endüstri-ötesi toplum, insanoğlunun fizik, ekonomik ve biyolojik baskılar karşısında misli görülmemiş bir özgürlük kazanmasıyle tanımlanacaktır. Kol kuvvetine dayanan çalışma ortadan kalkacak, mesafeler yok olacak, kültür ve haberleşme imkânları son derece gelişecek, insanın doğa ve hayat karşısındaki gücü on kat artacak, v.b.. Bu toplum bizimkinden daha mı mutlu olacaktır? Bu, ayrı bir sorudur ki cevabı belki de verilemez. Ama, bu toplumun insan tarihinin öncülüğünü yapacağı muhakkaktır. İşte bu, bizi ilgilendirir.

Bugünkü eğrileri uzatacak olursak, biz Avrupalıların bu topluma katılamayacağımız görülür. Katılsak bile «tam olarak» değil. Bu, fakirleşeceğimiz anlamına gelmez. Zenginleşme yolunda daha da ilerlememiz çok muhtemeldir. Ama, ilk olarak, bizden daha ileri bir uygarlık, bizi geride bırakmış ve üstünlüğü eline geçirmiş olacaktır.

Araştırıcıların bu ön görüşleri önüne geçilmez bir kaderin ifadesi değil, ancak boşa çıkarılması henüz bizim elimizde olan birer tahminden ibarettir. Zenginlik ve ilerlemenin «gayrı maddî» kaynaklara bağlı olması ise, şansımızı her zamankinden çok artırmaktadır. Zira bunlar petrol, altın, hattâ nüfus dağılımı gibi doğanın ya da talihin lutûfleri değil, insan aklının fethedebileceği şeylerdir: Endüstriyel bir sürecin aşamaları içinde yeni düşünceleri gerçekleştirmek yeteneği, ihtisasları bir araya getirmek, organizasyonlarda değişiklik yapabilme yeteneği gibi. Avrupa'nın bu yetenekleri yaratan kaynaklardan yoksun olduğunu sanmıyoruz.

Endüstri-ötesi toplum düzeyine erişmek, ancak özerk bir topluluk için mümkün olabilir, zira herhangi bir topluluğun endüstri alanında stratejik kararlar alabilmesi, ileri hatlarda bulunmasına, kuvveti ve akıncılığı elinde tutmasına bağlıdır.

Bizi bu ön saflara itmek için gerekli olan yakıt, düzenleyici bir zekâ ile bağımsızlık iradesinin bir karışımıdır; bunu daha iyi incelemek için gittikçe hızlanan bir hareket halinde bulunan Amerikan «teknostrüktür» üne bir göz atalım.

İKİNCİ KISIM

AMERİKA'NIN GERİ ÜSLERİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMERİKA'NIN ÖLÇÜLERİ

Bugün karşılaştığımız olay, klâsik bir siyasî emperyalizm, ya da fethetme isteği değil, daha ziyade mekanik bir olaydır. Yani Kuzey Amerika ile, Avrupa dahil, dünyanın üst yanı arasındaki «basınç» farkından doğan bir kudret taşması.

Amerika'nın bu üstün gücünü içimizde duyuyor, fakat tanımıyoruz. Bu konuda her memlekette birçok şey yazılmıştır. Ama bu gücün en yeni niteliği hızla değişmesi olduğu için, bildiklerimiz kısa zamanda tazeliğini yitirmektedir. Burada ilkönce, tarihte daha bir eşi görülmemiş olan bu gücün, yani Amerika'nın, dünya içindeki ölçüsünü belirtecek birkaç örnek verelim.

Amerikan endüstrisi tek başına, bütün Avrupa'nın (Ortak Pazar ve İngiltere) iki katı kadar mal ve hizmet üretmektedir. Bu üretim kapasitesi, Amerika'dan daha kalabalık olan Sovyetler Birliği'nden de iki buçuk kat üstün ve (Amerika dışındaki) dünya ülkelerinin toplam üretiminin üçte birine eşittir. Buna karşılık A.B.D.'nin yüzölçümü dünyanın yüzde 7'sini, nüfusu ise yüzde 6'sını geçmez.

Bütün dünyada yüksek öğrenim yapan öğrencilerin üçte biri Amerikalıdır. Toplam nüfusa göre Amerika'daki öğrenci sayısı, dünyanın başka herhangi bir memleketindekinden iki kat yüksektir.[1] Amerika'da bin kişiden 29'u üniversite öğrencisidir; Rusya'da 18'i, İsveç ve Hollanda'da ise 10'u.

Amerika, tek başına dünyada üretilen enerjinin üçte birini tüketir. Yine dünyada yapılmış olan bütün yolların üçte biri Amerikadadır. Bütün dünyada her yıl taşınan kilometre-başına-yolcu sa-

[1] Aradaki fark o kadar büyüktür ki, eğitim yaşı konusunda her ülkeye göre değişen ölçüleri ve öğrenci sözüne verilen çeşitli anlamlara göre yapılması gereken düzeltmeleri bir yana bırakıyoruz.

yısının yarısını Amerikan uçakları taşır. Her gün, dünya yüzünde yol alan beş kamyondan ikisi, Amerika'da, Amerikan yollarında gider. Dünyadaki bütün otomobillerin beşte üçü Amerikalılarındır.

Amerikan sanayiinde işçi başına üretim verimi, (dünya klasmanında ikinci durumda olan) İsveç'ten yüzde 40, Almanya'dan yüzde 60, Fransa'dan yüzde 70 ve İngiltere'den yüzde 80 yüksektir. Bu da endüstrinin teknik donatımı ve «management» konusundaki ilerlemeler sayesinde olmuştur.

Bu üstünlüğün itici gücü, her şeyden önce, büyük Amerikan şirketleridir. Bugün Fransa, Almanya ve İngiltere'nin en büyük onar firmasının (yani otuz şirketin) kazançlarını toplarsak 2 milyar olduğunu görürüz. Oysa yalnız General Motors'un kazancı 2¼ milyar dolar tutmaktadır.

General Motors'un kazancına varabilmek için başta gelen otuz Avrupa firmasının kazancına en büyük on Japon firmasını da eklememiz gerekir (225 milyon dolar). Kırk Avrupa ve Japon firması bu sonucu elde etmek için 3,5 milyon işçi çalıştırırlar. General Motors'un kullandığı işçi sayısı ile 730.000 kişidir, yaklaşık olarak beş kat daha az.

Amerikan firmaları 1961'den 1966'ya kadar her yıl yaptıkları yatırımı iki katına çıkarmışlar ve bunu, hemen hemen yalnız otofinansman yoluyle, yani banka kredilerine başvurmadan, sırf kendi kârlarını kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Oysa, örneğin, Fransa'da, yatırımların artışı iki kat daha yavaş olmuş ve bunlarda otofinansman payı gittikçe düşmüştür (Nitekim, 1966'da yüzde 60 daha düşmüştür).

Bunun nedeni, son altı yıl içinde, Amerikan şirketlerinin kazançlarının durmadan artmış olmasıdır. Bu kazancın millî gelire yüzdesini aşağıda gösteriyoruz:

— 1961'de	% 7,7
— 1962'de	% 8
— 1963'de	% 8,3
— 1964'de	% 8,8
— 1965'de	% 9,1
— 1966'da	% 9,5

Bir kıyaslama yapacak olursak, Fransız şirketlerinin kazançlarının, aynı ölçü birimine, yani millî gelirdeki yüzdelerine göre boyuna düşmekte olduğunu görürüz. 1961'de yüzde 6,6, 1966'da

yüzde 3,5. Oysa Fransa, Avrupa'nın ilerleyen ülkelerinden sayılmaktadır.

On yıldan beri, Amerikan endüstrisinin dünya endüstrisi içindeki payının neden boyuna çoğaldığı böylece anlaşılır. Elimizdeki son ölçülere, yani 1966 rakamlarına göre, dünya yüzünde cirosu bir milyar doları aşan bütün firmalardan 27'si Amerika dışında, 60'ı ise Amerika'dadır.[2] Demek ki, bu düzeyde, yani teknolojik gelişme ve hızlı alım-satım alanında başta giden firmalar arasında Amerika, yine tek başına bütün dünyadan iki kat daha yüksek bir rakama varmıştır.

Bu dikkat çekici gelişmenin tabiî ki birtakım sosyal etkileri de olacaktır. Genellikle pek üzerinde durulmayan bu etkileri aşağıdaki tabloda açıklayalım:

Amerika'da gelir piramidi
(aile ve yıl hesabıyle)

	1950	1960	1965
— 10.000 dolardan yüksek	% 7	% 18	% 25
— 7.000'le 10.000 dolar arasında	% 13	% 21	% 24
— 5.000'le 7.000 dolar arasında	% 20	% 22	% 18
— 3.000'le 5.000 dolar arasında	% 30	% 19	% 16
— 3.000 dolardan az	% 30	% 20	% 17

Demek ki 1950'de Amerikalıların yüzde 60'ı yılda 5.000 dolardan az, yüzde 7'si de 10.000 dolardan çok kazanıyordu. Aile başına gelir hesabıyle, 1965'de, Amerikalıların yalnız üçte biri 5.000 dolardan az kazanıyor, dörtte biri ise 10.000 dolar, ya da daha çok gelir sağlıyordu. Şimdilik, bu rakamları, daha derinine inmeden, hatırda tutmakla yetinelim. Bunun nedeni, zaten işin temeline değinmeleridir. Gelişme-sosyal adalet diyalektiği bu kitabın sonunda da, tartışmaya açık bir konu olarak kalacaktır.

[2] Burada sözünü ettiğimiz Amerikalı olmayan 27 şirketten 12'si Alman, 6'sı İngiliz, 3'ü Hollandalı, 2'si Japon, 2'si Fransız, biri İtalyan, biri İsviçreli'dir.

ALTINCI BÖLÜM

GELİŞME SPİRALİ

Octave Gelnier[1], iktisadî teşekküllerde «yarışabilme» sırrının sadece teşebbüsün boyuna posuna bağlı olmadığını ispatlamış bulunuyor. Bazı durumlarda, birleşme ve kaynaşma işlemlerinin temeldeki kuruluş ve yönetim yanlışlarını çoğaltmaktan başka sonuç vermediği de görülmektedir. Ama yine de, özellikle ileri teknoloji sektörlerinde, bir teşebbüs ne kadar büyükse, rekabetin anahtarları demek olan yatırım ve araştırma alanlarında çaba harcaması da o kadar kolaydır. Aşağıda, teşebbüslerin en önemlilerini ele alarak verdiğimiz örnek, bu bakımdan anlam taşımaktadır.

Elimizdeki en son kesin rakamlar 1961'den 1965'e uzanan döneme aittir. Bu dönemde, gerek Amerika Birleşik Devletleri, gerek Avrupa Topluluğu müsait bir gelişme temposundan yararlanmışlardır. Şu halde kıyaslamamızda, birbirine eşit ölçüler kullanmış olacağız.

İlk önce kısaca *boyutların gelişmesini* gözden geçirecek, arkadan da büyüklükten daha önemli olan *malî strüktürlerle* sonuçları inceleyeceğiz.

1961'de, yıllık iş hacimleri 500 milyon doları aşan sınaî teşebbüslerin dağılımı şöyleydi:

[1] Octave Gelnier, modern kapitalizm konusunda son zamanlarda çıkan iki kitabın yazarıdır. «Morale de l'entreprise et destin de nation» ve «Le Secret des sutructures compétitives».

— Amerika Birleşik Devletleri	97
— Avrupa Topluluğu	27
— Dünyanın diğer ülkeleri	22
Beş yıl sonra :	
— Amerika Birleşik Devletleri	134
— Avrupa Topluluğu	41
— Dünyanın diğer ülkeleri	49

Demek ki, ufak bir ilerlemeye rağmen, Amerika ile Avrupa arasındaki oran dörde karşı bir olarak kalmıştı. Oysa ikisinin nüfusu birbirine eşitti.

Bu büyük teşebbüslerin yararlandığı endüstriyel çevreye bir göz atmak için cetvelin daha aşağısına inelim.

Gerçekten Avrupa'da görülen hızlı birleşme ve toplanma hareketi Avrupa endüstri piramidindeki dengesizliğin daha da artması sonucunu doğurmuştur. Avrupa'da orta büyüklükte, yani iş hacimleri 200 ile 500 milyon dolar arasındaki teşebbüslerin sayısı zaten azdı. Bu alanda Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Amerika arasındaki oran 1'e 6'dır.

Görülüyor ki Avrupa endüstrisinin kumaşı ziyadesiyle gerilmiştir. Toplanma (birleşme) olayı, bugünkü başıbozukluk içinde sürüp gidecek olursa piramidin ikiye bölünme tehlikesi vardır: bir yandan dünya ölçüsünde genişlemiş birkaç büyük firma, öte yandan geleneklere saplanıp kalmış ve dış rekabetle boy ölçüşemeyecek durumda bir sürü küçük teşebbüs. Bazı firmaların ön sıralarda yer almak amacıyle giriştikleri birleşme operasyonları, geride birtakım boş yerler bırakmıştır. Bu yerler hâlâ boş durmaktadır.

İkinci bir zayıflık unsuru da, yıllık ciro bakımından, Avrupa'nın büyük firmalarındaki artış oranının Amerikalı rakiplerine ölçüyle çok yavaş olmasıdır. Bunu aşağıdaki tabloda görüyoruz:

Büyük işletmelerin yıllık satışlarındaki artışlar
(yılda 300 milyon doların üstünde olanlar)

Yıllık ciro (milyon dolar)	1961'de	1965'de	Beş yıldaki artış yüzdesi
Avrupa Topluluğu	31.5	42,9	+ % 36
A. B. D.	157.5	220,1	+ % 40

Büyük teşebbüslerin ciroları Amerika'da % 40 arttığı halde, Avrupa'da % 36 oranında çoğalmıştır. Demek ki, Avrupa gittikçe geriliyor. Ayrıca, bu rakamlar Atlantik'in her iki kıyısında birbirinin aynı olmayan fiyat artışlarına da bağlı bulunmaktadır. Bu dönemde Amerika'daki toptan fiyatlar endeksi sabit kalmış, Avrupa Topluluğu'nda ise yaklaşık olarak % 10 artmıştır. Demek ki, Avrupa Topluluğu'nda gerçek ilerleme % 26 ile % 28 arasındadır. Amerika, % 40'la üçte bir daha ileridedir.

Brüksel'de Lambert şirketi tarafından, Amerika'nın başlıca sektörlerdeki üretim payı üzerinde hazırlanan aşağıdaki tablo, kuvvetler dengesindeki gerilemeyi çok açık olarak ortaya koyar :

Dünya Üretimindeki Paylar

Sektörler	A. B. D.	Avrupa Topluluğu	Bunların dışında kalan ülkeler
Makine yapımı	% 70	% 13	% 17
Otomobil	% 76	% 13	% 11
Petrol	% 73	% 14	% 13
Elektronik	% 68	% 15	% 17
Kimya	% 62	% 21	% 17

En ileri teknoloji sektörünü. kompüter sanayiini ele alalım. Christofer Layton, 1965'de *Avrupa*'da kurulan yeni kompüter enstellasyonlarını yapan firmaların paylarını şöyle değerlendirmektedir[2] :

— I.B.M	% 62
— I.C.T. (İngiliz)	% 9
— Bull (Fransız)	% 7
— Olivetti (İtalyan)	% 2
— Çeşitli (çoğu İngiliz)	% 20

Bull ve Olivetti, kompüter konusunda General Electric'in birer şubesi durumuna geçtikleri için, Amerika'nın (tekrar edelim: Avrupa'daki) payı % 71'e yükselmiştir.

Şimdi de, büyük sınaî teşebbüslerde boy büyüklüğünden de

[2] Christofer Layton: Transatlantic Investment, 1968.

daha önemli olan şeylere, yani malî yapılara (strüktür) ve işletme sonuçlarına bakalım.

Önce malî strüktür. Almanya, Fransa ve İtalya'yı ele aldığımız zaman, bu üç memlekette öz sermayeleri 50 milyon doları aşkın kuruluşların oldukça az olduğunu görüyoruz. Son sayıma göre, bunların toplamı 95'ti. Amerika'da ise beş kat fazla, yani 440'tır. Bu Amerikan teşebbüslerinin ellerindeki öz sermaye toplamı ise 150 milyar dolardır, demek ki üç Avrupa ülkesindeki en büyük teşebbüslerin sermayeleri toplamının on kat fazlası. *Şu halde şirket başına ortalama fark, bire iki oranındadır.*

Avrupalı sanayicilerin çok defa ihtiyaçları olan yardımı Avrupa sermaye piyasasından sağlayamamaları, malî strüktürlerindeki bu zayıflıktan ileri gelmektedir. Üstelik, bir yandan Avrupa hükûmetleri, bir yandan da yatırımlarını Avrupa'dan edindikleri paralarla yapan Amerikan firmaları bu piyasadan önemli miktarda para çekmektedirler. Avrupa Topluluğu'nda hisse senedi emisyonu bugün için yerinde saymaktadır. Bu sermaye darlığı Avrupa firmalarını güç durumlara sokmakta, ya daha çok borçlanmalarına, ya da yatırım projelerinden vazgeçmelerine yol açmaktadır. Borçlanma olayı sayıların birbirleriyle çarpıldıkça çoğalmasına benzer bir etki doğurur ve işletmenin ilerdeki otofinansman yeteneği, borçlanmaların yükü altında, gittikçe daha darlaşır.

Fransa, İtalya ve Almanya'daki başlıca teşebbüslerin vadeli borçlarındaki artışı ölçüye vurabiliriz. Fransa'da, durumları S.E.D.E.S. tarafından incelenen 200 firmanın uzun ve orta vadeli borçları yılda % 14 oranında çoğalmaktadır (beş yılda % 70). İtalya'da bu borçlanma artışı yılda % 16, Almanya'da % 12'dir.

Bunun sonucu ise, son yıllarda bu firmaların *safî kazanç marjlarında görülen gerilemedir.*

Büyük teşebbüslerin safî kazanç marjları aşağıdaki tabloda görülebilir:

Safî Kazanç Marjının Yıllık Satışa Göre Gösterdiği Seyir

	1961	1965
Avrupa Topluluğu	% 3,42	% 3,01
A. B. D.	% 6,05	% 7,09

Avrupa şirketlerinin kazanç marjı aşağı yukarı yarım puan gerilediği halde (bu gerileme 1966 ve 1967'de daha da çoğalmış, ancak henüz toplam olarak rakama vurulmamıştır) Amerikan firmalarınınki bir puan artış gösteriyor. *Bu son rakamlar, çok büyük bir önem taşımaktadır.* Ortaya çıkan aleyhte sonuç, Avrupa firmalarının bu dünya çapındaki yarışta güçlü rakipleri karşısında gittikçe daha az dayanabildiklerini ve elendiklerini gösterir. İtalya Bankasının Mayıs 1966 tarihli yıllık raporunda: «Avrupa firmalarında görülen bu malî güçsüzlüğün, Amerikan firmaları tarafından satın alınmalarını daha kolaylaştırdığı» belirtilmektedir.

Lambert şirketince hazırlanan, ama henüz yayınlanmamış olan iki tabloyu da okuyucularımıza sunuyoruz. Bu tablolar, hesap sonuçları alman son yıla göre —kimya, elektronik ve otomobil dallarında— başlıca Amerika ve Avrupa firmalarının yıllık cirolarıyle safî kazanç marjlarını göstermektedir. İkinci tabloda, bu şirketlerden herbirinin otofinansmana, yani yatırım ve büyümeye ayırdıkları paralar görünmektedir.

Yıllık Satış Toplamları ve Kazançlar

Dallar	Teşebbüsler	Yıllık satış (milyar dolar)	Yıllık satışa göre safî kazanç yüzdesi
KİMYA	Du Pont de Nemours (Amerikan)	3.02	13.5
	Union Carbide (Amerikan)	2.06	11.0
	Monsanto (Amerikan)	1.47	8.4
	Dow Chemical (Amerikan)	1.18	9.2
	ICI (İngiliz)	2.28	9.1
	Bayer (Alman)	1.58	4.2
	Hoechst (Alman)	1.31	4.9
	Rhône-Poulenc (Fransız)	1.01	5.1
	Badische Anilin (Alman)	1.01	7.0
ELEKTRİK VE ELEKTRONİK	General Electric (Amerikan)	6.21	5.7
	I.B.M. (Amerikan)	3.57	13.4
	Western Electric (Amerikan)	3.36	5.0
	Westinghouse (Amerikan)	2.39	4.5

	R.C.A. (Amerikan)	2.04	4.9
	General Telephone (Amerikan)	2.04	8.2
	Philips (Hollanda)	2.08	5.3
	Siemens (Alman)	1.79	2.5
	A.E.G. (Alman)	1.03	2.4
	Bosch (Alman)	0.74	1.3
OTOMOBİL	G. M. (Amerikan)	20.70	10.3
	Ford (Amerikan)	11.50	6.1
	Chrysler (Amerikan)	5.30	4.4
	American Motors (Amerikan)	0.99	0.5
	Volkswagen (Alman)	2.32	4.0
	Fiat (İtalyan)	1.53	2.5
	British Motors (İngiliz)	1.35	3.3
	Daimler-Benz (Alman)	1.30	3.0
	Citroën (Fransız)	0.79	0.7

Kazanç ve Otofinansman

Dallar		Safî kazanç (milyon dolar)	Otofinansman (milyon dolar)
KİMYA	Du Pont de Nemours (Amer.)	407	162
	Union Carbide (Amerikan)	226	90
	Monsanto (Amerikan)	123	49
	Dow Chemical (Amerikan)	108	43
	ICI (İngiliz)	208	83
	Bayer (Alman)	67	86
	Hoechst (Alman)	64	26
	Rhône-Poulenc (Fransız)	22	11,4
	Badische Anilin (Alman)	71	28
ELEKTRİK VE ELEK-TRONİK	General Electric (Amerikan)	355	142
	I.B.M. (Amerikan)	476	190
	Western Electric (Amerikan)	168	68
	Westinghouse (Amerkian)	107	43
	RCA (Amerikan)	101	40
	General Telephone (Amer.)	166	66

	Philips (Hollanda)	110	44
	Siemens (Alman)	45	18
	A.E.G. (Alman)	25	10
	Bosch (Alman)	10	4
OTOMOBİL	G. M. (Amerikan)	2.125	850
	Ford (Amerikan)	703	281
	Chrysler (Amerikan)	233	93
	American Motors (Amerikan)	5	2
	Volkswagen (Alman)	94	38
	British Motors (İngiliz)	45	18
	Daimler-Benz (Alman)	39	16
	Citroën (Fransız)	6	2

İktisatçılara göre, teknolojik ilerleme sektörlerinde, bir teşebbüsün gelişmesi için öz sermaye ile safî kazanç arasındaki oranın % 12-13 olması gerekir. Amerikan firmalarının verimi de normal olarak bu kadardır. Hattâ bazen %30'a kadar çıktığı da olur. Elimizdeki son bilgilere göre, 1966'da Fransa'da bu oran % 4'ün ancak biraz üstündeydi. Avrupa ortalaması ise % 5'le piyasadaki para faiz haddinin aşağısında kalmaktadır. Bu da tasarruf sahiplerinin Avrupa şirketlerine para bağlamaya neden heves etmediklerini açıkça gösterir.

Teşebbüslerin gelişmesini sağlayan faktörlerden bir tanesi, yukarıda değerlendirdiğimiz malî güç ise, öteki temel faktör de *teknolojik araştırma*dır. Zira yeni buluşlar rekabetin en keskin silâhı halini almıştır. Daha İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bu yeni gerçeği görmüş olan ünlü iktisatçı Schumpeter şunları yazıyordu: «Gerçek rekabet yeni mallar, yeni teknikler arasında olacaktır. Bu rekabet, maliyet ve kalite bakımından kesin üstünlüklere sahip olmayı gerektirecek, fabrikaların sadece kazanç hadlerini ve ürettikleri mal miktarını değil, lâkin *dayandıkları temeli* ve *varlıklarını* bile etkileyecektir.»

Endüstri savaşının bu yeni şekli, son incelemelerden bir çoğuna konu olmuştur.[3] Üretim yöntemlerinin yenilenmesi, bundan on yıl önce bilinmeyen, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ise tahmin bile

[3] Özellikle D.G.R.S.T. (Bilimsel ve Teknik Araştırma Genel Temsilciliği) planlama şefi Pierre Cognard'ın Amerika seyahat notları ve 1966 iş dönemine dair Lambert raporu.

edilemeyen bir tempo ile gelişmektedir. Örneğin. Amerika'daki kimya şirketleri, satışın % 50'sinin, on yıl önce mevcut olmayan ürünlere dayanmasını normal karşılıyorlar.

Çağdaş rekabet artık yeni buluşlar şeklinde işlendiğine göre, bir firmanın bilimsel araştırmalara ve teknik gelişmelere ayırdığı çaba büyük bir önem kazanır. Amerika bu alanda şaşılacak derecede öne geçmiş bulunuyor. Elimizdeki son rakamlar 1965 yılına aittir. Bunlara göre millî gelirden araştırmaya ayrılan pay, Amerika'da % 3,61, Avrupa'da ise % 2.01'dir.

1970 için öngörülen rakamlar daha da açıktır. Köklü bir değişiklik olmadığı takdirde. araştırma ve gelişmeye ayrılan pay Amerika'da % 4,6, Avrupa'da % 2,5 olacaktır.

Elimizdeki son istatistiklere göre, araştırma ve gelişme giderleri Amerika'da adam başına yılda 94 dolar, Avrupa'da ise 25 dolardır. Amerikalılar bu işe toplam olrak 17 milyar dolar harcamışlar, buna karşılık Avrupa Topluluğu'nun harcamaları 3 milyarda kalmıştır.

Avrupa ve Amerika'daki en büyük kimya şirketlerinin araştırma bütçeleri birbirine ölçecek olursa, aşağıdaki tablo elde edilir. Kimya sanayiinin, Avrupa'nın Amerika ile hâlâ boy öçüşebildiği tek endüstri kolu olduğu gözönünde tutulunca, tablonun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Kimya Endüstrisinde Yıllık Araştırma Harcamaları

Teşebbüsler	Araştırma harcamaları (Milyon Dolar)
Du Pont de Nemours (Amerika)	110
Union Carbide (Amerika)	78
International Harvester (Amerika)	64
Hoechst (Avrupa)	64
Bayer (Avrupa)	60
Badische Anilin (Avrupa)	54

Bu çabalar yalnız bilimsel buluşların sayısını durmadan artırmaya değil, ama bu bilimsel buluşlardan sınaî işletmeye geçiş süresini kısaltmaya da yaramaktadır. Çağdaş ekonominin belirli niteliği de buradadır. Geçmişte, bilimsel buluştan sınaî işletmeye geçiş süreleri şöyle idi:

— Fotoğraf için	112 yıl	(1727 — 1839)
— Telefon için	56 yıl	(1820 — 1876)
— Radyo için	35 yıl	(1867 — 1902)
— Radar için	15 yıl	(1925 — 1940)
— Televizyon için	12 yıl	(1922 — 1934)
— Atom bombası için	6 yıl	(1939 — 1945)
— Transistor için	5 yıl	(1948 — 1953)
— Birleşik - devreler için	3 yıl	(1958 — 1961)

Schumpeter'in tahminlerine göre, yeni buluşlara, yeni ürünlere dayanan rekabet, bu perspektif içinde kesin bir etkileyici önem kazanmaktadır. Ancak teknolojik bir «liderliği» ellerinde tutan, geliştiren firmalar, kendileri gelişmek imkânını bulacaklardır. M. Cognard, Amerika yolculuğundan sonra çok kesin bir sonuca varmaktadır:

«Amerikan işletmeleri, sınaî güçleri bir yana, hem kendilerini, hem de pazarlarını geliştirmek için gerekli olan şartlara, yeni bilimsel olanakları katmak yolunda da bizden çok ileriye varmış görünüyorlar.»

«Anlama ve kavrama çabalarını asgariye indiren elektronik beyinler sayesinde, laboratuvarlarda elde edilen bilgilere imalât sorunları ve pazarlama olanakları arasında sürekli bir bağlantı vardır. Endüstri böylece bütünlük kazanmakta, sorunları bir bir ortadan kaldıran bir görüş elde etmektedir... Cesur inisiyatifleri destekleyen devlet siparişleri sayesinde, carî piyasa sorunlarını çok aşan teknik alanlarda çalışmaya alışmış olan Amerikan firmaları, sınaî teknik ve metodları yenileştirme hazırlığına girişmişlerdir. Oysa, bu metodlar şimdi bile Avrupa'dakilerin çok üstünde görülmektedir.»

Gerçekten, Amerika Federal Devletinin belli başlı sanayi kollarına yaptığı yardım gittikçe büyümekte, önem kazanmakta ve yeni bir faktör olarak kendini göstermektedir. İşin bu yönü Avrupa'da pek az bilinir. Oysa, Federal Ajanslar, bundan yıllar önce, daha savaşın bitiminde, teknolojik alandaki ilerlemeyi hızlandırmak için büyük firmalarla işbirliği yapmaya başlamışlardı.

Amerika devletinin, çeşitli endüstrilerin araştırma harcamalarına katkısı, National Science Foundation'a göre şöyledir:

Araştırma Giderlerinde Amerikan Federal Hükûmetinin Payı

Endüstrik olları	Araştırma giderleri (milyon dolar)	Devletin finansman payı
Uçak ve balistik araç sanayi	3,96	% 90
Elektrik ve elektronik	2,38	% 60
Bilimsel âletler	0,39	% 42
Mekanik	0,93	% 31
Maden üzerinde çalışmalar	0,11	% 28
Kimya	1,10	% 20

Bu tablodan çıkan sonuca göre, devlet yardımları bazı durumlarda başlıca etken rolünü oynamaktadır: özellikle geleceğin büyük dalları olan ulaştırma, haberleşme ve elektronik konularında.

Pierre Cogniard, biri Fransız, öbürü Amerikan iki elektronik şirketinin durumlarını da incelemiştir :

Bir Fransız Elektronik Şirketinin Aynı Dalda Çalışan Bir Amerikan Firmasına Kıyasla Durumu

	Yıllık ciro	Yıllık araştırma çabası	Devlet katkısı
— Fransız şirketi	1,7	0,08	0,016
— Amerikan şirketi	23	2	1,2
— *Amerikan firmasının Fransız firmasına oranı*	*13,5*	*25*	*75*

Demek ki, birbirine benzeyen iki teşebbüs arasında, iş hacmi oranı yaklaşık olarak 1'e karşı 13, araştırma çabası oranı 1'e karşı 25, araştırma giderlerinin devlet yardımından yararlanma oranı 1'e 75'tir. Bu da, belirli bir sınırı aşarak büyük kolektif projelere dahil olan teşebbüslerin gittikçe çoğalan birtakım avantajlardan yararlandığını gösterir.

Böylece, bugünkü Amerika'nın belirli niteliği olan güçlü yığınlaşma metodu ortaya çıkar:

— İşin büyüklüğünü öncü bir bilimsel güç yaratılmasına imkân verir;

— Bu bilimsel güç, teşebbüsün önünde yeni ufuklar açar ve onu ilerlemenin ön sıralarına iletir;

— Bu durum, teşebbüsü büyük hükûmet projelerini gerçekleştirebilecek niteliğe ulaştırır ve bu andan sonra devlet yardımından önemli surette yararlanmasını sağlar;

— Bu yardım, kazanç ve dolayısıyle büyüme imkânlarını artırır ve ilerleme çemberi böylece spiral biçiminde genişler.

★

İlerleme spirali'nin nasıl dolandığını gördük. Bazı gözlemciler başlangıçta önsezi ile, arkadan da bilimsel incelemelerle bu helezonu besleyen özsuyun daha derinlerden geldiğini tespit etmişlerdir. Ekonomik başarıdaki çeşitli faktörlerin kendiliklerinden belirip birbirleriyle birleşmesi ancak çevrelerindeki elverişli «ortam» sayesinde olmuştur.

Burada Amerikan iş hayatını besleyen bu maddenin incelenmesine girişecek değiliz —böyle bir etüd kitabımızın çerçevesini aşar— ancak bunun henüz belirsiz olmakla beraber, gözle görülen niteliğini ana çizgileriyle anlatmaya çalışacağız.

Amerika'daki endüstriyel başarının arka plânında, değişiklikleri benimsemek ve birbiriyle bağdaştırmak eğilimi göze çarpar. Teknolojik ilerleme, yönetme ustalığının bir sonucudur. Bunların birincisi de, ikincisi de ancak eğitimin şimşek hızıyle ilerlemesinden doğmuştur. Ortada boş yere bir mucize aramayalım.

Amerika bugün yaptığı en kârlı yatırımın güçlü meyvelerini topluyor: insan yetiştirmek. Şimdi açıklayacağımız belgeler, bu durumu açıkça belirtecek niteliktedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

DENİSON RAPORU

Ürün verme gücünün (productivite'nin) temel faktörleri konusundaki modern nazariye, henüz çok yenidir. Tezini, 1964'de, «National Council on Economic Development» üyesi iken yazmış olan Edward F. Denison, bu nazariyeyi daha da geliştirmiştir. Kendisi şimdi Brooking Institution'da çalışmakta ve ilk olarak, Amerika'nın gelişmesindeki nedenlerin sistematik bir bilânçosunu yapmaktadır.

Washington İstatistik Dairesi de bu çalışmaları, gelişmenin izlemiş olduğu yolu gösteren matematik belgelerle tamamlamıştır. Bu Daire, bundan sonra her yıl «uzun vadeli ekonomik gelişme» üzerinde buna benzer bir belge yayınlayacaktır. Bakalım, «Bureau of Census»un doğrulayıp desteklediği Denison ne diyor?

İktisatçılar, yıllar boyunca, gelişme faktörlerinden söz ederken gayet genel deyimler kullanmışlardır. Amerika'da bile, şu son zamanlara kadar, bunların konjonktür dışındaki muhtemel sebep ve kaynaklarını araştırmaya önem vermiş değillerdir.

Bu konu, bundan iki yüz yıla yakın bir zaman önce, 1776'da «Milletlerin Zenginliği» üzerindeki eseriyle Adam Smith tarafından ortaya atılmıştı. Arkasından gelenler, bütün XIX.'cu yüzyıl boyunca, daha çok fiyatların nasıl teşekkül ettiği, kaynakların nasıl kullanılması gerektiği gibi sorunlara eğilmişlerdir. Yirminci yüzyılda ise, John Maynard Keynes'in etkisi altında, dikkatler ekonomik olayların birbirlerini kovalayışına ve konjonktür'e bağlı krizleri önlemenin çarelerine yöneldi. Bu yolda da —İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uygulamalar gözönünde tutulursa— başarıya ulaşılmamış değildir. Ama, uzun süreli gelişimi doğuran ve besleyen genel faktörler üzerinde sistemli araştırmalar ancak şimdi yapılmaktadır.

Yüzyılımızın başlarında, gelişim çoğunlukla sadece rakamlara bağlı bir şeydi. Denison'a göre 1909'la 1929 arasındaki ekonomik gelişmenin yüzde ellisinin *emek* ve *sermaye*deki artışlara bağlanması gerekir.

Denison, 1929'daki büyük krizden sonra, bu çeşit kantitatif artışların ikinci plana geçtiğini hesaplıyor. Bu hesaplara göre 1929'dan 1957'ye kadar, bu nicelik faktörlerinin (emek ve sermaye) millî üretimin yükselişindeki payı ancak yüzde otuz oranındadır. Bugün ise, Denison'un sayımladığı 31 gelişme faktörü arasında, *genel eğitim ve teknolojik buluşlar* ekonomik gelişme yolunda en önemli faktörleri teşkil etmektedir.

Amerikan İstatistik Dairesi Başkanı Julius Shiskin, iki yıllık bir çalışmadan sonra elde ettiği sonuçların, Denison'un nazariyesini statistik temellere göre ispatladığını söylüyor.

Denison, Amerika'nın son zamanlardaki ekonomik gelişmesinde emek faktörünün önemsiz bir rol oynadığını söyler. İstatistik Bürosunun diyagramları, bu iddianın doğru olduğunu, grafiklere dayanarak, göstermektedir. Yüzyılın ilk otuz yılında (1929'a kadar) ekonomik alandaki «işçi - saat» sayısı % 1,1 oranında artmıştı. Yüzyılın ikinci üçte birinde ise (1957'ye kadar) bu oran % 0,2'ye düşmüştür.

Bu rakamlar, devlet hizmetindeki «işçi-saat» sayısını hesaba katmamaktadır. Bu bakımdan üzerinde ufak tefek değişiklikler yapmak gerekir. Ama yine de, endüstri sektörünün adam başına düşen iş saatindeki azalmanın ekonomik gelişmeyi yavaşlattığı söylenebilir. Denison'a göre bu yavaşlama % 0,3 kadardır. Eğer ürün verme gücünün artışı dengeyi düzeltmeye yardım etmese, eksilme daha da çok olabilirdi. Demek ki, gelişim el emeği miktarına bağlı değildir.

İş alanlarına yatırılan sermayeye gelince, bu da 1912 ile 1929 arasında yılda % 2,6 oranında çoğalmıştır. Bunu izleyen dönemde (1957'ye kadar) sınaî tesis ve donatımlar aşağı yukarı bunun yarısı kadar bir gelişme gösterir. Denison, yüzyılın ilk üçte biri içinde, sermaye yatırımındaki artışlara bağlı gelişme oranını %23 olarak değerlendirmektedir. İkinci dönem için (1929 - 1957) bunu yalnız % 15 olarak hesaplıyor. Şu halde, çağdaş gelişimin bu yeni safhası, sermaye yatırımındaki artışa da bağlı görünmemektedir.

Son zamanlardaki ekonomik gelişmenin başlıca nedeni, ürün verme gücünün (productivité'nin) hızla ve gittikçe artan bir şe-

kilde düzelmiş olmasıdır. Yüzyılın başında, özel sanayi sektöründe prodüktivite, «işçi-saat» başına yılda 1,6 oranında çoğalıyordu. Şimdiki artış yılda 2,7'dir.

Ama, ürün verme gücünün ilerlediği söylemek de yeterli bir açıklama değildir. Önemli olan, kullanılan üretim faktörleri (işçi-sermaye) mikdarıyle, bundan doğan üretim arasındaki ilişkiyi gerçekten etkileyen şeyin, yatırımla üretim arasındaki oranın ne olduğunu keşfetmektir. Yani *productivité*'yi.

Denison raporunun vardığı belli başlı sonuca göre, *en önemli faktör eğitimdir*. Denison, eğitimi, gelişme faktörlerinin en başında sayıyor. Verdiği rakamlara göre Yüzyılın ilk üçte birindeki gelişmede eğitimin payı % 11, 1929 - 1957 döneminde ise % 23'-tür. Şimdi daha da yükselmiştir.

Amerikan İstatistik Bürosunca toplanan bütün rakamlar, eğitimin Amerika'daki olağanüstü gelişmesine tanıklık etmektedir. 1930'da, Amerika'da eğitime ayrılan harcamaların toplamı 3,2 milyar dolardı. 1965'de bu rakam on kat çoğalmış ve o yıl, 39 milyara varmıştır.

1900'de Amerikan Üniversitelerinde okuyanlar, yüksek öğrenim yaşındaki gençlerin % 4'ü kadardı. 1965'de bu rakam da on kat çoğalmış ve yüzde 44'e varmıştır. Buna paralel olarak, 25 yaşındaki gençlerin geçirdikleri öğrenim süresi ortalaması 1910'da sekiz yıl iken, 1965'de on iki yıla çıkmıştır. Denison'a göre, iktisadî gelişmede en önemli faktör «eğitim ilerlemesi» ise, ikinci faktör de «*bilgi ilerlemesi*»dir, yani bizzat eğitimin zenginleşmesi ve yeni teknolojik bilgiler yoluyle öğrenim çağını aşmış kişilere de yayılması.

Bilgi ilerlemesinin statistik ölçülere vurulamayacağı belli bir şeydir. Bu ilerlemenin sadece bir parçası ölçülebilir ki, bu da araştırma ve geliştirme harcamalarıdır. İstatistik Bürosu bu konuda üç ayrı kaynaktan hareketle genel bir tablo hazırlamıştır. Bu tabloda 1930'la 1964 arasındaki yirmi beş yıl içinde, araştırma ve geliştirmeye, yani «bilgi ilerlemesine» ayrılan paraların 166 milyon dolardan 19 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Demek ki, burada da on kattan daha yüksek bir artış olmuştur.

Denison raporu kadar kuru olmayan ve çok eskiden yazıldığı halde çağdaş Amerikan gelişmesinin formülünü açıklayan nefis bir Çin şiiri vardır. Şairi de bundan iki bin altı yüz yıl önce yaşamış olan Kuan-tzu'dur:

Bir yıl sonrasıyse düşündüğün, tohum ek.
Ağaç dik, on yıl sonrasıyse tasarladığın.
Ama düşünüyorsan yüz yıl ötesini, halkı eğit o zaman.
Bir kez tohum ekersen, bir kez ürün alırsın.
Bir kez ağaç dikersen, on kez ürün alırsın.
Yüz kez olur bu ürün, eğitirsen toplumu.

Şair, gelişmenin kurallarını daha açık bir formülle de belirtiyor :

Birine bir balık versen, doyar bir defa.
Balık tutmayı öğret, doysun ömür boyunca.

Denison'un eğitim faktörünün önemi üzerindeki nazariyesinden hareket eden iki bilgin daha, endüstri alanında Amerika ile öteki devletlerin çabalarını kıyaslamak konusunda çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan biri Washington Üniversitesi profesörlerinden D. Chorafas'tır. Geçen yıl bu konu üzerinde 124 ülkede bir araştırma yapmıştır. Hazırladığı eser 1968'de yayınlanmıştır.[1]

Öteki bir Fransızdır: Raymond Poignant. Hollandalı Kohnstamm'la birlikte ilk olarak dokuz gelişmiş ülkenin eğitim durumları üzerinde kıyaslamalı bir inceleme yayınlamıştır (Bu ülkeler A.B.D., Ortak Pazar Avrupası, Büyük Britanya ve Sovyet Rusya'dır). Bu inceleme, Fransa'nın son yıllarda, nüfus artışından hız alarak, eğitim alanında büyük bir ilerleme gösterdiğini ortaya koymaktadır: 1950 - 1960 döneminde Fransa, eğitimci kadro artışı bakımından dünyada en ileri ülke durumundadır: Genel eğitim kolejleri öğretmenleri % 126, lise öğretmenleri % 102 oranında çoğalmıştır. Bu oran Amerika'da % 75, Rusya'da % 56'dır.

Yüksek öğrenim alanında rekor yine Fransa'da: Profesör sayısı % 131 artmıştır. Amerika'da ise % 58, İngiltere'de % 57, Rusya'da % 63.

Tabiatıyle öğretici sayısındaki bu artma, öğrenci sayısındaki nüfus artışını önce izlemiş, sonra yanısıra gitmiştir. Ama, Fransa'yı Batı Avrupa'da ön sıraya geçiren bu çaba da, henüz gerekli düzeye varmaktan uzak kalmıştır.

Profesör Chorafas'ın dünya durumu üzerinde hazırladığı tablo, bu bakımdan gözden geçirilmeğe değer.

[1] Dimitri Chorafas : «Brain Gain or Brain Drain?»

Gençliğin Yetiştirilmesi
(Chorafas'ın raporundan alınmıştır.)

ÜLKELER	1966'daki Öğrenci sayısı	Bu sayının 20 - 25 yaş arasındaki nüfusa oranı
Amerika	5.526.000	% 43
Sovyet Rusya	4.000.000	% 24
Japonya	1.370.000	% 13,5
Fransa	500.000	% 16
İtalya	284.000	% 6,9
Almanya	280.000	% 7,5
Kanada	230.000	% 22,5
İngiltere	165.000	% 4,8
İsveç	62.000	% 11
Belçika	54.000	% 10

Fransa ve doğal olarak bütün Avrupa, Amerika'nın eriştiği rakamlardan çok uzaktadır. Amerika'da 20 ile 25 yaş arasındaki gençlerin yüzde 43'ü yüksek öğrenim yapmaktadır. Rusya'da bu rakam % 24'tür. Avrupa'da ise % 16 ile % 5 arasmda oynamaktadır. En kötü durumda bulunan da İngiltere'dir. Güçlü bir endüstriyel yapıya dayandığı halde, bugün gelişme hızının durmuş olması da, Denison'a göre, bununla açıklanabilir.

Yüz seksen milyon nüfuslu Ortak Pazar ülkeleri, rakamlarını elde edebildiğimiz son yılda 110 bin yüksek öğrenim mezunu vermiştir. Hemen hemen aynı nüfusa (190 milyon) sahip olan Amerika'da bu miktar 450.000'dir. Demek ki, Ortak Pazar ülkelerindeki yüksek öğretim diplomalıları sayısı Amerikadakilerin dörtte birinden daha azdır.

Öğrenim dalları gruplarının incelenmesi daha uyarıcı bir sonuç verir. Bilimsel ve teknik öğretim dallarına daha yakından bakalım :

— *Ortak Pazar :* Bilim dallarında 25.000 mezun, yani öğrenim çağındakilerin % 1,1'i.

— *Amerika B. D. :* Bilim dallarında 78.000 mezun, yani öğrenim çağındakilerin % 3,9'u.

Şu halde Ortak Pazar'daki bilim adamı ve mühendis *yetiştirme temposu*, Amerika'dakinin üçte birinden daha azdır.

Şimdi de, bu raporlardan edindiğimiz bilgi ile, emekçilerin ve dar gelirlilerin çocuklarına yüksek öğretim konusunda ne gibi olanaklar tanındığını, ya da tanınmadığını eleştirelim.

Fransa'da, tarım işçileri dahil, emekçiler, çalışan nüfusun % 56'sını temsil ederler. Bunların çocukları ise, yüksek öğrencilerin % 12'si kadardır. Ortak Pazar'ın öteki ülkelerinde de, bu böyledir: Belçika'da öğrencilerin % 11,5'u, Hollanda'da % 10'u, Almanya'da % 7,5'u işçi çocuğudur. *Oysa Amerika*'da, aynı hesap ölçülerine göre *tarım ve endüstri dallarındaki işçilerin çocuklarının yüksek öğrenim yapma imkânı, Ortak Pazar'dakilerden 3, ya da 5 kat daha yüksektir.* Raymond Poignant bundan şu sonucu çıkarıyor: «Yüksek öğrenim yapma olanaklarını sosyal açıdan eleştirecek olursak, tek tek ya da tüm olarak Ortak Pazar ülkelerinin halk çocuklarının yüksek öğrenim yapmasına en az hak tanıyan ülkeler olduğunu görürüz.»

Denison'un gelişme üzerindeki teorisini işlersek, Amerika'nın bilim ve endüstrisinin çok ileri kollarındaki ezici üstünlüğünün nedenlerini bu eğitim eşitsizliğinde bulabiliriz. Bütün problemler de bu noktada toplanır: Adalet ve etkinlik, eğitim ve hareketlilik, ilerlemenin organizasyonu gibi. Bu kitabın ikinci yarısında, bizim kaderciliğe ve umutsuzluğa düşmemizi önleyici nitelikte olan bu problemleri daha yakından inceleyeceğiz.

Ama hemen önümüzde bizi daha çok tasalandıran bir mesele var: Bugünkü sosyal yapımız içinde kaldığımız sürece, aramızdaki açığı hiç bir zaman kapatamayacağımız muhakkaktır. Poignant, raporunu şu sonuçla bitiriyor: «Denilebilir ki, tüm olarak Ortak Pazar ülkelerinin üstün derecede kalifiye «insan sermayesi» durumları, Amerika'ya oranla 1970'de 1950'dekinden, 1975'de ise 1960'dakinden çok daha kötü olacaktır.»

Amerika ile Avrupa arasındaki meşhur «technological gap - teknolojik uçurum»un nedeni her şeyden önce, yüksek öğrenim azlığı dolayısıyle bilim ve araştırma zayıflığında aranmalıdır. Ama bu nun arkasından da —insan üzerine yatırım yapılmadığı için— *modern işletmecilik metodlarının* gereği gibi kavramaktaki açık yetersizlik gelir.

Bu konudaki en yetkili uzmanlardan biri de, otomobil endüstrisini yeni bir şekle soktuktan sonra Amerikan idare mekanizmasını ıslah etmiş olan Robert McNamara'dır. Mr. McNamara, bu konudaki düşüncelerini 1967 yılında Missisipi'de Jackson şehrinde toplanan bir seminerde açıklamıştı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

McNAMARA VE «GAP» KONUSU

Robert McNamara'nın, 1967 Şubatında Jackson'da toplanan seminerde verdiği demeçten seçmeler.

★

Çağdaş dünyada savunma ve güvenlik demek, aslında ekonomik ve bilimsel gelişme demektir. Bunu anlamak bize çok defa güç geliyor. Zira güvenliği sadece askerlikten ibaret sayan birtakım basmakalıp görüşlere bağlı kalmışızdır. Güvenliğin askerî yönleri de olduğunu inkâr temiyoruz. Ama askerî güçle güvenliğin eş anlamda olduğunu sanmakla büyük bir yanlış yapmış oluruz. Dünya tarihinin en büyük çılgınlıklarından biri, savaşı önleyecek araçlardan çok, savaşa atılmayı sağlayacak araçlara para harcamak olmuştur. Bunun pek verimli bir hesap olmadığını da gördük.

Son zamanlarda, bir yanda gelişmiş ülkelerle öte yanda Asya, Afrika ve Lâtin Amerika arasındaki ekonomik «uçurum» dolayısıyle, dünyada bir krizin gelişmekte olduğundan epeyi söz edilmektedir.

Bugün dünyanın, sayıları 40'ı aşan az gelişmiş ülkesinde, adam başına yıllk gelir ortalaması 120 doları geçmez. Amerika'da adam başına ortalama gelir 3.000 dolardır. Bu, yüzde 2.000'lik bir fark demektir. Bu rakamı artık sadece ekonomik anlamda ele almamız doğru olmaz. Böyle efsanevî bir rakam, dünyanın böğrüne tehlikeli bir şekilde saplanan ve büyük patlamalara yol açabilecek olan bir rakamdır. Doğal volkanik patlamalardan çok daha tehlikeli, çok daha öldürücü olan sosyolojik patlamaların birincilerden farkı, önceden görülebilmeleridir. Önceden görülebildiklerine göre de, önlenebilmeleri bizim elimizdedir.

İkiyüzlülüğü bir yana bırakalım. Dünyanın zengin ulusları küremizin iki yarısı arasındaki uçurumu doldurmak yolunda hep birden büyük bir çabaya girişmeyecek olurlarsa, doğacak felâketler karşısında hiç kimse ülkesinin güvenliğini koruyamayacak; şiddet dalgaları savunmamızı silip süpürecektir. Bu derece büyük bir ayrılığın doğurabileceği ekonomik karışıklık, Amerika'nın güvenliği için Çin atom bombasından daha korkunçtur. Mesele bu kadar açık ve bu kadar ciddîdir.

Ama, bizim için daha acele ve önemli olan başka bir «gap» daha var ki, bu da gelişmiş ülkeler arasında, daha doğrusu *Batı Avrupa'daki sanayici ülkelerle Amerika B. D. arasında* açılmakta olan uçurumdur.

Avrupalılar, bir süreden beri bu çukura «technological gap» adını takmışlardır. Korkularını ve eleştirilerini şöyle dile getiriyorlar: Amerika, sınaî gelişmede Avrupa'ya kıyasla öylesine ileri gitmektedir ki, *teknolojik sömürgecilik* diye adlandırılabilecek yeni bir sömürgecilik yaratıyor.

Bu konuda en şiddetle konuşanlardan biri İngiltere Başbakanı Harold Wilson'dur. Mr. Wilson, son zamanlarda Strasbourg'da verdiği bir demeçte şunları söylüyordu: «Korkarım ki günün birinde Avrupa yeni bir sınaî köleliğe düşecektir. O zaman biz sadece modern ekonominin gerektirdiği konvansiyonel ürünleri yapmakla yetinecek ve böylece 1970 - 1980 yıllarından sonraki endüstri çağını etkileyecek bütün ileri teknoloji kollarında Amerikan endüstri sisteminin bir uydusu haline geleceğiz». Atlantik Andlaşması Başbakanlarının Paris'teki son toplantısında üzerinde en çok tartışılan konu bu «teknolojik uçurum» konusu olmuştur.[1]

Çağımızın en önemli sorunu budur. Ama, teknolojik uçurum sözü de yeteri kadar doğru sayılmaz. Asıl söz konusu olan, teknolojik «gap»'dan daha çok, bir *management*, yani «*işletmecilik*» uçurumudur. Avrupalı bilginlerden çoğunun Amerika'ya göçmelerinin nedenini sadece daha ileri bir teknolojiye sahip olmamızda değil, fakat ekip çalışması alanında daha modern ve etkili metodlar kullanmamızda —yani *management*'de— aramak gerekir.

Tanrı kullarını eşit yaratmış, dünyada herkese aşağı yukarı aynı düşünme yeteneğini vermiştir. Ama Tanrının vermiş olduğu bu aracı en etkili yolda kullanmak da insanlara düşer. *Manage-*

[1] Bu toplantılara katılan sayın devlet adamlarımızın şimdiye kadar bu konular üzerinde Türk toplumunu karanlıkta bırakmaları acınacak bir hal değil midir? (Çevirenin notu, 1968).

ment sorunu işte bu arada ortaya çıkmaktadır. Aslına bakılırsa, *management* güzel sanatların en yaratıcı olanı, sanatların sanatıdır. Çünkü istidatlara yön vermeyi kendine konu olarak alır.

Management'in en belli başlı rolü nedir? *Değişiklikleri zeki bir şekilde karşılamak. Management,* bütün ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasal değişmeleri, insanlığın bütün değişmelerini akıllıca organize edip sosyal bünyenin tümüne dağıtmak demektir.

Bugün bazı eleştiriciler, demokratik toplumların «sur-managé» olmasından korktukları için *management*'deki ilerlemeleri kuşku ile izlemektedirler. Gerçek, bunun tam tersidir. Demokratik bir toplum için asıl tehlike *management* zayıflığından gelir. Böyle bir toplumun yaşayıp gelişebilmesi, ancak *management*'in ilerlemesine bağlıdır.

Bir toplumu organizasyon eksikliği, *management* eksikliği içinde bırakmak, özgürlüğe saygı duymak anlamına gelmez. Aksine, böyle bir tutum, gerçeğin akıldan başka kuvvetlerin elinde biçim almasına göz yummak olur. Bu kuvvetler, heyecan, kin, saldırı, cahillik, tembellik, kısaca akıl dışı herhangi bir şey olabilir. Her ne olursa olsun, eğer insan faaliyetlerini düzenleyen güç, aklın gücü değilse, kişi de yeteneklerini gereği gibi kullanmaktan yoksun kalır.

Politika stratejisinde olduğu kadar, iş stratejisinde de hayatî önemdeki kararlar muhakkak ki başta bulunan kimseden çıkmalıdır. Böyle birinin başımızda bulunmasının nedeni de budur. Ama, onun da rasyonel bir şekilde karar alabilmesi, aralarında seçme yapabileceği bütün ihtimalleri açık ve seçik olarak önüne koyan ön çalışmalara bağlıdır. İşte iyi bir *management,* bir teşebbüsü, ya da bir toplumu bu süreçin (processus'ün) uygun bir şekilde gelişmesini sağlayacak yolda düzenler. İnsanların muhakemelerini, yaratma yeteneklerini, inisiyatif ve sorumluluklarını en etkili biçimde kullanabilmelerinin yolu budur.

Çağımızın insanı bu serüveni yaşıyor. İnsanı coşturan bir maceradır bu: Kararlara yön verecek çeşitli seçim yollarını kesin olarak ortaya koyan organizasyonlar yaratmak. Gerçek olan her şey, aklın kullanılması için bir fırsattır. Bir şeyi tartmak, ölçmek, sınıflamak elde iken bunu yapmamak, aklı gereği gibi kullanacak yerde daha azı ile yetinmek demektir.

Kompüter'ler gibi modern araçlara karşı yöneltilen itirazlar, sonunda bizzat insan zekâsına yöneltilmiş olur. Kompüter aklın gördüğü işi görür demiyoruz. Aksine, kompüter insan aklının bir

ürününden ve aklın daha iyi kullanılmasına yarayan bir araçtan başka bir şey değildir. Ama, insanoğluna özgü bazı olay ve kararlar, kesinlikle hesaplanabilen şeyleri aşan bir niteliktedir diye, incelenmesi elde olan şeyleri incelemek gibi önemli bir görevi ihmal etmek de doğru olmaz. Kompüter muhakemenin yerine geçemez, dolmakalemin yazarın yerini alamayacağı gibi. Ama, yazarın elinden anlatım aracını alırsanız geride ne kalır?

Çok karmaşık modern olayların yaratıcısı olan *management*, bilgi ilerlemesinin bize sağladığı teknik donatımdan ve yetişmiş insanlardan faydalanamazsa, işleyemez. Avrupa ile Amerika arasında açılan teknolojik uçurumun nedeni, yukarıda söylediklerimizdir. Bu uçurum nasıl kapatılabilir?

Gerek teknolojik uçurum, gerekse *management* uçurumu ancak köklerine inmek yoluyle giderilebilir: Eğitimle.

Avrupa eğitim alanında zayıf, hem de çok zayıftır. Bu zayıflık onun *gelişmesini baltalamaktadır.* Avrupa genel eğitimde, teknik eğitimde zayıf olduğu gibi, özellikle yönetim ve *management* eğitiminde çok geri kalmıştır.

İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da 13 - 14 yaşlarındaki çocukların aşağı yukarı % 90'ı okula gider. 15 yaşından sonra ise, bu rakam korkunç derecede azalır. Okumaya devam edenlerin oranı yüzde 20'ye düşer.

Amerika'da, 13 - 14 yaşlarındaki çocukların yüzde 99'u okul öğrencisidir. 15 yaşından sonra da yüzde 45'i yüksek öğretime doğru okumalarını sürdürürler. Amerika'da 4 milyon kolej öğrencisi vardır. Bu da söz konusu öğrenim çağındakilerin yüzde 40'ını karşılar. Batı Avrupa'da bu oran yüzde 6 ile 15 arasında değişmektedir. Öte yandan, Avrupa'nın sanayici ülkelerinde modern *management* eğitimi, özel sektörde olsun, devlet sektöründe olsun, hemen hemen bilinmeyen bir şeydir.

Eğitim olmadan, bütünüyle genel kültüre ve yönetim bilgisine bağlı olan teknolojik ilerleme de olmaz. Gerek gençler, gerek büyükler için her şeyin dayandığı biricik temel, eğitimdir. Avrupa kendisini giderek Amerikan dünyasından ayıran teknolojik uçurumu kapatmak istiyorsa, her şeyden önce eğitimini —nitelik ve nicelik bakımından— düzene koymak ve genelleştirmek zorundadır. Bu problemi başka türlü ele almaya imkân yoktur.

Elbette ki, bilim, teknoloji ve modern yöneticilik, eğitimin tek amacı değildir. Eğitimin asıl amacı, insanoğlunun yeteneklerini son haddine kadar geliştirebilmektir. Hepsinden önemlisi de

budur, şüphesiz. Ama, çağımızın dünyasında modern teknoloji ile onun temelini teşkil eden *management* olmadan, ne insanlık gerçek bir ilerleme kaydedebilir, ne de ekonomi. Organizasyon tekniğinde, daha doğrusu eğitimde ilerleme sağlanmayacak olursa, çevremizdeki dünya gittikçe daha geri kalacak, dengesi gittikçe daha çok bozulacaktır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

YARININ AMERİKA'SI (1980)

Altıncı bölümde, «gelişme spirali»'nin birinci şeklini kısaca çizmiştik: Artan bir teknolojik yükseliş, boyutların genişlemesi, fabrikalarla üniversiteler ve hükûmet arasındaki işbirliği, araştırmanın bağdaşmış bir şekilde gelişmesi («cross-fertilization»), arkadan tekrar büyüme v.s. Şimdi birincisinden de geniş *ikinci bir spiralin* nasıl doğduğunu göreceğiz.

Denison ve McNamara, yeni teknolojik buluşlara ilk hızı veren şeyin aralıksız bir eğitim olduğunu doğrulamışlardır. Teknolojik buluşun da buna karşılık bilgi edinme ve yayma, bilgi depolama ve dağıtma metodlarını nasıl at-üst ettiğini göreceğiz. Zekâ yardımcılarının gittikçe yaygın bir şekilde kullanılması da Amerikan ekonomisine yeni bir hamle vermeğe başlamış, bu ekonominin «endüstri-ötesi toplum»un gerçekleştirilmesine yönelmesini sağlamıştır.

Bundan önce, 2000 yılındaki ufkun bir parçasını görmeye çalışmıştık. Şimdi, daha ciddî olarak, bir ara dönemde duralım : 1980 Amerikasında.

Bu çok yakın aşama, derin incelemelere konu olmuştur[1]. Bu araştırmalar önemli bir olayı doğrulamaktadır: Kompüter'ler etkisindeki ikinci endüstri ihtilâli, entellektüel ilerleme ile ekonomik gelişmenin ve düşünce ile kuvvetin işbirliğinden doğacaktır.

General Electric'in Time Inc. grubu ile, American Telephone and Telegraph'ın da «Reader's Digest» le yeni bir işbirliğine giriştiklerini biliyoruz. Bu işbirliğinin amacı bilgi edinme, haberleşme ve yaratıcılık konularında yeni yolları araştıracak şirket-

[1] On beş yıllık bir süre, Amerikan hükûmetiyle işbirliği içinde çalışan büyük şirketler için artık «zihnî bir spéculation» ufku olmaktan çıkmış, «sınaî programlama» çerçevesine girmiştir.

lerin kurulmasıdır. Bu ihtiyaçlar artık hayal romanları okuyucularına değil, yatırımcılara gerekli olan kesin tedbirlere konu teşkil etmektedir.

General Electric'in uzun süreli inceleme bürosu niteliğini almış olan General Learning Corporation'un müdürü, geçenlerde, «1980 yılında toplumun başlıca sorunları» üzerinde bir rapor hazırlamıştır. Bu sorunları Amerika için nasıl özetlediğine bakalım.[2]

★

Tarihin hiç bir döneminde ne yaşama düzenimiz, ne organizasyon sistemlerimiz, ne de bütünüyle toplumumuz bu kadar köklü değişiklikler etkisinde kalmıştır. Üstelik bu değişmenin hızı önümüzdeki on iki yılda gittikçe daha artacaktır.

1980'de sosyal çevremize hâkim olacak en önemli üç faktör şunlardır :

— Genel, ya da genele yakın bir şehirleşme,

— Endüstride otomasyon'un yaygın bir hal alması,

— Bilgi edinmede devrim.

Bu üç faktörün bir araya gelişi, yeni bir sosyal örgütlemenin belirmesine yol açacaktır. Şehirleşme, otomasyon ve haberleşmeden her birinin şüphesiz ayrı ayrı etkileri olacak, ama bu etkilerden çoğu, birbirlerini de etkileyeceklerdir. Demek ki bunlara yeni bir toplumun ortaya çıkmasını, ikinci endüstri devriminin gerçekleşmesini hazırlayan, aynı noktaya yönelmiş kuvvetler olarak bakabiliriz.

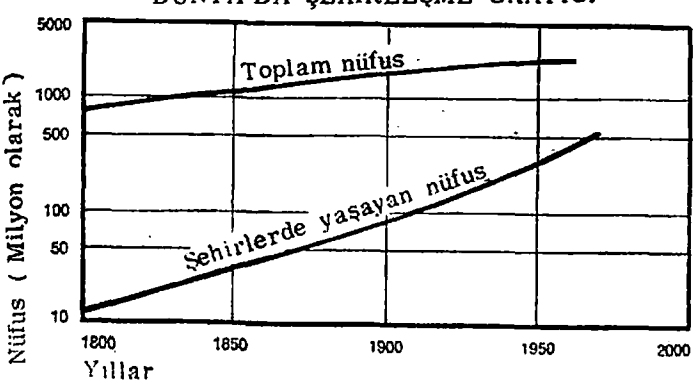
Birinci endüstri devrimi henüz yenidir. Üzerinden ancak yüz yıl geçti. Bu, Kuzey Amerika ile Avrupa'yı baştan başa değiştiren makine devrimi idi. Demiryolları kıtalarımızı açmış; fabrikalar, şehirler büyük toplumsal değişmelere neden olmuştur. Yığın halinde üretim ve yakıtlı motör tekniği, yaşamamız üzerinde bugün de gelişmekte olan çarpıcı bir etki yapmıştır. Geleneksel ta-

[2] Raporu yazan Richard Shetler'dir. General Electric'ten Tom Paine ve Time Inc.'den Alex Grover kendisine bu konuda yardımcı olmuşlardır.

rım hayatı gittikçe sönüyor. Özel otomobiller toplumun görünüşünü, yaşayışımızı, eğitim metodlarımızı değiştirmiştir. Bugün özbakımımdan şehirleşmiş ve sanayileşmiş olan toplumumuz, aralarında çok önemlileri de bulunan bir sürü problemi çözmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Ama, yine de önünde açılan eşsiz bir ufuk vardır.

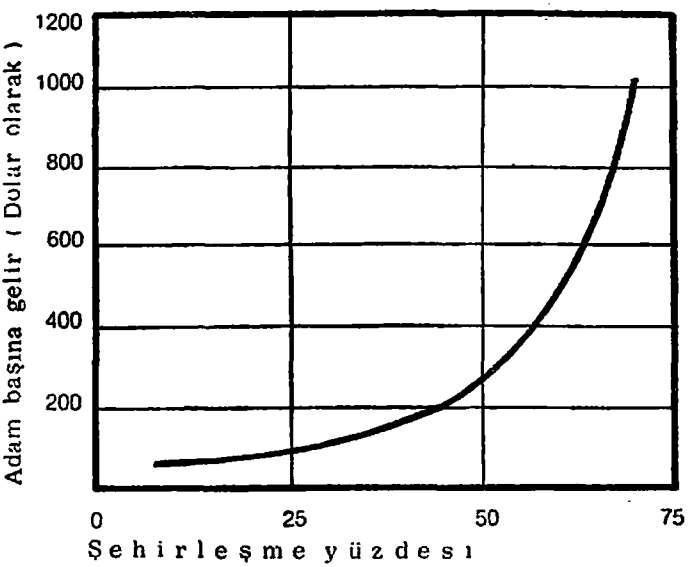
Bu ufka, 1980 yılının ufkuna bakarsak, şehirlerin büyüme ve yoğunlaşmasında durmadan artan bir gelişme göreceğiz. Bunun sonucunda sanayi dünyası hemen hemen bütünüyle şehirleşmiş hale gelecektir. Bu tahminlere dayanarak çizilen aşağıdaki tablo, dünyadaki nüfus artışıyle, şehirlerde yaşayan nüfus sayısındaki artışı göstermektedir. Bu tahmin oldukça açıktır:

DÜNYA'DA ŞEHİRLEŞME GRAFİĞİ

Şehre yerleşen insanlar, birçok şeylerden önemli ölçüde yararlanmaktadır. İkinci tablo şehirlerde oturan insan sayısı ile yaşama düzeyi arasındaki orantıyı gösteriyor. Halkı gittikçe şehirlere doğru çeken en etkili faktör, satınalma güçlerini artırmak isteğidir. Ama bu şehirlerde oturanların da tabiî, gittikçe daha nazik ve kesin birtakım teknik ve entellektüel istekleri olacaktır. Bunun sonucu daha iyi bir genel eğitim sistemine duyulan büyük ihtiyaçtır.

GELİR VE SEHİRLESME GRAFİĞİ

Amerika ve Batı Avrupa'da şehirler hızla ve aşağı yukarı eşit ölçüde gelişiyor. Ama başka kıtalarda da başka şehirler daha büyük bir hızla gelişecektir. Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki az gelişmiş, ya da gelişme yolundaki ülkelerde şehirleşme hızı gözönüne alınarak çizilen grafikller, Yüzyıl sonunda şehirlerde yaşayan nüfusun çok büyük ölçüde artmış olacağını göstermektedir. Bu artışın yanısıra, eğitim gelişmesi istekleri de çoğalacaktır. Eğitim düzeyindeki her yükseliş de genelilkle satınalma gücünde bir artma doğurur.

Bu ülkelerin bütçelerine zaten ağır bir yük olan eğitim yatırımları, öylesine çoğalacaktır ki ortaya çıkacak çeşitli problemleri karşılayabilmek için gelişmiş ulusların daha geniş ölçüde yardımlarda bulunmaları gerekecektir. Bu da, yeni eğitim sistemleri bulunmadan gerçekleştirilecek bir iş değildir. İlerideki en âcil ihtiyaç, şüphesiz bu olacaktır.

H. G. Wells, elli yıl önce «dünyalar savaşı» nı «eğitimle yıkım arasında korkunç bir yarış» la bitiriyordu. Bu yarışın nasıl sonuçlanacağını bilemiyoruz.

Amerika'nın eğitim bakımından donatımını tamamlamış bir toplum haline gelebilmesi için yüz yıl gerekmiştir. Başlangıçta birçok güçlüklerle karşılaşıldı. Eğitimi genelleştirmek işi çok defa etkisiz ve her zaman pahalı oldu. Ama sonunda Amerikalılar problemi iyi kötü çözebildiler. Yine de bir yandan hâlâ geçmişin aktardığı ve henüz hepsi çözülmemiş olan problemlerle uğraşırken, öte yandan da gelecek, önlerine, uyulması gereken yeni koşullar çıkarmaktadır.

Bu yüzyılın son otuz senesinin en önemli faktörü, çalışma süresinin giderek kısalması olacaktır. Endüstri otomasyonu, her sanayi işçisine düşen iş saati sayısını gittikçe azaltacaktır.[3]

Makineleşmedeki ilerlemeler sayesinde, son elli yıl içinde iş haftası ortalaması *yarı yarıya* azalmıştır. Bugünkü endüstri işçisi, imalât sektörüne biraz daha yaşlanmış ve biraz daha iyi yetişmiş olarak giriyor. Ama, girdi miydi, çok daha az çalışıyor, çok daha fazla tatil yapıyor. Emekliliğe de daha erken ayrılıyor. İş hayatından önceki, iş hayatı sırasında ve sonrasındaki bu yeniliklerin ağırlığı doğrudan doğruya eğitim sektöründe kendini göstermektedir.

İnsanlar, daha şimdiden, canlarının istediği şeylere biraz daha çok vakit ayırabiliyorlar. Bu istedikleri şeyler de, aldıkları ilk eğitimi geniş ölçüde yansıttığı için, boş zamanlar ne kadar çoğalırsa, eğitim sistemimize de o kadar çok sorumluluk düşecek demektir.

Öte yandan, teknolojik ilerlemeler, herkesin boş zamanlarını daha iyi değerlendirmesi imkânlarını çoğaltacaktır. Elektronik haberleşmedeki ilerlemelerin klâsik kültür ve eğlenceleri gölgelemekten daha çok, canlandırması da mümkündür. Teknolojide ve imalâttaki ilerilikler, seçiş imkânlarımızı daha da genişletecektir.

Bu üç faktör, yani nüfusun daha büyük ölçüde şehirleşmesi, sınaî otomasyon'un doğuracağı sonuçlar ve eğitim sistemimizdeki değişiklikler, bizi ne işe yaradığını daha yeni yeni öğrenmeye başladığımız bir araca ulaştırır: *Kompüter*'e.

Kompüter ile bundan doğan «*haber alma sistemleri*», 1980 dünyasının en önemli faktörü olacaktır. Şimdi bile kompüter'lerin çalışma alanları ve sağladıkları imkânlar üzerinde hemen her gün yeni bir şey keşfetmekteyiz.

Hayal kurma, ilham, seziş, yeni fikirler bulma insan zihnine özgüdür. Bundan sonra zihnimiz kompüter'e özgü olan hafıza ve

[3] Yönetici kadronun çalışma saatleri, genel olarak, azalacak değildir.

hesaplama yeteneklerini yardımcı olarak kullanabilecektir. Bu yeni işbirliği düşünce alanını öylesine genişletecektir ki, bundan, değişik bir dünya doğacaktır.

1980'den çok önce hayatımızın birçok yılını zihni donatımımızı geliştirmek uğruna harcayacağız. Bu ilerleme ise teknolojik buluşlarla sosyal değişmelerin daha hızlı bir tempoda gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Ne var ki bunlar kolay olacak işler değildir. Bu teknolojik ilerlemenin doğurduğu büyük problemlerden biri de, Amerikan endüstrisiyle dünyadaki başka ülkeler arasında gittikçe büyüyen uçurumdur. Bu durum ortaya çözümlenmesi gereken problemler atmakla kalmayacak, belki de büyük felâketlere yol açacaktır.

Ortada yeni bir olay var: Şu anda, *zaman ve mekânı*, bundan on yıl önce aklımıza bile gelmeyen bir ölçüde *sıkıştırmaktayız*. Zaman ve mekânı bir yana bırakalım; en çabuk şekilde haberleşmek ve bilgi edinmek yollarıyle, *insan tecrübesini yoğunlaştırmak* imkânını da keşfetmek üzere bulunuyoruz. Önümüzde, her serüven gibi birçok rastlantılarla dolu, yeni bir dünya açılmaktadır.

ONUNCU BÖLÜM

«KOMPÜTER»LER DÜNYASI

Beyaz Saray'da özel bir danışman vradır ki, görevi bilgileşme ve haberleşme alanında kompüterlerin sağlayacağı yeni imkânları incelemektir. 1967 yılına kadar bu görevde William Knox bulunuyordu. Daha önce de yirmi yıl süreyle Standard Oil'un New Jersey'deki araştırma laboratuvarlarını yönetmiş olan William Knox'un Başkanlık danışmanı sıfatıyle yaptığı bir açıklamayı aşağıda özetliyoruz.

★

İnsanoğlu yakın bir gelecekte, yazının bulunmasından bu yana ilk olarak, elindeki iki aracı, sesi ve yazıyı aynı zamanda kullanarak haberleşme ve bilgi alıp verme yeteneğini elde edecektir. Bugün dünya yüzünde muazzam bir miktara varan ve nazarî olarak insanın emrinde duran ne kadar (basılı) belge varsa, bunlardan sanki yanındakiyle konuşuyormuş gibi rahat ve kolay bir biçimde doğrudan doğruya yararlanabilecektir. Bunu bize sağlayacak olan da, yeni (kompüter) teknolojisidir.

Beş yüz yıl öncesine kadar haberleşme, ya sözle, ya da el yazısıyle olur ve insandan insana geçerdi. Bu şekilde alınıp verilen bilgi ve haberleri edinmeye çok az kişinin vakti olurdu. İlk ihtilâl, Gutenberg'in baskıyı buluşuyle oldu. Binlerce yıldan elde kalabilen bir miktar yazılı belge, böylece daha çok sayıda insanın yararlanmasına sunulabildi. Bunun sonucu olarak da, daha çok sayıda yazar, düşünce ve çalışmalarını yazı ile bildirmeye başladı. Bu buluş ve buna bağlı olarak (kitap) ın ortaya çıkmasını izleyen Yüzyılın Avrupa'da Rönesans (yeniden doğuş) çağı olması sadece bir rastlantı değildir.

Ulaştırma ve haberleşme konularındaki sürekli araştırmalar, o tarihten iki ve üç yüz yıl sonra üstüste telgrafın, telefonun, gra-

mofonun ve fonoğrafın bulunması ile sonuçlandı. Yirmi - otuz yıl sonra da radyo icat edildi.

Böylece, bilgi alıp verme imkânları, yarım yüzyıl içinde, teknoloji sayesinde birkaç kat artmış oldu. Artık insanoğlunun elinde çeşitli araçlar ve yollar vardı. Ama bir şey eksikti: Haberleşmek için ister sözden, ister yazıdan yararlanabiliyor, ancak ikisini bir arada kullanamıyordu. Tâ elektroniğin ortaya çıkışına kadar.

İşte bu andan sonra bir teknoloji devriminin gelişmesine tanık oluyoruz. Bu devrim çağımızın toplumunu kökünden sarsabilir. Özellikle bu devrimin teknolojide ileri ülkelerle ötekiler arasında doğuracağı yeni uçurum (gap) ortaya büyük problemler çıkarmaktadır. *Endüstriyel yapımıza serpiştirilen ve bu yapının karakterini bile değiştirecek nitelikte olan bu kesin ilerlemeleri kendi teknik imkânları ile izleyememiş olan toplumlarla biz Amerikalıların ilişki kurabilmemiz, en basit anlamıyle haberleşmemiz, belki de imkânsız hale gelecektir.*

Haberleşme metodlarındaki bu ihtilâl, Amerikan endüstrisindeki araştırma ve geliştirme temposunun, Federal hükûmetin desteği ile, âdeta birdenbire patlayışından ileri gelmiştir. Bu tempo basılı belgelerde de büyük bir çoğalmayı peşinden sürüklemektedir. Bilim ve teknik alanındaki yeni buluşları bildirmeye yarayan geleneksel metodlar, örneğin özel konularda yayınlanan dergiler, bu tempoyu izleyemez olmuş ve ortaya «teknik rapor» dediğimiz yeni bir bilgi verme aracı çıkmıştır. Bu usul gittikçe yayılmaktadır. Bugün Amerika'da her yıl yaklaşık olarak 10.000'e yakın bilimsel ve teknik rapor yayınlanıyor. Bilim ve teknik dergilerinde de ayrıca 9000 makale çıkmaktadır. Bilimsel kitap yayını on yıl öncekinin iki katını, yılda 7000'i bulmuştur. Bu durum karşısında *bilgi alıp verme metodlarımızı baştan başa yeniden gözden geçirmek* zorundayız.

Amerika'da şimdi her yıl önceki yıla göre % 10 daha çok bilim adamı ve mühendis yetişiyor. Bilgi hacminin korkunç derecede büyümesinin yanısıra, bu yeni bilgilerin endüstriye uygulanması da aynı hızla yürümektedir. Örneğin, tepkili uçakların on yıldan daha kısa bir zamanda motörlü uçakların yerini büsbütün alacağı, kolay kolay tahmin edilemiyordu. Bu tempo önemli bir sonuç doğurmaktadır. Şimdiye kadar düşünmeye vaktimiz vardı; endüstri alanında stratejik karar alma durumunda bulunanlar, gerekli bilgilerin tamamını toplamaya vakit bulabilirlerdi. Oysa bugün, klâsik bilgi aktarma metodları bütünüyle eskimiş, ihtiyacı

karşılayamaz olmuştur. Şimdi hâlâ bu metodlara bağlı kalırsak, gittikçe rasgele kararlar almış oluruz.

Bilgi aktarma metodlarında girişilen devrim, fikirlerin en ras yonel şekilde ve tam zamanında uygulanmasına imkân verecektir.

Birkaç yıl önce, kompüterler özellikle muhasebe ve hesap işlemleri için kullanılırdı. Bundan sonra en belli başlı görevleri, tam anlamıyle bir bilgi aktarma ve kullanma aracı olmaktır. Kompüter, endüstri alanında karşımıza çıkan bütün problemleri depo edecek, sindirecek, işleyecektir. Böylece, alınacak olan karar, daha önceden hazırlanmış seçim imkânlarına dayanabilecektir.

1955'de Amerika'da aşağı yukarı 1000 kompüter vardı. Bu sayının 1975'den önce 80.000'e yükseleceğini biliyoruz. Bugün Amerika hükûmeti tek başına 2000 kompüter kullanmaktadır.

Başlarda kompüterler çok yer kaplar, bu da önemli bir güçlük yaratırdı. Şimdi boyları gittikçe ufalmaktadır. Bu gün bildiğimiz bir kompüterin yaptığı işler 1980'de binde biri kadar daha küçük bir kompüterle görülebilecektir. Bu kompüter o kadar hızlı çalışacak ki, saniyede bir *milyar* işlem yapabilecek; işlem başına düşen maliyet bedeli de, 200 kat azalmış olacaktır.

1980 yılının kompüterleri küçük, güçlü ve ucuz olacaktır. Böylece her isteyen bunları özel ihtiyacı için alıp kullanabilecektir.

Birçok halde, kompüter kullanan kimsenin evinde, ya da iş yerinde ufak bir konsolu olacak, bu konsol doğrudan doğruya çok büyük ve güçlü kompüterlere bağlanacaktır. Aradaki mesafenin önemi yoktur. Bu büyük kompüterlerdeki muazzam elektronik hafızalarda ise, bilgi kaynakları depo edilmiş olacaktır. Bugün kompüterlerde söz-yazı orantılarında öyle bir gelişme sağlanmıştır ki, ileride, her çeşit işlem için kompüterden yararlanmak araba kullanmak kadar basit bir iş haline gelecektir.[1]

Kompüter yoluyle bilgi edinme metodunda geliştirilecek ilerlemelerin en heyecanlısı, «gerçek zaman»lı dediğimiz kompüterlerde görülecektir. Bu da şudur: Kompüter ve hafızası öyle güçlü hale gelecektir ki, kendisine sorulan bir sürü soruya bir saniyeden çok daha kısa bir zamanda cevap verebilecek ve bunu hatırlama işlemlerine ihtiyaç duymadan yapabilecektir. Bunun so-

[1] Fransa'da bu işin ünlü uzmanlarından, Société d'Information Appliquée müdürü Robert Lattès diyor ki: «Özel kompüter kullanacakların ufak bir çaba göstermeleri şarttır. Ancak bu çaba otomobil kullanmayı öğrenmek için harcanandan daha büyük olmayacak ve başarısızlık oranı da, ehliyet imtihanından daha az olacaktır.»

nucunda «gerçek zaman»lı bir kompüter kullanan kimse, onunla normal bir konuşma temposuyle, karşılıklı söyleşebilecektir.

Bugün *dünya kitaplıklarında toplanmış* olan bilgilerin toplamı yaklaşık olarak 10^{15} hafıza işareti (bir milyon milyar işaret) kadardır. Bu belgelerin tümü kitap, ya da başka çeşit basılı yazı halindedir. Şimdiki artış temposuyle de her on beş, yirmi yılda bir kat daha çoğalmaktadır. Bir Amerikan kompüter fabrikası, yakında piyasaya dev bir kompüter çıkaracağını ilân etmiştir. Bu kompüter, dolaysız kullanılan bir hafıza ile 10^{12} hafıza işaretini (bin milyar işareti) bir tek makine üzerinde toplayıp saklayabilecektir. Şu halde, 1980 yılına kadar sadece birkaç kompüterin yeryüzündeki *bütün yazılı belgelerin* yerini tutabileceğini söylemek yanlış olmaz. Bu kompüterler, üstelik, «gerçek zaman»da çalışacak: yani, sorulara cevap olarak ellerindeki bilgileri, normal bir konuşma temposuyle vereceklerdir.

Bu sırada, uydular yoluyle haberleşme teknolojisinde de aynı derecede önemli değişiklikler olmaktadır. Çok yakında kıtalar arası, hattâ kıta içi en çabuk ve ucuz haberleşme, uydular aracılığıyle yapılacaktır. Bundan sonra, haberle bir arada resimlerin de aynı hızla iletilmesi geliştirilecek ve şimdilik biraz pahalı olan bu iş, 1980'de olağan hale gelecektir.

Şu sıralarda büyük kompüterlerden daha düzenli, daha etkili ve daha ucuz şekilde yararlanmak yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu da «time sharing = zaman bölüşmesi» yoluyle gerçekleşecektir. Bir tek kompüter onlarca, yüzlerce kişiye ayrı ayrı sorular üzerinde ayrı ayrı işlemler yaparak aynı zamanda cevap verecektir.

Bunu elde etmek için kullanılan metodu anlatalım: Bir insan kompütere bir soru sorup da cevabını aldıktan sonra, ikinci soruyu soruncaya kadar bir saniye, ya da pir saniyenin herhangi bir bölümü kadar kısacık bir düşünme zamanına ihtiyacı olur. Bu sırada kompüter saniyenin milyarda biri kadar hızlı olan çalışma yeteneğinden yararlanarak değişik hatlar üzerinde başka bir sorucuya, hattâ birçok sorucuya cevap verebilir. Tıpkı bir tek beyine (kompüterin bütün bilgiler için depo görevini gören merkezî hafızasına) bağlı bir büyük telefon santralı gibi. Şimdi aynı anda soru soran 250 kişiye birden cevap verebilecek güçte kompüterler üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

«Zaman bölüşmesi» yöntemi ile «gerçek zaman»da çalışacak büyük kompüterlerin piyasaya çıkması ve uzak mesafelerden bunlara bağlanacak —telefon, ya da teleskriptör gibi— özel âletlerin

kullanılması, geleceğimize şekil veren devrimci bir gelişme olacaktır.

Kompüter kullanıcısının ne yazmaya, ne basmaya, ne de daktilo makinesine ihtiyacı olacak, kompüterle doğrudan doğruya sözle hitap edilecektir. O da kendisine, bir çalışma konuşması temposuyle sözle cevap verecektir.

Kompüterle onu kullanan kişi arasındaki bu diyalog, ister yazılı mesajların hemen alınıp verilmesi şeklinde, ister tamamen sözlü bir konuşma olabilir. Kompüter soruları telefondaki gibi cevaplandırır. Böyle bir yöntem, şimdiden Amerika'da Borsa'da kullanılmaktadır. Şu ya da bu tahvilin o andaki değeri kompütere telefonla sorulmakta, o da buna öteki uçtan cevap vermektedir.

Yukarıda belirttiğimiz karakteristiklerin önemli bir yanı da şudur: Kompüterin hafızasında kayıtlı olan bütün bilgiler aynı anda kullanıcının emrinde bulunmaktadır. Bu hafızanın genişliğini daha önce anlatmıştık: Dünyanın bütün kitaplıklarında bulunan basılı yazıların önemli bir kısmını içine alacak kadar. Bilgi edinme usullerinde ve dolayısıyle çalışma yeteneğinde gerçekten herşeyi altüst eden bu yeni tekniklerin getireceği gelişmeleri şimdiden hesaplamak epey güçtür. Ama, bu icadın, endüstriyel bir toplumda çok önemli değişikliklere yol açacağını kesin olarak söyleyebiliriz.[*]

Amerika Federal Hükûmeti, bu yeni bilgi alıp verme metodlarından en iyi şekilde yararlanmak için şimdiden büyük firmalarla el ele vererek birtakım programlara bağlanmıştır. Bu konudaki ilk rapor, Başkan'a verilmiş bulunuyor. Bu rapor, dünyadaki bütün bilimsel dökümanların Amerika'da kompüterlere kayıtlı bir kopyası bulunmasını ve hükûmetin bunu sağlamak için gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmektedir. Rapor aynı zamanda hükûmetin, fabrika ve üniversitelerin bilimsel ve teknolojik haberlerden yararlanması için birleşik bir organizasyon kurulmasını da önermektedirler.

Son üç yıl içinde, Devlet Başkanlığından ayrı olarak, Amerika hükûmet dairelerinden birçoğu bilgi depolamak ve hazırlık çalışmalarına yardımcı olmak amacıyle kompüterlerden geniş ölçüde yararlanmaya başlamıştır. Bunlar, Atom Enerjisi Komisyonu,

[*] Sınaî ve iktisadî anlamdaki toplumun, bilgi edinme olayı çevresinde örgütlenmesi şarttır. Çünkü bu olay insanın zihnî ve sinirsel yeteneklerinin genişlemesine yol açacaktır. Oysa, ilk sanayi devrimi insanın yalnız kas yeteneğini geliştirebilmişti». Robert Lattès.

Uzay Araştırmaları Kurumu (NASA), Milli Tıp Kitaplığı, Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı gibi dairelerdir. *Hepsinde «gerçek zaman» la çalışan ve Amerika'nın her köşesine yayılmış kişisel konsollara bağlı olan dev kompüterlerden vardır.*

Aslına bakılırsa, basılı raporlar yoluyle haber alma şekli, ne kadar hızlı olursa olsun, birçok meslek dallarında gittikçe çoğalan bilgi edinme ihtiyacını, birkaç yıldan beri, karşılayamaz olmuştu. Artık belli başlı dokümantasyon ve bilgi alıp verme işini kompüterler görecektir, günlük sorunlarda bile.

Amerikalılar, 1980'e kadar bir sürü elektronik haberleşme şebekesi kurmak niyetindedirler. Bunlar büyük kompüterleri kişisel merkezlere bağlayarak bugün gaz, elektrik, su nasılsa, o çeşit bir kamu görevi görecektir. Tarifeleri de, bu görevlerinkinden daha yüksek olmayacaktır.

Bu yeni metodların eğitime uygulanışı henüz tam olarak hazır değildir. Ama, önümüzdeki on iki yıl içinde en göz alıcı gelişmeyi bu alanda göreceğiz. Başlangıçta ilk güçlük para sorunundan çıkıyor. Gerek okullar, gerek üniversiteler ötedenberi parasızdır. Kompüterlerin eğitime uygulanması için gerekli programları gerçekleştirmek olanakları yoktur. Ama, 1980'e kadar ortaya bu güçlükleri yenebilecek iki faktör çıkacaktır: Biri Federal Hükûmetin geniş ölçüdeki yardımı, öbürü de kompüter programlaması fiyatlarının süratle ucuzlaması.

Belki daha 1980 yılına varmadan, Amerikan okul ve üniversiteleri, çeşitli bilgi dallarında konsollarla dev kompüterlere bağlanmış olacaktır. O zaman her sınıfın, belki de her öğrencinin eğitim programı doğrudan doğruya kompüter eliyle hazırlanıp uygulanacaktır. Daha doğrusu, düşünülen plan bunu öngörmektedir.

Temel ihtiyaç, modern tekniğe alışmak, kısacası eğitim ihtiyacıdır. Klasik anlamdaki eğitim, gözönünde tutmamız gereken gelişme temposuna göre yetersiz kalma yolundadır. Bundan sonra durmadan yeni metodlar uygulayabilmek ve organize edilmiş eğitim programlarına dayanarak kişilerin bir öğrenim dalından bir başkasına atlayabilmelerine olanak hazırlamak gerekecektir. Özellikle meslek hayatlarını kesintisiz sürdürmek isteyenler için.

Adlarına «programcı» dediğimiz on binlerce kompüter uzmanına ihtiyaç olacaktır. Arkadan kompüterler programcılık görevini kendi üzerlerine alacak, teknolojilerini kendileri öğreteceklerdir. Siyasal sorumluluk yüklenmiş olan kimselerin, bu döneme varmadan, yani 1980'den önce, bundan doğacak sonuçları karşılayabilmeleri şarttır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

STRATEJİDEN YOKSUN BİR AVRUPA

ON BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA TOPLULUĞU NE DURUMDA?

Başta, Amerikan sanayiinin Avrupa'ya yaptığı çıkarmayı gördük, arkadan şu harekâtın geri üslerini incelemeye çalıştık. Şu iki unsuru aklımızda tutalım :

1 — Amerikan meydan okuması, sadece sınaî, ya da malî alanlara yönelmiş değildir. Her şeyden önce bizim *zihnî yaratıcılığımızı, fikirleri gerçek haline getirmekteki yeteneğimizi* tehdit etmektedir. Şunu açıkça söylemekten çekinmemeliyiz, bu dış baskı karşısında gerileyen şey, siyasî ve fikrî yapımız - bir kelimeyle, kültürümüzdür.

2 — Bugünün Amerika'sı, on beş yıl daha ileri de olsa, henüz Avrupa'dan çok farklı değildir. İkisi de aynı sisteme bağlıdır, ikisi de «endüstriyel toplum» kavramı içinde yaşamaktadır. 1980 yılında Amerika Birleşik Devletleri başka bir âlemde olacaktır. Biz de aynı ilerlemeyi gösterememişsek, *Amerika, tekniğin, bilimin ve modern gücün monopolünü tek başına elinde tutacaktır.*

Bugünkü tahminlere bakarsak, (değişik modelde de olsa, İsveç ve Japonya gibi) iki ya da üç ülke, ellerindeki imkânları birkaç seçkin sektör üzerinde yoğunlaştırarak, Amerika'nın bulunduğu düzeyde tutunmayı başarabilecektir. Ama onların da ne Amerikayla eşit güçte iki devlet gibi pazarlık edebilecek ağırlığı vardır, ne de rekabete girişmeye elverişli boyutları. Rusya yarışı şimdiden kaybetmiştir; Batı Avrupa da öylece kaybedip elenince, Amerika öncü bir âlemde tek başına kalacaktır. Avrupa hesabına kabul edilmesi zor, Amerika için bile tehlikeli ve bütün dünya için felâketli bir durumdur bu.

Bir topluluk içinde, seçme olanaklarının çeşitliliği, karşıt kuvvetler arasındaki denge ve inisiyatif yarışması, özgürlüğün ve ilerlemenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Uluslararası ölçüde bunların

önemi daha da artar. Amerika Birleşik Devletleri teknolojik üstünlükleriyle ileri bir uygarlığın monopolünü ele geçirdikten sonra, rekabet hevesinden ve rekabetin verdiği düzeltici etkiden yoksun kalacaktır. Bunun belirtileri daha şimdiden görülmeye başlamıştır.

O zaman, Amerika toplumsal örgütlenişin gelecekteki şekillerini tek başına tayin etmek durumunda kalacak, ama bunu yapmak için ne diyalogdan, ne de bir kıyaslamadan yararlanabilecektir. İnsanoğlunun —vaitlerle olduğu kadar tehlikelerle de dolu olan— serüveni, yalnız Amerika'da sürüp gidecek; ama karşıda varlığı, tecrübesi ve rekabeti ile kontrol görevini yapacak eşit güçte başka bir ülke bulunmayacağı için, yanlış işlere girişme ve iyiden kötüye kayma tehlikesi de çoğalacaktır.

Monopolü elinde bulunduran, emperyalizmi bir görev gibi kabul etmekten kendini alamayacaktır. Zira, eriştiği başarı, ona, izlenecek tek yolun dünyanın geri kalanını da peşine takmak olduğunu gösterecektir. Avrupa'nın, elinde yalnız kendi kaderini değil, daha fazlasını tuttuğunu söylemek, bir abartma sayılmamalıdır.

Avrupa on yıl önce (Kömür - Çelik, Euratom, Ortak Pazar) gibi birlikleri kurarken, Amerikan gücünün meydan okuyuşunun farkına vardığını ortaya koymuş ve buna karşılık vermeğe hazırlanmıştı. 1967'de şöyle bir bilânço yapabiliriz: *Avrupa bir pazar kurmuş, bir güç kuramamıştır.* Bu pazar da, gördük ki, kendisine değil, Amerikan sanayi organizasyonuna fayda sağlamaktadır.

Lambert kumpanyası, Ortak Pazar'ın on yıllık bilânçosunu inceledikten sonra, şu sonuca varıyor: «Ortak Pazar'dan beklenen sonuçlardan biri uluslararası rekabete ve özellikle Amerikan rekabetine karşı koyabilecek güçte büyük Avrupa şirketleri kurmaktı. İki kıtanın firmaları arasındaki teknolojik ve malî fark azalacak; Avrupa bilimsel ilerleme, teknik buluş ve dolayısıyle para ve ekonomi alanlarında güçlü bir duruma geçecekti. Bu sonuç şimdiye kadar elde edilmiş değildir. *İki kıta arasındaki ayrılık, gittikçe büyümektedir.*»

Raymond Aron, daha 1966'da buna benzer bir görüşe varmış ve «Ortak Pazar'ın iflâsı» deyimini kullanmaktan çekinmemiştir.

Ortak Pazar'ın iflâsı ne para, ne de ticaret düzeyinde, ama endüstri düzeyinde olmuştur. Bunu basit bir şekilde özetleyelim: Bir Fransız, ya da İtalyan firması zor bir duruma düştüğü vakit, başka bir Avrupa ülkesinde aynı işi gören bir şirketle anlaşacak yerde, bir Amerikan şirketine baş vurur... Diyebiliriz ki, Ortak

Pazar'ın kuruluşu, Amerikan sermayesinin Avrupa endüstrisi yararına olarak Avrupa'ya akmasını sağlayacak yerde, Amerikan şirketlerinin doğrudan doğruya yaptıkları sermaye yatırımının hacmini artırmıştır.»

30 Haziran 1965'te patlak vermiş olan Ortak Pazar bunalımının giderilmesinden sonra herkes, Avrupa'nın kuruluşunun tekrar ele alındığını sanmıştı. Bu, ikinci derecede önemli bazı noktalar için doğru sayılır. Ama, asıl can alacak faktörlerde, Amerikan sömürgeciliğinden kurtulma şansımızı artırıp artıramadığımız konusunda, verilecek cevap olumsuzdur. Dahası var: Bu alanlarda Avrupa'nın çözüldüğünü bile görmekteyiz.

1965 Haziranındaki bunalıma bağlı olarak Ortak Pazar çalışmalarında görülen uzun duraklamadan sonra, birkaç hafta içinde, önemi küçümsenmeyecek birtakım anlaşmalar yapılmıştı. Bunlardan ilki, tarım alanında güdülecek ortak siyaseti ilgilendiriyordu, ki buhran da bundan doğmuştu. Bu aslında sadece malî bir anlaşmadır. Öte yandan Altılar, 1 Temmuz 1968'de kendi aralarında gümrük resmini tamamen kaldırmaya karar vermişlerdir. Bu iki kararı teknik alanda bütünlemek için büyük çalışmalara ihtiyaç vardır. Tarım finansmanında olduğu gibi, gümrük birliği konusunda da henüz önümüzde çözülecek yüzlerce sorun, uzun incelemeler ve çetin tartışmalar bulunuyor. Ama bu iş, olumlu bir sonuca vardırılacak gibi görünmektedir.

Brüksel'de son yıllarda tartışılan konular belli başlı iki nokta üzerinde toplanmıştır: Gümrük birliği ve tarım sözleşmesi. Bunların sonunda bir çeşit toplu anlaşmaya varılmıştır ki, burada Fransa tarım konusunda birtakım avantajlar elde etmiş, buna karşılık iş ortaklarının ve özellikle Almanya'nın istediği serbest mübadele politikasına katılmak zorunda kalmıştır. Böylece geniş bir mübadele alanı yaratılmakta ve dünya ölçüsündeki endüstri teşebbüslerine büyük bir pazar açılmaktadır, yani bütün Amerikan sanayicilerine ve belki de bir o kadar Avrupa Firmasına. İyi ama, nerede kalıyor Avrupa'nın *gücü?*

Roma Antlaşması fikrini ortaya atanlarla bu antlaşmayı hazırlayanlar görüşlerinde yanılmamışlardı: Pazar'ı tam açmadan, gümrük duvarlarını yıkmadan önce, özellikle *birleşik ekonomi politikası* konusunda alınacak önemli kararların oybirliğiyle değil, çoğunlukla alınması gerekirdi. Bu kural, 1965 Haziran'ı bunalımından sonra Fransa'nın isteği üzerine işlemez hale getirilmiştir ki, bu da Avrupa'nın kuruluşunu gevşetmekte ve varmak istediği amaçları sınırlandırmaktadır.

Bu koşullar altında, Ortak Pazar içinde serbest mübadeleye geçildiği ana kadar, örneğin enerji, ya da bilim politikası konularında herhangi bir karara varılmış olması çok şüphelidir. Enerji konusunda, içinde önemlileri de bulunan birçok ülke, bir Fransız sanayi bakanının sözde «millî» diye tanımladığı masraflı ve saçma bir politikaya bel bağlamış görünüyorlar. Bilim politikası alanındaki sorunlara gelince, Avrupa komisyonunun son zamanlarda programlama konusunda hazırladığı ilk denemede, teknokratların genellikle ne kadar ihtiyatlı konuştuğu gözönünde tutulursa, epey sert olan şu cümleye rastlanmaktadır: «Avrupa Topluluğu'nun altı ülkesi, bir kuşaktan beri yaptıkları gibi, dünya yüzünde yeni keşif ve icatların başlıca ithalâtçısı ve verimli kafaların başlıca ihracatçısı durumunda kalırlarsa, hiç bir şey topyekûn gerilemelerini ve kısa zamanda çöküntüye uğramalarını önleyemez.»

Bütün öteki problemlerin bağlı bulunduğu bilim probleminin çözümü, Avrupa için, ancak teknolojik bir birlik kurmakla kabil olacaktır. Hiç olmazsa bu alanda tehlikeyi sezmiş olan İngilizler, bu konuda ısrar etmektedirler. Manchester Guardian şöyle yazıyor: «Teknolojik bir Avrupa Topluluğu, yarının gerçek Avrupasıdır. Bunun gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini bilmek, rasyonalizmle nasyonalizmden hangisinin ağır bastığını bilmeğe bağlıdır. Bu iş, çok önemli psikolojik değişiklikler gerektirir. Ama bunu yapmayacak olursak, geri kalan tek ihtimal, ekonomik bir çöküntü ve Amerika'nın söz götürmez egemenliği olacaktır.»

Bilim konusunda Fransa'nın tutumu şöyledir: bu ülke Avrupa Komisyonunun «incelemeler»de bulunması önerisini onaylamış, ancak devletler arasında oy birliğiyle bir anlaşmaya varılmadan, herhangi bir karar alınmasına karşı çıkmıştır.

Bu nedenledir ki, daha önce Brüksel ve Lüksemburg'da birtakım kuruluşlar meydana getirmiş olan Avrupa, bu konuda güçlenecek yerde, güçten düşme yoluna girmiştir.

Avrupa Topluluğu kuruluşlarının en eskisi 1949'da kurulan Kömür - Çelik Birliği'dir. Paul Fabio, bu konuda şunu yazıyor: «Artık kömür konusunda, hukuken değilse bile, fiilen bir Avrupa pazarının varlığından söz edilemez. Zira Lüksemburg'da kömür üretimini yöneten bir kurmay heyeti kalmamış ve her ülke, kendil hesabına, işlerin yönetimini eline almıştır.»

Çelik konusunda da durum böyledir. M. Couve de Murville: «Lüksemburg'da krizler dışında hiç bir şey olmaz,» diyor. Avrupa Topluluğu kömür - çelik işçileri sendikasının buna verdiği ce-

vap şudur: «Kömür - Çelik Birliğinin zayıflığının tek nedeni, şimdi uygulamadığından yakınılan yetkilerin kendisine hiç bir zaman verilmemiş olmasıdır.»

Kömür - Çelik Birliği, bir kıtlık döneminde kurulmuştu. Bu kıtlık ortadan kalktığı zaman gerçek de ortaya çıkacaktı. Bu da oldu. Ortak kararlarla düzenlemesi, yönetilmesi gereken üretim artışı karşısında, birlik üyesi ülkelerden her biri ortak çözümlerden kaçınıp kendi başına harekete başlamışlardır. Almanya, Fransa'nın sadece Fransız sanayicileri ile Maliye Bakanlığı arasındaki anlaşmayla uyguladığı «çelik planı» na şirketlerini yeniden kartel haline sokarak karşılık vermiş, Belçika ile Lüksemburg da aynı yolu tutmuşlardır. Bunun anlamı, bütün millî çelik endüstrilerinin kendi içlerine kapanması demektir.

Avrupalıların nükleer alandaki geriliklerini kapatmak yolunda ortaklaşa çaba harcamaları amacıyle kurulan Euratom ise ölmüş ve gömülmüştür. Birbiri ardından Euratom başkanı olan iki değerli Fransız, Etienne Hirsch ve Louis Armand, bu teşebbüsü, Fransa'nın verdiği örnekten sonra hepsi bu yola sapan ülkelerin millî politikalarıyle bağdaştırmaya imkân olmadığını gördükleri için, yine birbiri ardından istifa etmişlerdir. Euratom'da çalışan teknisyenlerin elde ettikleri başarılardan bir tanesi, laboratuvar denemelerinde, elektrik üretimi için orijinal bir *hadde* geliştirmeleri olmuş ve buna «Orgel» haddesi adı verilmiştir. Ancak, Altıların buluşun işletilmesi konusunda oy birliğine varması o kadar çok zaman almıştır ki, bu işte birkaç yil geri olan Amerikalılar, bu haddeyi Avrupalılardan önce ortaya atabileceklerdir.

Euratom teşebbüsünü ölüme sürükleyen, «*juste retour* = aynen geri verme» denilen nazariye olmuştur. Bu deyimin, Avrupa'nın ekonomik siyaseti ve geleceği ile ilgilenen herkesçe bilinmesi şarttır. *Juste retour* demek, her üye devletin yatırdığı paya eşit bir parayı, uluslararası kuruluştan, yani Euratom'dan sağlanan siparişler ve sübvansiyonlar şekilde yine kendi ülkesine çekmesi demektir. Böylece her devlet, öteki devletlerle olan ilişkilerinde, ortakça girişilen işlere bağladığı parayı geri almaya bakar. Temsilcilerinin başlıca görevi de, bu paraların geri gelip gelmediğiyle uğraşmaktan ileri geçmez. Böyle bir sistemin mantığı, açıkça görülür ki, endüstriyel etkililikle tam çelişme halinde ve teşebbüsün kumanda birliğini, iç dinamizmini, en sonunda da kendini ortadan kaldıracak niteliktedir. Euratom'un başarısızlığa uğramasının nedeni de budur.

Sonuç olarak, ister Brüksel'de, ister Lüksemburg'da, bir çeşit «çok merkezli birlik» safhasına girmiş bulunuyoruz. Avrupa'nın ağırlık merkezi, her ulusun kendi karar merkezinin güçlenmesiyle, birleşik kuruluşlardan uzaklaşmaktadır. *Topluluğun çözülmekte olduğunu* söylemek, hiç de yanlış sayılmaz.

Lâkin, Avrupa Topluluğunun bu çeşit kurumları, nihayet birer resmî dairedir. Asıl olan, endüstridir. Bakalım, Avrupa endüstrisinin, Amerikan rakibi karşısındaki gelişmesi ne durumda?

İşlerin çoğu «Avrupa ticaret şirketi» tüzüğünün hazırlanmasına bağlı bulunmaktadır. Ne var ki, Avrupa Komisyonu'nun bu konudaki bütün önerileri cevapsız kalmıştır.

Fransa'nın yaptığı teklif; yalnızca devletler arasında varılacak bir anlaşma ile, bütün şirketlere uygulanacak bir kanunu öngörmektedir. Avrupa komisyonu, millî hukuk sistemleri içinde yer alacak tek düzenli kanunun, önemli bir sorunu çözümlemekten uzak olduğunu ileri sürmüştür. Bu da, bir şirketin idare merkezini formalitelere bağlı olmadan bir ülkeden başka bir ülkeye geçirebilmesi sorunudur. Komisyon, akla uygun bir öneride bulunuyor: Bir Avrupa hukuku şirketi kurulması. Bu Avrupa Topluluğu hukuku, gerek şirketler, gerek aksiyonerler için bir durum eşitliğine imkân verecektir. Böylece, şirketler arasındaki birleşmeler, Avrupa hukuku sayesinde bir milliyet değiştirme niteliği değil, Avrupalılaşma niteliği taşıyacaktır. Pierre Drouin bu konuda: «Mantığa en uygun çözüm yolu budur, diyor. Ancak, millet-üstü bir düzenin tanınması anlamına geleceği için, Fransa'nın bunu kabul etmesi ihtimali çok zayıftır.»

Son yıllarda büyük Avrupa ve Amerika firmalarındaki gelişmelerin kıyaslaması bize Avrupa Topluluğu içerisinde Amerikalılarla boy ölçüşebilecek büyüklük ve yapıda pek az şirket kaldığını göstermiştir.[1] Şimdi bu incelemeden bir sonuç çıkarmanın sırası gelmiş oluyor.

Yüz yıldanberi gördüğümüz himayeciliğe dayanan ekonomi içerisinde, bir teşebbüsün ne gelişmesi, ne de malî yapısı hayatî bir önem taşırdı. Asıl olan, millî ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak maddeleri üretebilecek durumda bulunmasıydı. Bu da her şeyden önce bir teknik donatım işi idi. Yatırımların en büyük payı, materyelin şöyle böyle yenilenmesine harcanır ve teşebbüs sahibinin dış finansman kaynaklarına, özellikle borç paraya baş

[1] Altıncı bölüme bakınız : «Gelişme spirali».

vurup vurmaması üzerine hiç durulmazdı. Bu çeşit bir ekonomiye alışmış olduğumuz için, işletmelerimizin malî yapısı ile hiç bir zaman gereği gibi ilgilenmemişizdir.

Bunun aksine olarak, teknik ilerleme ve şiddetli rekabet etkileri altında hareket halinde olan bir ekonomi içerisinde, bir teşebbüsün değeri ve karşı davranış niteliği, *fabrika binalarından ve makinelerden daha çok bilânço, yaratıcılık ve ticarî organizasyon gibi gayri maddî unsurlara bağlıdır.* Bunun doğruluğunu göstermek için bugün Avrupa'daki teşebbüslerden çoğunun, aşırı yatırımlara girişmek yüzünden boğulur hale geldiğini söyleyebiliriz.

Bugün için durumları bir oranda iyi görünen Avrupalı şirketlerden çoğu, geçmişlerine lâyık bir gelecek sağlamak emelinden gizlice vazgeçmiş olan teşebbüslerdir. Aralarında çok önemlileri de bulunan bu teşebbüslerin malî yapısı, Amerikalı rakipleriyle boy ölçüşebilecek yatırımları kendi bünyelerinden sağlayamayacak kadar zayıftır. Malî yapılardaki bu sakatlık, kısa sürede, iş hacimlerindeki artışı pek durdurmaz. Ama, zamanla yalnız gelişmelerini engellemekle kalmayıp yaşama şanslarını bile tehlikeye sokabilir.

Sonuç olarak, bugün Avrupa endüstrisi için uygulanabilecek üç strateji vardır ki, henüz bunlar arasında bilinçli bir seçim yapmış değiliz.

Birinci strateji. Bugünkü gidişi sürdürmek. Yani çift yoldan, hem ticarî genişlik, hem de malî yapı yolundan çöküntüye doğru gitmek. Endüstri bu yolda bir zaman daha Amerikan rekabetiyle çarpışmaya devam edebilir. Böylece ancak vadeyi biraz uzatmış olur. Malî erozyon olayı, yöneticiler kurtuluş yolunu, şirketi, değerinin iki üç katına bir Amerikan firmasına satmakta bulunca-ya kadar sürüp gider (bugünkü piyasaya göre). Bu, sonu sınaî ilhak olan bir geri çekilme stratejisidir.

İkinci strateji. Teşebbüsün kendi açısından bakılınca daha ustalıklı görünen bu stratejiye göre, fabrika belirli kollarda Amerikan ekonomisinin tamamlayıcısı durumuna geçer. Avrupa'nın bu yolda avantajlı olduğu bazı alanlar vardır. Özellikle el emeğinin nisbî ucuzluğu gibi. Teşebbüs, yabancı patentleri işleyerek bu avantajlardan faydalanır.

Tek başına bir teşebbüs açısından olumlu sayılabilecek olan bu strateji, Avrupa ölçüsünde genelleşecek olursa, bundan dünya ekonomisinin üç bölgeye ayrılması gibi bir sonuç doğar: Birinci bölge, teknolojik gelişmede yüksek düzeye varmış ekonomik alanları kapsayacaktır ki yeni buluş ve icatları sağlayan da bu olacak-

tır. İkinci bölge Avrupa'nın da içinde bulunacağı orta bölgedir. Bunun rolü, dışarıdan gelme buluşları endüstriye uygulamak olacaktır. En sonda da Üçüncü Dünya, ki asıl rolü hammadde yetiştirmek olacak, bunun yanısıra geleneksel teknikle elde edilen birtakım endüstri ürünlerini de yapacaktır. Şimdi yavaş yavaş bu iş bölümüne doğru gidiyoruz. *Endüstriyel uyduluk* demek olan bu görünüş içerisinde, Avrupa milletleri dünya sahnesinde etkili bir rol oynamak iddiasında bulunamazlar. Kaldı ki, yeni icatların beşiği olan üstün gücün üzerlerinde kuracağı baskı oranında, ekonomik gelişme olanakları da azalmış olacaktır.

Üçüncü strateji. İlhak ve uyduluğun aksine olarak, yarışmacılığı seçmektir.

Bu da, Avrupa teşebbüslerinin büyük sektörlerde, özellikle «Big Science» sektörlerinde, dünya yarışması içinde tam anlamıyle rakip durumuna geçmeleriyle olabilecek bir şeydir. İncelediğimiz rakamlar, bunların tek başlarına böyle bir şeyi başarmaktan uzak olduklarını ortaya koymaktadır. Demek ki iş, devlete düşecektir. Dünya yarışına katılabilmek için, hiç olmazsa gelecekte kesin rol oynayacak olan sektörlerde, sınai teşebbüslere yoğun bir yardım yapılması gerekir. Bu sektörlerin başlıcaları elektronik ve enformatik, uzay araştırmaları ve atom enerjisidir.

Devletlerin Avrupa'da bu çeşit büyük sanayi üniteleri kurulmasındaki yoğun yardımı ne şekilde gerçekleşebilir?

Bu devletlerden hiç birinin elinde geniş imkânlar olmadığı gözönünde tutuldukça, milli planda akla gelen ilk yol, her ilgili milletin dar bir spesiyalizasyon yoluna sapmasıdır. İsveç, ya da İsviçre örneği gibi: Ülkeyi iki ya da üç endüstri kolu üzerinde uzmanlaştırmak ve bütün imkânları buralarda toplamak.[2]

Amerika'nın meydan okuyuşuna en önemli cephelerde karşı koyabilmenin tek yolu, Avrupa çapında bir işbirliğidir. Bununla, rasgele bir gruplaşmayı kasdetmiyoruz. İlkönce, endüstri alanında uluslararası «işbirliği» denen şeyin, herhangi olumlu bir sonuca varmaktan uzak, boş bir formül olduğunu göreceğiz. Planlara gerekli kesinliği verebilmek, arada acı kararlar alabilmek, aynı işin iki defa yapılmasını ve israfı önleyebilmek ve sonunda rekabet düzeyine yükselebilmek, ancak Avrupa Topluluğu'na özgür bir malî güç kazandırmakla olur.

[2] İsveç örneği toplumsal açıdan zengin imkânlar göstermektedir; ne var ki dünya ölçüsünde rol oynamak gibi bir ihtirası yoktur.

İdeolojik nitelikte görüşleri bir yana bırakırsak, endüstri alanındaki sorunlarımıza tek çözüm yolunun federal tipte bir organizasyon olduğu ortaya çıkar. Biraz ötede bu organizasyonun sınırlarını ve çevresini, soyut düşüncelerin doğurduğu tutku ve çekişmelerden uzak olarak, çizmeye çalışacağız.

Avrupa, bugün için bu çözüme sırtını dönmüş durumdadır. Hâlâ hükûmetler arasındaki işbirliği formülüne bel bağlamış görünüyor. Bu çeşit işbirliklerinin dayandığı sınırları biraz daha yakından inceleyelim.

ON İKİNCİ BÖLÜM

«CONCORDE» PROJESİ

İşbirliği teşebbüslerinin en başarılısı, sesten hızlı gidecek «Concorde» uçağı konusunda İngiltere ile Fransa arasında yapılan anlaşmadır. Bu teşebbüsün incelenmesi, uzun vadeli bir bilimsel programlamayı ve sanayi alanında birleşik bir yönetimi öngören gerçek bir Avrupa Topluluğu teşebbüsüne karşılıkı, iki ulus arasındaki işbirliğinin bazı niteliklerini ortaya çıkaracaktır.

«Concorde» konusunda, teşebbüsün başarıya ulaşması için koşullar gayet uygundur. Ortada yalnız iki ortak vardır: ikisi de politik nedenlerle bu projeyle çok ilgilenmektedir; iki devlet de uçak sanayii alanında birtakım sosyal problemlerle karşı karşıyadır; iki ortak da nüfus, para ve teknoloji bakımından aşağı yukarı eş güctedirler. Oysa, bu çeşit bir teşebbüsün temeldeki zayıflığı bir buçuk yıl içinde ortaya çıkmış bulunuyor.

1964 sonlarında, Wilson'un başkanlığındaki İngiliz hükûmeti, malî kalkınma tedbirlerine uyarak, Concorde projesinden vazgeçmeyi kararlaştırdı. Bu karar, tabiatıyle Paris'te büyük bir tepki ile karşılandı. İngilizler bunun üzerine kararlarından dönmek ve ortak çalışmalara yeniden katılmak zorunda kaldılar. Oysa bu karar, «ülkeler Avrupası» ilkesinin, Wilson hükûmetince de uygulanmasından başka bir şey değildi.

Bunun arkasından Fransa, ne İngilizler'e, ne de kendisine haber vermeden Concorde projesinin yaratıcısı ve yöneticisi olan General Puget'yi bu görevinden aldı ve yerine, idarî bir kararla, atandığı elçiliği istemeyen eski bir polis müdürünü getirdi. Bu sefer, projeye karşı İngiltere'de güvensizlik baş gösterdi. Nasıl ki, daha önce İngiltere'nin kararları karşısında, Fransa'nın güveni sarsılmıştı.

Teşebbüsün ne kadar dayanıksız olduğu her vesile ile ortaya çıkıyordu. Oysa, herhangi büyük bir endüstri firması, bu çeşit ile-

ri geri hareketlere myedan vermezdi. Nihayet, bu işi başarmanın şart olduğu anlaşıldı. Şimdi çalışmalara devam ediliyor. Artık sonuçlandırılmaması için sebep yoktur. Bu önemli ve pahalı bir projedir. Yarının havacılığı, hiç şüphesiz sesten hızlı giden uçaklara dayanacaktır. Bunun tekelini Amerika'ya bırakmak, Amerika'nın göklere egemen olmasını kabul etmek demektir.

Şu halde Concorde prensip olarak başarıya ulaşacaktır. İyi ama, hangi başarıya?

Avrupa, pervaneli uçaktan tepkili uçağa geçişte Amerika'dan geri kalmış ve üstünlüğü elinden kaçırmıştı. Kıtalar arası sesten hızlı ilk yolcu uçağını ortaya atmakla, ikinci ravundu kazanmış olacaktır. Concorde tipindeki ilk uçağın 1968'de havalanması öngörülüyor.

André Turcat adındaki başpilot 1968 yılında, Toulouse hava alanı üstünde yirmi dakikalık bir uçuş denemesi yapacaktır. 1971'de bu uçakların seri halinde teslimi beklenmektedir. Concorde'un rakibi olan Amerikan yapısı Boeing 2707 ise bundan ancak 2-3 yıl sonra, 1974'e doğru hazır olabilecektir. İki uçağın erişecekleri sınırlar birbirinden farklıdır. Önce, sürat bakımından: Concorde Mach 2,2 hızıyle uçacaktır (sesin 2,2 katı); Boeing 2707'nin hızı ise Mach 2,7'dir. Arakadan, taşıyacağı yolcu bakımından: Concorde, 136, Boeing ise 300 yolcu taşıyacaktır, iki katından daha çok.

Demek ki, Boeing teknik bakımından Concorde'un çok üstündedir. Ne var ki, Fransız-İngiliz ortak projesi üç yıl daha erken gerçekleşeceğinden, Concorde'un bu yıllar içinde ticarî yönden oldukça verimli olacağı söylenebilir.[1]

Öte yandan, teknik üstünlüğe karşı Paris ve Londra'da şöyle bir açıklama yapılıyor: Concorde'un yapılması 1962'de kararlaşmıştı. Amerikalılar'sa Boeing'e 1967'de karar vermişlerdir. Buna göre, teknikçe daha ileri bir noktada olmaları normal karşılanmalıdır. Bunun üzerinde biraz duracağız. Zira işleri derinden incelemek ve geleceği ilgilendiren bir sonuç çıkarmak istiyoruz.

Amerikan uçağının üstünlüğü sadece birkaç yıllık bir zaman farkından doğmuyor. Bu uçak, hava teknolojisinde büyük bir sıçramayı gösterir. Amerikalılar'ın bu işe 1967 ya da 1962'de başladıkları da doğru değildir. Onlar işin tekniğini tâ 1950'de hazırla-

[1] Bu da pek belli değil. Uçak şirketleri 1967 yazına kadar 74 tane Concorde sipariş etmişlerdir. (Projenin verimli hale geçmesi için gerekli rakamsa 250'dir). Boeing 2707 ise şimdiye kadar 112 sipariş almıştır. Bu siparişleri veren şirketler arasında Air-France da vardır.

mışlardır. Durumu şu şekilde özetleyebiliriz: Gerçekten çok güzel ve biçim bakımından çok cüretli olan Concorde, *klasik uçakların sonuncusudur*. Oysa, Boeing, doğrudan doğruya ses-üstü olarak düşünülen yeni bir uçak kuşağının öncüsü olacaktır. Concorde'un uçuş ömrü ancak birkaç yıllıktır. Boeing'e gelinec, bugün bildiğimiz uçaklara göre ihtilâlci sayılacak bir temel nitelikte oluşu ona, daha önce tepkili uçak kuşağında olduğu gibi, on beş yirmi yıllık bir ömür salğayacaktır.

En başta, iki uçağın uçuş hızlarının kıyaslanması bile anlam taşır. Mach 2,2 ile Mach 2,7 arasında, bir zamanların ses duvarı gibi bir duvar vardır. Teknisyenler buna «Isı duvarı» diyorlar. Birinci hızda, yani Concorde'un süratinde, uçağın dış cidarları hava sürtünmesiyle 150 dereceye kadar ısınır. Boeing'in hızı olan ikinci süratte ise, bu cidarların ısısı 270 dereceye çıkacaktır. 150 derece sıcaklıkta klasik madenî alaşımlar kullanılabilir. Daha fazlasında ise kullanılamaz. 270 derece için, şimdiye kadar henüz hiç kullanılmamış. yeni bir malzeme gereklidir.

Ortada bir ticaret uçağı söz konusu olduğundan, problem daha da önem kazanmaktadır. Bu derece yüksek bir ısı, hattâ bundan da yükseği, füze'lerde görülmüş şeydir, ama çok kısa süreler için. Sonra bir füze bir defadan fazla kullanılamaz. Bu bakımdan klasik malzemeden yararlanılabilir. Sesüstü uçağa gelince, bir uçak en az iki saat sürekli bir ısınmaya maruz kalacaktır; bunları işletecek olan şirketler ise bu uçakları hiç olmazsa 30000 uçuş saati kullanmak isterler. Bu 30000 saat içinde, madende ne yorgunluk, ne de biçim bozukluğu olmalıdır.

Mach 2,2 hızındaki Concorde uzun zamandan beri kullanılmakta olan ve uçak şirketlerinin ileri sürdükleri şartlara uyan klasik bir alüminyum alaşımından yapılacaktır. Mach 2,7 de ise ancak iki maden kullanılabilir: paslanmaz çelik ve titan. Paslanmaz çeliğin ötekinden hemen hemen iki kat ağır olduğu hesaplanırsa ortada bir tek maden kalıyor: titan. Sesüstü ticarî havacılıkta geleceği olan tek madde *titan*'dır.

Bunun için Boeing de titan'dan yapılmaktadır. Bu da ona başlangıçtaki hızından daha öteye geçmek, Mach 3'ü de aşmak ve ömrünü uzatmak olanağını verecektir. Isı duvarı engelini aşamayan Concorde'un ise, böyle bir geleceği yoktur.

İkinci önemli fark, Boeing şirketinin en etkili inisiyatifi olan «biçimi değişebilir» kanattır. Pilot, istediği vakit, bir otomobilde vites değiştirir gibi, kanatları içeri sokup çıkarabilecektir. Ameri-

kan hükûmeti ses-üstü uçak yapımı için, Boeing'le Lockhead firması arasında bir yarışma açmıştı. Lockhed, tıpkı Concorde gibi sabit kanatlı bir model öne sürdüğü için elendi.

Kanadın «biçimi değişebilir» oluşu, kesin bir üstünlük sağlamaktadır. Bu şekilde, sesten üç kat daha hızlı uçmakta olan bir uçak, kanatlarını dışarı çıkarınca, ses süratinin çok altına inebilir. Boeing, bütün ağırlığına rağmen, uçuş hızı Mach 3'ü aşsa bile, «biçimi değişebilir» kanadı sayesinde, bugünkü normal pistlere konup kalkabilecekitir. Amerikan endüstrisinin tasarladığı ses-üstü uçaklar için bu kurallara uymak oldukça zordur, inişte birtakım özel kolaylıklardan yararlanmaları gerekir. Oysa Boeing, kanatlarını açmakla, normal trafiğe çok daha kolaylıkla uyabilecektir.

Nihayet ortada çok önemli bir sorun daha var: ses-üstü uçakların çıkardığı patlamayı andıran ses ki, bütün büyük şehirler bunu yasaklamayı tasarlamaktadırlar. Bütün ses-üstü uçakların durumunu sarsacak olan bu karara Boeing bir ölçüde uyabilecektir: denizler ve boş arazi üzerinde ses-üstü hızla uçacak, oturulan yerlere gelince ses süratinin altına inebilecektir.

Amerikan uçağı bu iki noktada, —ısı duvarını aşabilecek yepyeni bir madenin ve hızı azaltıp çoğaltan biçimi değişebilir kanadın kullanılması konularında— gerek tasarlanış, gerek ticaret ve teknik bakımından öylesine açık bir üstünlük göstermektedir ki, Avrupalıların bunu nasıl olup da düşünemedikleri gerçekten merak edilecek bir şeydir.

Bu iki faktörün ikisini de istediğimiz gibi kullanmak elimizdeydi. Bu görüş, planlama, riske katlanma ve karar verme işiydi. Kısacası bir organizasyon işi.[2] Bunu da kolayca ispatlayabiliriz.

Titan, geçen yüzyılın başında, bir İngiliz papazı ile Avusturyalı bir bilgin tarafından aynı zamanda keşfedildi. Titan, bakır ya da kalay gibi az bulunur bir maden değildir: aksine, dünya yüzünde en çok rastlanan elemanlar arasında dokuzuncu sırada gelir. En verimli titan damarları Kanada ve Avustralya'da, yani İngilizlerin elindedir.

Uçak kanatlarının biçim değiştirmesi ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce tasarlanmış ve Messerschmitt, savaşın bitimine

[2] Concorde'u savunanlar, mazeret olarak, bunun sadece bir maliyet meselesi olduğunu ileri sürmektedirler: «Boeing, iki üç kat daha pahalıya mal olmaktadır. Bu kadar masrafa giremezdik.» Bu, zayıf bir açıklama yoludur: bir malın fiyatı, hiç bir zaman tek başına bir dayanak olamaz, ancak verimine oranla ölçülür. Boeing'de bir yolcunun taşınması Concorde'dan daha ucuza gelecektir.

doğru bu ihtilâlci formüle dayanan ilk prototipi hazırlamıştı. Kanatların gövdeye girip çıkması, ortalarına yerleştirilen bir mil ve hidrolik yivli krikolarla olabilmektedir. Bunun planları da Avrupa'da yapılmıştı.

Nasıl oldu da hem titan, hem de biçimi değişebilir kanat formülüne sahip olan Avrupa, bu işi Amerika'ya kaptırdı?

Bunun nedeni, çağdaş endüstrinin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme sürecinde, yani teoriden endüstriye uygulanmaya geçişte aranmalıdır. Demek ki yine, bilim ve düşüncedeki gizli gücün, belirli bir amaca yönelişi için gerekli *organizasyonda.* Almanlardan alınan planlara göre Amerika'da ses-üstü bir uçak yapmak görevi sonradan N.A.S.A. (National Aeronautic Space Administration) adını alacak olan kuruluşa verilmişti. Bu nitelikteki Bell X5, ilk uçuşunu 1951 yılında yaptı.

Biçimi değişebilir ilk askerî uçak olan F 111'in ilk denemeleri 1964 ve 1965'te yapıldı.

Bu uçaklardan iki tanesi düşüp parçalandı. Birinin mili çıkmıştı. İkincisinin düşmesinin nedeni, değişen biçimli uçakların henüz alçak uçuşta karşılaştıkları güçlükleri karşılayacak duruma gelmemiş olmasıydı. Yeniden, 23 uçağın yapımına geçildi. O zamana kadar, Amerika'da biçimi değibebilir uçak prototiplerinin etüdüne 2 milyar dolar harcanmış ve bunu da hükûmet ödemiş bulunuyordu.

Arkadan Boeing firması işe girişti. Boeing, yüksek hızın materyel üzerindeki etkisini incelemek için gerekli denemelere on bin saat, etüdleri geliştirmeye de ayrıca bir milyon saat harcadı. Bunları yapabilmesi, vakte, enerjik ve sürekli bir komutanlığa ve bıkmadan usanmadan işe sarılmaya bağlıdır.

Boeing firmasının mühendisleri, ses-üstü ticarî uçağın —50 derece ile +270 derece arasındaki sıcaklıklara dayanabilmesi gerektiğini hesaplamışlardır. Bunun için, madenleri «eksi 200 derecede» sağladıkları alaşımla birleştirerek, herhangi bir ısıda dağılmayacak bir bütün elde etmişlerdir. Fabrika içi denemelerde, gerçek uçuş sırasındaki bütün ısı koşulları olduğu gibi tekrarlanmış ve biçimi değişebilir kanadın miline 2000 ton ağırlık yükletilmiştir (ki uçuş sırasında 1500 tonluk bir itişi karşılayabilmesi öngörülmektedir).

Bu çeşit bir iş, büyük paradan başka, öylesine bir iş düzenlenmesi ve özellikle öyle uzun bir zaman ister ki, Concorde üzerinde çalışanların ikili bir işbirliği sınırları içinde, bunu gerçekelştirmelerine imkân yoktur. Fransız mühendisleri bunu açıkça belirt-

mişlerdir: «Bizim hazırladığımız ses-üstü uçağın da değişebilir kanatlı olması istenseydi, bunu yapabilirdik. Ama, istemeye istemeye. Çünkü hazırlık sırasında nelerle karşılaşacağımız belli değildi. Doğruyu söyleyelim: elimizden ne gelirse yaptık, tek böyle bir işe girişilmesin diye.»[3]

İşbirliğinin geçirdiği sıkıntı ve sarsıntılar gözönüne getirilecek olursa, bu düşünceye hak vermemek elde değildir. Bu tutumu haklı gösterecek bir örnek daha: İngilizlerle Fransızlar, biçimi değişebilen bir ses-üstü askerî uçak tasarısı üzerinde işbirliğine girişmişlerdi. Bunu yapmak daha da kolay bir işken, 1967 Temmuzunda Fransızlar tasarıdan birdenbire caydılar. Bu emri alan Fransız Savunma Bakanı Messmer, kararı İngiliz Savunma Bakanı Denis Healey'e bildirdi. Onun da elinden bunu İngiliz parlamentosunun 5 Temmuz'daki toplantısında açıklamaktan başka bir şey gelmedi. Fransızların açısından bu, siyasal anlamda bir geri çekilmedir: İngilizler şimdi, Amerikan F 111 uçaklarına yönelmek zorunda kalacaklardır. Oysa bu, tam Ortak Pazar'a katılma isteğinde olan İngiltere'ye, Avrupa'ya değil Atlantik'e bağlı bir ülke olduğunu bir kez daha ispatlamaya yarayacaktır.

Titan işi de üzerinde ayrıca durulmaya değer. Titan uzun süre, sadece kimyacıların ilgilendiği bir madde olarak kalmıştı. Hemen hemen bilinen bütün cisimlerle birleştiği için, pratik hiç bir değeri yok gibi görünüyordu. Titan, erimesi ve işlenmesi için gerekli olan sıcaklığa yükselince, oksijen, azot ve hidrojen'e yani havaya ve suya karşı büyük bir ilgi gösteriyor, bu da her şeyi bozuyordu. Zira, bu elemanlarla karışan titan, mekanik niteliklerini kaybediyordu. Bu, kimyada eşi çok az görülen, çözümü güç bir problemdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, titanı kullanılır hale getirmek yolunda ciddî madencilik çabalarına girişildi. Buna karar veren, Amerika Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan maden bürosu, yani yine Amerikan Federal Hükûmeti oldu.

Titan ilkönce 800 dercee sıcaklıkta titan tekraklorür adı verilen bir gaz hailne getirilir. Gaz halinde iken, eritilmiş magnesium karşısında, oksijeni alınarak, aşağı yukarı 900 derece soğutulur. O zaman süngere benzer bir cisim verir. Bu sünger sonradan ufalanır ve bir asitle pisliklerinden arınır. Arkadan, hep mutlak boşlukta, elektrik arkı ile külçe haline konur. Bu işlemler için kul-

[3] Bunun arkasından Marcel Dassault, tek başına, biçimi değişebilen bir askeri uçak prototipi yaptı. Demek ki, olmayacak bir iş değilmiş.

lanılan hazneler de, gereken dayanıklığı gösterebilen biricik malzemeden, yani saf titan'dan olmalıdır. En sonra elde edilen titan'ın kalitesi, bütün bu işlemler sırasında kullanılan cisimlerin her birinin saflık derecesine bağlıdır. Görüyoruz ki, bütün öteki «atomik» madenlerde olduğu gibi, titan madenciliğinde de nitelik bakımından bir sıçrama ve yepyeni bir teknoloji söz konusudur.

Amerika yeni madenden yararlanma uğrunda uzun çaba harcamıştır. İş daha bitmiş değildir. Kalın titan saçlarının birbirine kaynatılması problemi henüz çözümlenmemiş ve atom denizaltılarının titan'dan yapılması şimdiye kadar bu yüzden gerçekleşememiştir. Ama ileride olacaktır. Eğer Amerikan hükûmeti, imalâtı satın almak, araştırmalara katkıda bulunmak, firmaları vergi indiriminden ve yatırım kredilerinden yararlandırmak gibi yollarla titan üzerindeki çalışmaları desteklememiş olsaydı, bu araştırmalar on kere yarı yolda kalırdı.

1956'da 1.000 ton olan titan tüketimi, üç yıl sonra, denemelerde karşılaşılan güçlükler yüzünden 4.000 tona düşmüştü. Amerika bir aralık, yeni bombardıman uçaklarını yapmaktan bile vaz geçti. Bu sırada titan, pratik anlamda, iflâs etmiş sayılırdı.

Ama iş, hükûmetin verdiği bir kararla, yeniden canlandı ve 1965'de sınaî bir zafer kazanılmış oldu. Yalnız üretim usulleri geliştirilmekle kalmamış, madenin fiyatı da, klasik bir endüstri kuralına uygun olarak, ucuzlamıştı. İş yoluna girince, fire, kontrol, üretim çalışmaları konularında da tasarruf sağlanmış oldu. 1953'de kilosu 100 lira olan titan süngeri bugün Amerika'da 25 liraya düşmüştür.

Sonuç: titan'dan yapılması, maliyet yüksekliğinden dolayı imkânsız görülen Boeing, bugün klasik malzemelerden yapılan uçaklarla hemen hemen aynı fiyata çıkacaktır.

Teknolojide yeni bir döneme varılmış oluyor. Ama bunun için yıllarca laboratuvar çalışmaları yapılmış, işi sonuçlandırmak için yıllarca çaba harcanmış, Devletin desteği ve üniversite, hükûmet ve uçak endüstrisi arasında ortak bir planlama ve işbirliği gerekmiştir.

Ama şimdi, değil yalnız Boeing, öteki metalürji firmaları da, ileri teknikli ağır sınaî projeleri için titan'a büyük yatırım yapmaktadır. Örnek olarak, US Steel'i gösterebiliriz. Bu şirket eskiden çeliğe yatırdığını şimdi titan'a harcamaktadır. Herkesin önünde yeni bir yol açılmış bulunuyor.

Biçimi değişebilir kanat ve titan konuları problemin ana çizgilerini iyice belirtmiş oluyor. Concorde projesini yöneten Fransız

ve İngilizler'in dediğinin aksine, Amerikalılar'ın üstünlüğü dolar kuvvetiyle elde edilmiş bir şey değil, endüstriyel yapı (structure) ile uzağı görüşün ve kumanda birliğinin bir sonucudur.

Fransız teknisyenleri haklı olarak şu açıklamayı yapıyorlar: «Amerikalılar'ın bizi geçmesi, savaş ertesinde ellerinde çeşitli yönlerde rahatça harcayabilecek bol imkânlar bulunmasındandı.» Doğru. insanın elindeki imkânlar dar olursa ancak kısa vadeli ihtiyaçları karşılayabilir. *Gelecekteki kazançları sağlayan ise ileriye kol atan seçmelerdir.* Eldeki imkânların darlığı ve büyük risklere girmeyi önleyen kuruluş zayıflıkları, geleceğin kısıtlanmasına yol açan nedenlerdir.

İlgi çekici bir olay daha var: Henüz Batı Avrupa halkının yaşama düzeyinden çok uzak olan Ruslar, birtakım alanlarda uzun vadeli planlamanın değerini bildikleri için, şimdiden ilerideki ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir titan sanayii fabrikası kurmuşlardır. Halkı da, büyük bilimsel ve endüstriyel seçmeler karşısında Amerika'daki gibi, harekete geçirmek yolundadırlar: Uluslararası son uçak sergisinde Sovyet pavyonunun cephesindeki orak -çekiç, titan'dan yapılmıştı.

Ses-üstü havacılığın atlı arabası diyebileceğimiz Concorde'un hikâyesi burada bitiyor. Bu hikâyeden aldığımız dersler üzerinde fazla durmayacağız. Şimdi, Avrupa ülkeleri arasındaki başka bir endüstriyel işbirliği denemesini ele alalım: Uzay konusunu.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UZAY SERÜVENİ

Avrupa'daki sanayi şirketlerinden üç yüzü, bir meslek grubu halinde birleşmiş bulunuyorlar. Amaçları Avrupa hükûmetlerini büyük uzay macerasına atılmaya zorlamaktır. Bu şirketlerin çalıştırdığı işçi sayısı iki milyonu bulur. Uzayın ele geçirilmesi, bu işe girişen ulus ya da uluslar topluluğu için, çok büyük sınaî imkânlar yaratmaktadır. Bugünkü düzeyin epeyi üstünde teknik özellikler gerektirmekte ve dolayısıyle ilerlemeyi zorunlu kılmaktadır. Amerikan endüstrisinin özellikle, güç etkilenen madenler, hesap makineleri, boşluk sanayii alanında birtakım yeni teknik hamleler yapabilmesi, uzay araştırmalarından arda kalan bilgiler sayesinde olmuştur. Birkaç yıla kadar, bütün yeni tip haberleşmeler, uzay yolundan geçecektir. Kıtalararası telekomünikasyon bantları daha şimdiden piyasaya çıkmıştır. Bu alanda çalışan tek firma, bir Amerikan şirketidir.

EUROSPACE adını alan gruptaki sanayiciler, yayınladıkları bildiride şöyle diyorlar: «Bütün Batı Avrupa ülkelerinin gerek millî bütçeler, gerekse ortak kuruluşlara yardım yoluyle, uzay çalışmalarına ayırdıkları paraların toplamı *Aemrikan NASA kuruluşu bütçesinin otuzda birinden daha azdır.*

«Yapma uyduların etkisi, artık —telekomünikasyon, televizyon, meteoroloji, deniz trafiği gibi— uygulama alanlarına da yayılmaktadır. Avrupa milletleri güçlü bir kalkınmaya girişmeyecek olurlarsa bütün bunların uzun süre *Amerikan kontrolu altında* kalacağı şüphesizdir.

«Avrupa milletlerinin, bazı durumlarda, belirli bir ekonomi dalının dışında kalmayı uygun bulmaları mazur görülebilir, ama bu kadar geniş bir sektörle ilgilenmekten vaz geçmeleri kabul olunamaz. Amerikalılar bu sektörde beş yılda, başta düşünülen bü-

tün ilerlemelerden daha fazlasını gerçekleştirmişlerdir. Sektörün gelişme olanaklarının çok büyük olduğu görülüyor.

«Avrupa'nın bu kadar önemli bir alandan elini eteğini çekmesi, sadece *iktisadî değil, tarihî bir olay* olacak ve ancak, çöküşünü kabul etmeye başladığı anlamında yorumlanabilecektir.

«NASA'nın milyarlarca dolara varan ödenekleri, iki yıldan beri, büyük Amerikan endüstrisine de yayılmaya başlamıştır. Bu hesapla, 1970'den sonra Amerika yapısı «uzay malları» olanca genişliğiyle bütün dünya piyasalarını dolduracaktır.

«Önce şunu kabul etmek ve doğrulamak zorundayız: Uzay konusunda Avrupa milletlerinden hiç biri tek başına, birkaç bilimsel deneme dışında, önemli bir işi başarmış değildir. Bunların bir arada bir çalışmaya girişmeleri şarttır. Uydular yoluyle telekomünikasyon şimdi dünya çapında bir organizasyon konusudur. Deniz trafiği ve meteoroloji de aynı yoldadır. Gezegenlere gitme yarışı alıp yürümüştür. Avrupa milletleri, ya kişiliklerinden büyük fedakârlıklar yapmak bahasına, Amerika'yla ikili anlaşmalara girmeye razı olacak, ya da uzay konusunda kendi aralarında birleşmek zorunluluğunu kabul edeceklerdir.

«Bu birleşik hareketin, uzay çalışmalarının her alanını kaplaması şarttır. Büyük işleri gerçekleştirmek için büyük para ister. Bu paranın sağlanması da ancak *boşlukları kapatacak ve gereksiz masrafları önleyecek tam bir koordinasyon*'a güvenmekle mümkün olur. Amerika'da NASA'nın belli başlı görevlerinden biri de budur.»

Özet olarak EUROSPACE'a katılan sanayi kuruluşlarının bir çeşit Avrupa NASA'sı istediklerini söyleyebiliriz.

Avrupa, yine de Amerika ile Rusya arasındaki göz alıcı uzay yarışması karşısında hiç bir şey yapmadan durmuş değildir. Çağımızda genç kuşakların hayalini en çok okşayan bu endüstri serüveninde girişilen denemelerden hangisinin başarılı, hangisinin daha az başarılı olduğunu incelemekte fayda görüyoruz.

Avrupa ülkeleri uzun bir duraksama dönemi geçirmişlerdir. İlk yapma uydunun atılışından, yani Ruslar'ın Sputnik'i fırlattıkları 4 Ekim 1957'den çok sonra bile uzay yarışına nasıl katılabileceklerini düşünüp duruyorlardı. İçlerinden hiç biri yeteri kadar önemli çaba sağlayabilecek durumda değildi. Ama yine de hiç biri —siyasî nedenler ve askerlik sırları yüzünden— bu konuda başkalarıyle birleşmeyi göze alamıyordu.

1961'de bu işe girişilmesi, bir çeşit rastlantı ile oldu. İnisiyatif, İngilizler'den geldi. Onlar da bunu ileriyi gördükleri için değil,

bir zorunluluk sonucu ortaya atmışlardı. Düşündükleri artık stratejik alanda rolü kalmayan «Blue Streak» füzesine uygun bir pazar bulabilmekti. Belki de, yapma uydu atıcısının ilk katı olarak, bu emekli taşıyıcıdan faydalanılabilirdi. İngilizler, diplomatik yollarla Avrupa ülkelerinin nabzını yokladıktan sonra, Fransa'ya şu şekilde bir teklifte bulundular: Ortak Pazar'ın öteki ülkelerine, yapma uyduları yörüngelerine yerleştirecek füzelerin yapımı için elbirliğiyle bir program sunmak.

Fransız - İngiliz görüşmeleri bir prensip anlaşmasıyle sonuçlandı. 1961 Şubatı'nda, ilgili Avrupa devletlerinin Strasbourg'da toplanan temsilcilerine bir teklif sunuldu. Bir yıl sonra, 1962 Nisan'ında, yedi ülke arasında imzalanan bir anlaşma ile, ELDO adlı bir örgüt kuruldu.[1] ELDO'nun görevi uzaya araç gönderilmesinde kullanılacak atıcıları yapmak olacaktı.

İlk aksaklık şuradan doğru: uydu atıcısını hep birden gerçekleştirecek olan ülkelerden hiçbiri programın hazırlanmasına yeterli zaman ve dikkati harcamadılar. Her ülke, bu işe ilişkin teknik dosyayı kendi servislerine inceletmekle yetindi. Uzmanlar düzeyinde uluslararası görüşmeler gayet az oldu.

Siyasî görüşmeler bu koşullar içinde başladı. Bütün ülkeler, blok halinde birbirlerinin karşısına dikildiği için, tasarı üzerindeki kesin ve somut tartışmalar yetersiz kaldı. Bu durum, sırf diplomatik alanda kalan bir uzlaşmaya yol açtı. Varılması tasarlanan amaçların da ilk bakışta pek güzel görünmelerine rağmen, birçok noktalarda gerçeklikten uzak olduğu ortaya çıktı. Yeniden birtakım gecikmeler oldu ve anlaşma, imzadan ancak iki yıl sonra, 1964 Mart'ında yürürlüğe girebildi. Anlaşmada belirtildiğine göre: «ELDO uzaya araç gönderecek atıcılarla bunların kullanılmasında gerekli donatımı düzenlemek ve yapmak amacıyle» kurulmuştu. Bu anlaşmaya bağlı program ELDO-A adlı bir füzenin yapımını öngörmekteydi. Bu füzenin kuruluşu da şöyle olacaktı:

— Birinci kat: İngiliz «Blue Streak» füzesi (yapıcıları: Hawker-Siddley ve Rolls-Royce).

— İkinci kat: Fransız «Coralie» füzesi (Balistik ve Aerodinamik Araştırmalar Enstitüsünce hazırlanmıştır).

— Üçüncü kat: Bir Alman füzesi (Entwicklungsring-Nord grubu tarafından hazırlanıp yapılmıştır).

[1] ELDO'da yer alan yedi ülke : Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Hollanda ve Avustralya'dır.

— İlk deneme uyduları serisini İtalya yapacak,

— Yerdeki güdücü istasyonlar Belçika tarafından gerçekleştirilecek,

— Uzun menzilli uzak ölçü bağlantılarını ve yerdeki ek donatımı Holanda üzerine alacak.

ELDO-A füzesi, 800 kilo ağırlığındaki bir uyduyu, dünyaya 550 kilometre uzaklıktaki bir yörüngeye yerleştirecek güçte olacaktı.

Daha başta, birtakım zayıf noktalar kendini gösterdi:

1) İlgili ülkeler, sistemin tümünü, *hepsi bir araya gelerek*, incelemiş değillerdi. Özellikle, inanılmayacak gibi gözükse de, atıcı füzenin biçimi, ne atacağını bilmeden kararlaştırılmıştı. Yörüngeye yerleştirilecek uydular üzerinde kendi yönünden incelemeler yapan ESRO ile hiç bir konuşma yapılmamıştı.[2]

2) Uluslararası Genel Sekreterliğin hiç bir gerçek sorumluluğu yoktu. İşten anlayan bir teknik kurmaydan da yoksundu. Programın yürüyüşünde etkili olamıyordu. Bu yüzden, ne ciddî ve merkezî bir etüde dayanarak ilk anlaşmanın yanlışlarını düzeltebilmiş, ne de öngörülen bütçelerin yetersizliğini ortaya koyabilmişti.

3) Programın «parçaları»nın ülkeler arasında dağıtımı, imalât anlaşmalarından önce yapılmıştı. Bu durumda üye devletler, kendilerine düşen işleri, bağımsız millî programları arasına sokuverdiler. İşin uluslararası karakteri çabucak ortadan silindi, her ülke kendi ödeyeceği payı sadece kendi parçasına, hattâ arada da programda bulunmayan başka işlere harcadı.

Örneğin, İngilizler füzenin yapımını kısa zamanda bitirince, bütçelerinin üst yanını programda olmayan kontrol donatımı işlerine harcadılar.

Almanlar'a gelince, onlar, daha sonrası için tasarladıkları millî bir programa uygun yer üstü denemelerini geliştirmek için, ELDO'ya karşı giriştikleri malî bağlantıdan yararlandılar.

ELDO'ya katılan bütün ülkeler için bu çeşit örnekler gösterilebilir. İşe önayak olanlar üyelere kesin talimat vermiş değillerdi. Genel Sekreterlik de kontrol görevini yapmıyordu. Her üye ülke kendi çapında bir programı ele almak için bu malî fırsattan

[2] ESRO: Avrupa Uzay Araştırmaları Organizasyonu. Görevi uydu inşa etmektir: Üyeleri arasında yukarıda adı geçen yedi ülkeden başka İspanya, Danimarka, İsveç ve İsviçre bulunmaktadır.

yararlandı. Bu kadar kötü hazırlanan bir kuruluşun, üç yılda iki büyük bunalımla karşılaşmasına şaşmamak gerekir.

Daha 1964'de, ELDO Genel Sekreterliğinin yaptığı yeni hesaplar, programın öngörülen süre içinde gerçekleşemeyeceğini ortaya çıkarmıştı: uydunun atılması 1965 için tasarlanmışken 1968'e ertelendi. Öte yandan, program masraflarının iki katına çıkarılması gerektiği anlaşıldı. 196 milyon dolar olan uluslararası bütçe 404 milyona yükseldi. Bütün bu görüş ve hesap yanlışları 1965'de «Fransız buhranı»nı doğurdu.

O yıl, Fransızlar harcamalardaki artış ve programdaki gecikmeler karşısında, ELDO-A füzesi ortaklığından çekilmeye kalktılar. Ortaya güçlü bir sebep atıyorlardı: Çok pahalıya çıkacak olan bu Avrupa füzesi ancak bir tek alıcıyı ilgilendirirdi: ESRO'yu. Oysa, ESRO ile daha ilişki bile kurulmuş değildi. Demek bu hem verimsiz, hem akılsız bir işti.[3]

Bu menfî tutum anlayış karşılanabilirdi. Ama, yalnız endüstriyel verim nedenlerine dayanmadığı da belli oluyordu. Fransa o sırada birtakım malî güçlüklerle karşı karşıya bulunuyor, öte yandan, elindeki imkânları kendi millî savunmasına harcamayı daha uygun görüyordu. Daha sınırlı, ama bağımsız olan bu programın geliştirilmesi de oldukça pahalıya oturacaktı.

Uzun ve çetin tartışmalardan sonra, Fransa düşünüşünü değiştirdi. O zaman da ortaya başka bir teklif attı. ELDO-A tasarısını bırakıp, masrafı daha yüksek, ama alanı da daha geniş, kullnılma şansı daha çok bir füze yapmak: ELDO-B.

Bu füzenin ilk katındaki «Blue Streak»dan başka, sıvı hidrojen ve oksijenli bir ya da iki katı daha olacak ve ELDO-A-nın iki kat ağırlığındaki bir uyduyu alçak bir yörüngeye yerleştirebilecekti. Böylece, bununla meteoroloji ve telekomünikasyon uydularını atmak mümkün olacaktı. Daha çok paraya ve zamana ihtiyaç gösteren bu programın gerçekleşmesi, Avrupa çapında olmayacak bir şey değildi. Yalnız, Fransa bunu ortaya atarken gerçekten içtenlikle mi davranıyor, yoksa bu teklifi taktik gereği olarak mı ileri sürüyordu? Bunu hiç bir zaman bilemeyeceğiz. Çünkü tasarı

[3] Şunu da belirtelim ki, ESRO'nun ELDO-A füzesini kullanıp kullanmayacağı sorunu bugün de çözümlenmiş değildir. ESRO henüz hazırladığı Avrupa tipi yapma uyduların ELDO-A ile atılıp atılmayacağını bilmemekte ve fiyat ve karakteristik bakımından daha uygun gelirse, Amerikan yapısı füze alma hakkını saklı tutmaktadır.

toptan reddedildi. 1965 yazına kadar süren uzun diplomatik görüşmelerden sonra, üye devletler ilk ELDO-A tasarısını, bütçesini iki katına yükselterek uygulamak konusunda anlaştılar. Ama, Genel Sekreterliğin yapısını değiştirmek konusunda oy birliğine varmak mümkün olmadı. Bu yüzden, aradan bir yıl geçmeden, 1966'da «İngiliz buhranı» patlak verdi.

Sıra İngilizler'deydi. Onların da birtakım malî sıkıntıları vardı ve harcamalarını millî programları üzerinde toplamak istiyorlardı. Bu yüzden, katılmış bulundukları uluslararası çeşitli teknolojik çalışmalardan çekilmek eğilimini gösterdiler. İngiltere hükümeti 1966 baharında ELDO üyesi devletlere bir nota göndererek, bu kuruluşun programını ve İngiltere'nin buna katılışını tartışma konusu yaptı. Bu nota, aşağı yukarı, bir yıl önce Fransızlar'ın ileri sürdüğü —ve İngilizler'in de o zaman reddettiği— delillere dayanıyordu.

İngiltere'nin çekilme tehdidi karşısında öteki üye devletlerin takındıkları sert tutum, dağılmayı önlemiş oldu. İngilizler, buna karşılık, etüdlerin daha derinleştirilmesini, yönetme metodlarının yeni baştan düzenlenmesini ve katkı paylarının baştan saptanmasını istediler. Çetin tartışmalardan sonra, ELDO'nun görevi, yeni bir organizasyonla, bir daha belirtildi:

— Baştaki programa, yeniden yön verilecektir. 1970 - 1971'de ELDO-A füzesine 150 kiloluk bir ağırlığı (telekomünikasyon uydusu görevini yapacak şekilde) yörüngeye oturtabilecek katlar eklenecek ve bunun adı ELDO-ASP olacaktır.

— Yön gösterme tekniği, Ekvator'daki Guyane üssünün kullanılması, uyduların dengesini sağlayacak uzun süreli iticilerin (propülsör'lerin) geliştirilmesi gibi konularda çalışmalar yapılacaktır.

— 1971e kadar, malî tavan 626 milyon dolar olarak dondurulmuştur.

— Genel Sekreterlik, nihayet, millî merkezlerle anlaşmalar yapmak yetkisini kazanmakta ve böylece gerçek bir uluslararası güç olmak yoluna girmektedir. Çevresinde teknik danışma kurulu niteliğinde sınaî bir ekip bulunacaktır.

Bu son kararlar, Avrupa hükûmetlerinin nihayet işin önemini ve metodlarda derin bir değişiklik yapmak lüzumunu kavramaya başladıklarını gösteriyor. Bu henüz çekingen bir başlangıçtan başka bir şey değildir. Üstelik ELDO'yu ilgilendiren kararlar alınırken, Avrupa uzay araştırmasının öteki problemleri, özellikle ESRO

ile olan ilişkiler gözönünde tutulmamıştır. Hem de Sputnik'in atılışından on, ilk İngiliz - Fransız teşebbüsünden altı ve Avrupa milletleri arasında işbirliği anlaşmasının imzasından beş yıl sonra. Sonuç da şu: 1971'de ELDO-ASP füzesi bitmiş olursa *geostationnaire* bir yörünge üzerine 150 kiloluk bir uydu yerleştirmeyi başaracaktır. Oysa Amerika'nın daha 1967'de, 2000 kiloluk uyduları *geostationnaire* bir yörüngeye oturtabilen, yarım düzine askeri atıcı füzesi vardı.

Sanırız ki, bunca güçlükten, bunca buhrandan sonra, bu problemlere en çok ilgi duyan çevrelerde uyanmaya başlayan Avrupa gerçekçiliği, dar milliyetçi görüşlerin sınırını aşabilecektir. Yeter ki, siyasal sorumluluğu taşıyanlar, teknisyenlerin ve sanayicilerin uyarmalarına kulak versinler.

Bu da pek kolay olacağa benzemez. Zira, Amerikalılar dış görünüşe rağmen, önümüze boyuna zorluk çıkarmaktadırlar. Şimdi de uzaya bilimsel uydu yollamak isteyen herhangi bir ülkenin emrine, «*Scout*» adlı füzelerini bedava veriyorlar. Fransa bile, FR 1 adındaki ilk uydusunu atarken bu füzeden yararlanmıştır.

Aynı şeyi Sovyetler de yapmaktadır. Paris'e, profesör Sedov'un başkanlığında önemli bir heyet göndererek, Fransa'ya her türlü uzay çalışmalarında karşılıklı işbirliği teklif etmişlerdir. Fransa da, tasarruf düşüncesiyle, 1971'de atacağı bir uydu için Sovyet füzelerinden yararlanmayı prensip olarak kabul etmiştir.

Fransızlar'ın çevirdiği manevralardan kuşkulanan İngilizler de kendi başlarına bir uydu atıcısı yapmaya karar vermiş bulunuyorlar. «Black Arrow» adındaki bu füze her halde 1969'da hazır olacak ve İngiliz uydularını yörüngelerine yerleştirecektir. Bu iş için kullanılacak alan, Avustralya'daki Woomera üssüdür ki, burası da Amerikan alt-yapısına bağlıdır.

Her yandan ELDO ile rekabet halinde olan yarışmada Almanlar da boş durmuyorlar. Yalnız onlar, ne olur, ne olmaz diye, Amerikan işbirliği kozunu oynamaktadırlar. Amerika şimdi *Jupiter*'de kullanılacak özel sondaların yapımını Almanya'ya teklif etmiş, böylece Almanya'yı kendi uzay programı içine almıştır.

Başka alanlarda olduğu gibi burada da büyük devletlerin oyunu bütün şiddetiyle kendini göstermektedir. Belki de daha fazla. Çünkü uzay endüstrisi, peşinde daha başkalarını da sürükleyecek niteliktedir. Avrupa'nın uzay konusunda başlı başına bir güç haline gelmesini ne Amerikalılar ister, ne de Ruslar. Bu işte onlar için en yararlı müttefik de Avrupalılar'ın milliyetçiliğidir. Dev-

letler, bu milliyetçilik yüzünden, birleşik bir Avrupa içinde egemenliklerinden fedakârlığa razı olmaz, ama kolaylarına geldiği için, «güçsüzlük» den başka bir şey demek olmayan «işbirliği» ne yanaşırlar.

Uzay araçlarıyle uyduların yapımında titan, berillium, zirconium ve tantal gibi madenler kullanılmaktadır. Bu madenleri Avrupa daha yeni yeni tanımaya başlıyor. Oysa, uzay çalışmalarını bir yana bırakacak olursa, bu madenleri kullanmasını da öğrenemeyecektir.

Yerdeki atıcı roketlerin yapımına gelince, bu da birtakım yeni tekniklere ihtiyaç gösterir: Manyetik çekiçleme, toz madenciliği, petek biçimi çalışma ve birleşik bir kompüter serisinin hesaplama gücü gibi. Avrupa bütün bu alanlarda henüz emekleme çağındadır, ilerlemesi ise ancak feza çalışmalarının yaratacağı zorlamayla olacaktır.

Bütün bunlar, endüstri ve araştırma bakımından, Federal bir Avrupa NASA'sı yaratmaktaki faydaları ortaya koyar, bundan sağlanacak kazançlar kadar, bu işten vazgeçmenin doğuracağı ciddı durum üzerinde de bir fikir verir.

Bugünkü uzay bilimi, kimyaya dayanmaktadır. Avrupalılar, şimdi ellerinde bulunan bilgiler ve laboratuvarlar sayesinde bu alanda üstünlük kurabilecek durumdadırlar. Ama, vakitleri de dardır. Zira uzay çalışmalarının ikinci on yıllık dönemi atom uzaycılığının ortaya çıkışını görecektir. Gerek dev uyduları yörüngeye yerleştirmek, gerek yüksek güçte verici istasyonları çalıştırmak için nükleer motörler kullanılacaktır. İlerideki bu uydu ve vericiler özellikle televizyon resimlerinin uzay yoluyle ulaşımını ve onuncu bölümde anlattığımız santral durumundaki kompüter'lerle, dünyanın neresinden olursa olsun, «gerçek zaman» da haberleşmeyi sağlayacaktır.

Şu halde Avrupa, kimyasal uzaycılığın gerektirdiği örgütleri yoluna koyduktan sonra, hiç durmadan atom uzaycılığına eğilmek ve 1980'e doğru gezegenler sisteminin bütününü kapsayacak olan bu alandaki çalışma ve yatırımlara öncelik tanımak zorundadır.

10-11 Temmuz 1967'de Avrupalı Bilimsel Araştırma bakanları, Roma'da bir Uzay Konferansı'na katılmışlardı. Bu toplantıda İtalyan Bakanı Leopoldo Rubinacci'nin ortaya attığı tezle, Fransız tezi çatışmıştır. İtalyan temsilcisine göre, Avrupa, Amerika ile Sovyet Rusya'nın çalışmalarını «geçmeye gayret etmemeli» dir.

Bu iş, tehlikeli bir şekilde birkaç anlama çekilecek bir formüldür. Buna karşılık Fransız temsilcisine göre «Avrupa'nın uzun vadeli bir programdan yoksun oluşu, şu anda araştırmada olsun, teknolojide olsun kısa vadeli programlara girişilmesini de imkânsız kılmaktadır.» Bu görüş, yerindedir. Ancak, Fransa'nın kendi askerî programını yürütme yolunda ileri sürdüğü bir bahane gibi yorumlandığı da akla gelebilir. Buna benzer birkaç «Uzay Konferansı» daha toplanacak olursa, korkarız ki, Avrupa ülkeleri için, Amerika'nın kendilerine teklif ettiği «taşeron» luk rolünü kabul etmekten başka yapacak bir şey kalmaz.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HESAP SAVAŞI

Endüstri savaşında büyük çatışma, kompüter (bilgisayar) dediğimiz elektronik hesap makineleri alanında olmaktadır. Avrupa'nın en kötü durumda olduğu alan da budur. Ancak henüz savaşı kaybettiği söylenemez.

Jacques Maisonrouge'a göre[1]: «1970'le 1980 arasında, kompüter sanayii petrol ve otomobilden sonra dünyanın üçüncü büyük endüstrisi olacaktır.» Bu görüş, uluslararası Sevk ve İdare Kurumu müdürü John Diebold'un tahminlerine de uymaktadır. «1970'den sonra, şirketlerin yatırımlarında en önemli yeri kompüter'ler alacak, genel yatırım toplamının en aşağı yüzde onu kompüter'lere gidecektir.»

O.C.D.E. (Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Teşkilâtı), teknolojik «uçurum» üzerinde girişiği araştırmalar çerçevesinde Avrupa ile Amerika'yı kıyaslayan uzun bir inceleme hazırlamıştır. 1968'de yayınlanan ve bu konu ile ilgilenen Avrupalı uzmanların bilgisine sunulmuş bulunan bu etüdün sonuçları zaten beklenmekteydi. Örneğin: «Avrupa'nın teknolojik geriliği en çok kompüter konusunda kendini göstermektedir ki, en önemlisi de budur. Öyle ki, öteki gecikmeler bunun yanında hafif kalmaktadır. Kompüter konusunda Avrupa'nın artık arayı kapatamayacak duruma düşmesi gün meselesidir.»

Bu anketin sonuçları kimseyi şaşırtmayacaktır. Avrupa hükûmetleri, aşağı yukarı iki yıldan beri şunu anlamışlardır ki, uzay çalışmaları bir süre daha bekleyebilir, uçak yapımı bir geçiş döneminde kalabilir, ama kompüter dünyasını Amerikalıların eline bırakmaya imkân yoktur. Bu hükûmetler savaştan vazgeçmek için

[1] M. Maisonrouge, IBM - Europe'un Fransız müdürüdür. Kendisiyle daha ileride de rastlaşacağız.

mazeret de bulamayacaklardır. Geleceğin silâhı olan kompüter Avrupa'da doğmuştur. Elde edilmesi, paradan ziyade akıl, organizasyon ve hayal işidir.

1941'de, ilk kompüter'i kurup işleten Konrad Zuse adında Berlin'li bir Almandır. Önce Z 3'ü, arkadan Z 4'ü yapmıştı. Bunlar 1944'de Amerika'da I.B.M. ve Harvard üniversitesince geliştirilen elektro-mekanik makinelere çok benziyordu. Hattâ Z 3'ün hızı I.B.M.'inkinden çok üstündü. I.B.M. makinesinin beş saniyede yaptığı temel işlemi, Z 3, 0,43 saniyede bitirebiliyordu.

1946'da tamamlanan ilk elektronik Amerikan makinesinde 18.000 lâmba vardı. Oysa Zuse'nin makinesi bu işi 1500 lâmbayla görebiliyordu. Almanya'dan sonra en ileri memleket ise, Amerika değil, İngiltere'ydi. Öte yandan kompüter endüstrisi bugüne kadar çoğunlukla bir kafa ve işçilik endüstrisi olagelmiştir ki bu da onun özelliğini teşkil eder. Gerçekten, işçi başına yatırılan sermayenin en düşük olduğu endüstri sektörü budur. Demek ki, Amerika'nın malî gücü burada büyük bir rol oynamaz.

Ayrıca, başka alanlarda geleceği çok iyi görmüş olan Amerikalılar, kompüter'in sınaî gelişmede oynayacağı rolü pek geç sezmişlerdir. Amerika'da kompüter'lerin babası sayılan Dr. John Makchly 1950'lerde, «bu makinelerin sadece birkaç büyük şirketin işine yarayabileceğini» sanıyordu. Federal hükûmetin uzmanları da, 1960'da bütün Amerikan endüstrisinin beş yıl sonra kullanacağı kompüter sayısını 15.000 olarak kestiriyorlardı. Oysa, düşündükleri tarihte Amerika'da 25.000 kompüter çalışmaktaydı. Bugün, 1968'de, bunların sayısı 40.000'dir.

Amerikalılar işe geç başlamışlar, tahminlerinde yanılmışlar, piyasa ihtiyacını karşılayamaz duruma düşmüşlerdir; bugün bile, göreceğiz ki, hâlâ birtakım güçlüklerle savaşmaktadırlar. Ama şimdi onların hızı çoğalmış, bizim yaktimiz ise azalmıştır. Amerika bugün üçüncü kompüter kuşağını geliştirme yolundadır. Oysa, kompüter'lerin her kuşağı, bir öncesine kıyasla kesin bir ilerleme ve büyük bir değişiklik göstermektedir.

Bundan on yıl önceki ilk kuşak normal elektrik donatımla, yani lâmbalarla işler ve makineler oldukça yavaş çalışırdı. Beş yıl önceki ikinci kuşaksa, lâmbaların yerini küçük transistorların almasıyle büyük bir ilerleme yapmış oldu. Üçüncü kuşak, I.B.M.'in ele aldığı bir sistemin uygulanmasıyle dünyaya gelecektir. Bu sistem şaşılacak bir teknik ustalığın meyvesi olan «birleşik devre» (circuits integrés) lere dayanır.

«Birleşik devre», şimdiye kadar aralarında bağlanmış ayrı parçalar halinde olan lâmba ya da tranşistor, kondansatör, rezistans gibi bir sürü elektronik elemanın işini tek başına gören bir «elektronik devre» dir. Amerikalılar'ın geliştirdiği mini-devreler bir santimetre karelik plastik bir kalıp içinde birbirine kilitli on bir ayrı parçanın değerini verebilmekte, bu da basit bir resimle olmaktadır. Böylece sadelik, sağlamlık, büyüklük, ağırlık bakımından büyük faydalar elde edilmiş oluyor. «Birleşik devreler» olmasa tonlarca ağırlığı gezegenlere kadar götüren dev füzeler de olmayacaktı. Bu «birleşik devre» lerin getirdiği değişiklik öylesine önemlidir ki, önümüzdeki yıllarda bütün elektronik malzemenin yerini «birleşik devre» lerin alacağına şüphe yoktur.

Daha şimdiden, atom denizaltılarındaki Polaris füzeleriyle değişik kanatlı F 111 uçaklarında «birleşik devre»li elektronik aygıtlar kullanılıyor. Boeing 2707'nin olduğu gibi Concorde'un da bütün elektronik gereçleri, Amerikan firmalarının yaptığı «birleşik devre» lerden kurulmuş olacaktır.

Bugün sadece üç Amerikan firması, sınaî olarak «birleşik devre» imal etmektedir: Fairchild, Texas Instuments ve Motorola.

«Birleşik devre» lerin geliştirilmesiyle elde edilen olağanüstü ilerleme büyük teknik çalışmalara ve yüksek yatırımlara mal olmuştur. O.C.D.E. uzmanlarına göre, «birleşik devre» endüstrisinin araştırma giderlerini kapatabilmesi ve verimli duruma geçebilmesi için yılda aşağı yukarı bir milyon «bileştirici»[1] satması gereklidir.

Bugün için, bütün Avrupa ülkelerinin toplam olarak tüketebilecekleri «bileştirici» miktarı 250.000 kadardır. Demek ki bu konuda ancak, bütün Avrupa piyasasını kapsayan ve 1970-1980 yıllarındaki gelişmeleri gözönünde tutan ortak bir Avrupa sanayii verimli olabilecektir. Oysa bugün her ülke, bu çabaya kendi milli olanaklarıyle girişmiştir. Her ülke, kendi köşesinde, «birleşik devre» teknolojisini geliştirmeye ve fabrikasını kurmaya çalışmaktadır. Bu fabrikaların daha açılmadan kapanmaya mahkûm olduğu düşünülmemiştir. Bu sınaî yatırımda, daha aşağısına inilmemesi gereken taban kavramı büyük rol oynar: Artık bunu Avrupalı teknisyenler de anlamaya başlamışlardır.

O kadar ki, şimdi Avrupa'da bütün elektronik fabrikaları I.B.M.'in girişmiş olduğu büyük malî macerayı dikkatle incele-

[1] Bileştirici = Composant, Component.

mektedirler. I.B.M. ilk olarak 60'lar serisi diye tanınan üçüncü kompüter kuşağını yaratmak işine girişmiş ve bu işe dört yılda harcanmak üzere 5 milyar dolar ayırmıştır. Bunun önemini anlamak için bir kıyaslama yapalım: Bu para, Amerika'nın uzayın fethi için bir yılda harcadığı paranın toplamına eşittir, hükûmet harcamaları da içinde olarak. I.B.M., bir yandan bu korkunç bahse girişirken, bir yandan da 360 serisini imâl için baştan başa bütün müdürlerini ve yönetici kadrosunu değiştirmiştir. İş başından uzaklaştırılan yöneticiler, «birleşik devre»lerin endüstrideki önemini kavramakta iki yıl gecikmişlerdi. I.B.M. firması yönetim kadrosunu değiştirdikten sonra, avuç dolusu para vererek, rakip firmalardaki en iyi uzmanları kendine çekti. Yine de savaşı ancak dünya yüzündeki ticarî organizasyonun çok iyi olmasıyle kazanabildi. I.B.M.'le sürekli savaş halinde olan General Electric, İtalya'da Olivetti, Fransa'da Bull firmalarını, bu satış şebekesiyle rekabet edebilmek için satın almıştır. Aslında General Electric'in bu şirketleri almasının nedeni, oldukça düşük olan teknik güçlerinden ziyade, satış ve satış sonrası teşkilâtlarından yararlanmak düşüncesidir.

Avrupa'nın elindeki bütün imkânların en kısa zamanda tek bir kumanda altında toplanmasını zorunlu kılan bu imalât savaşının yanında sürüp giden daha ince bir savaş vardır. Bu da kompüter'lerin kullanılışını düzenlemeyi, verimlerini artırmayı sağlayacak olan *zihnî avadanlık* konusundadır. Buna «*software*» diyorlar. (*Software, hardware*'in karşıtı olarak kullanılır. *Hardware*'in sözlükteki anlamı hırdavat'tır. Bununla makinenin kendisi kastedilmektedir).

Software, bir inceleme ve araştırma sorunudur. Makine ancak ikili elektronik itişlerle, şematik olarak enstantane toplamlar şeklinde çalışmaktadır. Bundan dolayı insandan makineye ulaşacak itibarî bir dil *(langage conventionnel)* kullanmak zorunluğu vardır. Bu dilin her kelimesi programın uygun düzenli *(coordonné)* bir parçacığını teşkil eder. Bunun arkasından, herhangi bir klavye ya da matematik diline ihtiyaç duymadan, doğrudan doğruya baskı ile hattâ elle yazılmış yazıları okuyacak makineler yapmak yoluna girilmiştir. Daha sonra da, gördüğümüz gibi, insan sesine dolaysız olarak bağlanacak makinelere sıra gelecektir. Bütün bunlar *software* kavramına girer.

I.B.M. şimdi yeni bir makine hazırlıyor. Bu makine, şifreli dil kullanacak yerde rakamların karşılığını ölçekli resim şeklinde bir

televizyon ekranına yansıtacaktır O zaman mühendis, elindeki basit bir ışıklı kalemle, resim üzerinde gerekli değişiklikleri yapacak ve makine bunu kendiliğinden rakama çevirecektir. Bu da *software*'dir.

Robert Lattès: «Bilgi alma teorisinin (*Informtaique'in*) gelişmesi aslında bir *software*, yani zekâ işidir, diyor. Zira burada sadece beyinin yaratıcılığı söz konusudur. İnsan zekâsı ve ustalığı kompüter'e bu yolla aktarılacaktır.»

Proglamlama uzmanı M. Rigal şöyle bir örnek veriyor: Elimizde parsiyel türevli bir denklem sistemi varsayalım. Kompüter, sadece matematik işlem yapabildiği için analitik geometri problemlerini çözemez. Şu halde problemin konuş şeklini makineye uydurmak gerekecektir: Yani bir matematikçi parsiyel türevlere özgü çizgisel olmayan sonsuz sistem yerine çizgisel ve sonlu bir sistem koyacaktır.

Bunun çeşitli çözümleri vardır. Ama en iyi çözümü bulmak hem zaman, hem de makinenin yapacağı işlemin kusursuz oluşu bakımından birçok şeyi değiştirebilir. Bu da, *software*'dir.

Kompüter hesap makinesi değil de, bir yönetim ve bilgi edinme organı olarak kullanıldığı zaman da, her şey makinenin teknik mükemmelliğinden çok, «programlama»'nın akıllıca yapılmasına bağlı olacaktır. Kompüter'lerin geleceği iyi *hardware*'cilerden yani endüstri teknisyenlerinden daha çok, iyi *software*'cilerin, yani zekâsı iyi işleyen insanların elindedir. Bütün mesele, bir araştırma ve ekipler arasında uygun düzenli bir çalışma işidir.

Bu savaşa bütün güçleriyle katılmayanlar, kompüter teknolojisini elinde tutan ülkelerin boyunduruğu altına düşeceklerdir. Bu endüstri dalında, imalât lisanslarının fiyatları da alışılmış ölçülerin çok üstündedir. Malî haklar şimdi bile yüzde on beşten aşağı değildir. Dışarıda işletilmesi bu derece pahalı başka bir endüstri daha yoktur. Oysa John Diebold'a bakılırsa: «Kompüter'lerin gerçek saltanatı daha yeni başlamaktadır. Bunların çözümleme, yönetme ve karar aracı olarak bütün endüstri üzerinde egemen duruma geçmeleri asıl 1970'ten sonra gerçekleşecektir.»

Amerikan şirketleri birbirinden geri kalmamak için, ellerindeki bütün imkânları yatırıma harcamaktadırlar. On iki yıllık bir üretim döneminde, sekiz on firmadan yalnız bir iki tanesi ufak kazançlar sağlayabilmiş, bu kazançlı durumları da birkaç yıldan fazla sürmemiştir. Bunun da nedeni, ortaya hergün yeni buluşlar altılmakta olmasıdır.

Bir Avrupa firması olan Philips'le Amerikan firmaları arasında bir kıyaslama yapmak bu bakımdan çok eğiticidir. Philips belki, Avrupa şirketleri içerisinde, durumu Amerikan şirketleriyle boy ölçüşmeye en uygun olanı idi. Ama üç yıl boyunca buna «basit bir prestij yarışması» gözüyle bakmış ve yatırım hesaplarını yaparken bu savaşa katılmak için gerekli hazırlıklara girişmekten çekinmişti. Tâ 1967'ye kadar. Bugün Philips yaptığı yanlışlığı anlamıştır. Ama bu alanda yoğun bir kalkınmayı tek başına başaracak güçte olmadığı için, üstünlüğünü sadece klasik mamuller alanında sürdürmek zorunda kalacak ve dünyanın önde gelen fabrikaları arasındaki mevkiini kaybetmek tehlikesi ile karşılaşabilecektir.

1965 yılında Fransa'da «endüstri araştırmaları üzerinde çalışmalarda bulunmak» amacıyla bir grup kurulmuştu. 1966'da, Fransa hükûmeti özellikle bu grubun hazırladığı bir rapora dayanarak «Hesap Planı» çerçevesi içinde millî bir endüstrinin geliştirilmesine öncelik tanıdı. Fransa'nın belli başlı üç elektronik fabrikasının çalışmaları bu plana göre birleştirilecek ve düzenlenecektir. Fransa endişelenmekte haklıdır. Amerika'da General Motors bile, kendi iç bilgilerini I.B.M. gibi tekelleşme yolunda olan bir şirketin eline vermek istemediği için, I.B.M. kompüter'lerini almaktan vaz geçmiştir. Avrupalı bir devletin bağımsızlığına, hiç olmazsa General Motors kadar düşkün olması doğal karşılanmalıdır.

Almanya'da da gözler açılmaya başlamıştır. Ama orada da yapılan, ya da yapılması düşünülen işler millî çerçeveyle sınırlanmaktadır. En büyük elektronik fabrikası olan Siemens, çalışmalarını hızlandırmak ve arayı kapatmak amacıyla 1967-1970 dönemi için 125 milyon dolarlık bir bütçe hazırlamıştır. (I.B.M.'in tek başına ve sadece bir serinin imali için 5 milyar dolarlık yatırım yaptığını hatırlayalım.) Gerek Almanlar'ın, gerek Fransızlar'ın gösterdikleri çabalar, etksiki yalnız psikolojik alanda kalan geçici birer tedbirden başka bir şey değildir. Uluslararası rekabet alanında herhangi bir başarı şansları yoktur. Aslında bunu, bu işe önayak olanlar da bilmektedirler. «Hesap Planı»nın kapsamı da bu kadar ileriye uzanmıyor. Bunun amacı, şimdi acı acı yokluğu duyulan Enformatik teknisyenlerinin yetişmesi için orta güçte elektronik hesap makineleri yapmak ve bir Enformatik Yüksek Öğretim Enstitüsü kurmaktır. Böylece Fransız mühendisleri «*software*» üzerinde temel çalışmalar yapmaya yöneltilecektir. Bu tasarı çok ilgi çekici olmakla beraber problemin tümünü kapsa-

maktan uzaktır. I.B.M. ya da General Electric karşısında bağımsız bir Avrupa kompüter endüstrisi kurulması düşüncesine hiç değinmemektedir.

İngiliz Teknoloji Bakanı, Parlâmentoda hükûmet adına verdiği demeçte: «Biz İngiltere'nin her ne bahasına olursa olsun, bağımsız bir elektronik hesap makinesi endüstrisi kurmasını ve yaşatmasını istiyoruz,» diyordu. Yıl, 1966. O tarihten bu yana İngiltere bu işi tek başına başaramayacağını anlamış bulunuyor.

Japonya'nın gösterdiği çaba daha hızlı ve daha güçlü olmuştur. Japon hükûmeti ayrıca ithal malı kompüter'lerin, memlekette yapılanların yüzde 50'sini geçmemesine de dikkat etmektedir.

Japonya aynı zamanda, elektronik «bileştirici» endüstrisini geliştirmeye de öncelik vermiş, böylece «birleşik devreler» konusunda Amerika'yı çok yakından izlemeye başlamıştır. Uzmanlara göre Japonya kısa bir süre sonra Amerikan kompüter endüstrisi karşısındaki yarı bağımlılıktan büsbütün kurtulacak ve bir kaç yıl sonra bu alanda bağımsızlığını elde etmiş olacaktır. Demek ki bu, olmayacak bir iş değildir.

Avrupa'nın uygulayacağı tek mantık yolu, eldeki bütün imkânları bir arada toplamaktır. İngiliz endüstrisi bunun çekirdeğini oluşturabilir, Alman, Fransız ve Holanda endüstrileri ise birleşik bir çalışma ile ona yardımcı olurlar, satış alanları da ülkeler arasında bölüşülür. Ancak bu kadar geniş bir pazara dayanan bir kompüter endüstrisi, 1980'e kadar Amerikan şirketleriyle savaşacak duruma geçebilecektir. Tabiî, gerekli kararın hemen önümüzdeki yıllarda alınması şartıyle.

Bugün Avrupa'da her millet, daha doğmadan ölmeye mahkûm birtakım denemelere girişiyor. Bunların içinde bulunduğu düzensizliği, kısırlığı hiç bir şey mazur gösteremez. Oysa başarıya ulaşmak yalnız elde değil, şarttır da. Bunun için de işe kompüter'lerden başlamak gerekir. Yoksa herhangi bir sanayii sektörünün bağımsızlığını koruyabilmesi olanağı da büsbütün ortadan kalkar. Önümüzde yeni bir savaş varsa, bunun adı «Hesap Savaşı» olacaktır.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

FRANSA'NIN GİRİŞTİĞİ DENEME

Şu son yıllarda, ne yapacağını şaşırmış bir Avrupa içerisinde, Amerikan uyduluğuna karşı en etkili direnişi gösteren ülke, sanırız ki Fransa'dır. Ancak Fransa bunu kimisi haklı, kimisi de anlaşılması zor nedenlere dayanarak yapmış ve kendi milli çerçevesinin sınırlarını aşacak bir harekete de girişmemiştir.

Fransa böyle bir ulusal tepki örneği vermek istemiştir. Bunun politik nedenlerini burada tartışacak değiliz. Sadece bu denemenin bugün ne durumda olduğuna bakalım. Bu konuda hükûmetle özel endüstri bir arada ciddî bir inceleme yapmışlardır. Henüz yayınlanmamış olan bu incelemenin bazı noktalarını aşağıda göstereceğiz.

İncelemeyi hazırlayan teknisyenler, problemi ortaya koymakla işe girişmişlerdir: «Amerika B. D.'nin iktisadî hâkimiyeti altında bulunan uluslararası bir ortamda, endüstrimizin ilerlemesi her şeyden önce göstereceğimiz yaratıcılığa, bulacağımız yeniliklere ve iyileşmelere bağlıdır.

Birinci gözlem: Fransa gümrük duvarlarına sığınarak her çeşit malı üretmeye devam etmiş, her dalda ihracat yapmaya kalkışmıştır. Oysa elindeki endüstri birliklerinin çapı bu iş için yeterli değildir. Üstelik bunların kullandığı metodlar da eskidir. Bugün Fransa'da dış rekabetin yayılması ve yabancı çıkarların yerleşmesi, Fransız endüstrisinin yapısını yenilemek hareketinden daha hızlı gelişmektedir. Fransız şirketlerinin «Amerikan sermayesinin baskısı karşısındaki direnişleri» çok zayıflamıştır.

İkinci gözlem: Günümüzde herhangi bir ülkenin elinde ham madde bulunup bulunmaması artık birinci derecede önemli bir iktisadî faktör olmaktan çıkmıştır. Mamul maddelerin maliyetinde hammadde maliyetinin payı gittikçe azalmaktadır. Bundan böyle uluslar arasındaki farklar ellerindeki «teknik sermaye»nin değerinden doğacaktır. Gerçekten den bunların ikincisi, birin-

cisini emri altında bulundurur. Oysa, O.C.D.E'nin hazırladığı bir rapordan Fransa'nın mamul mallara oranla gittikçe daha çok ilkel madde ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Fransızlar hammadde karşılığında yarı mamul mal ihracını sürdürecek olurlarsa ellerindeki insan sermayesini değerden düşürmüş ve kısa zamanda yabancı mamul malların istilâsına uğramış olacaklardır. Fransız ekonomisi, fazla kafa çalışması istemeyen, az çok ilkel malların yapımına takılıp kalacaktır. O zaman, uzmanların görüşüne göre: «Üniversitelerin yarısını kapayıp, öğrencileri çırak yetiştiren atelyelere göndermek daha akıllıca bir iş olur.»

Üçüncü gözlem: Fransa'yı modern bir endüstri ülkesi haline getirmek için harcanacak çaba, imkânsız bir şey değildir. Ama bunun için eskiden kazanılmış üstün durumlar ve alışkanlıklar etkisiyle adamakıllı katılaşmış olan geleneksel yapıları kökünden sarsmak gerekir. Örneğin, teknik gelişmenin saf dışı ettiği bir sürü endüstri dalı hâlâ desteklenmekte, geliştirilmektedir. Oysa bunlar, ulusal gelişmeyi engelleyen bir yükten başka bir şey değildir. Fransız hazinesi, 1964'de bu çeşit sektörlere yalnız sübvansiyon olarak 8,5 milyar frank yardım dağıtmıştır: Demiryolları, kömür işletmeleri, Paris Metro ve Otobüs İdaresi, tarım sektörü v.b.

Eğer «geçmişe» yapılan bu yardımın bir parçacığı geleceğin sınaî araştırmalarına ayrılmış olsaydı, gelişmeleri yeni buluşlara bağlı olan endüstri dallarının rekabet imkânlarını artıracak koşullar çok daha iyileşmiş olurdu.

Bugün, Fransa'da resmî sektörle özel sektörün sınaî araştırmalara ayırdıkları paranın toplamı yılda 5 milyar franktır. Resmî sektörün harcamaları bunun üçte biri kadar tutar ki bunun da yüzde doksanı millî savunmaya gider. (Atom Enerjisi Komiserliği de buraya bağlıdır.)

Devlet, kendi üzerinde olup da sanayicilere yaptırdığı araştırmalar dışında, endüstriyel araştırmaya iki şekilde yardımda bulunur: «Gelişme» yardımı ve hükûmetle endüstrinin birlikte giriştiği işler. Yardımın her iki şekline de ayrılan rakamlar âdeta gülünçtür. Birincisi için 10 milyon, ikincisi için yaklaşık olarak 50 milyon frak (1965'de). Beşinci plan döneminde bu yardım daha çoğalsa bile düzenli bir araştırma çalışması için yine de yetersiz kalacaktır.

Yardımın yetersizliğine, düzensiz bir dağılışı da eklemek gerekir: Uçak ve elektronik sanayii dışında kalan bütün sanayi kolları arasında bölüşülecek devlet kredisi sadece yüz milyon franktır.

Örneğin, Devlet 1964'de 48 firma ile 104 ortak çalışma bağlantısı imzalamış ve bütün bunlara sadece 32 milyon frank ödemiştir. Bundan çıkan sonuç, bu anlaşmaların etkinlikten çok uzak olduğudur.

Amerika'da ise, bütün sanayiciler buna kıyasla çok daha önemli bir yardımdan faydalanmaktadırlar. Daha önce gördüğümüz atom, uzay ve uçak sektörlerini bir yana bırakırsak, geri kalan önemli endüstri sektörleri üzerinde aşağıdaki kıyalsamayı yapabiliriz:

Bazı Endüstri Dallarındaki Devlet Finansmanı

Endüstri Dalları	Amerika B. D.	Fransa
— Elektrik ve elektronik endüstrisi	% 65	% 34,5
— Otomobil endüstrisi	% 24	% 0,5
— Kimya endüstrisi	% 20	% 2,5

Bu kıyaslamaları yapan teknisyenler yalnız, oranlı değerde de olsa, Fransa'nın Amerika karşısındaki gecikmişliğini ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda şuna da dikkatî çekiyorlar: Almanya ve Fransa'da sınaî araştırmaya ayrılan millî gelir paylarının eşit gibi görünmesi, Almanya'da askerlik konusundaki araştırmaların azlığındandır. Bu da Fransa'nın sivil sektörlerdeki geriliğini daha ciddî olarak ortaya koyar. Eksperlerin vardığı sonuca göre, ileri diye nitelendirdiğimiz ürünler, önümüzdeki yıllarda büyük bir gelişme göstereceği için, Fransa araştırma ve geliştirme çabalarını geniş ölçüde artırmayacak olursa Fransız endüstrisi rekabete dayanamaz duruma düşecektir.

Araştırma giderleri toplamı, aradaki açığı kapamak söz konusu olduğuna göre, oranlı değerde, Amerika'nın çok üstüne çıkmalıdır. Bu hesapça Fransız endüstrisinin araştırma giderlerini daha hızlı bir tempoyla çoğaltması ve Amerikan endüstrisinin harcamalarını, millî gelire orantılı olarak, geride bırakması şarttır. Ne var ki bu amacın da en iyi ihtimalle, büyük reformlara girişilmeden elde edilmesine imkân yoktur. Bunun nedenini şimdi göreceğiz.

Uzmanlar, bu temel yapı değişiklikleri üzerinde karar verecek durumda değillerdir. Zira ortada millî politika, Fransız toplu-

munun yönetimi ve bu toplumun, iç siyaset konusunda, ideolojik, ya da ahlâkî eğilimleriyle birlikte alacağı kararlar söz konusudur. (21'den 24'e kadarki bölümlere bakınız.) Lâkin Fransa'nın bu güçlükleri yendiğini —ki yenmesi de şarttır— ve yarışmacılık durumuna geçmek için kendini zorladığını farzetsek bile bu halde dahi, aradaki fark öylesine büyüktür ki uzmanlar araştırma ve geliştirme konularında yeterli düzeye varmak için girişilecek masrafların sağlanabilmesine hiç bir şekilde ihtimal vermiyorlar. Gördükleri tek kurtuluş yolu, ihtiyatlı bir dille ortaya attıkları gibi «daha yaygın bir ekonomik alana geniş ölçüde katılmak»tır. Bu da artık sadece gelişme açısından, besbelli bir şeydir.

Ama böyle bir Avrupa içi birleşmeye katılabilmek için her devletin kendisini, yalnız kendisini değil, insanlarını da hazırlaması şarttır.

Uzmanlar, 1970 yılına kadar Fransa'nın endüstri araştırmalarına Amerika'nın millî gelirden ayırdığı yüzdeye eşit bir pay ayırması gerektiğini ileri sürmektedirler. —Aslında bunun daha yüksek olması gerekir, ama olmayacak işlerin peşinden boş yere koşmayalım—. Oysa Amerika (resmî sektör dışında) endüstri araştırmalarına millî gelirin % 2,5'unu harcamaktadır.

Bu amaç gerek Fransa'nın elindeki olanaklar, gerek karşılaşılacak siyasî zorluklar bakımından fazla iddialı görülecek olursa, teknisyenler Fransız endüstrisi için en düşük hedef olarak İngiliz endüstrisi yüzdesinin kabul edilmesi düşüncesindedirler. Bu da % 1,6'dır.

Bunlar belli olduktan sonra üç yıl içinde, her iki duruma göre, kaç bilimsel ve teknik araştırıcı yetiştirmek gerekeceğini araştırmalıyız.

Yapılan hesaplara göre, Fransa *iddialı amaca* yönelecek olursa, 1970'de 1965'e oranla daha 45.000 araştırıcıya ihtiyacı olacak, *küçük amaca* göre ise, aynı dönemde 27.000 ek araştırıcı gerekecektir.

Fransa'nın uygulayacağı Beşinci plana ve bugün fakülte ve yüksek okulları bitirmiş olanlar üzerinde yapılan tahminlere göre, plan süresince Fransa'da 75.000 kişi yetişecektir. Bunların meslek bakımından dağılışları aşağı yukarı hesaplandıktan sonra şu sonuca varılır: Endüstri alanında kullanılabilecek araştırıcı sayısı 12.500'le 17.500 arasında oynayacaktır.

İkinci rakamın, yani Beşinci plan dönemi içinde 17.500 yeni araştırıcının elde edilmesi hükûmetle endüstrinin büyük bir çaba

göstermesine bağlıdır. Bu rakamın aşılması ise ancak bugünkü Fransız planlarında öngörülen dengelerin tümünü birden değiştirmekle olabilir.

Sonuç: Fransanın bugünkü gelişme organizasyonu çerçevesinde ve bu tempoyla küçük amaca (yani Amerikan düzeyinin çok altında olan İngiliz düzeyine) bile erişmesi mümkün olmayacaktır.

Bu hesabın ne kadar ilgi çekici olduğu böylece ortaya çıkar: Son yıllarda bu işe yatırdığı büyük ödeneklere rağmen Fransa ileri endüstri gelişmesi alanında en geri noktadan bile gittikçe uzaklaşmaktadır

Beşinci Plan'ın en iyi şekilde gerçekleşmesi varsayılsa bile, 1970' de Fransız endüstrisinde çalışan araştırmacıların toplamı 27.000'-le 35.000 arasında olacaktır. Bu durumda buna karşılık araştırma çabası da iç gelirin % 1'inin biraz üzerine çıkacaktır, resmî sektör dışında, yalnız endüstri için). Bütün bilimsel cephelerde hazır olabilmek için bu çok yetersizdir.

Ortak Pazar'ın altı ülkesi arasında, bildiğimiz siyasal nedenlerle, Amerikan egemenliğinden kurtulmak ilkesini açıkça ortaya sürmüş olan tek ülke, Fransa'dır. Ötekiler, önlerinde başka bir umut kapısı açılmadığı için —ki bu Avrupa çapında bir işbirliği olabilirdi— ekonomilerinde bağımlı bir tümleyici durumunda kalmaya razı olmuşlardır. Fransa'nın durumu bu bakımdan iyi bir örnektir, zira bir tek ulusun harcayabileceği çabanın sınırlarını açıkça belirtmektedir.

Bu sınırlar öylesine bellidir ki, son hükûmetler Avrupa fikrine ister istemez taviz vermek zorunda kalmışlardır. Böylece Avrupa Topluluğu'ndan ayrılmak düşüncesinden caydıkları gibi, yabancı ortaklarla bir arada Concorde ya da ELDO gibi tasarılara da katılmışlardır. Ne var ki bu çıkışlar da *Amerikan meydan okumasına* karşılık teşkil edecek nitelikte değildir. Altıları gelişi güzel bir Ortek Pazar'dan daha ileriye götürecek olan hız kesiliverince, Brüksel'deki kuruluşlar güçten düşmeye başlamıştır. Bunların yeniden canlanabilmesi ancak kendi sınırlarını aşmalarına ve *ortakları bilim ve endüstri alanında birleşik bir politika uygulamaya doğru yöneltmelerine* bağlıdır.

Bir ara, iki tarafın da egemenliğine dokunmayacak, buna karşılık büyük çapta teşebbüslere yer açacak ortaklıkların, bu toplu işbirliğinin yerini tutabileceği sanılmıştı. Oysa «juste retour = aynen geri verme» prensibi yüzünden yozlaşan, bayat diplomasi metodları yüzünden değerini kaybeden bu gibi ortaklıklar, ve-

rilmesini beklediğimiz cevabın bir karikatüründen başka bir şey olamaz.

Böylece Fransa'nın yanında Batı Avrupa'nın öteki ülkeleri de herhangi birinde ileri gidemeyecekleri üç yöne birden yönelmiştir. Dar milliyetçilik yolu, ki bozuktur; belirsiz işbirliği yolu, ki hiç bir yere çıkmaz; Avrupa Topluluğu yolu, ki kapanmıştır. Peki, nereden geçebileceğiz?

DÖRDÜNCÜ KISIM

KARŞI SALDIRININ YOLLARI

ON ALTINCI BÖLÜM

SIRTIMIZ DUVARA DAYANMIŞTIR

Amerikan meydan okuması karşısında kaderimizi tekrar elimize almamız, önce bu işin bilincine varmamıza bağlıdır. Bunu daha önce söylemiştik. Arkadan sabırlı birtakım çabalara girişmek gerekir; bunları da şimdi anlatacağız. Aslında, bunun koşulları daha problemi ortaya koyarken bile belli olmaktadır. Karşı saldırının yolları gayet açık olarak çizilmiştir:

1 — Büyük sanayi birlikleri meydana getirmek. Bunlar yalnız çaplarıyle değil, yönetimleriyle de Amerikan devleriyle yarışabilecek güçte olmalıdır.

2 — İleri teknikler alanında girişilecek «büyük harekât» seçmek. Bu da, Avrupa'nın önemli kollarda özerkliğini koruyabilmesine yarayacaktır.

3 — Avrupa Topluluğu çerçevesindeki teşebbüslere önayak olacak ve onları garanti altına alacak asgarî bir federal iktidar.

4 — Endüstri birlikleriyle üniversiteler ve siyasal iktidarlar arasında iş ve amaç birliğini sağlayacak bir metod değişikliği.

5 — Gençler için daha yaygın ve daha köklü bir öğretim, ileri yaştakiler için aralıksız ve boyuna tazelenen bir eğitim.

6 — Nihayet, hâlâ eskimiş kuruluşların elinde tutsak olan enerjilerin özgürlüğe kavuşması için organizasyon tekniklerinde yapılacak devrim, ki her şey buna bağlıdır. Bu devrim şimdiki seçkin kişilerin ve toplumsal ilişkilerin de yenilenmesine yol açacaktır.

Bu tasarı, iddialı olmakla beraber gerçekleşmeyecek bir şey de değildir. Yalnız nasıl ve ne şekilde gerçekleşebileceğini kaba taslak belirtmek gerekir. Bu kitabın amacı da budur.

Eğer Avrupalılar gelişmelerini kendi elleriyle yürütmek, yani kaderlerine hâkim olmak istiyorlarsa ulusal ölçüde kendi kendine yeterlik yolunu artık bırakmalıdırlar. 1965'de yayınlanan önemli bir kitaba bakılırsa[1], sosyalizm denen şeyin, eylemine gerekli araçları artık orta çapta bir Avrupa ülkesinin, çağdaş ekonominin ihtiraslarına oranla dapdaracık kalan, çerçevesi içinde bulması çok zordur. Burada «sosyalizm» kelimesini kullanmak şart değildir. Bunun, bütün «iradeci» politika sistemleri için geçerli olduğunu gösterebiliriz. Sosyalizm ise bu «iradeci» politika sistemleri arasında bir tanesidir.

Tasarladığımız Avrupa'yı gerçekleştirmek için isteğimizle harcayacağımız çaba, ancak Avrupa Birliği çerçevesi içinde olacaktır. Milli ölçüler, ileri ekonominin herhangi bir sektöründeki üretim üniteleri için çok yetersiz kalır. Hiç bir ulus bütün endüstri ürünlerini tek başına sağlayamaz. Bu ürünlerin çoğalan çeşitliği de birtakım uzmanlaşmaları gerektirir ki, bu da «kendi kendine yeterlik» yoluyle elde edilemeyecek bir şeydir.

Millet ölçüsü, gittikçe artan devlet müdahalelerinin etkili olabilmesi için de çok yetersiz kalmaktadır. Bilimsel araştırmalar, uçak yapımı, uzay çalışmaları, hesap makineleri endüstrisi gibi dallar, orta güçte bir ulusun çerçevesini aşan bir ekonomik genişlik ister. Harcanan çaba, ulusal çerçeveye sıkıştırılmak istenirse, ya önemli bir sonuca varmadan çarçur olup dağılmak (Fransız ve İngiliz örnekleri), ya da geleceğin uygarlığına gerekli olan ileri sektörlerden vaz geçip bütün gücünü birkaç noktada toplamak zorunda kalır (Alman, İtalyan, Belçika örnekleri). Bu yüzden, Avrupa ülkelerinden her birinin kendi kaynaklarına doğru büzülmesi, sonunda teknolojik ilerleme alanından çekilmeye, yerinde saymaya yol açacak; bu duraklama da bir buhranın başlangıcı olacaktır.

Demek ki, bugün ötekiler gibi Fransa da, önceden tasarladığımızdan çok daha ileri, çok daha köklü bir birleşmeye yönelmek zorundadır. Avrupa bu birleşmeyi kendi eliyle düzenlemeyecek olursa, aynı birleşmeye sırf büyük Amerikan teşebbüslerinin uyguladığı stratejinin baskısı altında katlanmak gerekecektir.

Avrupalılar, Amerikan dünyasının yaşama düzeyindeki sürekli ilerleyişe uzaktan uzağa katılmakla yetinmek istiyorlarsa bunun kolayı vardır. Büyük Amerikan endüstrisinin dümen suyunda giden Ortak Pazar kendiliğinden bu işi görür. Sömürgecilik çağında

[1] «Le Socialisme et l'Europe» Club Jean Moulin, 1965.

Fransız endüstrisinin peşine takıp sürüklediği Fas'ın ya da Madagaskar'ın yaşama düzeyi de bu şekilde yavaş yavaş yükselmişti.

Hemen önümüzdeki en rahat çözüm yolu, bu «Atlantik esprisin uygun» liberal tutumdur. Uluslararası akımlara kapımızı açmak, hiç olmazsa bir süre bizi ekonomik baskılardan kurtaracak ve genel ilerleyişe katılmamızı salğayacaktır. Bir yandan da tabiî bu ilerleyişe bizim kumanda etmemizi önleyecek ve Avrupa'yı zamanla bağımlılığın normal sonucu olan bir duraklamaya götürecektir. (Dördüncü bölüme bakınız).

Yukarıda da söylediğimiz gibi Avrupalılar gelişmelerini kendi elleriyle gerçekleştirmek, yani kendi kaderlerine kendileri hâkim olmak sitiyorlarsa, iradeli bir politika güdebilmek için herşeyden önce yeteri kadar genişlikte bir coğrafya ve nüfus alanına ihtiyaç vardır. Ekonomik gelişmenin bütün gücünü göstermesi ancak böyle bir alanda olur. Kişisel tüketimlerin, kollektif yatırımların, bilimsel ve teknik gelişmeler için baş vurulacak kaynakların bir elden yönetimi için de yine böyle bir alan gerekir.

Arkadan, birleşik bir topluluk içindeki bütün ülkelerde milli gelirin çeşitli yerlere dağıtılışının aynı prensiplere göre yapılması şarttır. Sadece bir pazar kurmakla yetinemeyiz, ortak bir ekonomi politikası da yaratmak zorundayız. Şimdi bile, Ortak Pazar'dan çekilmeden —ki bu da yaşama düzeyinin hızla gerilemesine yol açar— hiç bir ülke tek başına bir planlamaya girişemez. Ortak pazar'daki ulus-devletler, ekonominin kontrolu için gerekli birtakım araçları ellerinden kaçırmış durumdadırlar. Gümrük tarifeleri, miktarların kontrolu, para paritesi gibi.

Demek ki sırtımız duvara dayanmış durumdayız: Gelişmek istiyorsak ulusal bir düzene dönmemize imkân yoktur. Ya bütün Avrupa'yı kapsayan bir endüstri politikası yaratacağız, ya da Amerikan endüstrisi Ortak Pazar'ın geleceğini düzenlemeye devam edecektir. Artık bu noktanın tartışılacak bir yanı kalmamıştır. Bundan da, girişilecek hareketleri gösteren birtakım sonuçlar çıkar.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK BİRLİKLER

Endüstri, her şeyden önce gelir. Oysa, bugüne kadar Ortak Pazar denemesini çevreleyen siyasal koşullar içinde sadece mübadele serbestliği ile tarım politikası konuları sonuca bağlanabilmiş; Birlik teşkilâtı bunlar dışında çabuk çözüm isteyen problemler, diplomatik buhranlar ve önemsiz sorunlarla uğraşmaktan başka bir şey yapmamıştır.

Dikkatli bir seçişi ve cesaretli kararları gerektiren temel problemler, bir yıldan ertesi yıla atlatılmıştır. Bunların en başta geleni, bütün Avrupa'yı kapsayan bir *endüstri politikası*dır. Serbest mübadele ise sadece bir çerçevedir: Bir siyaset, ya da organizasyon olarak kabul edilemez.

Pierre Uri diyor ki: «Avrupa'nın Amerikan yatırımlarına vereceği en iyi cevap, bütün gücünü toplayarak elindeki büyük teşebbüsleri bir araya getirmek, araştırma çabalarına hız vermek ve şirketler hukukunu yeniden gözden geçirmek olacaktır. Kendimiz herhangi bir işe girişmeyi göze almazken başkalarını emperyalizmle suçlamak, işin kolayına kaçmak olur.»

Girişmemiz gereken başlıca hareketler nelerdir? En başta: Ekonomik birliği tamamlamak ve dünya çapında bir strateji güdebilecek büyük endüstri gruplarının kuruluşunu hızlandırmak.

Ekonomi birliğini bütünlemek, nazarî bakımdan oldukça kolay görünür. Vergi sistemlerinin birbirine uydurulması ve bir Avrupa şirketleri yasası düzenlenmesi gibi konular üzerinde çok şey söylenmiş, yalnız bir şey unutulmuştur. O da şu: Bu çalışmaların ilerlemesindeki yavaşlığın, Amerikan firmalarının inisiyatifi ele geçirmelerine yol açarak, doğrudan doğruya Avrupa Topluluğu'nun temel amacını baltaladığı. Teknik güçlüklerin ötesinde ve daha derinde gizli olan şey, belirli bir siyasal iradeden yoksun olmamızdır. Buna çok açık örnekler verebiliriz. Bir İtalyan sanayicisi ile

Belçikalı bir sanayiciyi ele alalım. Bunlar varlarını yoklarını ortaya koyarak, aralarında birleşip uluslararası bir büyük teşebbüs haline geçsinler mi, geçmesinler mi? *Bilemezler.* Hattâ, kanunun kendilerine bu hakkı verip vermediğini bile bilmezler. Bu durum karşısında da beklemekten başka bir şey yapamazlar.

Ortak Pazar üyesi devletler hâlâ ayrı ayrı milli bütçeler hazırlar, her millet ayrı bir çerçeve içinde birtakım çabalara girişir, Avrupa ölçüsünde bir işbirliği isteyen ileri araştırmaları tek başına yapmaya kalkarken, sanayicilerin bütün geleckelerini, program ve yatırımlarını gerçek bir birleşmeye göre ayarlamaları elbet beklenemez.

Amerika'da devlet alımları, teknolojik yenilikleri kamçılayan güçlü bir mekanizmadır. Elde buna benzer bir mekanizma olmadan, Amerikan yatırımlarıyle başa çıkamayız.

Endüstri Ortak Pazar'ı henüz bir tarife birliğinden öteye geçmemiştir. Oysa, iktisadi bir birlik sadece boyutları genişletmekle değil, harcanacak çabalara yeni bir yön vermek ve düşünce biçiminde değişiklik yapmakla gerçekleşir.

Avrupa bugün, geleceğin dört ya da beş önemli alanında çok geri kalmıştır. Bu alanlardaki araştırma ve geliştirme araçlarını toparlamak, birleştirmek zorundadır. Ama endüstri politikasının uzun süre başarılı olabilmesi, ancak iyi yönetilen teşebbüslerden kurulu etkili ve dinamik bir alt-yapıya dayanmasına bağlıdır. Yirmi yıldan beri Avrupa'da araştırma yolunda en büyük çabayı gösteren ülke İngiltere'dir. Bu çabaların uygulama alanında sürekli bir başarıya dönüşememesi, İngiltere'nin elinde büyük Amerikan firmalarına ölçülebilecek endüstri birlikleri bulunmayışındandır.

Bunlardan bazıları boyca eşit bile olsalar, Amerikan teşebbüslerinin sahip olduğu dinamizmden yoksundurlar.

Demek ki, bugün Avrupa'nın endüstri politikasında başta gelen problem, yeteri kadar geliştikten sonra herbiri kendi alanında dünya teknolojisinin ön sıralarına geçebilecek elli ya da yüz teşebbüsün ortaya çıkmasını kolaylaştırabilmektir.

Oysa, bugün Amerika'nın üstün gücü karşısında Avrupa endüstrisinin yavaş yavaş çöküp gitmesine seyirci kalmaktayız. Girişeceğimiz karşı saldırının stratejisi bu meydan okuyuşa en iyi cevap verecek teşebbüsleri sistemli şekilde kuvvetlendirmek olmalıdır. Amerika'ya oranla *az gelişmişliğe düşmekten kurtulmanın tek yolu,* —demagogların kabataslak ve belirsiz bir deyimle «tekel»likle suçladıkları— *dayanıklı noktaları daha da güçlendir-*

me amacını güden bir politika olacaktır.[1] Avrupa'da büyük endüstri grupları kurmak zorundayız. Bunun için de önce bir seçme yapmek gerekir.

Bu işe ilk başta teşebbüsler kendi aralarında girişmeli ve bu çaba önce devletler, onun arkasından da Avrupa Topluluğu düzeyinde sürdürülmelidir.

İlk davranışın teşebbüslerin kendilerinden gelmesi gerekir. Bu da, yenilik ve ilerleme stratejisine dayanacak bir gelişme isteğinden doğacaktır. Yalnız bu konuda M. Cambien'in sözlerini de unutmayalım: «Boy büyütmekle her şey çözümlenmiş olmaz. Asıl iş, tarih öncesi bir yaratığı iki kat daha büyük bir yaratık haline getirmek değil, ilerisi için yeni rekabet koşullarına uyabilecek biyolojik ünite'ler kurabilmektir.»

Rekabet olanaklarını artırmak amacıyle devletler düzeyinde girişilecek hareketler de, açık ve sistemli bir iradeyi ortaya koymalıdır. Yatırımları desteklemek, vergi politikası, araştırma politikası ve gelişme konusunda devlet bağlantıları gibi. Oysa bugün toplulaşmak isteyen teşebbüslerin karşısına dikilen en büyük engeller, aksine, devletlerin uyguladığı yasa ve tüzüklerden doğmaktadır. Her devletin hukuk ve vergi düzeyinin ayrı oluşu, ne gerçek kaynaşmalara, ne ortaklık anlaşmalarına, ne de müşterek şubeler kurulmasına imkân vermekte, çok kere yapılmış anlaşmaların bile bozulmasına yol açmaktadır.

Brüksel'de hazırlanmış olan etraflı bir incelemede, işbirliğine girişmek isteyen Avrupalı teşebbüslerin karşılaştıkları güçlükler teker teker sayılmaktadır. Burada gösterilen ayrıntılı ve geniş tablolar Avrupa endüstrisinin bugün içinde bulunduğu inmeli hali çok güzel belirtir. Durumu iyice öğrenmek isteyen siyasi yöneticilerle sendika başkanları, bu endüstrinin Amerikan endüstrisi karşısında toparlanmak istese bile bu haliyle bunu başaramayacağını açıklayan bu dosyadan yararlanmalıdır.[2]

Sermaye piyasası için de durum böyledir. Bu konuda inandırıcı bir rapor yazmış olan Dr. Rolfe[3] özetle şöyle diyor: «Avrupa

[1] Birtakım kimseler bu büyük teşebbüslerin politik bir güç, bir baskı gücü niteliğini almasından korkarak bu stratejiyi de tartışılabilecek bir konu olarak görüyorlar. Korkuları da yersiz değildir. Ama, bunun çaresi devletin otoritesini kuvvetlendirmektir, endüstrinin gücünü azaltmak değil. Son bölümlerde bu konuyu biraz daha açıklayacağız.

[2] «Etude de base sur les marchés financiers», Brüksel, Ocak 1967.

[3] «Capital Markets in Atlantic Economic Relationships».

piyasasını *ufalayan* engellerin çoğu maliyecilerin hâlâ ödeme dengesi şeklinde tasarlanan bir «istikrar» politikasına saplanmış olmalarından ileri gelmektedir. Sınai teşebbüslerden çoğunun, sermaye kaynaklarından yararlanabilmek için *geniş piyasalara* ihtiyacı vardır. Örneğin, Delaware eyaletinde kurulmuş olan Du Pont de Nemours şirketinin bu eyalet dışında herhangi bir yerden kredi almasını yasaklamış olsaydı, şirket çoktan batardı. Ticaret, sanayi ve maliye birbirine sıkıca bağlı konulardır. Milletlerarası ölçüde bir ticaretle millî ölçüde bir finansmanı bağdaştırmak olacak şey değildir. Avrupa endüstrisinin Amerikan endüstrisiyle boy ölçüşecek duruma gelmesini istiyorsak, bunun tek yolu para piyasaları arasında bütünlüğünü sağlamaktır.»

966 - 1967 yıllarında, sermayelerin serbestçe yer değiştirmesi konusunda önemli bir adım atılmıştır. Şimdi de, alışkanlıkların doğurduğu uyuşukluğu yenmek gerekiyor.

Avrupa Topluluğu'nun ele alacağı konu ise, vergi işidir. Bugün çeşitli ülkelere yerleşmiş olan teşebbüslerin bir arada toplanması ortaklar için büyük vergi zorlukları doğurabilecek niteliktedir. Yabancılara uygulanan özel vergiler, çeşitli ülkelerdeki vergilerin birbirine yüklenmesi, vergi rejimlerinin aykırılığı gibi. Bunlar, toplu duruma geçmeye değil, aksine, dağılmaya yol açan güçlü sebeplerdir ki ne sonuç verdiklerini de görmekteyiz.

Büyük endüstri birlikleri konusunu kapatmadan önce, İngiltere sorunu üzerinde birkaç söz söyleyelim.[4]

İngiltere bugün Avrupa ülkeleri içinde dünya çapında en çok sayıda *teşebbüse sahip olanı* ve araştırmaya *en çok önem* verenidir.

Dünyanın en büyük 500 sınai kuruluşu arasında İngiltere, Amerika'nın hemen arkasında, ikinci sırada gelir. Bu nitelikteki şirketlerinin sayısı 55'tir; Almanya'nın ise 30, Fransa'nın 23 ve İtalya'nın 8 şirketi vardır. Yine dünya'da yıllık cirosu 250 milyon doların üstünde olan teşebbüsler arasında İngiltere: toplamın % 8,4'ünü temsil eder. Almanya % 6,3, Fransa % 3,3, İtalya % 1,6, Benelux % 1,4.

[4] İngiltere'nin Ortak Pazar'a girişi konusunu aşağıdaki birkaç paragrafa sıkıştırmaya kalkmayacağımızı okuyucu kendiliğinden anlar. Bu konuya, gerektiği gibi bir ya da birkaç bölüm ayırmamış olmamızın nedeni, artık sadece siyasi bir sorun halini almış olmasındandır. İngiltere'nin yerinin Ortak Pazar'da olduğu besbellidir.

İngiltere'nin araştırma alanındaki çabası, Ortak Pazar üyelerininkine ölçülürse, tek başına ötekilerin toplamının % 60'ına vardığı görülür.

İngiltere'nin çabalarını elektronik, elektrik, atom enerjisi ve uçak sanayii konularında yoğunlaştırması da ilgi çekicidir. Bunlar, tam Avrupa Topluluğu'nun Amerika'yla rekabete girebilmek için yatırım yapması gereken konulardır. Avrupa'nın, büyük bir İsviçre rolü ile yetinmek yerine, dünya ölçüsünde bir görev yüklenmesi konusunda, Fransa'nın Ortak Pazar'daki *en iyi yardımcısı* İngiltere olacaktır.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK HAREKETLER

Sadece millî gelirin uygun bir bölümünü bu çabalara ayırmakla iş bitmez. Birtakım seçmeler yapmak da şarttır. Şunu unutmayalım ki, Avrupa'daki araştırma ve gelişmelerin bütün alanlarda Amerika'dakine eşit bir etkililiğe kavuşması, uzun süreden önce olabilecek bir şey değildir.

Bu durumda, çabalarımızı tekniğin en ileri bölümlerinde birkaç temel direğe dayamak zorundayız. Fransız ve Avrupalı uzmanlar, geleceğe değgin incelemelerinde, bunlara «büyük hareketler» adını veriyorlar. İtici güçleri, genişlikleri ve bilgisel ilginçlikleri bakımından *ekonominin tümü üzerinde* sürükleyici etkileri en çok olanlar.

Bir «büyük hareket» binlerce çeşitli tekniği eski görenek-lerinden tutup koparacak, başka türlü rastlaşmalarına imkân olmayan ekipleri birbirine yaklaştıracak, canlandırıcı bir düşüncenin çevresinde bir çalışma, bulma, üretme fırtınası yaratacaktır. Bu akıma kendilerini kaptıran büyük teşebbüsler, yüksek nitelikte araştırma grupları kurmak, yeni bilgiler ve araçlar edinmek, yaratıcı güçleri artırmak, yeni ürünler bulmak, yeni pazarlara sokulmak olanağını kazanacaktır.

«Büyük harekât»ın uygulanabileceği alanlar çok geniştir. Hemen her yıl, daha o zamana kadar bilimsel serüven düzeyinde kalanacağını sandığımız bir sürü yenilikle karşılaşıyoruz. Ne var ki, bu hareketler çok paraya ihtiyaç göstermekte ve gittikçe daha pahalıya mal olmaktadır. Rasyonel şekilde örgütlenmiş bir Avrupa'nın bile, 1980'e kadar her alanda savaşa girmesi çok zordur. Aslında, dünya yüzünde, Amerika da içinde olarak, tam anlamıyle *bağımsız* ülke kalmamıştır. Milletler arasında bir iş bölümü doğuyor: artık söz konusu olan rekabet yeteneğini elde tutabilmektir. Amaç, kendine gerekli olan her şeyi kendi üretmek

değil, birtakım ileri sektörlerde sözünü geçirecek kadar güçlü olmaktır. Bir «büyük hareket»in başarısı, hiç şüphe yok, elde istenilen genişlikte kuruluşların bulunmasına bağlıdır. Ama bu da yetmez. «Büyük harekât»ın sevk ve idaresi, devletin de sürekli olarak geniş ölçüde işe karışmasını gerektirir. Amerikada olduğu gibi Avrupa'da da bu devlet, ancak federal bir devlet olacaktır.[1]

Karşı saldırının özel koşullarını inceleyen teknisyenler, «büyük harekât» gerisindeki ikinci hatta yer alacak iki hareket planı daha hazırlamışlardır: bir tanesi «orta çaplı konular» (daha küçük ölçüdeki endüstri dalları), öteki de «yaygın araştırmalar» (ihmal edilmemesi gereken çok sayıda küçük tasarılar arasında bölüşülen krediler) için.

Bu üç hareket düzeyinin bir tablosunu çizerken, çabaların aşağı yukarı oranlarda dağılması gerektiğini hesaplıyorlar: % 75 büyük hareketlere, % 15 orta çaplı konulara, % 10 yaygın araştırmalara. Bu da büyük hareketlere ne kadar önem verildiğini gösterir. Gerçekten, kuşağımızın geleceği de bunlara bağlıdır.

Avrupa ve özellikle Fransa'da, geliştirilmesi mümkün, çekirdek halinde üç «büyük hareket» vardır: Uzay araştırmaları, atom enerjisi, sesten hızlı uçaklar.

Amerika bu üç alanın her üçünde de o kadar ileridir ki, Almanlar'ın, İngilizler'in ya da Fransızlar'ın kendi millî ölçülerinde harcayacakları bütün çabalar, gülünç ve pahalı bir özentiden ileri geçemeyecek, üstelik satış pazarı da bulamayacaktır. Ama bunların her üçü de Avrupa ölçüsünde gerçekleştirilebilecek şeylerdir. Avrupa, rasyonel ve düzenli bir çalışma ile 1980 yılına kadar, Amerikan yapma uydularına bağlı olmadan, uzayda yer alabilir. Amerikan nükleer santrallariyle fiyatça rekabet edebilcek santraller yapabilir;[2] sesten hızlı Amerikan yolcu uçaklarıyle, —hiç olmazsa bazı mesafelerde— yarışmaya girişebilir.

[1] İlerdeki bölümde, federalizm sınırlarının genişliğini, bu açıdan inceleyeceğiz.

[2] Atom enerjisi konusuna daha geniş bir yer ayırmamış olmamız, yalnız bu kitabın zaten yüklü olan teknik bölümlerini çoğaltmaktan çekindiğimiz için değil, bu konunun herkesçe az çok bilinmesindendir.

Atom enerjisi alanında Avrupa, Amerika ile yarışabilecek durumdadır, daha doğrusu öyle idi. Avrupa ülkeleri, ellerindeki doğal enerji kaynakları Amerika'ya göre çok az olduğu için, nükleer santraller kurmakta erken davranmışlardı. 1960'da bütün Avrupa'da, Amerika'dakinin iki katında nükleer enerji santrali vardı. Şimdi, durum tersine dönmüştür. Niçin? Yine aynı nedenlerden dolayı: gelişme etüdleri, pi-

Eğer Avrupa, özerkliğinden büsbütün vazgeçmek istemiyorsa bu üç sektörü ihmal etmemek zorundadır. Olsa olsa, uçak konusu bir süre için kenara itilebilir. Ama uzay ve atom enerjisi konularında, varlık göstermemeyi aklımız almaz. Bu sektörlerde, yarışabilecek güce gelmek şarttır. Sırf bu sektörlerdeki «büyük hareketler» tek başına, bütün çabaların birleştirilmesini gerekli ve zorunlu kılar ki, biz buna «asgarî federal dirimsel değer» diyeceğiz. Yani en küçük ölçüde tasarlanabilecek bir Avrupa federal varlığı. Tabiî bunun yanında Amerikan *tekeline* karşı bütün insanları ve imkânları da seferber etmek gerekecektir.

Bu yukarıdaki sektörlerden daha dirimsel (hayati) olan dördüncü bir sektör vardır ki o da Elektronik'tir.

Öncelik taşıyan «büyük hareketler» üzerinde kafa yormuş olan Avrupalı teknisyenler şu görüşü ileri sürüyorlar: «Elektronik endüstrisinin gelişmesi üretimin gelişmesini ve hizmet endüstrilerinin tümününü yenileşmesini de peşinden sürükler. Demek ki, elektronik alanında devindirici (müteharrik) bir «büyük hareket»e girişmek için elimizde iki neden var: birisi, *elektroniğin bütün insan çalışmalarının ilerleyişini koşullayan başlıca faktör oluşu;* ikincisi, Amerika'nınkiyle ölçülemeyecek kadar bile olsa, Avrupa'da rekabet düzeyine tırmanabilecek bir elektronik endüstrisinin şimdiden kurulmuş olması. Üstelik, önümüzdeki yıllarda elektronik alanlarındaki gelişmeler, özellikle —kompüterler ve

yasa incelemeleri, imkânların toplu olarak kullanılması, teknilojik tercihler v.b.

Atom enerjisi, ancak klasik yakıtlara kıyasla daha ucuza mal olduğu zaman işe yarayacaktır. Avrupa'da, çift harcamaları önlemek ve rekabete elverişli bir fiyat elde etmek için atom gelişmesini rasyonel duruma getirmek de Euratom'un göreviydi. Euratom'un fiyasko vermesi, Fransa, Almanya ve İngiltere'yi ayrı ayrı programlar izlemeye zorlamış, bunlar da Amerika'nın düzenli çalışması karşısında hem pahalıya oturmuş, hem de etkisiz kalmıştır.

Bugün Amerikan santrallerinin fiyatı, sanayiciler için elverişlidir. Avrupa fiyatları ise yüksektir. Bu durumda 1967'de iş tersine dönmüş ve Amerika'nın yapım halindeki 74 santraline karşılık, Avrupa'da yalnız 43 santralin yapımına başlanmıştır.

Nükleer enerjinin geleceği, «üstün jeneratör»lere bağlı bulunmaktadır. Bunlar, bir ton uranium'dan bugünkünden elli kat daha çok enerji elde edebilecektir. Avrupa, «üstün jeneratör» konusundaki «araştırma ve geliştirme» çalışmalarını rasyonelleştirme zorundadır. Oysa, bugün her Avrupa ülkesi bu konuda birbiriyle çekişme durumunda bulunmakta, bu da Amerikan teknolojisinin boş alanlarda dilediği gibi at koşturmasına imkân vermektedir.

ek organlar, bilgilerin uzaya ulaşımı— bilgi alıp verme sistemleri çevresinde kümelenmiş olacaktır.»

Bu uzmanlar, Avrupa toprakları üzerinde I.B.M. ve General Electric gibi uluslararası çapta büyük rakip firmaların varlığının, sadece bir tehlikeymiş gibi görülmemesi kanısındadırlar. Bu şirketler, somut çalışmalar ve yüksek öğrenimdeki uzmanların yetişmesi üzerinde olumlu bir etki yapmakta, Avrupa Enformatik'ine çok yararlı olacak birtakım yardımcı endüstrilerin kurulmasına yardım etmektedirler. Böylece bir «büyük hareketin» başarısına gerekli olan araçların hazırlanmasını sağlayabilirler.

Ancak, bugün Avrupa ülkelerindeki millî elektronik endüstrileri ile, pazarı ellerinde tutan Amerikalılar arasındaki boy farkı, devletlere yoğun bir çaba yükleyecektir. Avrupa'da bir kompüter sanayii, yıllardan önce verimli duruma geçemez. Son on iki yıl içinde, Amerika'da bile en büyük elektronik şirketlerinin sürekli olarak kazanç sağlayamadıklarını daha önce görmüştüm. Demek ki asıl bu alanda, büyük endüstri birlikleriyle devletin yeni biçimde sıkı bir işbirliği kurmaları, hem de uzun bir süre için, zorunludur.

Daha önce de gördüğümüz gibi Fransız «Hesap Planı» her ne kadar dar bir çerçeve içinde kurulmuşsa da, ileri sürdüğü strateji Avrupa ölçüsünde bir «Hesap Planı» için geçerlidir. İngiliz ve Alman sanayicileri ile hükûmetleri de, bu yüzden, ortak bir plan denemesi için Fransızlar'la görüşmeye girişmişlerdir.

Karşılaşılan güçlükler ne malî, ne de teknik, sadece politiktir. Millî gizlilikten kurtulmuş, «aynen geri alma» gibi kötü sonuçlu bir prensipten arınmış, tek bir kumanda altında gerçekten birleşmiş bir «Hesap Planı» yapmak, önemli bir endüstri dalında federalizme varmak demektir. Bir seçme yapmak zorunluluğu burada kendini gösterir. Ya, peşinde birtakım ekonomik değişiklikleri sürükleyecek olan bir *Avrupa* «Hesap Planı» ya da I.B.M.'e boyun eğmek. Eğer 1980 yılına kadar bağımsızlığımızı az da olsa kazanmak istiyorsak, bu seçmeyi yapmakta çok gecikmemeliyiz.

Temel direkler belli olduktan, «büyük hareketler» seçildikten, endüstrinin çalışması ve devletin yardımı arasında bir bağ kurulduktan sonra, iş teknolojik ilerlemeye uygun yeni ilişkileri düzenlemeye kalır, yani topluca «endüstri - üniversite - devlet» ilişkilerini.

Fransız uzmanları bu konuda şunu ileri sürmektedirler: «Bir yandan başlıca araştırmacı ve fikir yetiştiricisi olan üniversite ve C.N.R.S. (Millî Bilimsel Araştırmalar Merkezi) ile, öte yan-

dan temel araştırmaları ekonomiye uygulayacak ve bunların sonuçlarını somut hale sokacak sanayiciler arasında sıkı bir temasın sağlanması şarttır. Başlıca problem budur. Bunun çözümü ise, etkili bir endüstriyel araştırmayı teşvik yolunda alınacak bütün tedbirlerin başarısına bağlıdır. *Oysa, bugünkü durumda sanki birbirinin varlığından hiç haberi olmayan iki dünya karşısında bulunuyoruz.*» Bu işbirliğinin uygulanması için, karşılıklı davranışlarda köklü bir değişikliğe ihtiyaç vardır.

Başta «yapıcı-alıcı» ilişkilerinin düzenli bir biçimde geliştirilmesi gelir: gerek devlet, gerek üniversite laboratuvarları mukavele ile bağlanmayı ve sanayicilerin gösterdiği yönlerde çalışmayı kabul etmelidir.

Arkadan «komite-patron» diye adlandırabileceğimiz çağdaş diyalektiğin daha iyi anlaşılması. Endüstride önemli bir amacı seçme yetkisi, devlet memurlarının, araştırmacıların ve teşebbüs sahiplerinin katıldığı bir komiteye verilebilir. Ama, bu amaç belli olduktan sonra, bütün sorumluluğu bir tek kişinin yüklenmesi şarttır. Küçük büyük, ama özellikle büyük bir işin geliştirilmesinden sorumlu olan bu «patron» geniş bir hareket serbestliğinden ve karar verme özerkliğinden yararlanmalıdır. Bu diyalektik gerek Fransa'da, gerekse öteki Lâtin ülkelerinde pek iyi anlaşılamamaktadır. Modern tipteki «endüstri - üniversite - devlet işbirliği» alanında, şimdiye kadar herhangi bir Avrupa ülkesinde ne uygulanmış, ne de başarı sağlayabilmiştir. Oysa Amerikalılar'ın gelişmesinin başlıca sırrı budur. Avrupa'da yerleşmesi ise, çok büyük malî ve teknik güçlüklerle karşılaşacaktır. Bunun için, törelerin değişmesi şarttır. Ancak, uygulandığı zaman çok olumlu sonuçlar vereceğini söyleyebiliriz.

Büyük birliklerin kurulması ve büyük tasarıların gerçekleştirilmesi işi, şirketleri ilgilendiren hukuk ve maliye kurallarının birleştirilmesini, neyin yok olup neyin kalacağının açıkça seçilmesini, geleceğe dönük sektörleri geliştirmek için güçlü tedbirler alınmasını; nihayet endüstri, üniversite ve devlet mekanizması arasında bir çaba birliği kurulmasını gerekli kılar. Bu stratejiyi kim düzenleyecek?

Seçişleri kim yapacak? Hareketlere kim ilk hızı verecek? Bunun ciddî bir iş olduğu konusunda teşebbüs sahiplerine, devlet memurlarına, üniversite görevlilerine garantiyi kim sağlayacak?

Bütün çıkarların doğal olarak bir tek amaçta birleşmesine, diplomatların uzlaştırıcı başarılarına, ya da servislerin birdenbire

kendi aralarında anlaşmasına bel bağlamak, ihtiyatsızlık olur. İnsan toplulukları bu gibi geniş problemleri çözümlemek için çok zaman önce bir şey icat etmişlerdir ki, bunun adına devlet kuvveti deniyor. Bu kuvveti gerekli bulmayan tek toplum, Marx'ın rüyasını gördüğü komünist toplumdur ki, böyle bir toplumun var olmayışının nedeni de budur. Her çeşit peşin dogmadan arınmış bir mantık bize Avrupalılar'ın, Avrupalı olarak yaşamalarını sürdürmek istiyorlarsa, en küçük bir federal gücü kabul etmeleri gerektiğini gösterir. Bunun gizli kapaklı bir yanı yoktur. Ne aşırı bir tutkuyu, ne de kaygıyı gerektirir. Şimdi bunu göstermeğe çalışacağız.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

ASGARÎ ÖLÇÜDE FEDERALİZM

Avrupa'nın endüstri alanındaki karşı saldırısının devletler düzeyinde ne gibi sonuçlar doğuracağını anlamak için, yanı başımızda olup bitenlere bakmak iyi olur.

Ortak Pazar'ın sınırlarında, Serbest Mübadele Bölgesinin yedi ülkesi vardır.[1] Bu yedi ülkenin dış ticaret politikası anlayışları da, dikkat edilirse Fransa'nınkini andırmaktadır.

Fransa, Ortak Pazar'ın ve Kennedy Round'un açılmasını kabul etmekle açıkça serbest alışverişten yana olduğunu belirtmiştir, onlar da. Ulus-üstülük prensibini benimsemeyen Fransa, herhangi bir birleşik ekonomi politikasma karşıdır (endüstriyel, bilimsel v.b.), onlar da. Böyle bir anlayış da akla çok uygun gelmez mi?

Bu ülkeler, kendi özel durumları gözönünde tutulursa, bu görüşlerinde haklıdırlar. Ama Fransa, yine kendi özel durumuna göre, haksız. Serbest mübadele bölgesinin bu ülkeleri —bir tanesi ayrı, onu da göreceğiz— bugünkü tutumlarında haklıdırlar. Çünkü bu tutum onların ötedenberi sürdürdükleri *dar ekonomik uzmanlaşma* (spécialisation) geleneklerine uygundur. Hiç biri, dünya ölçüsünde bir güç olmaya özenmez. Demek ki, bu durumda, ekonomi politikaları millî boyutlarına ve sınırlı isteklerine aykırı düşmemektedir.

Serbest Mübadele Bölgesi'nde bir tek İngiltere, birkaç yıl öncesine kadar, son Fransız hükûmetlerininkine benzer hayallere kapılmıştır. İngiltere geçmişine lâyık, dünya çapında bir ekonomik ve teknolojik organizasyon yaratmak istiyor, ama herhangi bir birliğe girmeğe yanaşmıyordu. Bugün, yerinde sayan bir ekonomi

[1] Avrupa Serbest Mübadele Birliği'nde üye devletler, İngiltere'den başka: Avusturya, Danimarka, İsveç, Norveç, İsviçre ve Portekiz'dir.

ve işsizliği önlemeye gücü yetmeyen bir politika ile karşı karşıya kalmış durumdadır.

İngiltere şimdi Ortak Pazar'a girmek zorunda. Zira, Serbest Mübadele Bölgesi'nin liberal prensipleri, İngiltere'nin isteklerine cevap verebilecek ortak bir ekonomi politikası gütmenin kesin olarak karşısındadır. O da bunu pek iyi kavramış olmalı ki, Ortak Pazar'a girmek isterken ilk öne sürdüğü teklif, *teknoloji alanında bir Avrupa Birliği* olmuştur. Böyle bir şey ise, asgarî bir ulus üstü gücün tanınmasını gerektirir.

Bu durumda İsveçre ve Avusturya haklıdır, ama biz değiliz. Zira biz (Fransızlar), «dünyanın sayılı devletleri arasında olmak» iddiasındayız; bu yüzden hiç bir uzmanlaşma yoluna da sapmamışızdır. Bundan sonra sapmak istesek de yapamayız. Böyle bir şey bugünkü sanayimizde yer alan sektörlerden pek çoğunun kapılarını kapayıp yerlerini kendilerine öncelik tanınan daha güçlü dallara bırakması demektir. Bu da politika açısından acı, toplumsal açıdan ise istenilmez bir gelişme olur. İsveç ya da İsviçre yolu, Fransa için kapalıdır.

Bu yol kapalı olduğuna göre, Amerikan üstünlüğünden kaçınmak istiyorsak, önümüzde bir federalizm yolu kalır. Bu düşünceyi, önceleri çok daha uzak oldukları halde, İngilizler bile benimsemeğe başlamışlardır.

Böyle bir organizasyonun koşulları ağır olacaktır. Her şeyden önce çok sert ve kesin olmaları gerekir. Amacımızı unutmamak zorundayız: Söz konusu olan, Amerika'yla boy ölçüşür duruma gelmektir. Oysa, Altılar'ın Avrupası nüfus bakımından Amerika'ya aşağı yukarı eşit olduğu halde şimdiki malî ve teknik gücü ondan çok aşağıdadır. Durum bunun tersi olsaydı, daha yumuşak bir organizasyonla yetinebilir, geçiş dönemini daha sıkıntısız atlatabilirdik. Lâkin, öyle elverişsiz bir durumda işe girişiyoruz ki, Avrupa'nın kendi kaderine hâkim olmasını istiyorsak, etkili ve güçlü bir Avrupa organizasyonunun zorunluluğunu kabul etmeliyiz.

Fransa'nın, solun yetkili adamlarından biri —ki kendisinin ulus-üstü lehinde doktrinci bir önyargı sahibi olduğu söylenemez— şöyle diyor: «Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruluşlarını, üye devletlerin ortak çıkarlarını koruyabilecek güçte bir birliğin geliştirilmesine yarayacak yetkiler, araçlar ve kaynaklarla donatmak şarttır. Avrupa'nın Amerika karşısında bağımsızlığını koruyabilmesi bile, her şeyden önce bu şarta bağlıdır.» (Pierre Mendès - France).

Londra'da çıkan *Observer*'in politika yazarı ise diyor ki: «Amerika ile Avrupa arasındaki artan teknik ayrılığı kapatmak yolunda tek umut, pazarların ve başvurulacak kaynakların sayımını yaptıktan sonra, Avrupa'nın hangi alanda daha çok çaba göstermesi gerektiğini kararlaştıracak güçlü bir merkezî otorite kurmaktır. Bunun için de hem millî ve milletlerarası baskı gruplarına dayanabilecek, hem de elinde tasarıları gerçekleştirmeye yeterli bir para bulunacak bir iktidara ihtiyaç vardır.»

Demek bir Avrupa organizasyonunun etkili olabilmesi, bir yandan belirli alanlarda millî hükûmetlere kıyasla daha üstün bir *özerkliğe*, öte yandan el birliğiyle kararlaştırılan büyük işleri gerçekleştirecek *özel gelir kaynaklarına* sahip olmasına bağlıdır. Polemikler yüzünden oldukça çetrefilleşmiş olan bu iki koşulu açıklamaya çalışalım.

Birincisi, yani iktidar konusu, çoğunluk kuralının incelenmesi anlamını taşır. Gerçekten uluslararası işbirliğinde iki metod vardır: konfederasyon tipi, federasyon tipi.

Örneğin, ELDO konusunda konfederasyon tipindeki bir işbirliğinin ne şekilde olduğunu görmüştük. Bu tip bir organizasyonun ölçütü (critère'i) şudur: herhangi bir karar almak için üyelerin oy birliğine varması gerekir. Öyle ki, ortak kuruluşlar, sadece birtakım uygulama yetkilerine sahip olan, ama önemli kararlar üzerinde hiç etkisi bulunmayan bir sekreterlikten öteye geçemezler. Bu çeşit kuruluşların alacağı kararlar sayıca az, yavaş ve kötü olur. Zira bu kararları ortak çıkarlara değil, bir birleriyle çatışma durumunda olan ulusal çıkarları uzlaştırma kaygısına dayanarak alırlar. Böylece de büyük sınaî projelerin etkili bir şekilde tasarlanıp gerçekleştirilmesi mümkün olmaz.

İkinci organizasyon tipi federal olanıdır. Bunun ölçütü çok sadedir: çoğunluğun belirli konularda karar alabilmesi. Her federasyon böylece kendine özgü birtakım yetkilere sahiptir, servislerinin başında da federal iktidar karşısında sorumluluk taşıyan adamlar bulunur.

Konfederal bir organizasyonla federal bir organizasyon arasında bir derece farkı değil, bir karakter farkı vardır. Öyle ki, ikincisi birincisinin karşıtıdır, diyebiliriz. Konfederasyon tipinde oybirliği olmadan hiç bir karar alınamaz. Bu da şu anlama gelir: alınan kararlar gerek sayı, gerek kapsamı bakımından çok düşük olacaktır. Konfederasyon yolu, oy birliği kuralı yüzünden, eylemden daha çok çekimserliğe götürür. Ekonomi deyimiyle: ortak

politika yerine serbest mübadeleye, bilinçli hareket yerine (bırakın-olsun) düşüncesine.

Bunun tersine, bir birliğin üyeleri çoğunlukla alınabilecek birtakım kararlara katılmayı kabul ederlerse, eyleme girişmek daha kolaylaşır. En sade denemeler de gösterir ki, gündelik hayatta, bir ticaret şirketi olsun, bir sendika ya da dernek olsun, hattâ bir aile olsun şu ya da bu biçimde çoğunluk kanununa uymadan yaşayamaz.

Oybirliği kanunu, iteleme (red) kanunudur. Çoğunluk kanunu ise bir eylem (aksiyon) tekniğidir. Çoğunluk kuralını benimsemeden Ortak Pazar'ı kabul etmek, iktidardan yoksun bir toplumu kabul etmek gibi, olmayacak bir şeydir. Aslında bu, devletlerin mübadele serbestliğini kabul etmekle bir parçasından vaz geçtikleri iktidarın yerine, boşluktan başka hiç bir şey koymamak demektir. Bu da tam, *Amerika'nın korkunç meydan okuyuşu* ile karşıladığımız anda.

Zaten, asgarî bir ortak ekonomi politikası üzerinde anlaşmaya varmadan serbest mübadelenin bile tam anlamıyle gerçekleşmesine imkân yoktur. Örneğin, Altılar, enerji konusunda birleşik bir politika tespit etmezlerse yakıt için bir Ortak Pazar da kurulamaz. Kömür ve Çelik konusundaki anlaşma kararlarının nasıl içi boş bir hale gelmiş olduğunu daha önce görmüştük. Öte yandan, mübadele serbestliğini üye devletlerden herhangi birinin belirli bir bölgesinde, ya da belirli bir sektöründe ciddî zorluklara yol açacak olursa —ki, böyle şeyler her zaman olabilir— ortada birleşik bir politika olmadığına göre, bu devlet ister istemez Roma andlaşmasına aykırı birtakım kısıtlayıcı tedbirler almak zorunda kalacaktır. Bu da öteki devletleri karşı tedbirler almaya götürecek ve tabii, Avrupa Topluluğu'nun on yıldan beri elde etmiş olduğu tek kazancı, yani gelişme için şart olan mübadele serbestliğini tehlikeye sokacaktır.

Şimdi, kullanılabilecek kaynaklar konusunu inceleyelim. Amerika, şu son on yıl içinde tarihinin, hattâ dünya tarihinin en büyük teknolojik başarısını nasıl elde etti?

Her şeyden çok, Federal Devletin büyük projelerin finansmanını üstüne alması ile. Bunun gayesi de, «Big Science» denilen konulardaki son buluşların icat safhasından, endüstri planına aktarılmasıdır. Son icatların kaynağına inersek bunlar için devlet bütçesinden muazzam paralar harcanmış olduğunu görürüz. Bir

topluluğun kendisi için yapabileceği dolaylı yatırımların en verimlisi de budur.

Rekabet durumuna geçebilmemiz için, Avrupa federal kuruluşuna büyük malî imkânlar sağlamamız şarttır. Bu kuruluş, Amerika ayarında bir teknoloji yaratmak yolunda, Amerika devlet bütçesininkine benzer bir rolü, ancak bu şekilde oynayabilir.

Bu sonuç, hiç bir zaman üye devletlerin bütçelerinden ayrılmış ödenekler yoluyle elde edilemez. Bu sistem Avrupa'nın sürekli olarak «aynen geri alma» prensibi üzerindeki zararlı tartışmaların, hatır mukavelelerinin ve bitmez tükenmez diplomatik görüşmelerin bataklığına saplanmasına yol açar.

Belirli ve sınırlı konularda çoğunluk kuralını kabul etmek, «devlet egemenliği» dışında bir iktidarın meşruluğunu kabul etmek demektir. Bu iktidarın elinde bir malî güç bulunmasını kabul etmek de, ona bir çeşit federasyon niteliği tanımak olur.

Kendi kendimizi kandırmayalım: Ekonomik anlamda bugünün Avrupa'sı, konfederal sisteme, yani oybirliği sistemine bağlı kaldığı sürece, Amerika'yla yarışacak duruma geçemez. Bunun yavaş yavaş gerçekleşeceğini düşünmek yanlıştır. Nitekim bugün, ekonomik anlamdaki Avrupa'nın örülüşüne değil, çözülüşüne tanık oluyoruz.

Amerikan «*sömürgeciliğinden*» kurtulmanın tek yolu, kanunlarda gereken değişikliği yaparak, sınırlı da olsa, federal bir Avrupa otoritesini kabul etmektir. Bu otoritenin, ister istemez, demokratik yollarla, yani seçim yoluyle kurulması şarttır.

Federal Avrupa'nın ilk yöneticileri yetkileri çok sınırlı bile olsa, yine de Avrupa'nın yükseliş ya da çöküş imkânlarını ellerinde tutacaklardır. Yeni iktidarda gerçeklik kazandıracak, etkisini hissettirecek, hakemliğini kabul ettirecek adamların dayanacağı tek meşru kuvvet, kamuoyudur. Teknokratlar, bilgileri ne kadar geniş olursa olsun, büyük bir topluluğun çıkarlarını özel çıkarlara hâkim kılacak otoriteden yoksundurlar. Başarma isteğinin gücünü gösterebilmesi için seçimle iş başına gelmiş yöneticilere ihtiyaç vardır. Kamuoyunu seferber durumuna geçirmeyi, ulusların hayatiyet kaynaklarını uyandırmayı ve tutucu çevrelerle savaşmayı ancak bu gibi adamlar başarabilirler.

Bir Avrupa parlamentosu mu, yoksa İsviçre'deki gibi federal bir direktuar mı seçmek gerektiği önemli değildir. İkinci yol, akla daha yakın geliyor. Asıl mesele, federasyonun, şu ya da bu şekilde gerçekleşebilmesidir.

Henüz çok yeni olan somut bir örneği ele alalım. Ortak Pazar üyeleri bir tek konuda yetkilerini geçici olarak, Topluluğu tüm halinde temsil edecek bir kuruluşa, Brüksel Komisyonu'na devredebilmişlerdir: Kennedy görüşmelerinde.[2] Oysa, başta her devletin çıkarı ötekilerden çok ayrı idi. Böyle olduğu halde, Altılar bu çetin görüşmelerde Amerika karşısında güdülecek Avrupa stratjisi konusunda çok kolay anlaştılar. *Financial Times*'e göre Avrulılar'ın başarısı «Ortak Pazar komisyonunun Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı takındığı saldırgan tutum» sayesinde elde edilebilmiştir. İşte «federal» davranışın güzel bir örneği.

Bu olayın arkasından, bir İtalyan iş adamı şunu söylüyordu: «Ulus-devlet kavramından kurtulabildiğimiz gün, sade endüstrimizde değil, düşünce ve ruh dünyamızda da olağanüstü bir kalkınmaya kavuşabiliriz.»

Avrupa federasyonu teşebbüsünün tehlikesiz bir iş olduğunu kimse iddia edemez. Bu tarih olayı, tarihteki bütün olaylar gibi, onu gerçekleştirceek adamların kıratına bağlıdır. Ama,bu tehlikeyi göze almamak, *Amerikan meydan okuyuşu* karşısında her türlü etkili hareketten kesin olarak kaçınmak olur. Ortak bir ekonomi politikası için gerekli asgarî koşulları reddetmek, hiç bir politika gütmemekle birdir. Bunun da sonucu Amerikan hâkimiyetinin işini kolaylaştırmak ve stratejisine boyun eğmek demektir.

Bir de, siyasal bir federasyonun ne olduğunu iyice düşünmek gerekir. Zira, bunun tehlikesi düşündüğümüz kadar çok değildir.

Herhangi bir ülke, uluslararası serbest mübadeleyi kabul ettiği anda, kendi egemenliğini zedeleyebilecek nitelikte birtakım baskıları da kabul etmiş olur. Oysa, bunlar Avrupa ölçüsündeki bir federasyonun doğurabileceği baskılardan daha önemlidir.

Serbest mübadele, bir ülkenin gelişmesi için kaçınılmaz bir şarttır. Ama bunu olduğu gibi kabul etmek, para, bütçe, fiyat, vergi konularında düşünebileceğimizden de çok birtakım dış baskılara yol açar. Serbest mübadeleye karşı, ortak bir politika yoluyle denge kurulamayacak olursa, bu baskılar etkimizin dışında kalan birtakım güçler, yani kör piyasa kuvvetleri eliyle yara-

[2] Kennedy görüşmeleri 1967 Mayıs'ında Cenevre'de açılmıştır. Bu görüşmelerde alınan kararlar şunlardır: Komünist ülkeler dışındaki memleketlerde gümrük vergilerinin beş yılda % 35 oranında indirilmesi, az gelişmiş memleketlere gıda yardımı için ortak bir programın kabulü. dünya hububat fiyatlarının yükseltilmesi. Bütün bu görüşmeleri, Ortak Pazar komisyonu Altılar adına tek başına yürütmüştür. (Çevirenin notu).

tılır. Büyük teşebbüslerin, tröst ve kartellerin, Amerikan hâkimiyetinin gücü gibi.

Aksine, siyasî bir federasyonda, bir milletin başına yabancıların geçeceğini sanmak çok yanlıştır. Sanıyoruz ki, Avrupa federasyonu kurulacak olursa bu, Paris'e bir İtalyan, ya da Alman polis müdürünün atanmasına yol açabilir. Oysa federasyon dediğimiz, aslında, bölgesel ayrılıklara ve özellikle ulusal kişiliklere saygı gösteren sınırlı ve ölçülü bir iktidardır.

Kuruluşunun üzerinden iki yüz yıl geçtiği halde bugün bile Amerika Federal Devleti, birtakım kanunları Amerika'nın güney eyaletlerinde uygulayamamaktadır. Kennedy'nin katilleri bile, Washington'da değil, hepimizin bildiği koşullar içinde, Dallas'ta yargılanabilmişlerdir. Bu eski ve güçlü bir siyasî federasyonun sınırlarını göstermek bakımından canlı br örnektir.

Yine, Avrupa'da kurulacak siyasî bir Federasyon'un, örneğin, Fransa'nın kendi eğitim sistemini elden bırakmasına yol açacağını sanmak da gerçeğe uygun düşmez. Bugün, Alman Federal Devleti içinde bile, taşra eyaletleri eğitim konusunda tam yetki sahibi olarak kalmışlardır.

Şimdi söz konusu olan nedir? Yalnız ve yalnız, ulusların kendi düzeylerinde çözümlenemeyen problemlerin küçük bir kısmını ulusal alandan uluslararası alana aktarmak. Bunların başında da, endüstri, ekonomi ve bilim konularında Amerika'ya karşı güdülecek politika gelir.

Geleceği ilgilendiren her karar gibi, federasyon fikrinin de birtakım riskli ve karanlık yönleri olduğu muhakkaktır. Ama bu, sınırlı bir risktir. Bizim asıl korkumuz tehlike kapımıza dayanmışken, buna karşı tedbir almaya hâlâ karar veremeyişimizdir. Peki, bu nasıl olur? Konuyu biraz daha deşmek gerek.

YİRMİNCİ BÖLÜM

PROBLEMİN TEMELİ

Kalkınmanın çarkları, federal bir örgütün yardımı olmadan dönemeyeceğine göre, iyi bir organizasyon kurmak isteği bile, federasyon fikrini haklı göstermeye yeter. Ama iş bununla bitmiyor. Bu kalkınmayı engelleyen teknik güçlüklerden başka, Avrupa ülkeleriyle yöneticilerini hareketten alıkoyan bir çeşit tutukluğu da gözden uzak tutmamalıyız.

Girişilecek iş karşısındaki bu güçsüzlük duygusu, Amerikan üstünlüğüne çoktan boyun eğmiş olanlarda bir çeşit tevekkül şeklinde kendini gösterir; amaçlarına uygun tedbirleri almadıkları halde bu üstünlüğü red edenlerde ise isyan şeklinde. Eski bir uygarlık, buna benzer bir tutukluk içine düşmüşse, üzmanların aklına gelen çareler de pek işe yaramaz olur, *siyasal bir silkinmeden başka kurtuluş umudu kalmaz.*

Siyasal hareket, kendi düzeyinde, teknisyenlerin yabancısı olduğu bir özgürlükten yararlanır. Uyuyan güçleri uyandırmak, dağınık iradeleri birleştirmek yoluyle kaderin akışını bile değiştirebilir. Churchill İngiltere'si, 1940'da Chamberlain İngiltere'sini silip süpürünce, umudunu yitirmiş bir ulusun yerinde birden bire yürekli bir ulus beliriverdi. Eski ve dar kalıplar içinde hapsolup kalmış bir umut, ancak siyasî bir hareketle özgürlüğüne kavuşur. Bunun önemini değerlendirebilmek için, ne gibi direnişlerle karşılaşılacağını da bilmek zorundayız.

Bu konuda Fransa'da yeni kuşağın en iyi sosyologlarından biri olan Michel Crozier'den yararlanıyoruz. Aşağıda, kendisinin Roma'da toplanan bir seminere sunduğu rapordan çıkan sonuçları vereceğiz.

★

Konumuz, çeşitli Avrupa ülkeleri yöneticilerinin Avrupa'nın gelecekteki sorunları karşısındaki tutumlarını incelemektir. Bu

problem üzerinde gerek ekonominin, gerekse yeni yönetim metodlarının gelişmeleri açısından, çok söz söylenmiştir. Halkın bu konuda ne düşündüğü de araştırılmıştır. Ama, henüz çeşitli ülkelerdeki politik ve sosyal sistemlerin nasıl işlediği konusu yakından ele alınmış değildir. Oysa Avrupa'nın gelişmesinin kaynağı ve amacı, değiştirilmesi çok güç olan bu işleyiş şeklidir. Avrupa'daki bütün teşebbüslerin bugün karşılaştıkları zorluk da budur.

Problemin temellerinden biri yönetici grupların izledikleri hareket tarzıdır. Genel havanın değişmesinden, toplumun gelişmesinden söz edilirken kamu oyunda ve tutumlardaki değişme üzerinde ısrarla durulur. Bu ise önemli olmakla beraber yeterli bir şey değildir. Alınacak kararları, tutumlara bakarak kestiremeyiz. Aksine, ortada alınmış kararlar varsa, bu kararlara bakarak ilerdeki tutumları kestirmek çoğu kez mümkündür. Sosyal ve deneysel psikoloji incelemeleri, kararın ne önemli bir faktör olduğunu ortaya koyar. Karar dediğimiz şey ise karmaşık bir sürü işlemin sonucudur. Bunu anlamamız gerekir.

Bu düşünceleri iki genel konu içinde toplayacağız.

1 — Toplumumuz, teknik, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler yüzünden bir *meydan okuma* olayı ile karşı karşıyadır. Bu meydan okuma öylesine önemlidir ki, bütün Avrupa ülkelerinin güçlerini aşan problemler karşısında içine düştükleri zor durumları buna bağlayabiliriz.

2 — İkinci konu, Avrupa toplumunun *katılığı* ile ilgilidir. Birtakım ortak görüşlere varmış bulunuyoruz: Avrupa'da uygulanan sistemler öylesine «bağlantılı»dır ki, kendi katıldıkları bir oyunun esiri olmuş izlenimini verirler.

Avrupa devletlerinin uyduğu güçsüzlük hissi, çeşitli şekillerde kendini gösterir: Yeni bir şeyler bulmak gücünü yitirmek, öncü durumda olmaktan çıkmak, uygarlığımızın koşulları olan sosyolojik ve bilimsel çabalara ilk sıralarda katılamamak gibi. Nihayet, artık çok geride ve insanlığın ilerlemesini etkileyen hareketlere katılacak araçlardan yoksun kalmış olmak kanısı.

Ekonomik durum üzerinde çok kişi ısrarla durmaktadır. Belçikalı dostlarımız, Amerikan yatırımlarının Belçika ekonomisi üzerindeki önemli etkilerini gösteren örnekleri önümüze sermekte ve bu yatırımların Belçika endüstrisinin gelişmesinde en büyük rolü oynadığını söylemektedirler. Herkes, Avrupa'nın her ülkesi-

nin bilimsel ve teknolojik alanlarda geri kalmış olduğunda birliktir. Bu nokta üzerinde biraz duralım.

Avrupa'da, Avrupa sermayesi yok değildir. Ama, bakarsanız, bundan en çok Amerikalılar yararlanmaktadır. Neden? Düşünülecek bir problem. Bu problem yalnız ekonomi açısından çözümlenemez. Buna bağlı olan bir de organizasyon yeteneği vardır, yani değişik koşullar içinde çalışabilmek, büyük bir pazarın varlığını iyi kullanabilmek, buna uyabilmek ve bu pazardan azamî ölçüde yararlanabilmek yeteneği. *Şu halde Avrupa ülkelerinin asıl gecikmesi her şeyden önce organizasyon metodları ile ilgili bir gecikme gibi görünüyor.* Bugün Amerikalılar, kendi yurdumuzda, bizden daha iyi çalışmasını biliyorlar.

Bu iş, sadece o bildiğimiz «kafa meselesi» değildir. Bir organizasyon, eğitim ve yetişme sorunudur. Araştırma yapacak adamlarımız yok değil. Ama bu araştırmaları bugünün dünyasında başarıya ulaşacak ölçüde geliştirilecek kuruluşlardan yoksunuz. Üniversitelerimiz dramatik bir gerilik ve uyuşukluk içindedir. Bunları değiştirmek istediğimiz zaman da, karşımıza muazzam güçlükler dikilir.

Demek ki önümüzdeki problem, bütün bir sistemin değiştirilmesi problemidir: Teşebbüslerin, kafa çalışmalarının, eğitimin ve araştırmanın.

Bu yoldaki çabalar düzensiz bir şekilde yönetilmektedir. Birtakım üretim merkezleri kurulmasına çalışılmaktadır. Oysa aslında bu merkezler sakat birer topluluk olmaktan ileri geçemiyor. Olsa olsa malî planda bir merkezcilik sağlayabiliyor, ama içlerine aldıkları şirketlerin yönetim zayıflıklarından kendilerini kurtaramadıkları için kaynaşmış bir üretim birikintisi gibi kalıyorlar. *Daha saldırıcı bir organizasyon* yaratmak amacı da bu yüzden gerçekleşemiyor.

Eğitim ve özellikle yüksek öğrenim konularına gelince, örneğin Fransa'da, çeşitli sektörlerde birtakım reformlara girişildiğini görmekteyiz. Ama bunlar da öyle geleneklerle çatışmaktadırlar ki, başarıları sürekli olamıyor. Birkaç dalda değişiklik yapılıyor, yeni yapılar kuruluyor, ama eninde sonunda son sözü söyleyen yine gelenekler oluyor ve her şey olduğu yerde kalıyor.

Bundan başka bir de sosyal hayatla (yani bireylerin gündelik yaşayışı ile) siyasal toplum (yani devlet ve yönetici gruplar) arasındaki büyük ayrılığa da bakışlarımızı çevirmek zorundayız.

Görüyoruz ki, sosyal hayat Amerikan modeline uygun olarak gelişmektedir. *Avrupalı yönticiler bu gelişmeyi düzenleyecek güçte görünmüyorlar. Gelişme onlardan, onlar da gelişmeden kaçıyorlar.*

Sosyal hayatla siyasal toplum arasındaki bu ayrılık neden ileri geliyor? Buna bir faraziye ile cevap vereceğiz: En göze çarpan şey, hümanist görüşten yoksun bir tüketim toplumuna doğru artık önüne geçilmesi elde olmayan gidiş değil, ama yönetici gruplarda görülen etkenlik ve otorite eksikliğidir.

Öyle sanırız ki bu yön verme gücü eksikliği, bugünkü yönetici grupların tutulduğu bir çeşit uyuşukluktan ve değişikliklerden uzak kalma isteğinden doğuyor.

Yönetici gruplarla toplumsal yaşayış arasındaki ilişkilerin bu kadar zayıf oluşu, bu grupların bayatlamış görüşleri, eski ahlâk anlayışlarını ve baskı metodlarını sürdürmek istemelerindendir. *Bugün hâlâ tepeden tepeden bakan kırtasiyecilik ve derebeylik metodlarını kullanarak iş görmek çabasındadırlar.* Oysa, bu metodlar artık doğmakta olan yeni topluma hiç mi hiç uyacak şeyler değildir. Yöneticilerin güçsüzlüğe, umutsuzluğa kapılmaları da bundandır.

İkinci konu, ulusal sistemlerin katılığı konusudur. Burada ilgi çekici bir durum var: Belçika ve Hollanda'nın raporlarıyle Fransa, İngiltere ve Almanya'nın sundukları raporlar birbirlerinden ayrı ayrı tonlardadır. İtalya ise, ikisi arasında bir tutum takınmıştır.

Fransız, İngiliz ve Alman raporları bir yandan yönetici grupların, öte yandan çeşitli kişilerin bağlı olduğu sistemin kapalı karakterini ortaya koymaktadır.

Bu raporlar bazı açık kapılar ve değişme ihtimalleri üzerinde de duruyor, ama arkasından hemen hemen otomatik bir «milliyetçiliğe dönüş» olayına işaret ediyorlar. François Fontaine buna örnek olarak Fransız idaresini ve siyasî gruplarını gösteriyor. Aslında, bu milliyetçilik olayı ötedenberi süregelmişe benzemektedir. Beşinci Cumhuriyetin izlediği dış siyasetin başarısı da bunu ispatlar. Bu siyasetin Fransa'da bu derece tutulması, Avrupa Topluluğu ile kurulan ilişkiler Fransız idaresini tam etkilemeye başladığı sırada, bu idarenin direnme durumunu geçmiş olmasındandır. Politika alanında baş gösterdiğini gördüğümüz olay da bu çeşit bir tepkiden doğmaktadır. Bu bir rastlantı değildir. Bu tepki

Fransız sosyal ve politik dengesindeki istikrarı gösterir. Fransa'da devletin yeri daha önemli olduğu için, bu istikrar da, örneğin Belçika'dakinden farklıdır. Fransız sisteminin karmaşık oyunu, devlet ve idare etrafında döner.

Fransa'da bölgesel konular üzerinde siyaset adamlarını, iktisatçıları, işçileri ve sendika üyesi köylüleri kapsayan bir anket yapmıştık. Bu anket hepsinin bu sisteme derinden bağlı olduklalarını ortaya çıkardı. Oysa, nazari olarak hepsi de devletin kendilerini ezdiğini söylüyor, devlete düşman görünüyorlardı. Bizi en çok şaşırtan şey bütün konuştuğumuz insanların saflıkla, önemli bir karar alınacağı zaman en doğru hareketin başlarındaki idare âmiri ne diyorsa onu yapmak olduğunu açıklamaları oldu.

Böyle bir durum Belçika ve Hollanda'da da görünmektedir. Orada da dinî ve politik düşüncelerle birbirinden ayrılmış grupların bulunuşu, herhangi bir yenileşme çabasına karşı güçlü bir engel teşkil eder. Fransa'da da bölgesel gruplarla patron ve sendikacıların resmî idarenin her şeyin temel taşı olduğunu sandıkları oranda, bu yapı sertliğine rastlanmaktadır.

Almanya'dan gelen raporlar partilerin ve siyasal teşekküllerin Avrupa çerçevesi içinde kendilerini düzeltmeye ve ileri bir adım atmaya çalıştıklarını gösteriyor. Ancak onlar da millî baskılarla sınırlandığı için, hiç bir değişikliğe girişememektedirler.

Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz: Bugünkü Avrupa toplumları, içlerine kapanmış, kat kat donup kalmış haldedir. Bir tüketim toplumu yönündeki gelişme yönetici sınıfın olduğu kadar, devlet kuvvetlerinin de etkisi dışına çıkmıştır. Aslında bunlar Avrupa düzeyinde bir gelişmeye yararlı kaynakları seferber etmeyi de başaramamışlardır.

Bu gelişme bugün pasif bir şekilde oluyor. Bunu, halkın büyük kısmının da katılacağı aktif bir gelişmeye dönüştürmek için çalışacak yönetici bir iktidar ise, ortada yoktur. İlerlemeyi, akımına kapıldığımız için, sürdürmekteyiz.

Avrupa ölçüsünde bir çözüm bulmak zor olacaktır. Kendi kendine gelecek bir çözüm değildir bu. Hareket ve sorumluluk isteyen bir çözümdür.

Her şey, gelip sosyal-kültürel soruna dayanıyor. Yönetici grupların ya da seçkinler tabakasının yeniliğe uyması daha çok «pasif» şekilde olmaktadır. Buna karşı tepki gösterdikleri bile görülür —televizyon ve benzeri yayın araçlarıyle eğitim hizme-

tindeki teknik buluşlar gibi— olağanüstü ilerleme ve etki araçları seçkinlerin hor gördüğü şeylerdir. Beri yandan da, halk yığınlarının Amerikan yaşayışını model olarak almasından yakınırlar.

Böylece bütün sorunlarımız bir noktada toplanmaktadır: *Katılıktan kurtulamayan Avrupa toplumlarının derin bir uyuşukluk içinde bulunan sistemlerini değiştirmek.*

★

İşte gelişmenin, güçlenmenin meydan okuyuşu karşısında Avrupa'nın durumu. Ve işte problemin temeli. Mesele rakamların değil, kafaların içindedir. Hangi siyasî güçtür bunların değişmesini sağlayacak olan, hangi fikirler, hangi adamlar?

BEŞİNCİ KISIM

SİYASET SORUNU

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

GELECEKTEN SORUMLU KUŞAK

Savaş sonrası kuşağı iki durumdan birini seçmek zorundaydı: Avrupa ya bağımsızlığını koruyacak, ya da komünist dünyasına katılacaktı. Kuşağımızın siyaset adamları da, bu kadar dramatik olmasa bile, aynı derecede açık bir seçim yapmak durumundadırlar: Avrupa'yı ya bağımsız bir uygarlık kaynağı haline getirmek, ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin bir uzantısı olmasına göz yummak. Amerikan gücünün kabından taşar hale gelmesi kararsız ülkelerimiz bu ikinci yola doğru itmektedir. Bugün on yaşında olan çocuklar, daha oy kullanacak çağa gelmeden, belki de dönüşü olmayan bir noktaya varmış olacağız.

Durumun düzelmesi hem tasarlanabilecek, hem de henüz gerçekleştirilebilecek bir iştir; ama birtakım korkunç alışkanlıkları yenebilmek şartıyle. Oysa ortada pek öyle büyük «fedakârlıkları» gerektiren bir durum da yoktur. Aksine Avrupa, kendi kendisinin efendisi olarak kalabilmek için daha güçlü, daha zengin olmaya ve dolayısıyle üzerinde yaşayanların refahını daha hızlı artırmaya bakacaktır. Yalnız, bunun için harcanacak çaba bazı kimselerin gözüne pek büyük görünüyor: Dünya yarışına ayak uydurmak, milletleri eski göreneklerinden koparabilmek, çeşitli bencillikler yüzünden bölünmüş kaynakları elbirliğiyle kullanmak, yeni ve sert yönetim kurallarına baş eğmek, insanları ve sermayeleri boş yere harcamaktan vaz geçmek gibi. İhtiyar bir kıtadan, genç bir ülkeden beklediğimiz canlılığı göstermesini isteyebilir miyiz?

Üstelik Avrupa'nın bir uydu haline gelişi, belirli ölçüde ve belirli bir süre için, yaşama düzeyinin yükselmesi ile de bağdaşabilir: fikir özgürlüğünü de pek öyle birdenbire ortadan kaldırmaz. Ne Fransızlar'ın politika tartışması yapmalarını, ne de Al-

manlar'ın konsere gitmelerini engeller: Öyleyse, ne hakla buna karşı geliyoruz?

Batı Avrupalılar otoderminasyon —kendi kaderini tayin— prensibine öz malları imiş gibi bakar, bu hakkın gerçekten bir tartışma konusu olabileceğini hayallerinden bile geçirmezler. İnsanların kendi yaşayış çevrelerini ve geleceklerini ilgilendiren konular üzerinde söz sahibi olmaları onlara gayet tabiî gelir. Bunda da haksız sayılmazlar: Bu hak, bu kendi kaderini kendi tayin etmek hakkı, eski Yunan'da köleliğin sürüp gittiği bir çağda doğmuş, Ortaçağ ve Rönesans'ın din felsefesinde yeniden ele alınmış, «parlamentoların anası» İngiltere'de uygulanmaya başlanmış, Fransız Devrimiyle dünyaya açıklanmış ve sosyalizmin getirdiği ilhamla ekonomik alana yayılmış olan bu hak, bir Avrupa ürünü değil midir?

Bu ilkenin ilk uygulanışı, kuzey yarı küresinin dünya nüfusunun beşte birinden daha azını barındıran talihli bölgelerinde oldu. Buna sadece bir rastlantı diyebilirdik. Ama tarih bize bunun, Avrupa düşüncesinin her dalına damgasını basmış olan bir sabit fikrin meyvesi olduğunu göstermektedir. Bu düşünce ise —hiç olmazsa bugüne kadar— birtakım büyük felâketler ve kötü aldatmacalar karşısında yıkılmayacak kadar uzun ömürlü olmuştur. Başta fizik, sonra da sosyal tabiatın baskılarından kurtularak kendi kaderini tayin etmek iradesi, Avrupa uygarlığının ileriye yönelmiş oku gibidir.

Bu irade, Avrupa milletlerinin «kendilerinden daha büyük birisi»ne öncülük tanımalarına yol açacak kadar zayıfladığı gün bu uygarlığın da hızı kırılmış olacak ve bundan birkaç yüzyıl önce, Arap, ya da Hint uygarlığının düştüğü duruma düşecektir. Yenilgi, ufkumuzu kaplayan örtü olacaktır. Sefaleti tatmasak bile, çok geçmeden kadere boyun eğecek, güçsüzlük ve isteksizliğin doğurduğu kollektif çöküntüye uğrayacağız.

Zira, birtakım kimselerin ummak istedikleri gibi, «ekonomi sektörü»nü Amerikalılar'a bırakıp da siyasal, sosyal, kültürel alanlarda dilediğimizi yapmaya imkân yoktur. Gerçek, bu gibi ayrı bölümler tanımaz. Evet, Paul Valéry'nin dediği gibi bir «Amerikan komisyonu»nun Avrupa'yı doğrudan doğruya yönettiğini görecek değiliz. Seçmenler oy vermeye, sendikalar istekler ileri sürmeye, parlamentolar tartışmaya devam edecektir. Ama, boş yere. Zira, gelişme oranı, yatırımlardaki öncelik sırası, millî gelirin dağılımı gibi konular egemen devlet tarafından kararlaştırılacaktır. En önemli konuların demokratik yöntemler dışında karara bağlanaca-

ğını anlamak için, Avrupalı bakanlarla Wall Street bankerleri arasında birtakım gizli görüşmeler tasarlamaya bile lüzum yoktur.

Avrupa'yı yönetecek seçkin kişiler Harvard, Stanford, Berkeley gibi Amerikan üniversitelerinde yetiştirilecektir. *Bu metod daha şimdiden uygulanmaktadır.* Bu seçkinler, hiç şüphe yok, bir çeşit Atlantik oligarşisine sızmayı ve hattâ yönetici kararlar üzerinde etkili olmayı da başaracaklardır. Ne var ki bu kez de, yönetenlerle yönetilenler arsında yeni bir engel daha doğmuş olacaktır: Nasıl ki şimdi Fransa'da Politeknik, ya da İngiltere'de Oxford mezunu olmak bir çeşit ayrıcalıksa, yarın Amerikanca yetişmiş, Amerikancayı öğrenmiş olmak da daha ayırıcı bir nitelik halini alacaktır.

Büyük Amerikan teşebbüslerinin şubeleri durumunda birkaç şirket, toplumsal ilişkilerin karakterini ve emekçilerin yaşama koşullarını tayin edecektir: Çalışma yöntemleri, meslek içi insan ilişkileri, ücret ve kıdem ölçüleri, iş güvenliğinin şekilleri gibi. Bu şirketlerin patronları da, ister Avrupalı ister Amerikalı olsun, birer emir kulu olacak, ellerinde ancak dar bir yetki bulunacaktır. Bu yetki de ana şirketin, kendi görevi uyarınca dünya yüzündeki bütün kollarına dikte etmeye alıştığı genel stratejinin sınırını aşamayacaktır.

Amerikan sermayesi ve Amerikan yönetimi, kültürün sınırlarını da aşıp geçecektir. Amerikan *Manager*'leri, kutsal tanıdığımız yerlerin eşiğini, içlerinde en ufak bir ürperti bile duymadan çiğneyip geçeceklerdir. Basın yayın, film, plak piyasalarına hâkim olmak için bütün şirketlerde çoğunluğu ve iktidarı ellerine geçirecek, yarın televizyon yayınlarını da kontrolleri altına alacaklardır. Bütün yayınların, ayrıntıları değilse bile formülleri dışarıdan gelecek: geniş anlamıyle bütün eğitim, yani bir toplum içinde alışkanlıkları yaratan, düşünce ve hayat tarzını etkileyen bütün ulaştırıcı yollar, dışarıdan yönetilecektir.

Kahire, ya da Venedik gibi şehirler iktisadî çöküntü içinde bulunldukları yüzyıllar süresince bile sosyal-kültürel niteliklerini koruyabilmişlerdi. O zaman dünya daha az sıkışık, değişikliklerin temposu da daha yavaştı. Sönmekte olan bir uygarlık içi boş bir vazonun kokusuyle uzun süre yaşabilirdi. Bizim, böyle bir teselliimiz de olmayacaktır.

Almanya ve Fransa, hiç olmazsa New York, ya da California eyaletleriyle eşit haklara sahip olabilseler, bu ülkelerin halkı da Amerikan Federasyonunun «ayırd edilmez» vatandaşları durumuna gelebilselerdi, şerefimizin bir parçasını kurtarmış olurduk. Zi-

ra o zaman bu ülkeler, dünya çapında bir devletin yönetimine katılmış olur; milliyetten edilen fedakârlığa karşı, kendi kaderlerini tayin etme hakkını ellerinde tutabilirlerdi. Ama, Amerika Birleşik Devletleri çoktan kurulmuş, gitmiştir. Artık istese bile elindeki «kurucu üye» hisselerini başkalarına devredemez. Böyle bir çözümü düşünmek için vakit çok geçtir artık. Zaten bu, çeşit bir Atlantik kaynaşması, otodeterminasyon temel ilkesini korusa bile, Avrupa'nın taşıdığı özellikler, onun yine ayrı kalmasına yol açardı.

Avrupalılar'ın özelliklerinden bir kısmının sadece teknolojik alandaki gecikmeden ileri geldiği doğrudur. «Amerikanlaşma» belirtilerinden bir çoğu, aslında Amerika öne geçmemiş olsaydı, Avrupa'nın kendi içinde gerçekleştirmiş olacağı bir değişimin belirtileridir. Amerika karşısında Avrupalılar'ın çağında gördüğümüz korku ile karışık küçümseme duygusu, aslında gelecek önünde duydukları ürkeklikten başka bir şey değildir. Oysa bir yandan ilk endüstri devrimini yapan babaları, bir yandan da ikinci devrime kalkışan kendileri böyle bir geleceği zaten seçmişlerdi. Ama, Avrupa'nın özelliği, sadece zaman ölçüsünde bir ileriliğe, ya da geriliğe bağlı değildir.

Avrupa ülkeleri paranın gücüne de bir sınır çekmek istemiş ve bunu da çok kez başarmışlardır. Amerika'da da ileri düşünceli insanlar bunu sağlamaya çalışıyorlar: Avrupa'da insana verilen değerle paraya verilen değerin ölçüleri birbirinden başkadır: en fakir insanlar en pahalı sağlık hizmetlerinden yararlanabilir; kollektif donatım ve güven ihtiyaçları Amerika'ya kıyasla daha iyi sağlanır. Amerika'daki zenci probleminin bir açısı da, bireylerin toplumla kaynaşmasında çok etkisi olan bu gibi pahalı kamu hizmetlerine değeri kadar önem verilmemiş olmasıdır.

Avrupa'da insan zekâsına gösterilen saygı ve insanların toplumsal baskılardan korunması olayı ile, eski Avrupa'nın aristokratik yapısı arasında tarihi bir bağ bulunduğu sık sık ileri sürülür. Lâkin, Stanley Hoffman'ın dediği gibi, «bu yüzden, bunların birini ya da ötekini bir kenara itmek gerekmez. Aksine her iki tutumu da demokratik toplum düzenine uydurmayı denemelidir. Değil yalnız seçkin bir tabaka, herkes «iş»in esiri, tekniğin kölesi olmaktan kurtulmayı, «*mass media*»nın saygısız zorunluluklarından olduğu kadar, çeşitli grupların baskılarından da silkinmeyi öğrenmelidir.»[1]

[1] *Mass-Media*, yarı İngilizce, yarı lâtince yeni uydurulmuş bir sözdür. Televizyon, radyo, sinema, reklâmcılık v.b. gibi, büyük halk yığın-

Avrupalılar'ın gevşekliği, durgunluğu hiç bir şekilde mazur görülemez. Zira henüz Amerikan denemesini eleştirici bir gözle serbestçe inceleyebilecek durumdadırlar. İsterlerse, hem Avrupa'nın orijinalliğini sağlayabilir, hem de onu bir endüstri toplumu durumuna getirebilirler. İsveç'in belirli dallarda uzmanlaşmaya giderek elde ettiği başarıyı elinde çok daha fazla olanak bulunan Avrupa, dünya çapında bir güç olmak yolunda sağlayamaz mı? Sekiz milyon nüfuslu İsveç, bir yandan dünyanın (Amerika'dan sonra) en yüksek yaşama düzeyine erişmiş, bir yandan da kendine Amerikan toplumundan çok değişik, orijinal bir fizyonomi verebilmiştir. İsveçliler bugün yaşlı insanlar için yapılmış olan dinlenme evlerini, daha sapa sağlamken yıkıyorlar; zira, yaşlılık fizyolojisindeki son ilerlemeler, insanlara bundan daha iyisini sağlayabilmektedir. İsveç'in ticarî olmayan bu gibi işlere verdiği önem seçme endüstri dallarında en ileri sıralara geçmesine de engel olmamıştır.

Japon denemesinden de buna benzer güçlü bir sonuç çıkarabiliriz: Ekonomik gelişme, Amerikan modelinden apayrı bir toplumsal davranışa ve uygarlık anlayışına uydurulabilir. Sosyal kuruluşların ve kişisel davranışların çok değişik ve çeşitli olması, gelişmeyi aksatacak bir faktör değildir. «Japonya'ya bakarak, onu taklit edelim demek istemiyoruz. Ama Japonya örneği, sanayileşme ve ilerlemeden doğan zorunlulukların, bir ülkenin kendi tarihi içine yerleştirilmesine imkân veren bir kültür relativizmini kabul edebileceğimizi gösterir.»[2] İnisiyatifle güvenlik, bireysel tüketimle kollektif donatım ve devlet gücüyle kişi arasında çeşitli dengeler kurulabilir. Genel bir kanava üzerine kendi resmini çizmek, kendi geleceğine egemen olan bir ulusun yapabileceği bir şeydir.

Avrupa bunu yapmaya karar verecek olsa, endüstriyel toplumun birliği ile öz kültürlerin çeşitliliğini uzlaştırmak yoluyle, yaşanabilecek bir dünya yaratabilirdi. «Çok merkezli» bir şekil, uygarlıklar arasında bir yandan alışverişin, bir yandan da rekabetin çoğalmasını sağlar. İnsanlığın ilerlemesi ötedenberi bu yolla olmuştur. Mısır, Yunan ve Roma, ıssız ormanlarında dünyadan ayrı yaşayan Maya'lar gibi tek başlarına kalmış olsalardı, uygarlıklarını da onlardan daha ileriye götüremezlerdi.

larına hitap eden mekanik nitelikteki çağdaş yayın araçlarının tümüne denir. (Çevirenin notu).

[2] Hubert Brochier: «Le Miracle Economique Japonais». (1967).

Bugün, dünydaki ilerlemenin ahenkli bir şekilde kurulması için, özerk bir Avrupa'nın varlığına ihtiyaç vardır. Amerikan kutbundan olduğu kadar Sovyet kutbundan da ayrı bir kutup yaratmak için, Ortak Pazar'la İngiltere'nin bir araya gelmesiyle kurulacak bir gruptan daha iyisi düşünülebilir mi? Birleşmiş bir Avrupa'nın dünya dengesinde yapacağı değişiklik, sadece sözünü daha iyi dinletecek duruma gelmesiyle ölçülmemelidir. Bu değişiklik asıl dünya imparatorluğu gibi bir iddia taşımayan ve uluslararası işbirliğinin gelişmesinden başka bir strateji gütmeyen üçüncü bir endüstriyel uygarlığın ortaya çıkmasından ileri gelecektir.

Bir bakıma bunun bir *ütopi*den başka bir şey olmadığı söylenebilir. Bu tasarının ancak binlerce umut kırıcı engeli aşarak, geleceğe doğru bir hayal sıçraması ile gerçekleşebileceği doğrudur. Amacı sadece etkinlikle sınırlı olmayan birtakım prensipler söz konusudur. Böyle bir işe atılmak için şüpheciliği zorlamak, «millet» kavramının sosyal örgütlenmenin son aşaması olmadığını düşünmek, siyasetin sadece kısa süreli kuvvet ve çıkar ilişkilerinden daha ötede bir şey olduğunu kabul etmek şarttır. Amerikalı Herman Kahn'ın Üçnücü Bölümde incelenen ve «ihtimaller» üzerine dayanan raporu, *Avrupa ülkelerinin kendilerini zorlayabilecekleri, uygarlık yolunda bir silkinmeyi göze alabileceklerine* ihtimal vermemektedir. Bu konuda ayrıca bir tahmin de yürütmüyor.

Herman Kahn diyor ki: «Avrupa'nın bu kuşakta karşılaşacağı meydan okumaların ve yapması gereken seçmelerin birleşme yolunda bir harekete yol açacağını sanmıyorum. Görebildiğimiz kadarıyle, Avrupalılar'ın bir Ortak Pazar'a sahip olmaları onları kendiliğinden, kararların bir tek merkezden çıkmasını sağlayacak siyasi kuruluşlara götürecek değildir. Avrupa, dünya sahnesinde etkili bir rol oynayabilmek için gerekli «moral»den yoksundur.

«Öyle ki, bu yüzyılın son otuz senesinde Amerika'yla Rusya'nın arkasından Japonya ve Çin'in dünya ölçüsünde üstün birer devlet durumu kazanmaları, Avrupalılar'ın dünyada beşinci, altıncı ya da yedinci güç derecesine düşmeyi göze almalarını gerektirebilir. Bu durumun ve prestij kaybının bile ciddî birtakım kararların alınmasına yol açacak şiddetli sonuçlar doğuracağını söyleyemeyiz. İngiltere'nin eskisine kıyasla bugünkü durumu da aşağı yukarı bunu andırmaktadır.

«İngiltere artık dünya ölçüsünde bir yarışmacılıktan çekildiği halde, İngilizler'in çoğu pek iyi, hattâ eskisinden bile daha iyi yaşadıklarını düşünüyorlar. Gerçekten İngiltere ekonomisi, savaştan önceki düzeyine göre hızlı bir düşüş de göstermemektedir. Bu

yüzden, ülkelerinin eski yerini tekrar bulması için gerekli olan köklü kararları verdirebilecek güçte sosyal ya da siyasî gruplara da rastlamıyoruz. İngilizler kendilerine güvenlerini kaybetmekte, ülkelerinin oynadığı rolün daha önemsiz hale gelmiş olmasına razı görünmektedirler. Her halde, öteki Avrupa ülkeleri de bu çeşit bir psikolojik tutum içine düşeceklerdir.

«Zaten, şimdi aşağı yukarı ispatlanmış olan bir şey var; Amerika'yla Avrupa arasındaki «teknolojik uçurum»un temeli asıl teknik nitelikteki sorunlardan çok, *Avrupalılar'ın siyasî iradelerinin dışında kalan birtakım kültürel faktörlere* dayanmaktadır.»

Bu kitapta ele aldığımız konulardan hareket ederek, Herman Kahn'a Avrupa'nın, kendisinin ileri sürmüş olduğu tahminleri değiştirebilecek bir silkinme yapması mümkün olup olmadığını sorduk. Verdiği cevabın özeti şudur: «Avrupa'nın çeşitli milletlerden, çeşitli kültürlerden kurulu yeni bir gerçek şeklinde tasarlayabileceğimiz bir birlik haline gelmesi mümkündür. Bana kalırsa Avrupa böyle bir birlik kurabilirse, kendisini bir örnek ve destek gibi görecek olan başka milletlerin dileklerinin gerçekleşmesine de eşsiz bir yardımı dokunacaktır. Avrupa'nın kendi içindeki çeşitliliği, Üçüncü Dünya'nın az gelişmiş milletlerini de ilerleme yolunda sürüklemeyi sağlayabilir. Zira bu milletler, Avrupa'nın hegemonyasından çekinmeden onu kendilerine model olarak alabileceklerdir.

«Sade Avrupa açısından, böyle bir birliğin varlığı, Avrupa'nın endüstri ve bilim konularındaki geriliğine bir bahane olarak gösterilen alan darlığı ile resmî yardımlardaki düzensizliği de ortadan kaldıracaktır. Avrupalılar'ı bu gibi komplekslerden kurtararak bütün çabalarının sırf teknik nitelikteki sorunlardan çok daha önemli olan sosyal, kültürel ve siyasal faktörler üzerinde toplamalarına imkân verecektir. *Avrupa'nın Amerika'yla girişeceği yarışta kazanma şansını belirtecek olan asıl faktörler de bunlardır.*»

Problemin aslında siyasî bir problem olduğu meydandadır. Modern gelişme olayını tarafsız bir gözle inceleyen kimseler Avrupa endüstrisini ve bilimini dünya rekabet düzeyine yükseltmek için kullanılması gereken teknik, sınaî, malî formülleri açıkça görüyorlar. Ama siyasî katılıklar, kendini koruma ve büzülme refleksleri, her türlü değişmeyi, çoğu kez dramatik bir şekilde, engellemektedir. Eksik olan, teknik istidat değil, her şeyden önce her ulusun kendi içindeki sosyal alışveriş kurallarını değiştirmesi için gerekli olan irade ve siyasî ihtirastır. Bu ise, düzeltilmesi kendi elimizde olan bir şeydir.

Louis Armand, Avrupa'yla Amerika arasındaki çeşitli «gap» şekillerini inceledikten sonra zihin süreçlerinin teknik sorunlardan çok daha önemli olduğunu ileri sürmekte ve şöyle demektedir:

«Kesin sonucu sağlayan faktörler, araçlardan daha çok, siyasal ve ekenomik yapılardır. Kompüter, seri halindeki imalâttan daha büyük bir devrime yol açacaktır. Kompüter'i her şeye uygulayacağız: En ilkel teknik konulardan hukuk ilmine kadar. Bu durumda Avrupa'nın elinde bir şans vardır: Her şeyi kendisi imal etmek zorunda değildir. Asıl gerekli olan, yeni araçları başkalarından daha iyi kullanmayı başarabilmesidir. Bunun önemi daha büyüktür.

«Kompüter'leri kullanabilmek, bunları yapmaktan çok daha güçtür. Bu bir zekâ ve ekip çalışması işidir ki Avrupa bunu anladığı zaman elindeki şanstan da yararlanabilecektir. Zira artık Avrupa için, araçları yapmakta geç kaldığına göre, bunları akıllıca kullanabilmek için gerekli «strüktür» ü sağlayabilmek söz konusudur. Avrupa bu siyasî iradeyi gösterebildiği takdirde sosyal bilimlerden ticarî işletmeciliğe kadar bütün alanlarda her çeşit faaliyetlere kendi damgasını vurabilir.»

Politika ile ilgisi daha az olan M. Maisonrouge ise Avrupa'nın geri kalmasının nedenleri kendisine sorulduğu zaman: «*Avrupa'nın geriliği, kafalarımızın genel olarak geri kalışından değil, organizasyon yokluğundandır,*» diye cevap veriyor.

Amerikan meydan okuması önümüze bir arada birçok problem sermektedir. Teknik alanı ilgilendiren problemler, bunların arasında çözümlenmesi belki en kolay olanıdır. Asıl, üretim ilişkileri ile sosyal ilişkilerin organizasyonu üzerinde durmak zorundayız. Avrupa insanına bütün yeteneklerini ortaya dökmek, sınaî teşebbüslerimize de savaşa girişmek ve kazanmak yeteneğini ancak bu şekilde sağlayabiliriz. Bu da siyasî bir sorundur.

Daha önce de saydığımız İsveç ve Japon örneklerinden çıkan sonuç, bu görüşü destekler niteliktedir. Oysa, yaratma gücü ve istidat kaynakları çok daha geniş ve bol olan Avrupa, bundan daha iyisini yapacak durumdadır. Ama böyle bir kalkınma hareketine girişmek için kime, neye güveneceğiz?

UZMANLARIN RAPORLARINDAN, RAKAMLARIN VERDİĞİ DERSLERDEN, DOSYALARIN İNCELENMESİNDEN ÇIKARDIĞIMIZ SONUÇLAR BURADA BİTİYOR.

Şimdiye kadar güttüğümüz objektiflik, hattâ tarafsızlık iddiasını da artık, ister istemez, biraz elden bırakacak ve daha ileriye atılacağız.

Dışarıda görülen başarıları yorumladığımız zaman, endüstriyel bir toplum için kalkınmanın *temel şartının*, toplum kaynaşmasının en yüksek derecede gerçekleşmesine bağlı olduğunu görürüz. Yani, değişme zorunluluklarına toplumun büyük ölçüde katılmasını sağlayacak bir çeşit barış ortamına, hiç olmazsa yurt içinde dirlik ve düzenliğe. Bu da, özellikle aşağıdaki konularda kendini gösterir:

— Teknolojik değişmeler karşısında kişi güvenliğine ve toplumsal güvenliğe verilen değer;

— Artık herkesçe kabul edilmiş olan, devletin yönetici rolünün özel önemi;

— Yeni bir şey yaratmak yolunda halkın dahi benimseyeceği ortak bir irade şeklinde kendini gösteren kollektif bir şuur.

Eğer Avrupa'da komünist partilerin doğuşuna yol açan durumlara benzer *aliénation*[1] olaylarının yayılmasını istemiyorsak, her biri ayrı önemde olan bu unsurları topluca hesaba katmak zorundayız. Değişikliklerin kurbanı olan sosyal grupların, haklı olarak, baş kaldırmalarına yol açmamak için hem Avrupa'nın özelliğini bozmayacak, hem de geişmeye uymayı sağlayacak değer ve güçlere dayanmak şarttır.

Burada ileri sürdüğümüz yorum şekli şüphe ile karşılanabilir. Çünkü, birtakım geleneksel fikirlerin gelecek için de değer taşıdığını belirtmektedir. Bunlar Almanya ve İskandinavya'da sosyal demokrasi, İngiltere'de işçi doktrini, başka ülkelerde ise genellikle «sol» diye adlandırılan düşüncelerdir. Biz burada kendi görüşümüz olan bir yorumu açıklamakla yetineceğiz.

Amerikan meydan okumasını sonradan değiştirilemeyecek bir ölüm - kalım sorunu olarak gören kırk yaşındaki kuşaktan bir adamın yorumu. Eğer sorumlu mevkilere gelen ve tutulacak yönleri seçme durumunda olan kuşak bu meydan okumaya karşı koyamazsa, son şansımızı da kaybedeceğiz demektir. 1980'de, bugün yirmi yaşında olan insanlara vereceğimiz Avrupa bu takdirde tarih dışında kalmış ve hiç bir maceraya atılmadan, hiç bir tasarıya girişmeden Amerikan bağımlılığının gölgesinde yaşayan bir kıtadan başka bir şey olmayacaktır.

[1] Aliénation - (Hegel ve Marx'a göre) İktisadi, siyasi, dini koşulların etkisi altında kalarak kendi benliğini kaybeden, kendisine bir «şey» gözüyle bakılan, insanlığın elde ettiği başarıların bile kendi aleyhine dönmesi yüzünden köleliğe düşen insanın durumu; yabancılaşma.

Bu yaşta ve bu durumdaki bir adamın, burada önünüze serilen dosyayı serin kanlılıkla inceledikten sonra vardığı bir yorumdur bu: Avrupa'nın kalkınması ile toplumsal birleşmenin gerçekleşmesi bir arada olacaktır. İkisi de yeni bir *adalet isteği* anlayışından ve *insana güvenişin* eski değerlerini yenileme yolundan birlikte geçeceklerdir, ki bunlar tarihte «sol» diye adlandırılan akımın bize bıraktığı bir mirastır. Birleşik Amerika bile, 1932'de, Amerikan Demokrat Partisindeki ilerici adamların etkisiyle atıldığı gelişme hamlesinde bu mirastan yararlanmıştır.

Amerikan meydan okuması karşısında, «sol»un geleceğiyle Avrupa'nın geleceği birbirine sıkıca bağlı görünmektedir. Ancak bu sol, *hele Fransa*'da, şimdiye kadar olduğu gibi kalacak olursa, değişimin şartı ve itici gücü demek olan sosyal birleşme şansı da azalır. Aynı zamanda Avrupa'nın teknolojik gücünü dünya düzeyine yükseltebilmesi ihtimali de ortadan kalkar.

Bu sosyal birleşme gerçekleşse de, gerçekleşmese de tekniğin ilerlemesi ve uluslararası rekabet, değişikliği zorunlu kılacaktır. Ama o zaman bu değişme ıstıraplı olacak, britakım sürtüşmelere, kısıtlamalara, direnişlere yol açacaktır.

Bugün sol, ilerleminin hızlanışı karşısında düştüğü korku ve büzülme reflekslerinden kurtulup geleneksel değerlerine kavuşursa, Fransa ve Avrupa'da olayların akışını değiştirecek bir enerji yaratabilecektir. Kurtuluşumuz ancak böyle bir uyanışa bağlıdır.

Siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarda söz sahibi olanlar, bugünkü gibi karşılıklı olarak birbirlerini tanımazlıktan gelir, inkâr ederlerse, *Amerikan meydan okuması*na karşı koymaya, Avrupa'yı yeniden yapmaya da imkân bulunamaz. Patronlar sendikaları tanımaz, sendikalar patronlarla görüşmekten kaçınır, hükûmet muhalefetin meşruluğunu, muhalefet hükûmetin meşruluğunu reddederse istenilen değişikliklerden hiç birisi gerçekleştirilemez.

Çok kere, sol'un olmayacak hayaller peşinde koştuğu söylenir durur: Genel silâhsızlanma, sınıf ayrılıklarının kalkması, dünya devleti v.b. gibi. İşte, şimdi bunları gerçekleştirmek için bir fırsat var. Sol'un varlığının temel nedeni, değil yalnız bir sınıfı, bütün insanları kendi kaderlerine hâkim olmaya çağırmaktadır. Sol, bu denemeye girişmek istemezse benliğini kaybeder. Peyk durumuna düşmüş bir Avrupa'da eğitimi, bilgi edinmeyi ya da sınaî teşebbüsleri demokratlaştırma konusundaki planlar gülünç kalacak ve demokrasinin niteliği üzerindeki tartışmalar, havanda su dövmekle bir olacaktır. Şimdi artık, batı Avrupa için, Sovyet

bürokrasisini uygulamak gerekip gerekmeyeceğini araştıracak durumda değiliz. Avrupa'nın seçeceği iki yol vardır: Ya Amerikan modelinin kötü bir taklidi olmak, ya da kendi dehasına uygun, kendine özgü yeni ufuklara doğru koşmak. Oysa Avrupa'nın elindeki spesifik değerlerin çoğu, sol akımın getirdiği fikirlerdir: Piyasa gerekliğini aşmak, riskleri topluma mal etmek, paranın rolünü kısıtlamak çabaları gibi. Özerk bir Avrupalı'yla modern bir sol'un kaderlerinin birbirinin eşi olduğunu ileride göreceğiz.

1932'de Amerika Cumhurbaşkanlığına gelen bir islâhatçı, ülkesinin uğradığı en büyük gelişme krizi karşısında, ulusunun düştüğü en ciddî güven krizi karşısında şöyle haykırmıştı: «Amerika'daki bugünkü kuşağın kaderle randevusu vardır.» Amerikalılar bunun üzerine sorumluluklarını yüklendiler ve anî bir davranışla milletçe «New Deal»i destekleyerek, bütün ihtirasını kaybetmek üzere olan Amerika'yı, gücünü tekrar bulacağı yola soktular[1].

Aradan geçen elli yıla yakın bir zamandan sonra, Avrupa'daki bugünkü kuşağın da kaderle randevusu vardır.

[1] New Deal, Başkan Roosevelt'in 1923'de giriştiği ekonomik ve sosyal reformların adı. (Çevirenin notu).

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

SÜRÜKLEYİCİ GÜÇ

Ilımlı bir parti ile ilerici bir parti arasındaki çekişme, çatışma ve diyalektik, gelişme için olduğu kadar demokrasi için de gereklidir. Toplumsal ilerleme ya da demokrasi hiç bir zaman yeni teknik buluşların bir ard-ürünü olmayacaktır; bu buluşların önünde, bugün olduğu gibi, geniş ufuklar açmış olsa bile. *Politika yani canlı bir sağ-sol çifti, verimliliğin tek kaynağı olmakta devam edecektir.*

Sol, kendi içinde, ona bütün değerini kazandıran, aynı zamanda da hastalıklarının başlangıç noktası olan bir çelişme taşımaktadır. Sağ, tarihin kabarıklıklarını ve iniş çıkış çizgilerini izlediği halde sol, niteliği bakımından inkârla sorumluluk arasında bir o yana, bir bu yana çekilir durumdadır Toplumu, bugünkü durumuyle reddetmek zorundadır. Ama, aynı zamanda onu inkâr da edemez. Ütopi'ler yaratmak, yıkılması imkânsız görünen engelleri aşmak için gerekli cesareti bunlardan almak, hergünkü davranışına yön verebilmek için uzak aşamalar tespit etmek ve kendisini doyurmayan bir (hal)den uzaklaşmak zorundadır. Ne var ki, bu hal'i de sırtına yüklenmeden edemez.

Eskiden olsa, her şeyin bir ihtilâlle çözümlenivereceği ihtimali işlerini kolaylaştırdı. Çarlık Rusyası'nın sanayileşme ve liberalleşme yolunda attığı adımlar Lenin'i hiç ilgilendirmese de olurdu. Zira o, Çarlığı yıkmak ve yerine bambaşka bir düzen koymak niyetindeydi. Bolşevik'lerin bu dünya ile ilişkileri, sadece onu suçlamak, dağıtmak ve yıkmak içindi.

Komünistler de, aynı nedenlerle, sanki bu şeylerin hepsini birden yapmak olanağı varmış gibi davranmaktan, ya da öyle söylemekten çekinmezler: Ücretleri yükseltmeli, çalışma saatlerini indirmeli, vergileri azaltmalı, giderleri çoğaltmalı! İhtilâlci sol, kafası ile gelecekte, daha doğrusu bir hayal âleminde yaşar, sağ ise bu-

günün içinde. İhtilâl —hiç olmazsa endüstrisi ileri ülkelerde— yapılması zor ve gereksiz bir hal alırsa sol'un da işi güçleşir.

Aynı zamanda hem 1967'de hem 1987'de olması, *gerçekle ütopi* arasında gidip gelmesi gerekir. İdealindeki isteklerle, bugünün gerektirdiği durumlar arasında bir denge kurabilmişse, bu iki faktör arasındaki çekişme ona bir hareket gücü sağlar. İsveç sosyalistleri de bunu yapmakta, kırk yıldan beri yönettikleri bir toplumu yine de her yıl biraz daha ileriye götürmeyi başarmaktadırlar. Ama bu ditalektik işlemez duruma gelirse, sol, yozlaşır ve güçsüzlük, ya da törecilik yüzünden tutuculuğa kaçar. İster başlangıç noktasını, ister varacağı amacı gözünden uzaklaştırmış olsun, sonu birdir: Artık değişme faktörü olmaktan çıkar.

Fransa'daki kapitalizm, adaletten yoksun oluşu ve kötü çalışması yüzünden suçlanmayı hak etmişti. Sol'un devleti daha güçlü hale getirmek yolundaki çabasını da normal karşılamak gerekirdi. Ekonomiyi bir düzen altına almak için o zaman bilinen metodlar arasında en uygun geleni ise «devletleştirme» idi.

Yalnız, bu sürüp giden kavgalar arasında, bir değer kayması olayı doğdu: Özel olan ne varsa —özel teşebbüs, özel mülkiyet, özel inisiyatif— kötü sayıldığı için kamulaşan her şey de iyi sanıldı.

Ayrıca ikili bir anlam karışıklığı da ortaya çıktı: Mülkiyet'le iktidar'ın, plancılıkla bürokrasi'nin karışması gibi.

Oysa, iktidar artık mülkiyete bağlı olmaktan çıkmıştır: Bunun en iyi örneği kilit durumundaki üretim sektörlerini ellerinde tutan büyük şirketlerdir. Artık herkesin bildiği bir şey var: Ortakların elinde kalan tek yetki, zamanı gelince bankaya gidip hisse senetlerinin kuponlarını tahsil etmekten, idare meclislerinin yetkisi de, çoğu durumlarda, Management'in aldığı kararları onaylamaktan öteye geçmemektedir.

Amerika'daki solcu güçlerin ilham kaynağı durumuna gelmiş olan ekonomist Galbraith, son kitabında şunları söylüyor[1]: «İktidarın el değiştirmesi çok kere kimsenin dikkatini çekmeden oldu. Çünkü aşağı yukarı hiç kimse, nasıl eskiden dünyanın dönebileceği tasavvur edilmiyor idiyse, sermayenin yerinden oynayabileceğini de düşünemiyordu. İktidarın, sermayeden başka bir yerde olması kimseye tabii gelmiyor. Bunun böyle olduğunu ileri sü-

[1] John Kenneth Galbraith: «The New Industrial State» (Boston, 1967).

renler de, birtakım uydurma yenilikler peşinde koşmakla suçlandırılıyor.

«Bu işin kimse farkına varmadan olmasının bir başka nedeni de, iktidarın, töreci iktisat kitaplarında yazıldığı gibi, sosyal oyunun klasik oyuncularından birinin eline geçmiş bulunmamasıdır. İktidarı devralan, emekçiler olmamıştır. Emekçiler, ücretlerinin artması ve çalışma koşullarının düzelmesi konularında birtakım yetkiler elde etmiş, ama teşebbüsün yönetimine katılma yetkisini kazanmamışlardır.

«İktidar, —hani o eski zamanlarda sermaye ile öteki üretim faktörlerini kendi çıkarına olarak birleştiren— bildiğimiz teşebbüs sahibinin eline de geçmiş değildir. Yeni endüstri sistemimizde teşebbüs sahibinin yetkisi, aksine, daha da daralmış bulunmaktadır.

«Aslında iktidar, yeni bir üretim faktörü diye adlandırmamız gereken bir şeyin eline geçmektedir. Bu faktör, çeşitli dallarda yetki edinmiş *insan ve ekiplerin bir araya gelmesinden doğar.* Çağdaş teknolojik yenilik metodu bunu gerektirmektedir. Herhangi bir endüstri şirketinin başarısı, çağdaş iktisat doktrinlerinin belirttiği gibi, bu yeni tipteki organizasyonun etkinliğine bağlı bulunmaktadır. Bu organizasyon yıkılacak, ya da güçten düşecek olursa yeniden kurulabilmesi şüphelidir. Bu bakımdan bunun güçlendirilip genişletilmesi, sürekli, zor ve ince bir çaba gerektirecektir. Toplumumuzun ilerlemesinin temel koşulu da budur.»

Bir çok teşebbüsler —özellikle mevduat bankaları— üzerindeki deneme de bunu ispatlar. Devlet eline geçtikten sonra da, bunların tutumunda bir değişiklik olmuş değildir. Ama solculardan birçoğunun kamulaştırma mucizesine körükörüne inanmaları onlara, hangi yola ve nasıl gitmek istediklerini unutturmuştur. Devlet alanı, gözlerine günün birinde düşman işgali altındaki bölgeye doğru saldırıya kalkılabilecek bir müstahkem mevkii gibi görünmüş, bu yüzden ekonomik alanın tümü üzerinde «halk egemenliği»ni, iç savaşa başvurmadan kuracak, ya da onu daha iyi bir duruma getirecek pratik tedbirler akıllarına bile gelmemiştir.

«Planlama»nın amaç ve faydasının bu olduğunu anlayanlar üzerinde ise, «Sovyet modeli»nin etkisi büyük olmuştur. Komünist solcuların, hatta komünist olmayanların büyük bir kısmı, 1928'de despotik gelenekli ve iktisatça geri bir toplum için düşünülmüş bir sistemi *geleceğin* ta kendisi gibi kabul etmişlerdir. Oysa bu sistem Sovyet toplumunun daha sonra eriştiği olgunluk derecesi-

ne bile uymamaktadır. Aslında, devletin en önemli eksiği (resmî ya da özel) bütün özerk birlikleri *bir gelişme stratejisi* içinde toplamaya gerekli kararlılık ve kendi iç uygarlığı idi.

Geleneksel sol, aynı zamanda bu iç uygarlığın ilk şartı olan, icra organının istikrar ve otoritesini de tanımıyordu. Zira devlet müdahaleci olduğu zaman göklere çıkarılırken, başka bir açıdan bakılınca kuşkulanılacak bir varlık olarak görünmekteydi.

Fransa gibi devlet otoritesinin rahatsızlık verecek kadar iliklere işlediği bir memlekette devlete yöneltilen eleştirmeler de, kapitalizme yöneltilenler kadar haklıydı. Ama, bu eleştirmeler, burada da hedefini şaşırdı. Demokrasiyi günlük yaşayışa mal etmek, elle tutulur canlı bir hale getirmek için iş yerlerinde olduğu kadar yurdun çeşitli bölgelerinde, büyük şehirlerde olduğu kadar partilerin içinde, plan hazırlanmasında olduğu kadar millî eğitimde ve radyonun, ya da televizyonun işletilmesinde girişilecek bir savaş vardı. Ama sol çoğu zaman kuvvetli bir icra organı prensibine ve arada da «teknokrasi» ye karşı savaş açmayı tercih etti. Oysa icra organının güçlü olması ekonomik güçlerin disiplin altına alınmasına yarayacağı gibi, tekrokrasi de iradeli bir yönetim altında sol'un savunduğu düşüncelerin başarıya ulaşmasına yardım edebilirdi.

Bürokratça çözümlerden hoşlanmakla zayıf iktidar fikrini savunmak ilk bakışta birbiriyle çelişen iki tutum gibi görünür. Ne var ki, ikisi de, toplumumuzun düzenlenmesi yolunda insan hürriyet ve iradesinin azalmasına yardımcı olmuştur. Birincisi rekabetin, riskin, inisiyatifin ortadan silinmesini sağlamış; ikincisi ise Devletin, daha hesaplı ve daha kesntisiz müdahaleler yoluyle pekâlâ elde edebileceği, ekonomik ve toplumsal etkinlik ve adaleti çoğaltma görevini yapmasına engel olmuştur

Ancak, solun baştaki sertliğini kaybetmesi, en çok gelecek karşısındaki reflekslerinin göze görünür derecede değişmiş olmasındandır: «Eskiden gelecekten çekinenler şimdi kendilerini buna uydurmuşlardır. Zira yarını bugünün güven verici bir uzantısı olarak görüyorlar; gelecek için yaşayanlar ise anahtarlarını kaybetmiş. el yordamıyle bulmaya çalışıyorlar: Birtakım tehlikelerden ürküyor ve kurtuluşu geleneklerine sığınmakta arıyorlar. Bu satırların yazarı Fransız sosyologu Edgar Morin, incelemiş olduğu bir bucağın durumunu örnek gösteriyor.

Savaş öncesinin «gericileri» olan, büyük «kibar» ailelerde bir gelişme olmuştur. Bugünü, hattâ yarını güvenle kabul etmektedirler, Bucağın ileri gelen sosyalistleri ise, gelecekten korku ile söz

ediyorlar. Onlara bakarsanız bugün herkesin daha çok eğlenip dinlenecek vakit bulması, gençliğin yeni yeni alışkanlıklar edinmesi kötü birtakım belirtilerdir. Üstelik, *gelecek* de bütünüyle kaygı vereci bir şey gibi görünmektedir. «Nereye gittiğimiz belli değil»... «Siste yolunu kaybetmiş bir gemide gibiyiz». Gözlerini geleceğe çevirdikleri zaman ağızlarından ilk çıkan sözler bunlar oluyor.

Eskiden, sağcı Fransız düşünürü Charles Maurras'ın gözünde «Altın Çağı» bizim arkamızda kalandı: Yunan düşüncesi ile Katolikliğin rastlaşmasından doğan mucizeli bir klasik düzen... Herhangi bir yenilik, ahenk içinde sürüp gitmekte olan bu dengeyi bozacak bir tehlike sayılırdı.

Bu sağcı grubu rahatsız eden şey «Yirminci Yüzyılın küçük korkusu» idi. Onlar geleceği bazen demokratik bir karınca yuvası, bazen de robotların esiri olmuş bir dünya biçiminde görüyorlardı. Bu korku bugün yok olmuştur. Vatikan'da 1962 - 1965 arasında toplanan «Concile» Katolik klisesinde yeni bir ruhun doğmasını onaylamış, Fransa'da Katolikler arasındaki gericiler büsbütün azınlıkta kalmışlardır. Modern siyasi sağcılar da geleceği Amerika yönünde görmekte, ona güven verici bir gözle bakmaktadırlar.

Solda ise «Altın Çağı» bir değil, birçoktur. En sonuncusu 1936'daki «Halk Cephesi - Front Populaire» idi. Ama bu da çok sürmedi. Roger Priouret'nin acı acı söylediği gibi: «Leon Blum topu topu on ay iktidarda kalabilmişti. Daha hükûmeti ele almadan, fabrikaların işçiler tarafından işgali, işini çok güçleştirmiş bulunuyordu. Gerekli olan devalüasyonu rahatlıkla yapamadı. «Haftalık çalışma süresinin kırk saate indirilmesini» önleyemedi, bu da memleketin gelişmesini baltaladı. Doğrusu istenirse 1936, uzun ve korkunç işsizlik krizinden sonra işçi dünyasının patlayışı demekti: Nasıl ki işgalin acılarından sonra 1945'de öyle olmuştu. İnsanlığın geleceği için, hiç olmazsa bu çeşit facialarin bir daha tekrar etmemesini umalım.»

Kısaca denilebilir ki bugün sağ, atik bir hareketle solun tuttuğu mevzileri arkadan çevirmiştir: Sporcu siyaset adamları, dinamik mühendisler, gözleri ileriye bakarak yetişmiş teknokratlar sağdan fışkırıyor. Durmayan bir teknolojik yenileşmenin bizi sürüklediği değişiklik içerisinde acaba devleti, bu sefer başka nedenlerle, en iyi yöneten yine sağ mı olacaktır?

İyi bir devlet yönetiminin para sağlamlığıyle hemen hemen aynı anlama geldiği zamanlarda, sağ avantajlı durumdaydı. Şimdi

ise bir hükûmetin etkinliği değişikliğe sürekli olarak uymasına bağlıdır. Öyle iken şans yine sağda gibi görünüyor. 1930'larda solcuların halka «mutlu günler» vaad ettikleri zaman, «orta halli vatandaşlar», oylarını onlara verirlerse hükûmetin hayalcilerin eline düşeceğinden çekiniyorlardı. Şimdi ise gelecek günlerin özleminin ve ilerleme isteğinin, sol'u en normal şekilde, sorumluluk yüklenmeye götürmesi gerekir. İyi ama, acaba sol bu özlemi, bu isteği içinde hâlâ besliyor mu?

Buna üstünkörü bir cevap verirsek, açıkça görülen bir şeyi hesaba katmamış oluruz: Avrupa toplumunun değişiklik karşısında bir yandan uygunluk, bir yandan da bir çeşit direnç göstermesi özel bir kültür belirtisi şeklinde izah edilebilir. Oysa bu belirtiler hem sağcılarda, hem de solcularda büyük ölçüde rastlanan bir şeydir. Buna, millî bir karakter de diyebiliriz. Yine de sağın lehinde iki faktörün rol oynadığını görüyoruz:

— Patlayıcı maddenin, uyuşturucu maddeye dönüşmesi,

— İktidarın insanları artık yıpratmayıp yenilediği.

Sol'un elinde eskiden patlayıcı bir madde vardı: İhtilâl. Uyuşturucu madde haline dönüşen, işte budur.

François Bloc-Lainé şöyle yazıyor: «Artık ortada iyi cins bir bomba göremiyorum. Komünistlerle aynı diyalektiği kullanan, ama tam sonuç çıkarmaya gelince duraklayıveren solcuların, bir kere olsun, diledikleri şeyi açık açık söylemelerini isterdim. Bugünkü ekonomik yapıların parçalanmasıyle elde edilecek, kendi görüşlerine uygun bir sosyalizm. 1789 Fransa'sında ve 1916 Rusya'sında, imtiyazlı sınıfların baskısı altında kalmış zinde kuvvetler vardı. Bunlar güçlerini kötüye kullanan, çökmeye yüz tutmuş iktidarların yerine geçmeye hazır bekliyorlardı. Bugün Fransa'nın durumu böyle midir? Yoksa bu, halkın en büyük kısmının mutluluğunu, her şeyi altüst etmeden, çoğaltmaya imkân bırakmayacak kadar genel bir hal mi almıştır? Her şeyi böylesine allak bullak edecek bir hareketten ne kazanacağız, bir Sovyet partisi diktatörlüğünden başka?»

1916 Rusya'sında çürümüş kadroların esiri olan zinde kuvvetler, 1967 Fransa'sında ihtilâl ideolojisinden arta kalan şeylerin esiridirler. Bu ideoloji başta haklı bir gerekçeye dayanıyordu: İçinde yaşadığımız devir öyle çekilmez olmuştur ki, geleceği yaratabilmek için tek çare ihtilâldir. Eski militan'ların gözünde bu cümlenin anlamı yavaş yavaş tersine dönmüştür: Yarın «mutlu günler»e kavuşmak umudu o kadar teselli edici bir şeydir ki, insanı bugünkü değiştirmek zorunluluğundan bile kurtarır.

Gittikçe daha uzaklaşan bir ihtilâlin gittikçe daha teorik bir hal alan görünüşünün siyasal tutuculuk için bir bahane olarak kullanıldığı çok kere söylenmiştir. Şu da var ki günün birinde durumun tersine döneceği umudu, sosyal merdivenin alt basamaklarındaki insanların acısını da hafifletmektedir. Amerikalı sosyolog Jess Pitts, bu umudun bugün Fransa'da, on dokuzuncu yüzyıl kapitalizminde Marx'ın görüşüne göre dinin oynadığı role benzer bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Şimdi en geride olanlar gökten inen bir söze inanır gibi, yarın en öne geçeceklerini sanıp, bugünün haksızlıklarına daha kolay katlanıyorlar. «Vaad edilmiş» toprağı bekleyen savaşçıların gücü tükeniyor. Bunun bir gün gerçekleşeceği düşüncesi, onları şimdi çaba isteyen işlere girişmekten alıkoyuyor.

Bu çeşit aldatıcı şeylere bel bağlamış olması, sol'un elinin altındaki tasarılardan bile yoksun bırakmıştır. Eski gelecek - ihtilâl'in hatırasına duyduğu bağlılık yüzünden, geleneksel sol hâlâ her yanı kuşatılmış gibi davranmaktadır. Ya olmayacak, ya da gereksiz şeyleri isterken, asıl bir şeyler elde edeceği noktada saldırıya geçmeyi unutmaktadır.

Ama bugün için, böyle bir kuşatılma olayı, gerçekte yoktur. Bu kuruntu daha çok, ilk zamanların peygamberliğinden kalma bir şeydir. Bu peygamberlik iddiası da, en «su katılmamış» durumda olan Komünist Partisini, daha az saf denilen öteki solculardan ayırmaktadır. Çoğu Fransız'ın gözünde sosyalizm, biraz tatlılaştırılmış bir komünizm gibi görünür. Yani gene komünizm, ama demokrasinin yasaya uygunluğuna ve burjuva düzenine göz yuman cinsten bir komünizm. Böyle çıkarma yoluyle yapılan bir tanımlama, komünist olmayan sol'u hâlâ kendine mânen güvenmekten, «İşte ben Sol'um.» diye dobra dobra, rahatlıkla ve hiç bir yasaktan korkmayarak kendini tanıtmaktan alıkoymaktadır.

Sol eğilimli insanlardan birçoğu, acaba herkesin bilincini kontrol eden «Parti» kendilerine de çok sert mi bakıyor diye tedirgin olmakta, ya da Parti'den bile daha *sadık* olduklarını kendi kendilerine ispata çalışmaktadırlar. İhtilâl efsanesi bir yandan, zorunluluklar öbür yandan çekiştirir durursa, insanın dili de dolaşır. Solcu aydın, *tezle hipotez* arasında iki cami arasında kalmış bînamaza dönmüştür.

Tez, üretim araçlarının kamulaştırılması gerektiğini savunur. Hipotez, böylelikle ekonominin kötürüm durumuna düşeceğini, bundan kaçınılmasını ileri sürer. Arada bir, ıslâhatçı bir yönetim man-

tığına girilir. Arada bir de son amaçlar ileri sürülerek bundan vazgeçilir ve «meclis çalışma dönemine girer girmez hemen büyük bankaların, çelik endüstrisinin, petrolün, atom endüstrisinin, tersanelerin, kimya kuruluşlarının millileştirilmesinden» söz edilir. Bu amaç ve araç karışması, bu istemeyerek yapılan iki yüzlülük, kendi meşruluğuna karşı duyulan şüphe, bugün bile sol'un *sürükleyici gücünü* çok azaltmakta ve onun doğal sınırları olan «aksiyon partisi» durumuna gelmesini engellemektedir.

Sol için geleceğin anlamını bozan ve aksine sağ'ın uyanmasını ve tazelenmesini sağlayan ikinci bir faktör daha var: İktidarda olmak artık partileri gençleştirmekte, muhalefette kalmak ise yıpratmaktadır.

Klasik anlayışa göre, iktidarda olmak iş başındaki ekiplerin halk tarafından tutuluşunu yavaş yavaş yıpratır; insanların, ve düşüncelerin tükenmesine yol açar, en sonunda terazinin muhalefete doğru, hemen hemen otomatik şekilde eğilmesini sağlardı. Bu görüş artık sanıldığı kadar doğru değildir. Muhafazakârlar, modernleşmek için, iktidarda oluşlarından bol bol yararlanmışlardır. Siyasal yapılarına yeni bir biçim vermişler, genç ve değerli adamlar bulmuşlar, problemler karşısındaki görüşlerini değiştirmişlerdir. Neden?

Bugün bütün mesleklerde bilgi ve yetkilerin durmadan yenilenmesi, kesin bir zorunluluk halini almıştır. Politika mesleği de bu kuralın dışında kalamaz. Kalamaz, çünkü politika, üstelik mesleklerin en zorudur. İyi bir siyaset adamı bir çok olayı bilmek, çeşitli sınıf ve tabakadan insanlarla ilişkisini sürdürmek ve birbirinden apayrı tekniklere, sahip olmasa bile, hâkim olmak zorundadır. Yoksa politika adamı niteliğini kaybeder. Oysa bu insanlar, olaylar ve teknikler de her şey gibi değişmekte, hem de çok hızlı değişmektedir. İktidardaki adamlar böylece sürekli bir şeklide kendilerini yetiştirmeye fırsat bulurlar. Muhalefetin elinde ise, böyle bir imkân yoktur. Devletin bütün bilgi alma, inceleme, tahmin araçları iktidardakilerin elindedir. Bu da onlara inançlarını değiştirmek değilse bile, üzerinde çalışmak zorunda oldukları karmaşık ve hareketli gerçeklerle ilişkilerini korumak olanağını sağlar. Tabiî,, bazıları bu fırsattan yararlanmayı bilemezler. Ama birçoğu da bu şekilde durmadan kendilerini geliştirirler.

Her problemi çabuk kavrayan ve benimseyen bir insan olarak tanıdığımız General de Gaulle 1958'de henüz Fransa Devlet Başkanı değilken, siyaset üzerindeki görüşleri hâlâ ekonomi - öncesi

dönemdeydi. İktidarı tekrar ele geçirdikten sonra Ortak Pazar'ın ve plan'ın faydalarını keşfetti. Hükûmet adamları, «teknokrasi» ile içli dışlı yaşarlar. Teknokrasinin beğenilmeyecek yanları da az değildir. Ama her şeye rağmen, savaştan sonra Fransa ileriye bakan bir görüşe kavuşmuşsa, o da Politeknik mezunlarının ya da maliye uzmanlarının yardımıyle olmuştur. Millî muhasebe, tahmin hesapları ve plan gibi fikirleri devlete bunlar vermişlerdir. Oysa savaştan önceki devlet adamlarının bunlardan haberi bile yoktu. Örneğin, 1930 Halk Cephesi'nin programı plandan söz bile etmezdi. Gelişme ideolojisi, teknolojiden çıkmıştır.

Muhafazakârların değişmesi sadece dosyaları bir el kitabı gibi okumak ya da teknisyenlerden ders almakla değil, hükûmet sorumluluğunun zoruyle oldu. İnsan elde etmiş olduğu mevkie ne kadar güvenirse güvensin, ileri bir ülkenin yöneticiliği görevini yaparken hareketsiz duramaz. Oysa, herhangi bir harekete girişmek için de boyuna değişmekte olan bir dünyanın gerçeklerini kabul etmesi şarttır.

Sol kanattakiler iktidara gelseler de daha değişik bir politika uygulayamayacakları ekonomik kanunlara dayanarak, kendilerine kabul ettirilmek istenir. Unutmayalım ki, sağ kanattakiler de bu çeşit bir bskı atlındadırlar. Örneğin, Pompidou, Başbakanlığında, hiç de gerici sayılmayacak bir Beşinci Planı uygulamak zorunda kalmış, buna karşılık Harold Wilson da, İngiltere'nin ekonomik bunalımına daha iyi bir çare bulamayınca, Ortak Pazar'a girmek fikrine yanaşmıştır. Denilebilir ki iktidarda olmak yeni fikirlerin kabulünü teşvik eder, yeni fikirlerin kaçınılmaz olması da iktidarda olanları bunları benimsemeye zorlar.

Bunun ters yönde bir örneği, sol'un çok uzun zaman muhalefette kalmak yüzünden kansızlığa düşmüş olmasıdır. Böylesine çabuk değişen bir ülkede uzun zaman oyun dışı kalmak gerçeklerle ilişkinin kesilmesi tehlikesini doğurur. Gerçeklerle hergün yoğrulmayanlar, hep eski çözümlemelere bağlı kalmak ve eski denemeleri tekrar yaşamak eğilimine kapılırlar. Birtakım Avrupa ülkelerinin sosyal demokratları bu «süresiz istirahatin» tehlikesini görmüş ve muhalefet çayırlarında yan gelip yatmanın her zaman semirtici olmadığını ve uzadıkça insani güçsüzlüğe, sersemliğe götürebileceğini anlamışlardır.

Yıllarca komünist partisiyle omuz omuza savaşmış olan eski Marksist lider Pietro Nenni, Partisine sorumluluğa katılma fırsatını veren «sola açılma» kararından yararlandı. Harold Wil-

son, iktidarı ele geçirmek ve durumun sağlamlaştırmak amacıyle, 1963 ve 1964'te birbiri arkasından iki çetin seçim savaşı verdi.

1966'da Alman sosyal demokratlarının şefi geleneksel görüşlerin muhalefetine rağmen, muhafazakârlarla bir arada bir koalisyona girmeye razı oldu. Hükûmette şimdi sağladıkları başarı birtakım eski particilerin hoşuna gitmemektedir. Onlar hâlâ, biraz daha sabredip beklemenin sosyal demokratlara uzak bir gelecekte de olsa, nihaî zaferi sağlayacağına inanıyorlar.

Bu üç deneme de, uyuşturucu bir tuzaktan kurtulup yeniden hayata kavuşmak için girişilen hareketlere benzer. Fransa'daki sol partiler, iktidardan uzak kalmanın acısını daha kuvvetle duyarlar. Çünkü orada muhalefetin parlamentoda çoğunluğun çalışmalarına katılma olanağı da yoktur.

Olup bitenler üzerinde yeteri kadar bilgi edinemeyen, inceleme servisleri ve uzmanları olmayan, uzun süreden beri de iktidardan uzak kalmış bulunan sol partilerin hemen hepsi, kendilerine yeni bir yön verecek yerde, hep aynı lâfları tekrarlayıp durmaktadır. Bu yüzden sol, kendini tehlikeli bir eğilime kaptırmıştır: Muhalefetten iktidar düşmanlığına, iktidar düşmanlığından da, toplumu inkâra kaymak gibi.

Muhalefet iktidarı eleştirir. Bu onun hakkı ve ödevidir. Ama önünde seçebildiği iki taktik vardır: Kendisi iktidarda olmuş olsaydı yapmayacağı şeyleri eleştirmek; bir de, prensip olarak hükûmetin bütün kararlarına, ne olursa olsun, karşı çıkmak. Bu ikinci taktiği körü körüne kullanmak ve kısa sürede sağladığı imkânlardan yararlanmak uğruna, muhalefet, ister istemez, hükûmetin yalnız yanlışlarını değil, faydalı işlerini de suçlamak zorunda kalmaktadır. Bu suçlama, sadece olumlu işlerle de sınırlı kalmaz, hükûmetin isteği dışında ortaya çıkan kaçınılmaz olayları da içine alır. Muhalefet, örneğin kömür üretiminin düşmesine, ya da köylerden şehirlere olan akıma karşı ayaklanır. Birtakım kötülükleri bile olsa, çalışmalarıyle ülkenin fizyonomisini değiştiren görevlilere karşı şüphe besler. Teknokratlar, büyük teşebbüs sahipleri ve dinamik adamlar, muhalefetin gözünde, hemen hiç istisnasız, şüpheli insanlar olur çıkarlar.

Bu hal, bu sefer muhalefeti «Yirminci Yüzyılın küçük korkusu»na kapılmaya, televizyonun ya da kompüter'lerin yayılmasından kuşkulanmaya kadar bile götürür. Kalkışta, hedef hükûmettir. Varışta bu hedef, değişikliğin ta kendisi olabilir. Muhalefet böylece, «toplum - karşıtı» düşüncelerin yayıcısı olur.

Sol'un, kötü düzenlenmiş bir toplumun gidişine ayak uyduramayanların, «gelişmenin tokatını yiyenlerin» haklarını savunması çok doğru bir şeydir. Bu insanların, her zamandan çok, şimdi, usta avukatlara, etkili temsilcilere ihtiyacı vardır. Para parayı çektiğine göre, bu insanları unutmak ve gözden çıkarmak da herkesin çok kolayına gelir. Ama, çok kere muhalefet bu kurbanların durumuna bir çare aramakla uğraşacak yerde, şikâyetlerini ham halde dile getirmekle yetinmektedir.

Sol'un boyuna her şeyi red ve inkâr edici bir tutum takınması, solcu bir hükûmet kurulmasına karşı inancı azaltmakta ve sol'u, doğal olarak kazanacağı oylardan mahrum etmektedir.

Sol'un bir çok şeye «karşı» olduğu biliniyor: Teknokratlara, kişisel iktidara, büyük teşebbüslere ve kâra karşıdır. Ama yeni yeni beliren birtakım çabalara rağmen, genel amaçları hâlâ pek ortaya çıkmış değildir. Geleneksel piyasa ekonomisini büsbütün mü kaldıracak, yoksa kusurlarını düzeltmekle mi yetinecek? Boyuna muhalefette mi kalacak, yoksa iktidarı ele geçirince bir daha gitmemek üzere mi yerleşecek? İktidarın el değiştirmesini ve dolayısıyle çoğunlukla azınlık arasında barışçı ilişkiler kurulmasını kabul edecek mi, etmeyecek mi? Fransa için, Meclis sistemine dönülmesini mi, yoksa icra kuvvetinin daha üstün güçte kalmasını mı savunacak? Amaçların belirsizliği insanda bir güvensizlik, karışıklık, karmaşıklık duygusu yaratıyor.

Endüstri döneminde, *açık bir strateji* sonucu etkileyen bir yarar sağlar. Bunun için de sol'un, gerek Fransa'da, gerek öteki Avrupa ülkelerinde giriştiği revizyonu sonuna kadar götürmesi şarttır. Zira bu hareket ona asıl kimliğini kazandıracak nitelikte görünüyor. Yalnız, her nedense sol akımın başında bulunanlar bu değişikliği tamamlamaktan çekinir gibi bir durum takınıyorlar.

Sol, kendine özgü birtakım tutumlardan vazgeçecek olursa, dağılıp çözüleceğini sanıyor. Oysa, asıl kendisi bunlara gittikçe daha az inanmaktadır. İhtilâlci bir Mesih rolü takınarak ileri sürdüğü özlemleri bir yana bırakacak olursa, geriye ne kalacaktır?

Her şey: Gerçek amaçları ve bu amaçlara ulaşmasını gerektiren bütün nedenler. Sol'un gereksiz bir duruma gelmesi için amaçlarının ya elde edilmiş olması, ya da elde edilecek bir şey olmaktan çıkması, ya da herkesin, bu amaçlar çerçevesinde oy birliğine varmış bulunması lâzımdır. Oysa asıl şimdi bilimde, teknolojide ve iş organizasyonunda elde edilen ilerlemeler, sosyalizmin insanlara getirmek istediği şeyi boş bir hayal olmaktan kurtarmaktadır.

Sosyalizmin çok eskiden beri istediği şeylerden biri de, her işçiye iyi bir meslek sağlayabilmekti. Bu istek artık gerçekleştirilemeyecek bir hayal değildir. Zira artık otomasyon bize kalifiye çalışmayı genelleştirmek, mekanik ve bölgü bölgü yapılan işleri ortadan kaldırmak olanağını vermektedir. Bizi bu olağanüstü sonuca ulaştıran yolun, geçen Yüzyılın doktrincilerinin tasarladığı yol olmamasının ne önemi var? Sol'un asıl orijinalliği ve temel ilkesi, ileri sürdüğü *amaçlar*dadır, yoksa ister istemez değişmeye mahkûm olan usullerde değil.

Mutlu bir sonuca doğru ilerlediğimizi kimse garanti edemez. Avrupa bugün tarihinin hiç bir döneminde görmediği bir zenginliğe kavuşmuş olduğu halde, gelir dağılımındaki eşitsizlik son on yılda daha da çoğalmıştır. Ekonomik ilerleme, başı boş bırakılırsa zenginleri daha zengin, fakirleri daha fakir yapar. Zenginliğin kartopu gibi büyümesini sağlarken bir yandan da dünyanın en varlıklı ülkesinde bile, arkasında kabul edilemeyecek sefalet lekeleri bırakır.

Yüzyılımızın sonundaki bu olağanüstü gelişme, bir adalet prensibine bağlanmazsa, yırtıcı bir toplumun doğuşuna yol açabilir. Şu halde, sol eğilimli insanların, bağlı oldukları yolu izleyerek gözlerini geleceğe çevirmeleri ve asıl ödevlerini iyice görmeleri gerekmektedir. Sözünü ettiğimiz, geleneğe değil, temel ilkelerden alınan ilhama ve rasyonel amaçlara olan bağlılıktır.

*Amerikan meydan okuması*na karşı girişilecek çaba için en eşi bulunmaz etkinlik kaynağı, sol'un merkezindeki değerlerdir. Biraz ileride bunun böyle olduğunu göstermeye çalışacağız. Sol, gelip geçici bozukluklarından büsbütün kurtulmayı başardığı an, asıl karakterini ve yetkisini yeniden kazanacak, yeniden vaz geçilmez bir sürükleyici güç durumuna geçecektir.

ALTINCI KISIM

GÜÇ KAYNAKLARI

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞME VE ADALET

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Portekizli diktatör profesör Salazar'ın «mükemmel idare» si Avrupa'daki bütün sağcıları imrendirdi. Salazar bir yandan para istikrarı, öte yandan da okuma yazma bilmezlik ve iktisadi durgunluk rekorlarını kırmıştı. Sağcılar, Başbakanın iktisat danışmanı Jacques Rueff'in zorlu liberalizmini de beğeniyor, Escudo'nun sağlamlığı da bu görüşü haklı gösteriyordu. Para sağlamlığı, plasman güvenliği, halkın kuzu gibi davranışı, donmuş bir toplumun ne kadar iyi bir şey olduğunu dile getiren başarı ölçütleri (kriterleri) idi.

Bu ölçütler yerleşmiş, oturmuş bir düzensizliğin kurbanlarına umut yollarını da kapatıyordu. Gazeteler, bugün bile savaş öncesini öven mektuplar alırlar. Oysa, iki büyük savaş arasında Fransa'nın üretiminin % 20 oranında azaldığı son yapılan hesaplarla belli olmuştur.

Bu koşullar içinde sosyal adaletten söz etmek «yıkıcı faaliyetlere girişmek» sayılır, eşitsizlikleri gidermek uğrundaki her çaba yönetici sınıfları cezalandırmaya yönelmiş bir hareket olarak görülürdü.

İktidar koltuğu, sol için bir çeşit tuzaktı. Oyunun kurallarına uyacak olsa, statükoyu kabul etmek zorunda kalıyor, kendi kendine ihanet etmiş oluyordu. Uymayacak olursa da, başarı umudu büsbütün ortadan kalkıyordu. Borsa düşüyor, sermayeler dışarı kaçıyor, fiyatlar yükseliyordu. Ekonomi denkleminin bir verisi eksikti: *Gelişme*. Bu faktörün ortaya çıkışı ve uzmanların hesaplarında en öndeki yeri alışı, halkın bilincinde, ileriye uzanan bütün görüşleri değiştiren bir etki uyandırdı.

Artık, bir yönetimin iyi mi, kötü mü olduğu ölçüye vurulabilmektedir: Ekonomideki yıllık gelişme hızı herkesin kullandığı bir ölçüdür. «% 4 ün üzerinde bir kalkınma zorunluluğu, siyase-

tin en önemli koşulu haline gelmiştir. Politika alanında yeni bir şeydir bu: Kolay anlaşılan ve rakama vurulabilen bir ölçü. % 4'ün yukarısı başarı, aşağısı başarısızlık demektir.»[1]

Asgarî bir para istikrarı sağlanmadan sürekli bir kalkınma da olamayacağını biliyoruz. Yoksa dış ticaretin, yatırımların ve fiyatların temel dengesi enflasyon etkisiyle yıkılıp gidebilir. Yeni kriter, eskisini de kapsamakta, ama durgunluğu, ve dolayısıyle, tutuculuğun temel doktrini olan *her şeyin yerli yerinde kalması prensibini* reddetmektedir.

Yeni bir «yönetim» göstericisinin ortaya çıkması, sağcıların olduğu kadar, solcuların da her şeyi yeniden gözden geçirmelerini zorunlu kılar. Solcular için üretim çarklarının nasıl döndüğüne eğilmeyi, sağcılar içinse şimdiye kadar yabancısı oldukları bir «dinamik» e girmeyi gerektirir. Her iki taraf da *hızlı ve sürekli bir gelişmenin - iç ya da dış - her çeşit siyasetin başlangıç noktası olduğunu* kabul etmek zorundadır.

Gelişme şüphesiz kendi başına bir amaç değildir. Araçların çok kere, yanlış bir düşünce ile amaç haline getirildiği görülmektedir (serbest ticaret ya da plan, para istikrarı ya da gelişme gibi). Gelişmeyi bir inanç olarak alınak da, insanların ve ihtiyaçlarının gözden uzaklaşmasına yol açabilir. Galbraith şöyle yazıyor: «Ruslar, daha çok şeyleri olsun istiyorlar, çünkü bizim onlardan daha çok şeyimiz var. Ama biz, neye daha fazla şey istiyoruz? Sadece, Ruslardan hep daha ileri olmak için mi? Bundan daha iyi bir sebep bulmamız gerekir. Sırf istatistik aşkı uğruna, sırf istatistikte kalan bir yarışmayı sürdürmenin hiç bir anlamı olmaz.»

Herhangi bir ülkenin erişmek istediği özerklik, refah ve sosyal adalet derecesi - ki bu üçü birbirine bağlı şeylerdir - ile kalkınma hızı arasında bir ilişki olduğu muhakkaktır. Gelişme temposu hızlı olan bir ülke, değerleri bir tercih sırasına koymak için, uygarlığının şeklini de kendisi seçebilecek durumdadır. Oysa, duraklama halinde bir toplum kendi kaderine hâkim olmak hakkını tam olarak kullanamaz.

Gelişmekte olan bir ülkede, siyasî tartışmalar da anlam kazanır: Uzayın ele geçirilmesi çabasına mı katılalım, yoksa Üçüncü Dünya'ya yapılacak yardımı mı çoğaltalım? Şehirleri mi güzelleştirelim, yoksa deniz dibi araştırmalarına mı girişelim? Nükleer enerji çalışmalarını mı, yoksa otomobil üretimini mi geliştirelim?

[1] Jean Boissonnat: «La Politique des Revenus».

Hareketsiz bir ülkede ise, kararlar üzerinde en büyük etkiyi eskiden kalma düşünceler ve özellikle dış baskılar yapar.

Gelişme *değişmeyi* gerekli kılar. Modası geçmiş araçları, düşünceleri, yetenekleri bir kenara atmaya, kazanılmış birtakım haklardan vaz geçmeye razı olmazsak ilerleme de olmaz.

Değişim, gelişmenin ta kendisidir. Çünkü gelişme bir şeyin üstüne başka bir şey eklemekle değil, yerine yeni bir şey koymakla; üstüste yığmakla değil, değiştirmekle olur. Schumpeter'in anlattığı *yaratıcı yıkıcılık* heyecanı içinde birtakım faaliyetler doğar, yükseleceği kadar yükselir, düşmeye başlar ve ölürler. Pierre Massé bu konuda şunları yazıyor[2]:

«Hızlı bir kalkınmanın temel şartı, emek ve sermayeyi en verimli işlere yöneltmek amacıyle bunların sürekli şekilde yeni baştan dağıtımını sağlamaktır. Kaynakların bu şekilde seferber edilmesini herkes doğru bulup öne sürer, ama çoğu da bu işin gerektirdiği hareket zorunluluğunu kabul etmez. Artık, birbirlerinden uzun zaman farklarıyle ayrılmış tek tek değişmeler yeterli olmaktan çıkmıştır. Boyuna hızlanan bir değişim içinde yaşamaya boyun eğmek zorundayız. Böyle devamlı olarak el altında bulundurulmak hali, çok kişiyi irkitiyor. Yaptığı mesleği, oturduğu yeri, dostlarını, alışkanlıklarını terk eden biri için, değişiklik çok acı gelir. Ama insan olduğu yerde kaldığı zaman da, çevresindekiler değişecektir. Şimdi ortada bir sürü bayat fikirler, devrini tamamlamış durumlar, eskimiş usuller, ihtiyarlamış şehirler görmekteyiz. Aynı zamanda da bir sürü taze düşünceyle, görülmemiş durumlarla, yeni teknikler ve yerden fışkırmış şehirlerle karşılaşıyoruz.»

İlerlemenin yeni koşulları bundan öncekilere benzememektedir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemdeki gerekli ama sert değişmelere benzemesine imkân yoktur: Geniş ölçüde girişilen kamulaştırma hareketleri, sosyal sigortalar, temel sanayi dallarının birdenbire modernleştirilmesi gibi. Şimdi, sert sıçramaların yerini hızlı adımlar almıştır.

Değişme durumunun sürekliliği hükûmet etme sanatı üzerindeki alışılmış düşünceleri altüst etmiştir. Tutuculukla iyi yönetim, birbirleriyle ister istemez çatışan iki ayrı kavram olmuştur. İnsanların ve kuruluşların yeni durumlara uymalarını kendine iş edinmeyen bir hükûmet, kötü bir yöneticidir. tıpkı eskiden edinmiş olduğu bilgileri harcamakla yetinen bir mühendisin kötü bir teknisyen olduğu gibi.

[2] Pierre Massé: «Le plan ou l'anti-hasard».

Geleneksel yönetimlerin başlıca iyiliği diye bilinen, tutucuların o eski «ihtiyatlı davranma» huyu artık «düzeni koruma»ya yeterli olmamakta; aksine, karışıklıklara, acılara ve bunalımlara yol açmaktadır.

Örnekler gözümüzün önündedir: Görevini tamamlamış ocaklara esir kalan kömür işçileri, fazla mevcutlu sınıfların yükü altında ezilen öğretmenler, yaşanmaz duruma gelmiş şehirler, arızalı yollar, bozuk telefonlar, hepsi, kısa görüşlülüğün ve gereken tedbirleri zamanında almamış olmanın kötü birer sonucudur.

Şimdi, her şey olup bittikten sonra, bir sürü kötülüklerin zamanında önlenmesi kabil olduğunu anlamış bulunuyoruz. 1980 yılının insanlarını, mikropları şimdi içimizde beliren daha kötü hastalıklardan korumak işi ise, daha güçtür ve ekip halinde çalışmayı gerektirir. Bir yandan kalkınmaya uğraşırken, öte yandan yerinde sayan bir hükûmet hayalini henüz kafalarımızdan silebilmiş değiliz.

Geleneksel görüşlere göre, «yönetim dönemleri» ile «değişim dönemleri» birbirlerini izleyen şeylerdir. Yaygın bir düşünce olduğu için, şunu da ekleyelim: Birincisi sağ'ın, ikincisi sol'un işidir. Sol, değişikliklere girişir ve har vurup harman savurur. Sağ bu değişiklikleri sindirir ve birikim yapar. Raymond Poincaré, yedek para biriktirir, Leon Blum bunları öteye beriye dağıtır. İki huzur dönemi arasına giren bir buhranlı dönem; önceki dönemin kazançlarını kullanarak adaletsizliklerini gidermeye yarar. **Bu görüş hiç bir zaman doğru değildir.** Nitekim tarihi inceleyecek olursak bunun yanlışlığı ortaya çıkar. Ama bugün asıl prensibinin de yanlış olduğu anlaşılmıştır: **Aslında har vurup harman savuran, değişikliği göze almamış olan yönetimlerdir.**

Talihin garip bir cilvesi: Bugün tam, değişmenin hızlı bir tempoya girmesi «iyi yönetim» kurallarını altüst etmişken, geleneksel durumlar tersine dönmüş gibidir. Sol, bir kere daha, yönetimi ele alabilecek durumda görünmüyor.

Oysa sol'un elinde, sağ'da bulunmayan, bulunması da mümkün olmayan kaynaklar vardır. Tutucuların, teknik bilgilerini bugünün koşullarına uyacak şekilde yenilemiş oldukları inkâr edilemez. Ama, gelişmenin bütün sonuçlarını kabul etmiş değillerdir. Az gelişmişliğin köküne hücum etmek için ellerine geçen fırsatı kullanmamaktadırlar.

Örneğin Fransa'da, şimdie kadar az rastlanmış olan otoriter ve sürekli bir rejim altında belli başlı kuruluşları gözden geçirirsek, öz niteliklerinin pek az değişmiş olduğunu görürüz. Kırtasi-

yecilik, eğitim, kredi, vergi sistemi, adalet mekanizması v.b. gibi şeylerin yıllanmış temelleri hâlâ olduğu gibi durmaktadır. Genel bir öngörü eksikliği arasında, başarılabilmiş birkaç parlak iş yok değildir. 1958 para ayarlaması, 1963'de sağlanan istikrar gibi. Ama, sosyal sigortalar ya da bazı endüstri dallarındaki gerilemeler gibi, önceden görülmesi koly olan krizler, hükûmetin başında bulunanlar farkına bile varmadan yıllarca içten içe büyümüş, sonunda patlak vermiştir. Taktik, stratejiden daha başarılı olmuştur. Oysa, *stratejinin önemi, hareketin çabukluğu oranında çoğalır.*

Fransa'da 1954'den beri, modern anlamda dolaylı bir vergi uygulanıyor: TVA (taxe sur la Valeur Ajoutée = eklenen değer üzerinden alınan vergi). Buna karşılık dolaysız vergilerin işleyişi gittikçe daha bozulmaktadır. Bu vergiler sadece maaş ve ücretler üzerinde tam olarak uygulanır. Öteki kategorilerde vergi, kaçakçılık ihtimali gözönüne alınarak yüksek tutulmuştur. Bu yüksek tutulma da kaçakçılığı teşvik eder. Küçük tarım kazançlarını vergiden muaf saymak için tasarlanan esaslar, tarımdan büyük kazanç elde edenlerin işine yarar. Sanayide, ticarette ve serbest mesleklerde gelirle vergi arasındaki oran sadece itibarîdir. Gerçek vergi nispetleri, her teşebbüse ve mükellefe göre değişir. Böylece rasgele dağıtılmakta olan bir sürü sübvansiyon ve caza vardır. Maliye Bakanlığı, bütün bunları pek iyi bildiği halde, vergi sistemini adalete daha uygun bir hale getirmek için hiç bir harekete girişmez.

İyi bir tutucu yönetimin varabileceği sınırlar bu kadardır. Bu sınırları aşabilir miyiz?

İktisatçılar «solculuk» değil, gerçekçilik düşüncesi ile, gelişmede insan faktörüne gittikçe daha büyük bir önem veriyorlar: Teşebbüs sahibinin kaliteli oluşu, işçilerin yeni tekniklere uymada gösterdikleri çabukluk, bütün topluluğun amaçlar üzerinde birleşmesi, endüstriyel mekanizmanın işleyişi üzerinde tarafların anlaşmış bulunması gibi. Mekanik kuralların dışında kalan bu faktörler artık «kapitalizm»in katıksız uygulandığı yerlerde bile, hesaplarda birinci sıraya geçmiştir. İktisatçılar, teknik bakımdan ileri ülkelerin gelişme hızındaki eşitsizlikleri araştırmak gerektiği zaman, bu faktörler üzerine eğiliyorlar. Mübalâğaya kaçmadan diyebiliriz ki şimdi patron olsun, sendikacı ya da teknokrat olsun baştakilerin bütün dikkati bu faktörlerden bir tanesi üzerinde toplanmıştır: *Ücretlilerin, artık istikrara değil, ama gelişmeye dayanan bir düzene hangi oranda katılabilecekleri.*

Ne var ki bugün, ücretlilerin çoğu, bu gelişme kendilerini hiç ilgilendirmezmiş gibi davranmaktadırlar. Daha doğrusu, gelişmenin, kendi haklarını zedeleyen birtakım yollarla, çıkarlarına aykırı bir amaç güttüğü düşüncesindedirler. Uzmanlar ekonomik esneklik ve dinamizmin her şeyden önce ücretlilerin davranışına bağlı olduğunu ileri sürerlerken onlar, çoğunlukla azınlığa özgü bir durum ve ruh hali içinde kalmışlardır. Burada kullanılabilecek kaynaklardan gereği gibi faydalanmak prensibi ile hiç bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır.

Amerikalılar artık üretim gücünü artırma amaçlarının ancak emekçilerin daha akıllıca bir şekilde işbirliğine katılmaları ile elde edilebileceğini anlamışlardır. Bugün biz de buna benzer bir durum karşısındayız.

Ücretliler endüstrideki değişmeleri benimseyecekler mi? Zamanımızın yatırım ihtiyaçlarıyle orantılı bir tasarrufu geliştirebilecekler mi? Ücretlerdeki artışların, planlama çevresine katılarak, üreyici duruma gelmesine razı olacaklar mı? Onlara ne gibi bir hak ve yetki tanımalı, gelişmeyi hangi amaca yöneltmeli ki onlar da bu oyuna katılsın ve üretimi artırma yolunu seçsinler? Ekonomik etkinliği ve sosyal adaleti daha ileriye götürmek yolunda girişilecek bir diyalektiğin soruları bunlardır. Temel eğilimine bağlı bir sol'un denemesi ve başarması gereken geniş bir «görüşme»nin belli başlı elemanları da bunlardır.

Ortak Pazar denenmesi yeni bir istikrar döneminin başlangıcı olmaktan uzaktır. Aksine, sonsuz bir hareketlilik içine girdiğimizi gösterir. Otomasyon ve kompüter daha yaygınlaşacak, icat temposu hızlanacak, gelirler daha artacak, tüketim zevkleri değişecek; gelişme, ortaya birtakım yeni işler ve ustalıklar çıkaracak, bir takımlarını ise silkip atacaktır.

Sadece üretim artmasını sağlamakla kalmayan, ama kalifiye iş imkânlarını da çoğaltan değişiklikler emekçilerin lehinedir. Endüstriyel yapıların değişmesi ile emekçilerin, toplu halde, daha ilgi çekici ve daha yüksek ücretli işlere geçmesi bir arada yürür.

Emekçiler de bunu görmüyor değillerdir. Prensip olarak yer değiştirmeye karşı bir tutumları da yoktur. Bir mesleğe, bir fabrikaya, oturulan yere karşı beslenen duygusal bağlılık büyük bir engel sayılmaz. Asıl önemli olan, yeniden bir yere yerleşmek, kadının çalışması, çocukların okuması, eski işten daha aşağısına düşmek ve bilinmeyen bir maceraya atılmak korkusu gibi problemlerdir. Yalnız, yer değiştirme birtakım garantilere bağlandığı va-

kit, işçinin bunu kabul ettiğini, hattâ arzuladığını gösteren bir çok örnekler de vardır.

Değişiklik, emekçilerin çıkarınadır. Onların da birtakım koşullar içinde bu değişikliklere katılabileceklerini gösteren belirtiler vardır. Ama yine de çekinmektedirler. Bağlı bulundukları örgütler de genel olarak, buna karşı savaşırlar. Bu içine büzülme olayı, endüstri sisteminin modernleşmesini büyük ölçüde frenlemektedir.

Siyasi yöneticiler, *gelişmekte olan bir ekonomi içinde, sosyal adaletin sınai dinamizmin ilk şartı olduğunu* kavrayamamış durumdadırlar. Oysa, teknik ilerlemeye uymanın yolu ister istemez, emekçinin içinde bulunduğu koşulların değişmesine bağlıdır. Bu da okulun —sade bir mutlu azınlığa değil— herkese, çalışma hayatında bir ya da birkaç meslek ve ortam değiştirmek imkânını vermesini, kültüre ve meslekî yetişime açılan yolların çoğaltılmasını, işteki istikrarsızlığın yeniden sınıflanma ve çıraklık dönemlerinde sağlanacak garantilerle zararsız hale getirilmesini, mesken kredilerinin, en az varlıklıların bile bir yerden bir yere göç ettikleri vakit, zor duruma düşmelerini önleyecek şekilde düzenlenmesini gerektirir.

Birkaç yıla kadar, bir endüstri stratejisine ihtiyaç duyacağımız muhakkaktır. Geleceği kestirme bilgisinin ilerlemesi, çökmeye mahkûm sektörlerde değişiklik yapmak, bütün çabaları geleceği olan sektörler üzerinde yoğunlaştırmak, şimdiki ve gelecekteki el emeğinin çıkmaz yollara sapmasını önleyerek, faydalı iş alanlarına doğru yöneltmek gibi işlerin çok önceden hazırlanmasına imkân vermektedir. Ama el emeğini rasyonelleştirme hareketleri ne derece genişlerse, alınacak tedbirler üzerinde karşılıklı anlaşmalara varmak zorunluluğunun da o derece artacağını kabul etmek lâzımdır.

Aynı zamanda meslek hayatını, oturulacak yeri, yaşama düzeyini —yani yaşayışımızdaki en önemli değerleri— kapsayan planlar asıl ilgililere danışılmadan alınacak ve uygulanacak olursa, pasif bir direnmeyle, hattâ sabotajla karşılanacağı şüphesizdir. Bu insnlara, inanmaları için, öngörülen ayarlamaların nedenleri üzerinde açık bilgiler vermek, zorunlulukları kendilerine göstermek, değişikliklerin usulleri üzerinde düşüncelerinden yararlanmak, bağlı bulundukları işçi kuruluşlarıyle sözleşmeler imzalamak, bir kelimeyle onları *hesaba katmak* şarttır.

Hür bir ortamda, gelecekleri söz konusu olan insanlar ya rasyonalizasyon işine gönülden katılırlar, ya da bu iş gerçekleşemez.

Özgürlüğü bir yana itip emekçileri asker gibi kullanmak da elimizdedir; ya da rasyonellikten vaz geçer, işleri oluruna bırakır ve emeklerin çarçur olmasına göz yumarız. Ama aynı zamanda hem hürriyetin iyiliklerinden, hem de bilimsel düşüncenin kaynaklarından yararlanmak istiyorsak, uzlaşmanın yoluna ancak demokrasiyi daha da genişleterek varabiliriz.

Avrupa ülkeleri, fiyat artışlarını yavaşlatmak için, ya yedekte bir işsizler ordusu tutmakta, ya da deflasyoncu usullerle bu ordunun kendiliğinden kurulmasını sağlamaktadır. Daha iyi yaşama isteğinin doğurduğu kollektif hesap yanlışlarını düzeltmek için, ekonominin maddî imkânlarını daha bilinçli bir hale koyacak yerde, üretim gücünü baltalarlar. Örneğin Fransa'da, bu işlemin neye mal olduğuna bakalım: Yıllık gelişme hızında en aşağı bir puan eksikliğe. Oysa yılda bir puanlık artış on yılda bir toplumun yüzünü değiştirebilir.

«Diyelim ki, üretim artışı yılda ortalama % 4 olsun. Bugün 100 ise, on yıl sonra 148'i bulacaktır. Şimdi artışın yılda beş olmasını başardığımızı düşünelim, bir yıla düşen fark gözümüze hiç gibi görünür. Ama, on yıl sonra varılacak düzey, bu sefer 168'i bulacak, yani % 4'le elde edilenden % 10 daha yüksek olacaktır. Şimdi, bu fazlalığı herkes arasında baştaki gelirlerine orantılı olarak dağıtacak yerde, sadece memleketin daha az zengin olan yarısını bu artıştan faydalandırmaya kalksak, bu yüzde 50'nin yaşama düzeyi, on yılda aşağı yukarı % 90 yükselmiş olur. Bu fazlalıktan yararlanmamış olanlarsa, yine yaşama düzeylerinin on yılda % 40 yükseldiğini görürler.»[3]

Bu kocaman yarışı kazanabilmek için, eninde sonunda önce sanayici ülkelerde en etkileyici yığını teşkil eden ücretlerden başlayarak, bütün gelirleri «düzenlemek» yoluna girmek şarttır.

Plancılığı savunanlar, her şey planlansın, ama ücretlere dokunulmasın derlerse kendi kendileriyle çelişmeye düşmüş olurlar. Herhangi bir sistemi uygulamaktan çekinen, ama gelişmenin yol açtığı sarsıntıları da gözleriyle görenler, klasik ekonomi politikasında kullanılan metodların bu problemi çözmekten uzak olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Bütün batılı ülkelerde duyulan bu düşüncenin etkisi ile, yalnız İskandinavya'da, İngiltere ve Ortak Pazar'da değil, Amerika'da da bu yolda çalışmalar yapılmaktadır.

[3] Jacques Meraud : «L'expansion dans la stabilité».

J. K. Galbtraith diyor ki: «Ekonomi sistemimizde bir boşluk var... Ayağımıza dolaşan problem şudur: Bir ekonomi kesiminde, randıman tam olarak gerçekleşince, fiyatlar da oynamaya başlıyor. Buna bir yöntem bulup, devletin her yıl ücretlerin artışını, fiyatların sabit tutulması ile uyuşacak şekilde sınıflandırabilmesini sağlamalıyız... Arkadan da, fiyat disiplinine boyun eğen her teşebbüste üçlü komiteler kurulmalıdır. Bunlar devletin vermiş olduğu direktiflerin, «erk genişliği = décentralisation» prensibine uyarak bu iş yerinde nasıl uygulanacağını bileceklerdir.» Galbraith, «Amerikalı iktisatçıların bu çeşit bir müdahaleyi gittikçe daha çok benimsediklerini» ekliyor.

Doğrusu asıl güçlük, projenin uygulanmasındaki karmaşıklıktan değil, siyasal anlamdaki genişliğinden doğmaktadır. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi için ekonomi oyununda rolü olan herkesin bir araya gelip konuşması, dolayısıyle emekçilerin şimdiye kadar hiç yüklenmemiş oldukları birtakım sorumlulukları üzerlerine almaları gerekir. Gelir politikasının temelleri bundan dolayı «solda» bulunmaktadır, nasıl ki para politikasının temelleri, geçmişte, «sağda» idi.

Teknik bakımdan, gelir politikasının anahtarı, ücretlerin düzenlenmesidir. Ama hiç bir demokratik hükûmet bunu, ücret dışı gelirlerin de dolaylı yollardan «düzenlenmesini» teklif etmeden ortaya atamaz. Bu gelirlerin artışını önlemek için ilkönce bunları bilmek, sonra işleyebilecek bir «yeniden pay etme» mekanizması kurmak gereklidir. Oysa hem bu mekanizma bozuktur; hem de imtiyazlı kategorilerin gerçek gelir kaynakları kimsenin öğrenemeyeceği kidir gizlidir. Gelir politikasına varmak için geçilmesi zorunlu bir aşama olan *sendikacılığın güçlendirilmesini* sağcı bir hükûmet mi sağlayacak? Özgür bir ekonomi rejiminde, zor kullanmanın yeri yoktur. Öte yandan, sadece öğüt verme safhasında kalmak da mümkün değildir. Özgürlük ilkesi ile gelişme isteğinin birleştirilmesi zorunluluğu, yine ücretlilerin lehine işlemektedir. Bu birleşme, görüşmeleri yapacak, sözleşmeleri imzalayacak ve bunların uygulamasını sağlayacak güçlü sendikaların geliştirilmesini gerekli kılar.

Zayıf ve ikilik içine düşmüş sendikalar söz altına girmekten her zaman çekinirler. Girişecekleri, sonucu çok önemli, tartışmalarda devlet ve patronlar karşısında ağırlıklarını gösterebilmek için, birçok uzmana ve milyonlarca işçinin desteğine ihtiyaçları olacaktır. Ücretlilerin büyük çoğunluğunu istenilen disiplin altına

sokabilmek yolunda, sendikaların bir yandan işçilerin çıkarlarını savunabilecek, ama öte yandan da ortak bir stratejiyi anlatıp kabul ettirebilecek güçte yöneticilere dayanmaları şarttır. Böyle bir çatının kurulması için de, işçi kuruluşlarının şimdikinden çok daha üstün bir yetişme düzeyinden geçmeleri lâzımdır.

Bu zayıf ve dağınık grupların yeni endüstri çağının teknik ve malî imkânlarıyle donatılıp örgütlenmesi yıllara bağlıdır. Bu iş sendikacılık hareketinin gücünü de aşan bir şeydir. Gerçek yapı reformlarına el atmak isteyen hükûmetlerin bu yolda büyük sabır, ustalık ve enerji harcamaları gerekir ki bu reformların konusu da, toplum içindeki kuvvetler arasındaki dengeyi ilgilendirmektedir. Söz konusu olan şey emekçilere lâf olsun diye birtakım haklar sağlamak değil, ama kendilerine iktidar gerçeklerine katılabilmeleri için gerekli gücü kazandırmak, hattâ ekonomik gelişmenin amaçlarını yeniden ortaya dökmektir.

Eğer, yaşama düzeylerinde —ve genellikle kendilerine sağlanan şartlarda— bir düzelme olmayacaksa, emekçilerden bir ücret disiplinine baş eğmeleri beklenemez. Ancak varılacak sonucun yararları kendilerine açık açık anlatılırsa, —örneğin mesken sağlanması, çocukların geleceği, kültürel donatım, çalışma süresi, dinlenme zamanlarından yararlanma gibi şeyler— o zaman bu yeni oyunun kurallarına isteyerek katılırlar.

Nasıl ki gelişme, gerçekleşebilecek bir sosyal adaletin temeli ise, *artık adalet de —ki bu daha önemlidir— sürekli bir gelişmenin temel şartı olmuştur.* Şimdiye kadar bu iki faktör birbirinden ayrı, hattâ birbirinin karşıtı sayılır, adalet kaygusuyla «verilen» şey, üretimden «alınmış» bir şey gibi görülürdü. Bu faktörlerin şimdi birleşmiş olması, yönetici bir sol'a güç kazandıracak niteliktedir.

Sol, toplumu değiştirmeye söz vermiş ve doğduğundan beri, mutsuz kişilerin yanında yer almıştır. Milyonlarca kişinin sevgilisi durumundadır. Ülke (Fransa) nüfusunun yarısına yakın olan bu insanların yaşayışı ise daha hızlı ve daha düzenli bir kalkınma ile çok daha iyi duruma getirilebilir. Kendisinden beklenen bu işe iki türlü cevap vermek, sol'un elindedir.

1 — Gelişmeyi daha da artırmak için emekçilerin kendisine karşı beslediği *güven sermayesini işletmek*. Böylece bütün topluma sağlanacak olan avantayı, ortaklaşa kazancın daha değişik biçimde pay edilmesi için pazarlık konusu yapmak. Bu durumda eko-

nominin işletilmesini kabul etmiş olur. Çıkar ayrılıklarını gözden uzak tutmamakla beraber bunları iç savaş yollarıyle değil, görüşme ve sözleşme yollarıyle çözümlemeye yanaşır.

2 — Yine aynı derecede ürün alabilecek *hoşnutsuzluk sermayesini işletmek*, dolayısıyle yönetim sorunlarına sırtını çevirmek ve uzun süre iktidarda kalmak hevesinden vaz geçmek —zira, bu üç durum birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Bir yandan sorumluluk duygusu, bir yandan da ayaklanma tohumları bir arada ekilemez; başı bozuk bir kışkırtıcı ordusuyle etkili bir yönetici ordusunu da aynı zamanda yetiştirmeye imkân yoktur. İktisadî zorunlulukları muhalefette iken inkâr edip de iktidara geçince benimsemek ise hiç olmaz.

Uygulanması daha kolay olan ikinci ihtimalde, sol büsbütün güçsüzlüğe düşecek değildir. Tutucular iktidarda olduğu sürece kendilerinden birtakım tavizler koparabilir; eskiden yaptığı gibi, kendisi iktidara geçtiği kısa süreler içinde de sosyal kanunlar çıkartabilir. Sağa da bu reformlara saygı göstermek ve gelecek on yılda bunları «hazmetmek» düşer.

Ama, on yıl sürecek düzenli bir yüzde 5,5'luk gelişme dönemi, kırk senede girişilecek aralıklı «baskın»lardan çok daha göze görünecek sonuçlar yaratacaktır.

Yeni siyaset kuşağının ikinci metodu uygulamak zorunda kalmasını bir tek şey haklı gösterebilir. O da sol'un iktidar yükünü taşımak gibi bir işle bağdaşmasına imkân olmayan birtakım düşünceler ve bir sürü insanla dolup taşmış durumda bulunması. O zaman elinde, hoşnutsuzluk dışında dayanacak bir temel yok demektir ki bu durumda yapabileceği tek şey —birtakım genç sağcı liderlerin verdiği öğüde uygun olarak— sadece bir denge unsuru olmak göreviyle yetinmektir.

Hiç şüphesiz böyle düşünen birtakım solcular da vardır. Öyleyse, bunlar sağcı meslektaşlarının derin şüpheciliğini paylaşıyor; halka tam anlamda yurttaş olmaya lâyık değilmiş gibi bakıyorlar demektir. Böyle bir görüş ise, hiç bir objektif temele dayanmamaktadır.

Açıkça görülüyor ki ilerleme isteği, gittikçe protesto ihtiyacından daha ağır basmaktadır. Avrupa halkı, on yıllarca süren duraklama dönemlerinden sonra yığın halinde, gelişmenin gerektirdiği koşullara katılmaktadır. Genel olarak, halk değişmeyi yö-

neticilerinden daha kolay kabul ediyor. Hâlâ bir sürü insanın elverişsiz durumlar içinde yaşadığı ülkelerimizde, eski zamanlarda ihtilâl düşüncesinin uyandırdığı umut, henüz sönmüş değildir. Bu umut, sürekli gelişme halindeki bir ekonominin bize vaad ettiği yüksek ve elle tutulur, gözle görülür mutluluklara yönelmek yolundadır. Sol eğer isterse, ekonomik gelişmeye bir devrim genişliği verebilir.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSANA YATIRIM

Daha bundan on yıl öncesine kadar, herkes Sovyet Rusya'nın Amerika'nın yaşama düzeyine yetişip yetişemeyeceğini değil, bu düzeyi ne zaman aşacağını merak ediyordu. Sovyet rejimine pek sempati beslemedikleri bilinen uzmanlar bile eğrilerin hangi tarihte birleşeceğini tartışmaktaydılar: 1970'de mi, 1985'de mi?

1967'de Rusya'da tarım hâlâ kolhozlarda, iç ticaret de devlet mağazalarında sıkışıp kalmış durumdadır. Beklenilen «ileri sıçrayış» Amerika'da olmuştur. Amerika'nın üretimi her iki yılda bir, bir İngiltere kadar artmaktadır, yenilik yaratma gücü yabancı «manager»leri olduğu kadar bilginleri de şaşırtmaktadır.

Herhalde Amerikalılar'ın öteki insanlardan daha akıllı oldukları söylenemez. Bununla birlikte başarılarının temeli, yine de insana özgü faktörlere dayanıyor: kişilerin yeni koşullara uyabilme yeteneği, yapıların esnekliği, ekiplerin yaratıcı gücü gibi. Her birinde bir parça doğruluk payı bulunan özel yorumların üstünde, asıl sırrı bu toplumun yurttaşlarına karşı beslediği güvenlik ilkesinde aramak gerekir! Bu güven, bir Avrupalı gözüyle, biraz safça görülebilir. Ama, Amerika, Amerikalılar'ın hem kendi kaderlerine kendileri yön verme yeteneklerine, hem de zekâlarına güvenmektedir.

Tocqueville, daha geçen yüzyılda Yeni Dünya'nın temel karakterini değilse bile, belli başlı niteliğini buna bağlıyordu: «Kim olursa olsun, herkesin kendini ilgilendiren işlerde, kendi kendisini yönetmeye yetecek kadar aklı vardır. Sivil ve siyasî toplumun dayandığı ana prensip işte budur. Bunu baba çocuklarına, efendi uşaklarına, bucaklar hemşehrilerine, devlet eyaletlerine, Birleşik Devletler de devletlere uygular. Bu ilkeyi daha genişletirseniz, halk egemenliğinin «dogma»sını elde edersiniz... Bundan da insanın

özel çıkarı üzerinde karar verecek en iyi yargıcın yine kendisi olduğu ilkesi çıkar.»[1]

Amerikan yaşayışının her görünüşüne damgasını vuran bu iyimserlik, halk oyuna, Başkan'ı doğrudan doğruya seçmek şeklinde gösterilen güvende de görülüyor. Aynı güveni, günlük hayatı düzenlemek ve şehircilik, eğitim, sağlık gibi çeşitli konularda karar almak için mahallî birliklere tanınan geniş yetkilerde de görürsünüz. Oysa, bizim merkezî idarelerimizin bu gibi şeyleri halkın seçtiği kimselere bırakmaktan ne kadar korktuklarını biliriz. Araştırmanın oynadığı hız verici rol yine bundan doğar: fikirler birer süs değil, dünyayı değiştirecek *birer araçtır*. İyi bir fikirden daha *verimli* bir şey düşünülemez. Amerika'da, insanların sürekli olarak yetiştirilmesi *insancıl* bir iş değil, bir *yatırım* olarak ele alınmaktadır.

Fransa'da, sanayide yönetici kadroda çalışan kimselerin bilgilerini zaman zaman tazelemelerindeki faydaları tartışmak üzere Prodüktivite servisinde kurulmuş küçük bir komisyon vardır. Ama, bu zekâ üzerine oynanan bahsi kazanmak için mühendislerin harcamaları gereken iş saatlerini feda etmeye kim razı olur?[2]

Bu sırada, I.B.M.'in Fransa'daki şubesi, yüksek memurlarının aralıksız olarak yetişmeleri için, maaşlar toplamının yüzde 10'u kadar bir parayı bu işe harcamaktadır. Amerika'ya giden Avrupalılar, üniversitelerin yaşını başını almış insanlarla dolu olduğunu görürler. Bunlar, üniversiteye yeni bilgiler edinmek için gitmektedirler. Şimdiye kadar yalnız göreneklere dayanılarak yürütülen birtakım işlerde bile artık bilimsel metodların uygulanması yine bu irade ve iyimserlikle açıklanabilir.

Çoğumuzun düşündüğünün aksine olarak, Amerikan toplumu, insan zekâsına, «gadget» dediğimiz becerikli küçük gereçlere harcadığından daha çok para bağlar. Önsezi ile tasarlanmış şeylerin bilimsel çalışmalarla doğrulandığını gördük: *insan üzerine bahse girişmek yeni Amerikan dinamizminin temelini teşkil eder.*

[1] Alexis de Tocqueville: «La Démocratie en Amérique».

[2] Jacques Maisonrouge, kendi gözüyle gördüğü şu olayı anlatıyor: «Bir enstitü üç haftalık bir olgunlaşma semineri düzenlemiş, Avrupalı bir şirket de müdürlerinden birini bu kurslara yollamıştı. Ama, on gün sonra şirkette, bu müdürün yetiştirilmesinden daha önemli ve acele işler çıktığı için, kendisini geri çağırdılar. Ancak bu kursların ücreti peşin ödenmiş olduğundan, şirket onun yerine daha önceki yöneticilerinden birini göndermeye karar verdi. Programın geri kalan bir buçuk haftalık kısmını izleyen de, bu adam oldu.»

Oysa Avrupa'da, hele Fransa'da, son yirmi yılın bütün değişikliklerine rağmen, durum, Amerika'dakinden büsbütün başkadır.

Fransa her halde kimsenin kimseye güvenmediği ülkelerin başında gelir. Lawrence Wylie'ye göre «Fransızlar'ın daha baştan, bütün insanların kötü ve egoist olduğuna inanmaları» ilerlemelerine büyük bir engel teşkil etmektedir. «Fransızlar insanların kötü olduğu düşüncesinden hareket ettikleri için kendilerini «ötekilerden» korumak amacıyle karmaşık bir yasa örgüsü kurmuşlardır. Bu kanunlar, Fransızlar'ın hayatın her bölümünü ayrı ayrı tanımlayıp sınırlamak yolundaki eğilimlerine de uygun düşmektedir. Bir deli gömleğine benzeyen bu kısıtlamalar, tabiatıyle her çeşit yeniliği engellemektedir.»[3]

Fransa'da aydın kişilere çok değer verilir, Descartes'a büyük saygı duyulur. Ama, iş uygulamaya gelince, fikirlerin kendisine pek o kadar değilse bile, etkinliğine karşı bir çeşit küçümseme gösterilir. Bu tutum sanayide araştırmaların az gelişmiş olmasıyle, idarede ise etüd servislerinin azlığıyle ve özellikle bunlara karşı duyulan ilgisizlikle kendini belli eder: Meslekte çabuk ilerlemek isteyenler bu çeşit nankör yollara sapmamayı daha uygun görürler. Her iki alanda da, insan zekâsıyle kuruluşun yapısı arasında tam bir birleşme yoktur.

İnsandaki gizli güce karşı bu güvensizlik hem sağda, hem solda kendisini gösterir. Yalnız ulaştığı sonuçlar değişik olur.

Sağda «doğal piyasa kanunlarının» kutsallaştırılmasına yol açar. Churchill, demokrasi için: «Ötekileri saymayacak olursak, en kötü şeydir,» demiş. Doğu Bloku ülkeleri fiyat, faiz ve kâr gibi göstergeleri geri getirmeğe çalıştıkları sırada, piyasa ekonomisinin Churchill'in bu sözüne uymadığı da söylenemez. Bu ekonominin belirli sınırları vardır. Lâkin rekabetin gerçekten işlediği hallerde, piyasa, en akıllı insanların kullandığı en büyük kompüter'den daha çok işe yaramaktadır: Tüketicilerin nelere ihtiyacı olduğunu gösterir, yatırımları isteğe ve unsurların maliyetine göre düzenler, etkisiz davranışları ve gereksiz üretmeleri «zarar»la müeyyideye bağlar. Genel olarak, bir fabrika sahibinin kendi işini, dışardan emir veren bir memurdan daha iyi yürüteceği muhakkaktır. Piyasa böylece özgürlüğe daha büyük bir yer tanır ki Sovyetler de bugün ekonomilerinin randımanını artırmak için bu özgürlüğü sağlamak isteğindedirler.

[3] Lawrence Wylie : «A la recherche de la France».

Lâkin milyonlarca kişisel seçimin statistik toplamı demek olan götürü kararlara gelince, bunlar şuurlu ve özgür olamaz. Bunlar bir dış baskıyı, herkesin üzerinde kimden geldiği bilinmeyen bir sınırlamayı dile getirir. Oscar Lange: «Plan, özel rasyonelliğin sınırlarını aşmak ihtiyacından doğar,» demişti. Gerçekten plan, rastlantıların etkisini azaltma ve gelişmeyi, isteyerek seçilmiş olan amaçlara doğru yöneltme çabasıdır. Demek ki, özgürlüğü daha da genişletebilmek için girişilen bir deneme.

Oysa —bu da ilgi çekici bir şeydir—, muhafazakârlar piyasanın ferdî inisiyatiflere sağladığı özgürlükten daha çok, kollektif iradenin karşısına diktiği engellere bağlılık duyarlar. Bugün bile hükûmetten bazen aynı zamanda, kendilerini hem plan denilen şeyin baskılarından kurtarmasını, hem de ya gümrük kapılarını ya da bazı meslek dallarını kapatarak, rekabetin tehlikelerinden korunmasını isterler.

Onlara göre, öyle bir toplum olmalı ki, iyice belirtilmiş birtakım «doğal sıra düzenleri» ya veraset, ya da kazanılmış durumlar sayesinde sonsuzluğa kadar sürüp gitsin. Oysa, piyasa oyunları, iktisadî fonksiyonlarını kaybettikleri halde yaşamaya çalışan güçleri ortadan kaldırmak eğilimini gösterir. Beşinci planın hazırlanma yılı olan 1965 Ocak ayında, patronların yayınladığı yasa, «doğal piyasa kanunlarını» övüyor, ama planlamadan tek kelimeyle bile söz etmiyordu. Bildirinin tam ortasında, Plan'ın saygısızlığına ve insan düşünce ve iradesinin kendine fazla güvenmesine karşılık, protesto amacıyla doğal kuvvetlere yer verilmişti: «Kutsal kitap der ki, iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu öğreten bilgi ağacının meyvesinden tatmayacaksın. Zira tattığın an, ölürsün». Piyasa, böylece kendi gelecekleri üzerinde karar vermek gibi tehlikeli bir işe girişen insanların ihtirası önüne, Tanrının diktiği koruyucu bir parmaklıktır.

Solda ise, insana karşı duyulan aynı güvensizlik zorlayıcı bir plana tapış şeklinde kendini gösterir. Hâlâ birtakım «ilericiler» öyle bir toplum düşlerler ki, burada her şeyi bilen ve ahlâk kurallarını elinde tutan bir bürokrat, tüketicilere, kendilerinin almaktan âciz oldukları kararları akla uygun olarak dikte etsin. Bu çeşit solcular, ekonomik bozuklukların daha iyi bilgi ve gerçek rekabet yoluyle özgürlüğü çoğaltarak giderilebileceğini unuturlar. Zira bütün iktisadî faaliyetleri tekelleştirmek ve yönetmelikleri daha da sıkı biçime sokmak alışkanlığına kapılmışlardır. Bizden önceki kuşağın aydınlarından bir çoğu, «tüketim toplumu»nun aşırılığa kaçan hareketleri karşısında, tüketicinin ken-

di ihtiyaçlarını kendi tayin etmesini bile yermektedirler. İktisadî demokrasinin bir parçasını teşkil eden, ama küçümsenemeyecek olan bu görünüşe karşı «aydınlar istibdadı» dâvasının tekrar yerden fışkırdığı görülüyor. Buna göre gerçeğin ne olduğunu iyi bilen bir seçkinler grubu, herkese, ayrıntılı bir baskı şeklinde, kendi uygun gördüğü şeyleri kabul ettirmek hakkını kendinde bulacaktır. Öyle ki, halkı özgürlük içinde gelişmenin ahlâk bozucu etkilerinden korumak için, *kıtlık yaratma yoluna* bile gidilebilirmiş. Bunu kendileri söylüyorlar.

Madam Simone de Beauvoir'a kulak verelim: «İster sosyalist, ister kapitalist, bütün ülkelerde insan, tekniğin yükü altında ezilmiş, işin kölesi olmuş, bağlanmış, aptallaşmıştır. Bütün kötülük, ihtiyaçlarına gem vuracak yerde bunları çoğaltmış olmasından ileri geliyor. Ortada olmayan, belki de hiç bir zaman olmayacak olan bir bolluğun peşinden koşacak yerde, yaşayabileceği kadar bir katıkla yetinmesi gerekirdi. Bugün bile —örneğin, Sardenya ve Yunanistan'da— henüz tekniğin girmediği, paranın yozlaştırmadığı birtakım fakir topluluklar da böyle yapıyor. Buralarda insanlar ağır başlı bir mutluluk içinde yaşamaktadırlar; çünkü gerçek insanlık değerleri, şeref, kardeşlik, cömertlik gibi hayata eşi bulunmaz bir tat katan değerler, yerli yerinde kalmıştır. Yeni ihtiyaçlar yaratmaya devem edersek, yoksullukları da çoğaltırız. Bu çöküntü ne zaman başladı? Usluluk yerine bilimi, güzellik yerine yararlığı geçirdiğimiz gün. Rönesans'la, akılcılıkla, kapitalizmle, sosyalizmle. Olanlar olmuş. Peki şimdi bu durumda ne yapacağız? Yapacağımız şey, kendi içimizde, kendi çevremizde, usluluğu ve güzellik duygusunu yeniden canlandırmaktır. İnsan, ancak kendi ruhunda yapacağı bir ihtilâlle kendini bulabilecektir. Yoksa, ne sosyal, ne syiasal, ne de teknik ihtilâlle.»[4]

Biri sağdan gelen ve planın ilericiliğinden ürktüğü için piyasa sistemini göklere çıkaran; öbürü soldan gelen ve piyasa özgürlüğü korkusundan «güdümcülüğü» kendi başına bir amaç haline sokan iki akım, devlet idaresinin merkeziyetçi ve şüpheci «Colbertisme»inde olumsuz şekilde birleşir.[5]

İdarenin davranışı genel bir görüşten yoksunluk, buna karşılık da herkesi dar yönetmelikler içinde çerçevelemek şeklinde nitelenebilir. Amaçlara az, araçlara çok önem verir. Amaçları ke-

[4] Simone de Beauvoir: «Les Belles Images», 1967.

[5] Colbert (1619 - 1683) XIV. Louis zamanında Fransız ekonomisini himayeci metodlarla yöneten ve geliştiren devlet adamı. (Ç. Notu).

sinlikle belirtip, uygulanacak usuller konusunda karşısındakileri serbest bırakacak yerde, usulleri ayrıntılı olarak tespit eder, ama asıl büyük görevleri belirtmez.

Genellikle, bir resmî daire müdürünün, gerçekleştirilmesi kendisine düşen amaçlar üzerinde pek belli belirsiz bir fikri vardır; ama başında bulunduğu dairenin görevini klasik formüle uygun olarak gayet iyi tanımlar; «kendisine terettüp eden vazifeleri yürürlükte bulunan mevzuat dairesinde ifa etmek.» Ama bu belirsiz amaçlara varabilmek için gerekli yollar da inceden inceye sınırlandırılmıştır. Müdürün ne bir hesap makinesi satın almaya, ne de maliye müfettişinin onayı olmadan bir memuru görev icabı başka bir vilâyete göndermeğe yetkisi vardır. Bir devlet işletmesinin müdürü, kendi sektöründe devletin ne gibi bir politika izlediğini bilmez, ama kendisine adım adım yol gösteren bir sürü kontrol ve «vasilik» usulleri, onu herhangi bir riskten korur.

Kalkınmanın en yüksek derecesine erişmek için seçilecek «iyi yönetim»in muhakkak teknik nitelikte olması gerekmez. Bu, hepsinden önce şu soruya verilecek cevaba bağlı bir şeydir; çoğunluğun zekâsına, olgunluğuna güvenecek miyiz, güvenmeyecek miyiz? Avrupalılar bu soruyu şimdiye kadar *hayır*'la cevaplandırmışlardır. *Evet* demeye karar verseler, bu seçişleri gayet geniş sonuçlar doğurabilir ve toplumun yüzünü değiştirebilirdi. Bu güven gösterisi, hepsi bir arada bir bütün teşkil eden üç siyasetin kaynağı olabilirdi: İnsan zekâsına yatırım yapmak, inisiyatifleri serbest bırakmak, kollektif geleceğin en iyi şeklini bilinçli olarak araştırmak.

Nazarî olarak birinci noktada, yani eğitimin, meslekî yetişim ve araştırmanın geliştirilmesinde herkes birliktir. Herkes, eğitimdeki geriliğimizin entellektüel gücümüzün büyük bir kısmını kısırlaştırdığını, araştırma azlığının ekonomimizi uyduluğa sürüklediğini kabul etmektedir. Son yıllarda, bu üçlü eksikliğe çare bulmak için, örneğin ödeneklerin artırılması gibi birtakım çabalar gösterilmiştir. Ama, ortada tam bir güven ve toplu bir tasarı bulunmadığını açıklayan belirtiler de vardır. «Kafa politikası» her uygulanma alanı bulduğu yerde etkisini göstermesi gereken bir zorunluluk olarak kabul edilmemektedir. Daha çok, hem de pek çok şeyler yapılması gereken eğitim ve araştırmanın dışında da, koca boşluklar vardır ki, bu boşluklar sorunun toplu bir görünüş içinde ele alınmadığını, ortada kesin bir tasarı ve çalışma azmi bulunmadığını, açık olarak ortaya koymaktadır.

Bütün bu kaynaklardan gereği gibi yararlanmak istiyorsak, sadece öğretim reformuyle yetinmemiz doğru olmaz. Aynı derecede önemli başka yolları da denememiz gerekir. Bunlardan biri aralıksız eğitimdir. Yalnız okulda öğrendiğiyle kalan, bunu da üç beş yılda harcayıp tüketen bir mühendis, öğretmen ya da gazeteci bu bilgilerini meslek hayatlarında birkaç defa yenileyecek olsalar, değerlerini iki üç katına yükseltebilirlerdi. Bu ilk çarpım işleminin ne kadar ilginç olduğunu daha pek anlamış değiliz. Ya ikincisine ne diyelim?

İkinci çarpım, sadece, her düzeyde sorumlulukları artırmak ve insanlara güvenmekle elde edilir. Her meslekte öyle adamlar vardır ki kendilerine biraz daha inisiyatif tanınsa, daha geniş sorumlulukların yanısıra öğrenmek, tasarlamak, yapmak hevesi verilse, verimleri ölçülemeyecek kadar çoğalabilirdi.

Yalnız akla yatırım yapmakla da iş bitmez. Kötü şekilde kullanılacağı korkusuyle, aklı bir sürü kıskaçlar içine almaktan da vaz geçmek gerekir. İdare sistemlerinin herhangi bir kimseye tam yetki vermekten çekinmeleri yüzünden içine düştükleri bunalım, bu gerçeği ortaya çıkarmaya başlamıştır. Şimdiye kadar bütün yapılara biçim veren, usulleri doğuran, davranışları belirleyen hep bu korku olmuştur. Bu da bugün normal işlemleri daha ileri ülkelere kıyasla «rezalet» diye nitelendirilebilecek olan bir sürü sektörün böyle perişan hale düşmelerine yol açmıştır.

Devlet hastanelerinin etkili bir idareden yoksun olduğu ötedenberi bilinir. Ama, donatımları yenileştikçe, yönetimlerinin köhneliği daha çok göze batar bir hal almaktadır. Bugün —iyi ki— kobalt bombası alacak ödenekleri vardır, ama ellerindeki barem, yeni âletleri normal şekilde kullanabilecek nitelikte hemşire almaya müsaade etmez. Bu hastanelerde en iyi doktorlar çalışır, ama bağlı oldukları makam Nuh-u Nebi zamanından kalma birtakım yönetmeliklerle, istedikleri gibi iş görmelerine engel olur.

Bundan on yıl önce, Fransız Posta ve Telgraf idaresinin övünülecek bir ünü vardı. Bugün, içinde Politeknik'ten çıkma bir sürü mühendisin ve değerli yöneticilerin çalıştığı bu idare, çöküş halindedir. Fransa'nın bazı şehirlerinde bir telefon almak iki yıl sürer, şehirlerarası büyük hatlar öylesine doludur ki, insanlar, telefonla konuşmaktan vaz geçerler. Bir yandan da, Fransız kırtasiyeciliğinin akıl almaz güvensizliği, abonelere tehdit dolu broşürler yağdırır: «İdare kaçakçılık, suç mahiyetinde herhangi bir hareket veyahut memurlara karşı hakaretâmiz sözler sarfı halinde, tesisatı muvakkaten kapatabilir. Aboneye isnad edilen hare-

ketler istisnaî derecede vahim olduğu takdirde, idare mukavelenamedeki asgarî müddetin hitamından evvel dahi, tensip ettiği anda, usulü dairesinde yapılacak ihbarı müteakip, abonenin mukavelesini iptal eyleyebilir.»

Bu neden böyle oldu? İhtiyaçların çoğalması, tekniğin ilerlemesi, değişiklik temposunu hızlandırmış, ama bu büyük idarelerin değişikliğe ayak uydurmalarını sağlayacak inisiyatiflerin frenleri sıkılı olarak kalmıştır. Hastanelerde, telefonlarda görülen buhranlar, ne devlet memurlarının, ne de karşılarındakilerin akla uygun biçimde davranabilecek insanlar olduğunu kabul etmeyen eski sistemin iflâsını gösteren belirtilerdir. Resmî Gazete'ye bir göz atar ve karar mekanizmalarını inceleyecek olursanız, görürsünüz ki bu sistemde bir ilkokul müdürünün kurşun kalem alacak, Devlet Demiryolları müdürünün önemli bir yatırım yapacak, ya da bir memuru işinden atacak, bir taşra belediyesinin kendi imar planını kendisi tasarlayacak kadar aklı olduğuna güvenilmemektedir. *Kimsenin bir işe aklı ermediği kanısı. sudaki halkalar gibi her yere yayılmıştır.*

Tanınmış bir Amerikan firması «Modern işletmeciliğin on temel ilkesi»ni aşağıdaki şekilde sıralıyor:

1 — Erk genişliği *(décentralisation)* karar alma yetkisini uygulanacağı alanın mümkün olduğu kadar yakınına getirir.

2 — Alınacak kararların çoğunda olayları tanımaya, çabuk kavramaya ve kararların uygulanma derecesine gerekli önem verildiği takdirde, erk genişliği, genel olarak, daha iyi sonuçların elde edilmesini sağlar.

3 — Erk genişliği, ancak yetkilerin tam olarak verilmesi şartıyle etkili olur. Bu yetkilerin hesabı istenecek, ya da daha başta kontrol edilecekse, sistem de işlemez.

4 — Erk genişliği, kendi çevrelerinde birçok durumlarda en iyi kararları alabilecek kimselere güvenmek demektir; bu güven müdüriyetten gelmelidir.

5 — Erk genişliği, açık bir bilinç gerektirir. Çünkü baştaki yönetici grup, uygulayıcıları ancak küçük bir tecrübeli yardımcı kadrosuyle destekler, bu da onların kararlarını, yapacakları işin ne olduğunu kendileri bilerek almalarını sağlamak içindir.

6 — Erk genişliği ayrı ayrı alınan birçok iyi kararın gerek teşebbüsün kendisi, gerek herkes için, merkezî bir örgütten çıkacak, ya da onun tarafından denetlenecek kararlardan daha olumlu olduğunun kabul edilmesini gerektirir.

7 — Erk genişliği bir teşebbüsün herkes tarafından bilinecek, anlaşılacak ve izlenecek genel amaçlara, haberleşme, politika ve denetim organizasyonuna sahip olmasını zorunlu kılar; ama ana çizgileri belirtilen bir politikayı gerçekleştirmek için muhakkak birbirine eş metodlar kullanmanın şart olmadığı da unutulmamalıdır.

8 — Erk genişliği, ancak baştaki yöneticilerin, daha alt kademelerdeki yardımcılarına devrettikleri yetkileri, aynı zamanda kendi ellerinde tutamayacaklarını anlamalarıyle gerçekleşebilir.

9 — Erk genişliğinin etkili olabilmesi, herkesin karar verme yetkisine orantılı bir sorumluluğun bütün düzeylerde candan paylaşılmasına ve desteklenmesine bağlıdır.

10 — Erk genişliği, başarıların değerlendirilmesine, amaçların gözetilmesine, iyi sonuç elde edenlerin yükselmesine, kötü ve yetersiz çalışanların işten çıkarılmasına dayanan bir personel politikası uygulamayı da gerektirir.[6]

Bu ilkeleri tersine döndürseniz, Avrupa idare sistemlerindeki sıra düzeni ilişkilerini oldukça iyi yansıtan bir resim elde etmiş olursunuz. Üsttekilerin alttakilere güveni yoktur, ellerinden bir iş gelmez diye bakarlar; alttakiler üsttekilere güvenmez, despotlukla suçlar. Halk en yakındaki devlet temsilcisinden çekinir. Bütün bunların doğurduğu birtakım sonuçlar vardır. Kararların alındığı yerlerin «uygulama alanlarından» uzaklaşması, davranışların ayrıntılarına kadar giren genel kuralların bollaşması, normal bir bilgi akımını önleyen kat kat bir hiyerarşi, önleyici denetimlerin çoğalması, bir işte eskidikçe kıdemin artması gibi. Bütün bunlar *güvensizliğin*, bir kuruluş maskesi altında karşımıza dikilmesinden başka bir şey değildir.

Kendinden başkasını bir iş göremez saymak, iki başlı bir kötülüğe yol açar. Dışarıda ve içeride inisiyatifi öldürür. İdare me-

[6] Fontainbleau İşletmecilik Okulu kurucusu Olivier Giscard d'Estaing'in «La Décentralisation des pouvoirs dans l'entreprise» adlı kitabından.

kanizmasını darmadağın eder. Zira bu derece ayrıntılara dalmış, tek tek milyonlarca işi uzaktan yönetmekten bu derece bunalmış merkezî bir iktidardan gerçek bir birlik beklenemez.

Başkasını yetkiden yoksun sanma duygusu, durmadan kendine hak verdirecek durumlar yaratır. Çünkü böyle bir suçlama altında kalan kişiler de, daha başta kendilerine tanınmamış olan becerikliliği ne göstermeye, ne de elde etmeye çalışırlar. Bu duygunun etkisiyle herkes sorumluluktan kaçar şekilde davranır, öyle ki sonunda ortaya bu duygunun dayandığı güvensizliği haklı gösterecek bir durum çıkar.

Oysa çok daha derin bir «erk genişliğini» denemiş olan İsveç, Amerika ve İsviçre gibi ülkeler ne yollarını şaşırmışlar, ne de karışıklık içine düşmüşlerdir.

Devletin yükü böylece hafifleyecek olsa bile, yine yapacağı çok iş kalacaktır. Dikkatini, kendisinden başka kimsenin yüklenemeyeceği sorumluluklar üzerinde toplayabilir. Yöneticileri, memurları, asıl işlerine vakit ayırabilirler: amaçları titizlikle seçmek, güdülecek politikayı kesinlikle hazırlamak gibi. Büyük modern teşebbüsler «amaçları merkezileştirmeye, kararları ademi merkezileştirmeye» doğru gitmektedir. En büyük teşebbüs olan Devlet de şüphesiz aynı kuraldan esinlenmelidir. Zira yeteri kadar etkili olmaması hukukî ya da malî imkânsızlıklardan değil, amaçların belirsizliğinden ve uygulanan politikaların birbirini tutmayışındandır.

Yalnız Devletin değil, bütün toplumun da kararsızlık içinde olduğu ileri sürülebilir. Ama, toplumu bu kararsızlıktan kurtarmak da iktidarı uygulayan, ya da uygulamak iddiasında olan insanların görevi değil midir? Bunu elde etmek için kendi yapmak istedikleri ve altında bunaldıkları işlerden bir çoğunu başkalarına «yaptırmaya» karar vermeleri gerekir. Merkezcilik, kumanda yerinde bulunanların amaçlarını başkalarına ve hattâ kendilerine açıklamaktan alıkoyar. Ademi merkeziyet ise, onları buna zorlar. Her inisiyatife bir yanılma payı tanımak gerekir; her sorumluluğun da bir müeyyidesi vardır. İnisiyatife serbestlik verme yolunda girişilecek her deneme, sonuçların genel olarak denetlenmesini de içerir. Piyasa da —gerçekten işlediği hallerde— bunun koşullarından biridir. Renault'un yönetimi üzerinde Citroë'in, ya da Volkswagen'in rekabet şeklinde kurdukları denetleme, Sanayi Bakanlığı'nın «vasiliğinden» bin kat daha güçlü ve etkili olmaktadır. Gerçek bir rekabetin kurulması, ya da yeniden kurulması birtakım kapalı meslekleri, yönetmeliklerin aşırı titizliğinden da-

ha çok esenliğe kavuşturacaktır. Rekabet, Ortak Pazar'ın programına girmiştir: Güdümcülüğün bundan dolayı uğrayacağı kayıp, pek üzülmeğe değmez.

Piyasa kanunlarının işlemediği yerlerde, kullanılabilecek başka müeyyideler de vardır. Bir belediyenin yönetimi üzerinde yargıya varan seçmenlerin oyu, Devlet denetiminin yerini rahatça alabilir.

Belediye başkanlarıyle belediye meclisi üyeleri yönetimlerinden gerçekten sorumlu hale geldikleri; bucaklar, yapmakla yükümlü oldukları hizmetlere gerekli parayı kendi kaynaklarından sağlamaya başladıkları anda, seçmenlerin kendilerinden istenilen vergi ile belediyenin elde ettiği sonuçlar arasındaki bağı açıkça görecekleri ve iyi ya da kötü bir yönetimi oylarıyle müeyyideye bağlayacakları düşünülebilir. Demokratik bir yönetim ne kadar kusurlu olursa olsun, sırf etkinlik bakımından, sorumluların belli olmasını önleyerek her çeşit gerçek denetlemeyi olanaksız kılan bir sisteme tercih edilir.

Ne piyasanın, ne halk oyunun sorumlulukla hareket serbestliğini uzlaştıramadığı hallerde ise kullanabileceğimiz metod sadece «işletmecilik» kurallarıdır. *Önemli olan, inisiyatifleri serbest bırakmak, bütün düzeylerde insana güven beslemektir.* Bir şey öğrenmek ve yapmak ellerinde olduğu halde sorumluluktan yoksun oldukları için yapamayanlar, topluma değeri ölçülemeyecek kadar büyük bilgi ve yetki katkısında bulunabilirlerdi.

Her ne kadar şimdiye kadar hiç bir hükûmet kendine böyle bir amaç seçmemiş de olsa, ortada siyasal bir girişim söz konusudur. Hem de en çabuk ele alınması geregen bir girişim. Zira, her şey buna bağlıdır ve bu da her şeyi değiştirecek niteliktedir. Şüphesiz, buna ulaşmak için törelerin doğal şekilde değişmesini ve eski sistemin dağılmasını da bekleyebiliriz. Ama unutmayalım ki, tarih bu şekilde geçmişlerinin yükü altında ağır ağır batağa gömülmüş uygarlık örnekleriyle doludur.

Partiler seçim programlarında, inisiyatiflerin serbest bırakılması gibi sorunlardan söz etmeyi pek sevmezler. Oysa, en etkili siyasal hareket budur. Ancak, istenmeden de gerçekleşemez; istenmesi için de sorumluların her şeyden önce toplumsal yaşayışımızın tümüne sinmiş olan şüpheciliği hiç olmazsa kendi üzerlerinden atmaları şarttır. Onları büyük iktisadî yönelimler arasında gittikçe daha bilinçli şekilde seçme yapmaya doğru götürecek olan da aynı yoldur.

Gelişme temposunun hızlanışı ve geleceğin daha iyi tahmin edilebilmesi, daha kesin ve uzun süreli bir yönelimi gerektirir. Yaşama düzeylerinin yükselişi, bireysel tüketimlere kıyasla, kolektif donatımın geri kaldığını ortaya çıkarmaktadır. Oysa, hayatın tatlılığı ve «kalite»si de artık bunlara gittikçe daha sıkı şekilde bağlı hale geliyor. Piyasa, duyulan ihtiyaçların çoğunu bize göstermeye yararlı olsa da, daha iyi yaşanabilir bir toplum düzeni kurmak için nelere öncelik tanımamız gerektiğini belirtmekten uzaktır. Elektronik üzerinde araştırmalar, ya da «sürjeneratör»lerin ev işlerinde kullanılması gibi kesin sonuçlu hareketler, özel teşebbüslerin, devletin önderliği ve para yardımı olmadan tek başlarına yürütebilecekleri işler değildir. Demek, şimdi devletin işlerden elini eteğini çekmesini dilemenin değil, başka kimsenin yüklenemeyeceği yüksek sorumlulukları üzerine almasını istemenin tam sırasıdır.

Kelimeler üzerinde seçim gevezeliğine düşmeden, aynı zamanda hem daha geniş planlama, hem de daha geniş bir özgürlük isteyebiliriz. «Plan-piyasa diyalektiği çok incelik kazanmıştır. İşletmecilik konusundaki Amerikan buluşlarıyle, esnek ve anlaşmalı bir planlama üzerindeki Fransız buluşunu birleştirirsek, sadece daha bilinçli olmak yoluyle, bir devrim yaratabiliriz.»[7]

Sağın ve solun düşünce alışkanlıklarının aksine olarak, bir yandan inisiyatif serbestliği ile öte yandan geleceği ilgilendiren hareketlerin kontrol altına alınması, aynı özgürlüğün iki dalıdır. Bu işte rol oynayan kişilerin özgürlüğü ile devlet stratejisi arasında bağdaşmaya varmanın her zaman kolay olmayacağını biz de kabul ediyoruz. Ama, denemeler, iki uç arasında ilke bakımından bir ayrılık olmadığını ortaya koymuştur.

Liberalizm mantığı ile, ayrıntılı bir planlama mantığının her ikisi de sakattır. Çünkü her ikisi de insanları yaratma güçlerinin bir parçasından yoksun bırakır.

Güven ve özgürlük ortak bir ilhamla birbirlerine bağlıdır. Jaurès, kendi görüşüyle Marksizm'in ilkelerini özetlerken, şöyle diyordu:

«Marx, bugüne kadar insan toplumlarının sadece ekonomik güçlerin bilinçsiz hareketleriyle ve kaderle yönetildiklerini ileri sürer; fikirler ve kuruluşlar özgür insanların bilinçli eseri olmamış, ancak insan beyninde bilinçli bir toplum yaşayışının yansıma-

[7] François Bloch - Lainé.

sı şeklinde kalmıştır. Biz daha hâlâ tarih öncesinde yaşıyoruz. Gerçek tarih, insanın bilinçsiz güçlerin istibdadından kurtulup, üretimi akıl ve iradesiyle yönettiği zaman başlayacaktır.»

Pierre Massé gibi modern bir «teknokrat»ın kaleminden de aşağı yukarı aynı sözlerin çıktığını görüyoruz: «Bu büyük işin —ekonomik ve sosyal gelişmenin— başarı araçları insanın özgürlük ve iradesidir. Gereçleri ise parçalı ya da toplu, resmî ya da özel planlardır. Bu planların çeşitleri değişik de olsa içleri birdir: kaderciliğe ve tesadüfe karşıt olarak, bilinç ve istekçilik.»

Ne var ki, plancılık nazariyesi 1945'den sonra çok ilerlemiş olsa bile, uygulama aynı ölçüde ilerlememiştir. Bu da bütçeyi, vergi sistemini, büyük millî bankaları elinde tutan, özel endüstrinin en büyük müşterisi durumunda bulunan Devletin güçsüzlüğünden ileri gelen bir şey değildir. Aksine, Devletin gücü buna bol bol yeter. Ama, Devlet kendi başladığı işi bitirecek yerde bir çeşit şüphecilikle «hesaplı macera» önünde tereddüt göstermektedir. Uzmanların düşüncesine bakarsanız, planlamanın şaşırtıcı bir başarıya ulaşması için, hükûmet organizasyonunu rasyonel bir hale sokmak yeterli olacaktır.

Daha serbest hareket edebilmek için, devlet maliyesinin anbarlarına inmek ve aynı zamanda bütün mekanizmayı da baştan aşağı değiştirmek şarttır. Amerikalılar 1967 Temmuz'undan beri «PPBS» (Planning Programming, Budgeting System)'i yürürlüğe sokmakla bunu yapmışlardır. «PPBS» dışarıdan bakılınca ürkütücü yeni bir bütçe uygulama usulü gibi görünürse de, aslında hükûmet tekniğinde girişilen bir devrimin başlangıç noktasıdır. Bu devrim de, bilimsel düşünüşün bütün iyimserliğini taşımaktadır. Amacı, devlet kırtasiyeciliğinin büyük babalarımızdan beri sürüp gelen, yaygın ve efsaneleşmiş görenek ve geçmişini söküp atmaktan başka bir şey değildir. Bu sonuca varmak için, karar almayı gerektiren bütün idarî *processus*'lerde objektif ölçülere, randıman hesaplarına, hattâ çeşitli projeler arasında yarışmalara baş vurulacaktır.

Şüphesiz ki, bu sistemin amacı siyasal seçişleri yapmak görevini hükûmetin ya da Meclisin elinden almak değildir. Hiç bir hesap, okulları daha ileri bir şekle mi sokmak, yoksa uzay araştırmalarına mı önem vermek gerektiğini objektif olarak belirtemez. Büyük seçişler, inanışlara bağlı şeyler olarak kalacaktır. Söz konusu reformu yapanlar, hiyerarşinin yukarısında ya da aşağısında bulunan bütün sorumlu kişileri girişecekleri hareketler üzerinde düşünmeye ve bu hareketlerin yönünü bilinçli bir şekilde

tayin etmeye zorlamak istemişleridr. Yeni bütçe usulünün bir çeşit pedagoji, görenek karşısında zekânın başarısını sağlamaya yönelmiş bir deneme olduğu söylenebilir.

Bundan sonra *«iyi bir yönetim»in bağlı olduğu güvenme davranışını en iyi kim gösterecek: sağ mı, sol mu?* İsviçreli yazar Ramuz: «Doğa, sağdadır,» derdi.

Gerçekten sağ, öteden beri yapma şeylerin, yani insanın icat ettiği şeylerin karşısına boyuna doğayı çıkarmıştır. İşine geldiği zaman bu yapma şeyleri kendisi de kullanmazlık etmemiş; ama bu gibi hallerde, bunları bilinçli seçişlerin karşısına engel olarak dikebilmek için «doğa yasası» maskesi altında gizlenmiştir. Tecrübenin ve iktisat kanunlarının kesin olarak gömdüğünü sandığımız birtakım «tabu»ların böylece yeniden dirildiklerine bile tanık olmuşuzdur.

Jaurès «Tabii şarap yoktur,» derdi: «Şarap ve ekmek insan dehasının ürünleridir. Doğanın kendisi bile insanın şaşılacak bir marifetidir.» Sağ, bu fikri hiç bir zaman kabul etmek istememiştir. Sağcılığın en iyi tarihçisi olan René Rémond, bunun gibi üç sağcı düşünce sayar. Bu fikirlerin üçünün de «olayların normal akışını değiştirebilecek herhangi bir şeye karşı doğuştan gelme bir şüphecilikle, devrimleri ve herhangi bir yapı reformu prensibini reddeden bir doğa düzenine boyun eğme» içinde birleştiklerini söyler.

Sağ, bundan başka, Mareşal Lyautey'in istediği gibi bir «seçkinler hükûmeti»dir. Bu, herkesin yüklenebileceği kadar sorumluluk yüklenmesini isteyen geniş açılı bir demokrasinin tam karşıtıdır. Seçkinler, haklarını, hattâ gerekirse ayrıcalıklarını, insanların beceriksizliğinden ve düzeltilmesine çare olmayan eşitsizliklerinden alırlar.

Sağın bu şüpheciliğinde bir çeşit gerçekçilik payı yok değildi, yine de vardır. Milletlerin güçlü birer gerçek olduğu doğrudur. Ama insanlar, çevrelerindeki güçleri tanımayı ve bunun sonucu olarak bunları bir düzene koymak ve egemenlikleri altına almak yolunu öğrendikleri ölçüde, gerçek de yer değiştirmektedir. Eskiden, ütopiler doğuran «her şeyin daha iyisini yapma» isteği, şimdi ilerlemenin, yalnız ilerlemenin değil ihtiyatlı davranışın da şartı lomuştur. Oysa, insanın olanaklarına karşı duyulan bu güven, Sol'un ruhunu teşkil eder.

Bu ruh, bazen beceriksiz bir şekilde, bazen de keskin bir görüş halinde kendini göstermiştir. Halkı cahillik ve okuma bilmezlik içinde tutmak eğiliminin karşısına bilimi, otoriter yönetimin kar-

şısına demokrasiyi, statüko'nun karşısına değişikliği çıkarmıştır. Bunu da inançlara dayanarak yapmış ve ülkemizin (Fransa'nın) tarihini derin şekilde etkileyen birtakım doktrinlerin yanısıra, kavgaların da doğmasına yol açmıştır.

Bugün öğretim çevresinin profesyonel tutuculuğun eline geçmiş olması, bize şunu unutturmamalıdır: En güç zamanlarda halka bilgi aşılamak uğrunda savaşanlar, Sol'un adamları, Cumhuriyetçi öğretmenler olmuştur. Bilgi tekelinin kendilerinden başka kimseye geçmesini istemeyen «seçkin» kişilere rağmen. Parlamento çevrelerinin icra kuvveti başkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesine karşı direnmesi de, yine bize şunu hatırlatmalıdır: Tarihte bütün yurttaşlara tanınan oy hakkı konusundaki ilerlemeler de yine sol'un hırslı çalışmaları sayesinde elde edilmiştir. Yine ekonomiyi hesaplı birtakım tercihlere bağlamak isteği de sol'da doğmuş ve Fransa'da plan kavramını ortaya atanlar solcular olmuştur.

«Kurucu baba»ların öne sürdükleri yolların daha ötesinde, hangi amaçlar peşinde koştuklarını, hangi umutlara bel bağladıklarını araştırcak olursak, şunu görürüz: «Her çeşit kölelikten kurtulmuş bir insanlığın, bilim, hareket ve hayal yoluyle evreni eline geçirerek, ateşli, özgür ve geniş bir hayata doğuşu. İnsan faaliyetinin bütün şekilleriyle ve insanın bütün görevleri arasında serbest bir geçiş, hiç durmayan serbest bir gidiş - geliş sağlandığı gün, *insanın belirsiz ya da değişebilir yetenekleri ilk anda seçmiş oldukları görevin içinde hareketsiz donup kalmayacak, faaliyetleri her zaman uyanık halde duracak*, hattâ sonradan beliren özsü fışkırmaları bile kendilerine yeni kanallar açarak umulmayan çiçekler vermek yolunu bulabilecektir.» (Jaurès)

Ezici bir kapitalizmi eleştirirken, bu kapitalizmin birkaç bin imtiyazlı kişiye dağıttığı kesin özgürlükleri de tanımak yoluna sapmış olsalar bile, bu «kurucular»ın bütünüyle bir inisiyatif toplumundan yana oldukları da bir gerçektir. Bu amaçlar çağımızda da, olduğu gibi, geçerlidir. Bugün aralıksız eğitim dediğimiz yolla, sürekli olarak kendilerini yenileyen ve yer değiştiren insanlardan kurulu açık bir toplum tasarlamış olan önsezi parlak bir şekilde doğrulanmış bulunuyor.

Bugün insanın kendi içinde ne kadar geniş olanaklara sahip olduğu ortaya çıkmış ve bu olanakların tam olarak geliştirilmesinin de nasıl bir tarihi iflâsa yol açtığı anlaşılmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz değerler, günümüzde, her zamankinden daha çok önem kazanmaktadır.

SONUÇ

İnsanlar gibi, toplumlar da, bir meydan okumayla karşılaşmadan gelişemezler. İlerleme bir çarpışmadır, yaşamanın bir savaş olduğu gibi. İnsan topluluklarının tarihi, şimdiye kadar savaş tarihiyle hemen hemen bir arada gittiği için bu gerçekler de öteden beri herkesin bildiği bir şeydir.

Bugün (Amerika, Rusya, Avrupa gibi) ileri toplumlar bu anlamdaki tarihi kapatmış bulunuyorlar. Bundan sonra aralarındaki askerî çatışmalar, ya soğuk harp safhasında kalacak, ya da termo-nükleer bir savaş biçiminde olacaktır. Toptan yok olma demek olan bu ikinci ihtimali de, tabiatıyle, hesaba katmak zorundayız. Ama, düşünüş ve hareket için çıkış noktası olarak almamız gereken tarihî varsayım, bir atom barışı'dır. Yani, bir endüstri savaşı.

Haçlılar'dan arta kalmış, saçma ve barbarca bir sefer olan Vietnam savaşı, ister istemez sonuna gelmiş demektir. Hiç şüphe yok ki Amerika'da gelecek Başkan seçimlerinden önce, bu büyük ulusun tarihinde her zaman olduğu gibi, berrak bir ses yükselecek, politika tartışmalarını doğru yola sokacak ve Amerikan halkının büyük çoğunluğunun kendisine katılmasını sağlayacaktır. Amerikalılar, Vietnam macerasını sona erdirecek olan bu adamı beklemektedirler. Aslında bu savaş akla uygun gelebilecek biricik amacını çoktan elde etmiştir: Çin emperyalizminin Asya'ya taşmasını durdurmak; eskiden Stalin emperyalizminin Avrupa'ya taşması gibi.

O zaman, yirmi yıldan beri bütün söz ve düşünceleri kaplamış olan sömürge savaşları yüzünden gözümüzden kaçmış olan bir şey, açık olarak görünecektir: Uygarlıklar arasındaki çatışmalar artık dünyada sadece teknolojinin, bilimin ve yönetimin kapalı alanlarında geçmektedir.

Amerika yollamış olduğu birlikleri Vietnam'dan geri çekecektir. Bunların orada artık kazanacakları bir şey kalmamıştır, aksine her şeyi kaybedebilirler. Ama, Amerikan endüstrisi Avrupa'dan çekilmeyecektir. Çünkü eline hergün yeni alanlar geçirmekte

ve gücünü artırmaktadır. Lâkin, bu dürtücü kuvvet olmasa bile, daha akıllıca ve daha cömert bir «endüstri ötesi» toplum yaratıp geliştirmek istek ve gücünü Avrupa'nın kendiliğinden bulması gerekirdi. Teknik düellolardan ve organizasyon yarışmalarından hoşlanmıyor değiliz. Ama, bunlar bizi daha yüksek bir uygarlığa varmak amacı kadar sarmamaktadır. *Amerikan meydan okuması* böylece, içimizde duyulan bir zorunluluğa, dışarının baskısını eklemekten başka bir şey yapmıyor.

Şimdiye kadar bir eşi görülmemiş olan bu *meydan okuma* karşısında hem tek başımıza, hem de çok geç uyanmış durumdayız. Ama baş vurulabilecek kaynaklardan yoksun sayılmayız. Kuvvetin, silâhlı asker ve tümen sayısıyle ölçüldüğü zamanlarda Avrupa ilk sırada bulunuyordu. Makineleşmiş endüstri gücü ve ham maddelerin işlenmesi ortaya çıktığı zaman yine başta kaldı. 1940'da bile, Almanya, İngiltere ve Fransa birlik olsalardı, Dünya yüzündé bunları yenecek kuvvet bulunmazdı. Hitler'in çılgınlığı yüzünden, tarihinin en büyük iç savaşına sürüklenmiş olan bu Avrupa, kanlı gövdesi ve benliğini kaybetmiş ruhuyle, 1950'den sonra yine öyle bir kalkınmaya girişti ki, ön sıralara geçmesi işten bile değildi. Bunun gerçekleşmeyişini, daha sonraki yıllarda Avrupa'nın başında bulunan yöneticilerin akla uygun bir ihtirastan yoksun bulunmalarına yorabiliriz.

Amerikan endüstrisinin tam en hâkim teknoloji mevzilerini ele geçirmeye başladığı yıllardaki siyasî tartışmalarımıza bakarsak, yeni gerçeklerin ve umut yollarının sorumlu yöneticilerin gözünden kaçmış olduğunu anlarız. O kadar ki bugün Fransa ve İngiltere, geçen savaşın gerçek galibi karşısında, savaşın mağlûpları olan Almanya ve İtalya ile aynı sırada bulunuyorlar. Başarısından yararlanmayı bilmiş olan gerçek galip ise, şimdi daha geniş bir fetih hreketine girişmiştir.

Bu yeni fetih şekli; hemen hemen «gayrı maddî» diye tanımlayabileceğimiz bir şeydir. Hesapları şu kadar ton çelik, şu kadar araç ve şu kadar para diye yapmaya alışmış olan yöneticilerimizin gözünden kaçmış olması da böylece açıklanabilir.

Artık askerî tümenlerle, hammadde ya da sermaye gibi şeyler, bir kudret ölçüsü ya da aracı olmaktan çıkmıştır. Fabrikalar bile bu gücün sadece gözle görülen birer belirtisinden başka bir şey değildir. Çağdaş güç demek, yaratma yeteneği, yani araştırma; ve yeni buluşları ürünlere uygulama yeteneği, yani teknoloji demektir. İşletilecek kaynaklar artık ne toprakta, ne sayıda, ne de ma-

kinelerde değil, kafalarda aranmalıdır. Daha açık olarak, insanların düşünme ve yaratma yeteneğinde.

Bu yeteneklerin bir bilginde olmasını doğal karşılıyoruz da siyaest adamında, memurda, teşebbüs sahibinde bulunmasını pek düşünemiyoruz. Fransız iktisatçısı François Perroux, bugün artık övülmesi moda haline gelmiş olan kâr kavramının içine her şeyin girdiğini ortaya koyuyor: Durumdan doğan gelirler, monopol kazançları, ihtikâr yoluyle kazanılan paralar v.b. Oysa bir teşebbüs için olduğu kadar, bir toplum için de en sağlam, en gerçek kazanç *yeni buluşların verdiği meyva*dır.

İnsanın yetiştirilecek, geliştirilecek, işletilecek olan zekâsı. Tek kaynak budur. Bundan başkası da yoktur. *Amerikan meydan okuması*, Avrupa'nın tarihinde bundan önce görülenler gibi hoyrat şekilde kendini göstermemektedir. Ama, sonucu hepsinden dramatik olabilir. Çünkü bu *meydan okuyuş*, bildiklerimizin en su katılmamışıdır.

Bunun silâhları, aklın bütün araçlarının inceltilip kullanılmasıdır. Bu sadece, başka türlü gereçlerin zaten kullanılmadığı bilimsel alanla sınırlanmamakta, organizasyon ve yönetim alanlarına da yayılmaktadır. Oysa, Avrupalılar bu alanlarda akıl dışı şeylerin egemenliğine alışmışlardır: Babadan oğula geçen temel kurallar, göreneklerin ağırlığı, devlet otoritesinin Tanrı iradesini andıran gücü, metodlu düşünmenin karşısında «seziş»e tanınan öncelik gibi. İnsan zekâsı ise, bu ağır «tabu»ların yanında çok esnek, hafif ve hareketlidir.

Artık daha fazla beklememize imkân olmayan yeniden doğuş, eski maddî kuvvet çatışmalarında olduğu gibi borazan sesleri ve vatan millet nutuklarıyle elde edilemez. Bunun için derin inceleme, kesin düşünce ve keskin muhakeme gibi şeyler gereklidir. Demek ki, bu yeniden doğuş için yepyeni tipte siyaset adamlarına, iş adamlarına ve sendika yöneticilerine ihtiyaç vardır.

Bunların yetişmesini daha ne kadar bekleyebiliriz? Kesin bir tarih söylemek saçma bir şey olur. Ama, her sektörden elimizde birtakım ölçüler bulunduğu için biliyoruz ki, dönüşü olmayan noktaya gittikçe yaklaşmaktayız. Önümüzde bir kaç yıl daha kaldı. Gösterici olarak elektronik sektörünü ele alırsak, bu zaman çok daha azdır.

Cephenin bazı kesimleri için, vakit zaten çok geçtir artık: Örneğin uzay yarışı, hattâ ses-üstü uçak konusu gibi. Ama, bunlar en önemli sektör durumunda değildir. İnsan yaratıcılığının yeni sınırları, her alanda, yeni enformasyon sistemleriyle bunların

kullanılma yöntemleri biçiminde belli olacaktır ki, Amerikalılar bile bu sınırlara henüz ulaşmış değillerdir. Başkalarının eline geçmeden önce, bu yönde ilerlememiz şarttır.

Oynayacağımız bu oyun, büyük bir iştir. Toplumumuzun yetiştirebileceği, donatabileceği bütün sağlam insanları zekânın kullanılma ve uygulanması yolunda hazırlamak söz konusudur. Aynı zamanda söz konusu olan, bu insanların kendi değerlerinin, kendi dehalarının son gücünü bu yolda harcamayı, yani savaşa *kendi hesaplarına* katılmayı kabul etmeleridir. Bu da, tam anlamıyle bir siyaset sorunudur.

İçinde yaşadığımız toplum gibi, özgürlük kurallarına bağlı bir toplumda, tek yönlü bir siyaset yolu olamaz. Herkes kendi durumunu ortaya koymalıdır. Biz, kendimizinkini söyledik. Bunun arkasından gelecek tartışma ortalığı aydınlatacak ve gerçeğin daha güçlü olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Şu şartla ki herkes, tartışmanın asıl konusunu iyice anlamış ve kabul etmiş olsun. Bu kez, bu oldukça kolaydır. Zira konuyu seçecek olan biz değiliz, kendisi karşımıza gelip konumuştur: *Amerika'nın meydan okuması*. Bize düşen bütün iş bunu anlamak, çerçevesini çizmek ve incelemekten ibarettir.

Elinizdeki kitabın bu işe yardımcı olmaktan başka bir iddiası yoktur. Doğrusunu isterseniz, kitap bir sonuca bağlanmış da değildir. Zira, her ne kadar bir facianın içinde bulunuyorsak da, bunun nasıl biteceğini bilmiyoruz. Onun için, bu bir tarih kitabı değildir; ama talihi biraz yardım ederse bir aksiyon kitabı olabilir.

Eylül 1967

TÜRKİYE'NİN TUTUMU NE OLABİLİR?

Necdet Sander

Kitabı hep birlikte okuduk. Yazarın bilgisi, zekâsı, olayların derinine inmek, incelemeler yapmak ve akla uygun çözümler ileri sürmek konusundaki geniş yetkisi, sanıyorum ki, hepimizce kabul edilecektir. «Sonuç»ta belirttiği şu düşünce J. J. Servan - Schreiber'in hiç bir dogmaya körükörüne saplanmadığını ve her olumlu fikre bir açık kapı bıraktığını gösteriyor: « Herkes kendi durumunu ortaya koymalıdır. Biz, kendimizinkini söyledik. Bunun arkasından gelecek tartışma ortalığı aydınlatacak ve gerçeğin daha güçlü olarak ortaya çıkmasını sağlayacktır.»

Görebildiğimiz kadarıyle yazar, önce Amerikan yatırımlarının gerçek yüzünü ortaya vurmuş, arkadan Amerika'nın cidden büyük olan teknolojik ve kültürel üstünlüğünü anlatmış, bunun karşısında Avrupa'nın ne kadar dağınık ve düzensiz durumda olduğunu göstermiş ve son bölümlerde, bir zamanlar uygarlığın beşiği olarak bilinen bu Avrupa'nın —bir az gelişmiş ülkeler topluluğu durumuna düşmek istemiyorsa— neler yapması, hangi kaynaklara baş vurması, hangi siyasî ve ekonomik çözümlere doğru yönelmesi gerektiğini açıklamaya çalışmıştır. Yine kendisinin son cümlesinde belirttiği gibi, bu bir tarih kitabı değil, bir aksiyon kitabıdır.

Kitabın yazarı Fransız'dır. Pek doğal olarak, olayları önce bir Fransız, sonra da bir Avrupalı açısından incelemiştir. Bizim de bu verileri önce Türk olarak incelememiz ve yazarın açıkladığı gerçeklerle vardığı sonuçların Türk toplumunu hangi ölçüde etkilediğini merak etmemiz tabiî bir haktır.

J. J. Servan - Schreiber, kitabın «Endüstri Ötesi Toplum» başlığını taşıyan Üçüncü Bölümünde Hudson Enstitüsü'nün hazırlamakta olduğu bir rapordan söz etmektedir. Bu rapor, Türkçe çevirimiz yayınlanacağı sıralarda basılmış ve elimize geçmiştir.[1]

Herhan Kahn ve Anthony Wiener tarafından hazırlanan ve basılı olarak 430 büyük sayfa tutmuş olan bu raporun kesin baskısı, yazarın verdiği bilgilere kıyasla bazı değişiklikler göstermektedir. Örneğin, Hudson Institute, belki de daha sonradan geliştirdiği incelemeler sonucunda, 2000 yılında endüstri ötesi toplum niteliğini kazanacak ülkeleri şöyle sıralamaktadır: Amerika B. D., Japonya, Kanada, İskandinavya, İsviçre, Fransa, Batı Almanya ve Benelux.

Bu arada Türkiye ve Yunanistan'ın durumu, bizim açımızdan ayrıca ilgi çekicidir. Yunanistan, 2000 yılında tüketim toplumları sırasında yer almakta; Türkiye'ye gelince, bir aşağı sınıfta, yani sanayileşmiş toplumlar sırasında görülmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin nüfusu 75 milyonu bulacak ve adam başına milli gelir de 600 ile 1500 dolar arasında oynayan bir rakama varacaktır. Okuyucularımızın daha açık bir fikir edinebilmeleri için, Herman Kahn ve Anthony Wiener'in tahminlerine göre, 2000 yılına ait tabloyu aşağıda olduğu gibi, veriyoruz.

2000 yılının altı büyük insan topluluğunu gösteren tablo
(milyon kişi)

Endüstri ötesi düzeyine tam olarak varmış :

Amerika B. D.	320
Japonya	120
Kanada	35
İskandinavya ve İsviçre	30
Fransa, Batı Almanya, Belelux	160
	665

[1] Herman Kahn ve Anthony J. Wiener - The Year 2000. Macmillan, N. Y. 1967.

Endüstri ötesi toplumun ilk basamaklarına varmış :

İngiltere	55
Sovyet Rusya	350
İtalya, Avusturya	70
Doğu Almanya, Çekoslovakya	35
İsrail	5
Avustralya, Yeni Zelanda	25
	540

Tüketim toplumu düzeyinde :

İspanya, Portekiz, Polonya, Yugoslavya, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan, İrlanda	180
Arjantin, Venezüella	60
Taivan, Kuzey Kore, Güney Kore, Hong Kong, Malezya, Singapur	160
	400

Tam endüstriyel toplum düzeyinde :

Güney Afrika	50
Uruguay, Şili, Kolombiya, Peru, Panama, Jamaika v.s.	250
Kuzey Vietnam, Güney Vietnam, Tayland, Filipinler v.s.	250
TÜRKİYE	75
Lübnan, İran, Irak v.s.	75
	700

Oldukça ya da kısmen endüstriyel duruma gelmiş :

Brezilya	210
Pakistan	250
Çin	1.300
Hindistan	950
Endonezya	240
Birleşik Arap Cumhuriyeti	70
Nijerya	160
	3.160

Endüstri öncesi, ya da az ve kısmen endüstriyel durumda :

Afrikanın geri kalanı	350
Arap dünyasının geri kalanı	100
Asya'nın geri kalanı	300
Lâtin Amerika'nın geri kalanı	100
	850

Görüyoruz ki Türkiye, 2000 yılında, altı büyük topluluk arasında baştan dördüncü, sondan üçüncü grupta olacaktır. Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Kıbrıs ise bizden ileri durumdaki tüketim toplumları grubunda yer alacaklardır. Bugün adam başına 250 dolar kadar olan ulusal gelirimiz, 30 yıl sonra üç, hattâ dört kat bile artmış olsa, biz böyle bir sonuçla yetinebilir miyiz?

Kitapta belirtildiğine göre, endüstri ötesi toplumlarla ileri endüstriyel toplumlar arasında bile bir derece farkı değil, bir karakter farkı olacaktır. Öyle ki, birbirini hemen izleyen bu iki toplum arasında sanki başka başka dünyalarda yaşıyorlarmış gibi bir ayrılık bulunacaktır. Ya biz, bugünkü durumumuza kıyasla ulusal gelirimiz birkaç kat artmış da olsa, endüstri ötesi bir toplumun sekiz ya da on kat gerisinde kalacak olan biz, hangi dünyada yaşayacağız?

Durumumuzun , uzun uzun tartışmaya bile tahammülü yoktur. Her geçen günü değil, her dakikayı bile değerlendirmek; kendimizin, çocuklarımızın, torunlarımızın ileride bir «dünya kölesi» durumuna düşmemeleri için derhal birtakım tedbirler almak, kesin çözümler bulmak zorundayız. Bunun için de Servan - Schreiber'in dediği gibi: «Herkesin tartışmanın konusunu kavraması ve kabul etmesi» şarttır.

Karşımızda, iki kere iki dört eder kadar kesin birtakım gerçekler var :

a — Türkiye bugün, maddî anlamda, iktisatçıların nazik bir dille «az gelişmiş» diye nitelendirdikleri geri bir ülkedir. (1968)

b — Az gelişmişliğin sürüp gitmesi Türkiye'yi yabancı bir ya da birkaç devletin uydusu olmaya, ulusal egemenliğini, hattâ kendi kaderini tayin (otoderminasyon) hakkını yitirmeye kadar sürükler.

c — Az gelişmişlikten kurtulmanın yolu özellikle endüstriyel ürün verme gücümüzü bugünkünün çok üstüne çıkarabilmektir.

d — Bunun için de memleketin bütün kaynaklarını seferber etmemiz, hele insanlarımızın beyin potansiyelinden, değerlerinin herhangi bir şekilde israfını önleyerek, azamî ölçde yararlanmamız şarttır. (Eğitim problemi).

Bu gerçekler kabul edildikten sonra, amacın nasıl gerçekleştirileceği üzerinde tartışma açılabilir. Gerimizde on yıldan beri durmadan % 9'luk bir kalkınma hızını sürdüren Japonya örneği var. Kuzeyimizde 8,5 milyon nüfusla, dünya yüzünde Amerika'dan sonra ikinci durumda bulunan İsveç örneği var. Özelleştirmeye (spesiyalizasyon'a) gitmek, ya da muhtemel bir Avrupa federasyonu içinde sözünü geçirebilecek güçte bir ortak durumuna geçmeye alternatifi var.

Gözümüzü yükseğe dikmek şarttır. «Yetinmek» sözünü dilimizden atmak zorundayız. Yoksa, daha yüzlerce yıl, yerde sürünmekten kurtulamaz, ve belki de günün birinde toprağa karışıp gideriz.

Bugünkü halimizi sürdürecek olursak bizi bekleyen ihtimallerin korkunçluğu, umut ve enerjimizi kamçılamaya yaramalıdır.

Şimdiki durumumuzda, Batı Avrupa toplumlarının geçirdiği klâsik sosyal ve ekonomik prosessüs'lerden geçmemizin şart olduğunu sanmıyorum.

Yüz yıl önceki kapitalist toplum düzenini çıkış noktası alan dogmalar'ın aradaki gelişmeleri hesaba katmadan, rötuş bile görmemiş hazır bir elbise gibi, bu ölçülere uymayan bir vücuda giydirilmek istenmesi, bugünkü koşullar içinde, ilericiliğin tam karşıtı gibi görünmektedir. Aynı zamanda Türk toplumunun geleneksel tarihî ve sosyal yapısının, Batı toplumunun şimdi çok arkalarda kalmış belirli bir dönemdeki yapısına benzeyip benzemediği de çok tartışılacak bir konudur. Günümüzde, Sol'un kalıplarına değil amaçlarına eğilen ve bu amaçları esneklikle bağdaştırmayı deneyen Türk aydınları bu gerçeği ortaya çıkarmak yolunda birtakım incelemelere girişmişlerdir. Bunların eğilimleriyle, Servan - Schreiber'in Yirmi Birinci Bölümde söylediği «şim-

[2] Hangi eğilimde olursa olsun, hükümetlerin bu açıdan teşkilâtlanması şarttır. Türkiye'de (Bilimsel Araştırma) ve (Teknoloji) bakanlıklarının derhal kurulmasında zorunluluk vardır. (1968).

di herkesçe kabul edilmiş olan, «Devletin yönetici rolünün özel önemi» arkasında bir köprü kurmak, akla aykırı gelebilecek bir şey değildir.

Kendi payıma ve —itiraf edeyim— bu konulardaki nazari bilgimin bütün zayıflığına rağmen, dünyanın bugünkü gidişine ayak uydurmak istiyorsak, yarı yolda soluğumuzun kesilmesi olanağı bile olan bir kovalamacaya girişmektense, pistin kenarından içine sıçramayı daha pratik bir yol gibi gördüğümü söyleyeceğim. Daha açık olarak, bugün sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlarda başkalarının vardığı noktalara en kestirme yoldan varmaya yönelmemiz gerektiğini sanıyorum. Özellikle girişeceğimiz, klâsik yönetim metodlarından çok management'e, elektronik ve enformatik'e önem vermemizin bize büyük bir zaman ve enerji tasarrufu sağlayacağına inanıyorum.

Ayrıca, bu kestirme yollara nasıl gidebileceğimize bir örnek vermek isterim. Son yılların en şaşırtıcı buluşu, 1965'de ilk prototipi yapılan ve bugün Amerika'da askerî ve sivil alanlarda uygulanmasına bile geçilmiş olan LASER'dir. Microwave amplification by the stimulated emission of radiation tarifinin baş harflerinden kurulmuş olan MASER'in ışığa uygulandığı zaman aldığı isim olan LASER'in kullanıldığı alanlar, tasarlayabileceğimizden daha çoktur. Radyo, televizyon, radar, kimya, madencilik, kompüter, uzay çalışmaları, füzeler, haberleşme sistemleri v.b. Bir iki örnek: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde yapılan denemelerde mermer ve granitin LAESR ışınlarıyle ufalanması gerçekleştirilmiştir. Bu ışınlarla bir odağa (mihraka) yönetilmiş olmadan 2900 derece santigrad, odağa yöneltilmişse 11.700 derece santigrad ısı elde edilmektedir (Industrial Research, Şubat 1967).

Çok yakın bir gelecekte LASER'ler tünel açmada, demiryolu ve metro çalışmalarında klâsik metodlara göre çok daha ekonomik olarak kullanılacaktır. LASER'lerin spektroskopi'ye uygulanması atom ve moleküllerin incelenmesinde büyük bir ilerlemeye yol açacak, kimya ve ilâç sanayiinde ihtilâl yapacaktır. I.B.M'in 7,5 santimetre karelik bir fotoğraf filmi üzerinde yüz milyon işareti depolamak şeklinde giriştiği kompüter geliştirmesi yine sekiz renkli LASER ışınlarıyle mümkün olabilmektedir. Uzayda, şimdiden, yer - uzay - yer bağlantılarında LASER'den yararlanılmaktadır. İleride, sanayide yüzlerce trilyon cycle frekansla çalışacak hafif LASER dalgalarıyle, haberleşmede büyük değişmeler beklenebilir.

Şimdiden bir LASER ışınıyle aynı anda elli bin mesajın gönderilmesi mümkün görülmektedir. İleride bir tek ışınla 500.000 mesaj gönderilebilecektir. (Washington Post, 4 Mart. 1967).

Bu örneklerden yalnız bir tanesini, yani LASER ışınlarından sadece maden üretimi, kara ve demir yolları, baraj yapımı gibi yer üstü çalışmalarında yararlanmakla elde edilebilecek büyük zaman ve enerji tasarrufunu düşünürsek, çağdaş teknikleri derhal uygulamaya geçmenin bize neler kazandırabileceğini çok açık olarak anlarız.

Bu atılımı yapabilir miyiz? Servan - Schreiber'in düşüncelerine uygun olarak, «kafa sermayesi»ni işletmeyi ve «insana yatırım» yapmayı başarabilirsek, daha doğrusu bu yolları seçer ve ulusça bu amaca yönelmek azmini gösterirsek, neye yapamayalım? Önümüze başta para olmak üzere belki yüzlerce engel dikilecektir. Bu engeller var diye hiç bir şey yapmayacak mıyız? Batı uygarlığından bile daha eski ve parlak bir geçmişi olan Türk toplumunun ağır ağır sönük, silik bir toplum durumuna düşmesine razı olacak mıyız?

Bir çeviricinin rolü, herhangi bir polemikte taraf olmak değildir. Onun için 1968 Türkiye'sinin hiç istenilmeyen problemleri olan gericilik, şeriatçılık, ümmetçilik gibi çağdışı konulara, şu kadarcık bile olsun değinmemiş olmayı tercih ederdim. Ancak, Avrupalılar «teknolojik uçurum», «yönetim uçurumu» gibi sorunları toplumlarının en büyük problemi olarak görürlerken, bizim hâlâ yaşayışımızda birtakım Ortaçağ konularına yer vermek zorunda kalmamızın, «Türk bilgin ve teknisyen» yerine «Müslüman rahip» yetiştirmeye kalkmamızın akıl dışı, bilinçsizce bir durum olduğunu söylemeden geçemiyorum.

Fransa'da, ya da Avrupa'da olduğu kadar yurdumuzda da bugün sol'un ve sağ'ın yapabileceği olumlu işler vardır. Zamanımızın değişmiş ve değişmekte olan koşulları, her iki akımı da birbirinin etkisi altında kalmaktan kurtaramaz. Bu durum, kitapta birtakım örneklerle de açıklanmıştır. Bu iki akım arasında kendi düşünce ve kanısına göre bir seçim yapmak her vatandaşın hakkı ve ödevidir. Ama, şu ya da bu koşullar içinde ulusun geleceğine bir süre için yön vermek fırsatını eline geçirmiş herhangi bir iktidar, memleket insanlarının doğal yeteneklerini geliştirmek, genişletmek ve onlardan ülkenin yararına olarak en yüksek verimi sağlamak görevini ihmal ederse, tarih karşısında kötü yarınların bütün sorumluluğunu yüklenmiş olur.

Bu satırların yazarı, kitabın yazarı J. J. Servan - Schreiber'den çok daha yaşlıdır. Buna rağmen bir Atatürk çocuğu olarak, Türkiye'yi «çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine yükseltmek» amaç ve inancını hâlâ yitirmemiştir. Hem yurttaşlarının, günün gerçekleriyle yüzyüze gelerek daha ileri, daha uygar, daha özgür bir Türkiye yaratmak yolundaki inançlarını tazelemeye, hem de kendisinin aynı amaca yönelen değişmez duygularını açıklamaya fırsat verdiği için J. J. Servan - Schreiber'e açıkça teşekkür etmeyi bir borç bilir.

Nisan 1968

ÖZEL BÖLÜM

TÜRKİYE YE AVRUPA

AMERİKA MEYDAN OKUYOR'un birinci baskısı yapıldığı sırada, J. J. Servan - Schriber'den bizi özellikle ilgilendiren aşağıdaki konular üzerinde düşüncelerini bildirmesini rica etmiştik :

Türkiye ile Yunanistan'ın Ortak Pazar üyeliğine adaylıklarını koyduklarını ve şimdilik bu kuruluşa «ortak» durumda bulunduklarını biliyoruz. Bu iki ülke, kendi ekonomilerini beşer yıllık dönemlere bölünmüş olan bir programa uygun olarak geliştirebildikleri takdirde ileride Pazar'a tam üye olacaklardır.

Varsayalım ki, Türkiye ve Yunanistan Ortak Pazar'a tam üye olabilmek için gerekli koşulları 1980 yılına kadar gerçekleştirebilmiş olsunlar. Bu arada, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri de sizin öne sürdüğünüz tedbirleri uygulamış oldukları takdirde, adı geçen iki ülkye düşen rol ne olabilecektir? Ortak Pazar topluluğu içerisinde birer «taşeron». ya da «hammadde üreticisi» rolü mü?

Öte yandan, Avrupa Topluluğu ülkelerinin şimdiden «yarışmacılığı» seçtiklerini varsayarsak, —siyasal faktörleri bir yana bıraksak bile— bu iki ülkenin federal bir sistem içerisinde yer almaları düşünülebilir mi? Onların bugünkü geri kalmışlığı ileride Topluluk ülkeleri için bir yük olmayacak mıdır?

Yazarın bu sorulara verdiği cevabı kitabın ikinci baskısına ekliyoruz.

TÜRKİYE VE AVRUPA

Ortada iki soru var :

— Türkiye, Ortak Pazar'a üye olmakla bir çeşit «taşeron» luk ya da sırf hammadde üreticiliği rolüne düşmeyecek midir?

— Türkiye ve Yunanistan gibi az gelişmiş ülkeleri bünyesine kabul etmek, Avrupa Ekonomik Topluluğu için bir yük olmayacak mı?

Bu iki noktaya, kısaca aşağıdaki cevapları vermenin mümkün olduğunu sanıyorum :

1 — Türkiye için Ortak Pazar'a katılmanın yararı.

Bu soruyu cevaplandırırken ilkönce ortadaki fiilî durumu gözönünde tutmamız gerekir. 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Ortaklık Anlaşması üç dönemi ön görmekteydi:

— Bir hazırlık dönemi ki Türkiye bu dönem süresince, ileride ki dönemlerde üzerine alacağı yükümleri karşılayabilmek için, Avrupa Topluluğu'nun yardımı ile, ekonomisini güçlendirmek zorundadır;

— Bir geçiş dönemi ki bu dönem içinde taraflar gümrük birliğini gerçekleştirmek ve iktisadî siyasetleri birbirine yaklaştırmak yolunda kademeli olarak ilerleyeceklerdir;

— Son dönem ki, bunun temeli tam bir gümrük birliğinin yanısıra siyasal koordinasyon'un da daha güçlendirilmesine dayanmaktadır.

Ancak, birinci dönemden ikinciye, arkadan da üçüncüye geçişin otomatik şekilde olmayacağını gözönünde tutmamız gereklidir. Bu geçişler, yetkili Türk makamlarının tam mutabakatıyle olabilecektir. Bundan başka, Türkiye ile varılan Ortaklık Anlaşması, Yunanistan'la yapılan anlaşmadan farklı olarak, Türkiye'nin Or-

tak Pazar'a katılması konusunda kesin bir taahhüdü kapsamamaktadır[1].

Bu konuda, anlaşmaya iki türlü hüküm konmuştur :

— Bir yandan Türkiye (kuru üzüm, incir, tütün, fındık gibi) tarımsal ihraç ürünleri için birtakım avantajlardan yararlanmakta; buna karşılık kendisi bu çeşit bir taahhüde girmemiş bulunmaktadır. Bu avantajlar, Türkiye'nin Ortak Pazar ülkelerine yapacağı ihracatta, belirli bir kontenjan içinde, ya tam bir gümrük muafiyetinden, ya da indirimli gümrük tarifelerinden yararlanması şeklindedir. Kontenjan miktarları yıldan yıla düzenli biçimde artırılmıştır.

— Öte yandan Türkiye'ye, Avrupa Bankası eliyle uzun vâdeli ve % 3 - 4,5 gibi çok uygun faizli mali yardım kredisi açılmıştır. 1964 - 1969 dönemi için öngörülen yardımın toplamı 175 milyon dolardır. Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe konduğu ilk üç yıl içinde Türkiye'ye bunun 100 milyon dolarlık kısmı ödenmiş bulunmaktadır. Bu yardım, her ne kadar hibe değil de borç şeklinde verilmekte ise de, yine Türkiye'nin çok muhtaç olduğu kuvvetli dövizlerle ödendiğinden, önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Her iki şekil altında da, Türkiye'ye tanınan yardımın sınırlı olduğuna şüphe yoktur: Gerek yukarıda belirtilen 175 milyon dolar plafonlu malî yardım, gerekse ticarî yardım bakımından. Zira bu ikincisi de sadece tarım ürünlerini kapsamaktadır. Ancak, Türkiye, Ortaklık Anlaşmasının ikinci dönemine katılmayı kabul edecek olursa bu tercihli durum, gümrük birliğinin kademeli olarak gerçekleşmesi yoluyle bütün Türk ihraç mallarını kapsayacak biçimde genişleyecektir. Tabii buna karşılık da o zaman Türkiye, bugün Avrupa Ekonomik Topluluğu menşeli ithalât için uyguladığı kısıtlayıcı tedbirleri derece derece azaltmak yoluna gitmek zorunda kalacaktır. —Oysa, Türkiye şimdilik bu mallarla başka herhangi bir ülkeden gelen ithalât arasında bir ayırım yapmamaktadır.— Ortaya atılmış olan soru asıl bu noktada önem kazanıyor :

Türkiye'ninki gibi az gelişmiş bir ekonominin Avrupa Topluluğu ülkeleriyle rekabet durumuna geçmesi, Türkiye'yi bugünkü

[1] Anlaşmanın başında sadece şu kayda rastlanır: «Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun, Türk halkının kendi hayat düzeyini yükseltme konusundaki çabalarına yapacağı yardımın, Türkiye'nin ileride Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı gözönünde tutularak...»

iktisadî gecikmişliği içinde bırakmak gibi tehlikeli bir yol açar mı, açmaz mı?

Muhakkak olan iki şey var: Birincisi Türkiye gibi, ekonomik boyutları çok dar olan bir ülkenin, sınırlarını açmak yoluyle uluslararası iş bölümüne katılmayı red ettiği sürece, hızla gelişebileceğini ummaya imkân olmadığı.[2]

İkincisi ise, şimdiki himaye tedbirleri birdenbire ortadan kalktığı takdirde, Türkiye'de bugün gelişme yolunda olan endüstrilerden birçoğunun yok olma tehlikesiyle karşılaşacağı. Buna karşı tek çözüm yolu, aslında Ortak Pazar'ın Türkiye'ye teklif etmekte olduğudur: Türk endüstrisi, kısım kısım, rekabete dayanacak derecede güçlü bir duruma gelinceye kadar, bu rekabet karşısına dikilen engelleri kademeli bir şekilde kaldırmayı öngören iyi hesaplanmış bir dürtme (stimulation) ve himaye karışımı.

Bu konuda şunu da gözönünde tutmamız gerekiyor: Sanayii az gelişmiş ülkeler, doğal olarak, rekabetin tehlikelerini gözlerinde büyütmek, buna karşılık faydalarını küçümsemek eğilimini beslerler. Fransız ve İtalyan sanayicileri, 1958'de, Ortak Pazar'a girince Alman endüstrisinin rekabeti karşısında ezileceklerinden korkuyorlardı. Norveçliler, aynı şekilde İsveç'ten çekinmişlerdir. Oysa, bu korkuların gerçekleşmediği, hattâ bunun aksine, birçok durumlarda, sıkı sıkıya korunan bir ulusal çerçeve içinde kaldıkları sürece dinamizmlerini gösterme olanağı bulamamış olan birtakım teşebbüslerin, önlerine olanca genişliği ile açılan dış piyasalarda yer alma fırsatını elde ettikten sonra çok büyük ilerlemeler kaydetmeye başladıkları görülmüştür. Türk hükûmeti, daha şimdiden, birtakım sınaî ürünlerin Altılar'ın Pazarına serbestçe girebilmesi isteğini öne sürmüş bulunuyor. Bu da gösteriyor ki, Türkiye hesabına, hiç olmazsa bir süre sonra, endüstri yeteneğini Avrupa Topluluğu bünyesinde gerçekleştirmek olanağı vardır. Oysa, Türkiye sonsuzluğa kadar gümrük duvarlarının himayesinde kalacak olsa, önünde böyle bir imkân açılamazdı.

Başka bir deyimle, birinci sorunun cevabı şudur: Türkiye, ancak kendi içine kapanıp kaldığı takdirde sadece bir hammadde üreticisi durumuyle yetinmek tehlikesiyle karşılaşabilir. Yoksa Ortak Pazar'la gittikçe daha sıkı bir işbirliğine doğru kendini hazırlamakla değil.

[2] Ulusal ürünlerin oranı, Türkiye'nin Fransa karşısındaki durumunun, aşağı yukarı, Fransa'nın Amerika karşısındaki durumuna eşit olduğunu göstermektedir.

2 — İkinci soruyu cevaplandırmak, birincisinden daha kolaydır.

Şüphe yok ki, henüz gelişme yolunda olan ülkelerin ortaklığını kabul etmek, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na birtakım yeni yükümlülükler getirmektedir. Ama, Ortak Pazar ülkelerinin de, kendi gelişmeleri daha hızlı olacağı için, bu yeni yükleri de aynı oranda kolaylıkla taşıyabilecekleri ortadadır.

Bu açıdan da, Ortak Pazar ülkelerinin yarışmacılıkta daha iyi bir duruma geçmeleri Türkiye'nin yararına olacaktır.

Öte yandan, Ortak ülkelerin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ekledikleri yükün mutlak değeri de, bu ülkelerin gelişmesi hızlandığı oranda hafifleyecektir. En sonra, bu ortaklık Avrupa Topluluğu'na yarar bile sağlayabilir, zira Kuzey ülkeleri ile Türkiye gibi bir Akdeniz ülkesi arasında açılabilecek geniş bir tümleyicilik yelpazesi vardır.

Şunu unutmamalıyız: Her ne kadar teknik ilerlemelerden yoksun statik bir âlemde çeşitli ülkelerin çıkarları birbirleri aleyhine işlerse de (birinin kazancı, ötekinin kaybı demektir), aksine, dinamik bir ortamda, iş özelleşmesi sayesinde, bir tarafın çıkarı, öteki tarafların çıkarlarıyle pek güzel uzlaşabilir. Yine de, Türkiye şimdiki gecikmişliğinin büyük bir kısmını kapatmadığı sürece, Türkiye ile Ortak Pazar ülkelerine uygulanacak ekonomi politikasının aynı olamayacağına şüphe yoktur.

Bu gecikmeyi kapatmak için de, Avrupa Topluluğu'nun yapacağı yardımın çoğaltılması gerektiği muhakkaktır. Bu yardım çoğaltılmalıdır, zira Türkiye kendi hesabına da, gelişmesini sağlamak için harcadığı çabayı sürdürmek durumundadır. Ortak bir ülke olarak görevlerinden biri de, Avrupa yetkililerine, ekonomik gelişmeleri birbirinden farklı olan Avrupa ülkeleri arasındaki ortaklığın derin politik anlamını durmadan hatırlatmak olacaktır. Bu anlam ise, sadece, her devletin ancak kendi çıkarlarıyle ilgilenmesi demek olan kutsal bencillik prensibinin artık geçerli olmadığıdır.

Bize gelince, Üçnücü Dünya'nın sorunlarına kulak tıkayan Avrupa'yı bir «Zenginler Kulübü» haline sokmaya çalışan tutucu kuvvetlere karşı kendi ülkelerimizde çarpışmak zorunda olan bizler, Avrupa'nın genç kuşakları, Topluluğa ortak ülkelerin ve özellikle, Akdenizlilik karekterleri bakımından bize en yakın olanla-

rın oynayacakları role büyük bir önem vermekteyiz: Bu rol, hem ayrı ayrı ülkelerimizin herbirine, hem de kurmuş oldukları topluluğa, üzerlerine düşen görevleri hatırlatmaktan başka bir şey değildir. Dünyanın çeşitli ülkeleri arasında siyasal ve ekonomik ilişkilerin gittikçe daha uyumlu bir biçimde gelişmesini sağlamak yolunda çalışmaları için.

J. J. S. S.

JEAN-JACQUES SERVAN-SCHREIBER, AMERİKA MEYDAN OKUYOR (Le Défi Américain) adlı kitabını 45 yaşındayken yazmıştır. 1943'te Fransa'nın en yüksek teknik öğretim okulu olan Politeknik'e yazılmış, fakat o yaz, işgal altındaki Fransa'dan kaçarak, Hür Fransız kuvvetlerine katılmıştır. Savaşta avcı pilotu olarak görev alan Servan-Schreiber, daha sonra Politeknik'i bitirmiş ve LE MONDE gazetesinde dış politika yazarı olarak gazeteciliğe atılmıştır. 1956'da yeniden askere alınmış, Cezayir'e gönderilmiş ve dönüşünde "Cezayir'de bir Teğmen" adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu eserinde Fransız sömürgeciliğini eleştirdiği için mahkemeye verilmiş, fakat sonunda beraet etmiştir. Daha sonra haftalık L'EXPRESS dergisini kuran Servan-Schreiber, 1963-65'te General de Gaulle'e karşı başkan adayı Gaston Deferre'i desteklemiştir. Bundan sonra Technic-Union, Presse-Union ve Liste-Union adlı üç yayın ve işletmecilik şirketinin genel müdürlüğünü de yapmıştır. 1969 yılı sonlarından beri aktif politikaye atılmış olan Servan-Schreiber, Fransız Radikal Partisinin genel sekreterliğine seçilmiş, bu eski partiye yeni bir ruh vermek amacıyle hazırladığı siyasi program, bir Manifesto-"Le Manifeste" şeklinde Parti'ce benimsenmiş,arkasından "Ciel et Terre - Le Manifeste Radical" adı altında kitap olarak yayınlanmıştır. J. J. Servan-Schreiber, şimdi bir yandan fikir çalışmalarını sürdürmekte, bir yandan da başarıyle giriştiği politik alanda, gittikçe daha önemli bir rol oynamaya hazırlanmaktadır.

Dördüncü Baskı

20 LİRA

Kapak: Said Maden